

УКРАЇНА – КИТАЙ —
25 РОКІВ СПІВРОБІТНИЦТВА:
РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.
«ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»

ІНСТИТУТ КОНФУЦІЯ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

УКРАЇНА — КИТАЙ — 25 РОКІВ СПІВРОБІТНИЦТВА: РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ. «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

Монографія

*Наукові редактори —
кандидат економічних наук О. М. Олійник,
доктор політичних наук, доцент Яцюзнь Ши*

Київ
2018

УДК 94+327+339.92(477+510)

У 45

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Державної установи «Інституту всевітньої історії НАН України»
(Протокол N 2 від 15 березня 2018 року)*

Рецензенти:

Віднянський С. В. — чл.-кор. НАН України, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України.
Рубель В. А. — доктор історичних наук, професор, професор кафедри стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Цепенда І. Є. — доктор політичних наук, професор, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Керівник авторського колективу і науковий редактор —

кандидат економічних наук О. М. Олійник.

У 45 **Україна — Китай — 25 років співробітництва: результати та перспективи.**

«Один пояс, один шлях»: монографія / керівник авторського колективу і науковий редактор О. М. Олійник, ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України». — Київ: ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України», 2018. — 392 с.

ISBN 978-966-02-8491-3

У колективній монографії проаналізовано результати та перспективи українсько-китайського співробітництва за останні 25 років із часу встановлення дипломатичних відносин, які трансформувалися у відносини стратегічного партнерства. Представлено осмислене значення і роль активного залучення України до участі у такому глобальному проєкті, як «Один пояс, один шлях», що дозволить значно повніше реалізувати геополітичний, науково-технічний, інтелектуальний та економічний потенціал України. Поглиблення співпраці між Україною та Китаєм виведе сторони на шлях сталого, довготривалого розвитку та сприятиме процвітанню двох великих держав.

Пропонується тим, кого цікавить історія Китаю, розвиток українсько-китайських відносин, історія країн світу, сучасна політика та економіка.

УДК 94+327+339.92(477+510)

一带一路·乌中建交25周年：成就与前景

书中考察了中乌两国建交25年以来各领域合作及至战略伙伴关系所取得的成就及未来发展前景，分析了乌克兰参与“一带一路”建设包括借此充分发挥其科技、智力及地缘政治潜力的意义和作用。中乌合作的深化将引领双方走上一条长期稳定的发展道路，有利于促进两国的繁荣富强。

本书推荐给对中国历史、中乌关系、国际政治经济感兴趣的人士。

Ukraine — China — 25 Years of Cooperation: Results and Prospects. «One belt, one road»

The collective monograph analyzes the results and perspectives Ukrainian-Chinese cooperation over the past 25 years since the establishment of diplomatic relations that have been transformed into strategic partnership relations. The meaningful role and role of Ukraine's active involvement in such a global project as «One Belt, One Way» is presented, which will allow a much more complete implementation of the geopolitical, scientific and technical, intellectual and economic potential of Ukraine. The deepening of cooperation between Ukraine and China will lead the parties on the path to sustainable, long-term development and will contribute to the prosperity of the two great powers.

Offered to those interested in China's history, the development of Chinese-Ukrainian relations, modern politics, economics and history.

*За повного або часткового відтворення тексту монографії
посилання на автора і видання обов'язкове*

ISBN 978-966-02-8491-3 © ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України», 2018

乌克兰国家科学院
乌克兰国家科学院世界历史研究所
基辅国立语言大学孔子学院

一带一路·中乌建交25周年：成就与前景

学术著作

主编

史亚军，法学博士，天津外国语大学欧洲语言文化学院副教授

基辅国立语言大学孔子学院中方院长

О. М. Олійник，经济学博士，天津外国语大学特聘教授

基辅 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. УКРАЇНА — КИТАЙ: ОБОПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ТА НЕВИЧЕРПНІ МОЖЛИВОСТІ	10
ВСТУП	22
РОЗДІЛ I. МІСЦЕ КИТАЮ У ГЛОБАЛЬНИХ СВІТОВИХ ПРОЦЕСАХ	32
1.1. Вплив вчення Конфуція на сучасний світ	32
1.2. Роль Китаю у глобальному управлінні	39
1.3. Китайське бачення «перетворення світу»	49
1.4. Інтернаціоналізація юаня: досягнення та перспективи	60
РОЗДІЛ II. КИТАЙ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	74
2.1. Динаміка американсько-китайських відносин в кінці XX–XXI ст. як свідчення нової ролі Китаю у міжнародній системі.	74
2.2. Розвиток відносин між КНР та ЄС: етапи, їх характеристика та уроки для України	97
2.3. Близькосхідна політика КНР на сучасному етапі.	113
2.4. Китайсько-індійські взаємини на початку XXI ст.: тенденції розвитку	122
РОЗДІЛ III. АЗІЙСЬКИЙ ВЕКТОР ПРОЕКТУ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»	142
3.1. Еволюція та структура інтересів Китаю в Центральномі азійському регіоні наприкінці XX — на початку XXI ст.	142
3.2. Реалізація концепції Економічного поясу Шовкового шляху в Центральній Азії	158
3.3. Ідея «Один пояс, один шлях» як фактор стабілізації ситуації в регіоні Близького та Середнього Сходу.	172
РОЗДІЛ IV. УКРАЇНА — КИТАЙ: ІСТОРИЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН.	182
4.1. Перше китайське представництво в Україні в 1917–1924 рр.	182
4.2. Спогади Григорія Купецького як джерело з історії життя українців у Китаї в 1937–1947 рр.	199
4.3. Українсько-китайські відносини на сучасному етапі.	217

РОЗДІЛ V. КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ЕКОНОМІЧНІЙ ТА ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРАХ.	234
5.1. Результати співробітництва Китаю та України та перспективи співробітництва в контексті проекту «Один пояс, один шлях» . . .	234
5.2. Залучення китайських інвестицій у вітчизняну економіку: проблеми та шляхи їх подолання	260
5.3. Стан та перспективи розвитку енергетичної галузі Китаю: перспективи співпраці для України	271
5.4. Газові гідрати — паливо майбутнього Китаю та України . . .	281
РОЗДІЛ VI. КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ НАУКИ ТА ОСВІТИ	292
6.1. Україна — Китай: співпраця у сфері вищої освіти.	292
6.2. Провінція Шаньдун КНР у науково-технічному співробітництві Національної академії наук України: сучасний стан та напрямки взаємовигідної співпраці	305
6.3. Стан та перспективи викладання китайської мови у вищих навчальних закладах України	321
6.4. Роль науки в модернізації Китаю: уроки для України. . .	328
РОЗДІЛ VII. КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ КУЛЬТУРИ	336
7.1. Взаємовплив китайської та української культур на прикладі творчої діяльності китайського режисера художніх фільмів У Тяньміна (吴天明)	336
7.2. Анімація та комп'ютерні ігри: китайська локалізація.	349
7.3. Методи і стратегії китайсько-українського перекладу туристичної термінології про пам'ятки музейного комплексу «Саньхун» міста Цюйфу.	357
ПІСЛЯМОВА	368
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	384
THE LIST OF AUTHORS	388

目录

第一章 中国在当代全球进程中的作用与地位	
第一节 儒家思想对当代世界的影响	32
第二节 中国在全球治理中的作用	39
第三节 中国关于“改善世界”的愿景	49
第四节 人民币国际化：成就与前景	60
第二章 中国在当代国际关系体系中的地位和作用	
第一节 20世纪末21世纪初中美关系发展及中国在国际体系中的新角色	74
第二节 中国与欧盟关系发展：阶段、特点及其对乌克兰的启示	97
第三节 中国的中东政策	113
第四节 21世纪初的中印关系：发展趋势	122
第三章 “一带一路”项目在亚洲的实施	
第一节 20世纪末21世纪初中国在中亚地区利益的演变与结构	142
第二节 “丝绸之路经济带”构想在中亚地区的实施	158
第三节 作为中东地区局势稳定因素的“一带一路”建设理念	172
第四章 乌克兰与中国：双边关系的历史与政治层面	
第一节 中国驻乌克兰的第一个代表处：1917-1924年	182
第二节 乌克兰人在中国生活的历史回忆：1937-1947年	199
第三节 现代乌中关系	217
第五章 中乌经济及能源合作	
第一节 “一带一路”倡议背景下的中乌合作：成果与前景	234
第二节 乌克兰吸引中国投资：问题及其解决途径	260
第三节 中国能源领域发展及中乌合作前景	271
第四节 天然气水合物：中乌两国的未来燃料	281
第六章 中乌科学和教育领域合作	
第一节 中乌高等教育领域合作	292
第二节 中国山东省与乌克兰国家科学院的科技合作：现状及互利合作方向	305
第三节 高等教育机构汉语教学现状与前景	321
第四节 科学在中国现代化进程中的作用及其对乌克兰的启示	328
第七章 中乌文化领域合作	
第一节 中乌文化之间的相互影响：以中国导演吴天明的艺术活动为例	336
第二节 中国的电脑游戏与动漫产业	349
第三节 曲阜三孔导游词乌译中的翻译方法和策略	357

CONTENT

PREFACE. UKRAINE AND CHINA: MUTUAL INTEREST AND UNLIMITED POSSIBILITIES	10
INTRODUCTION	22
CHAPTER I. THE PLACE OF CHINA IN CONTEMPORARY GLOBAL PROCESSES	32
1.1. The influence of the Confucius's doctrine on the modern world	32
1.2. China's Role in Global Governance	39
1.3. Chinese vision on «world's transformation»	49
1.4. The RMB's internationalization: achievements and prospects	60
CHAPTER II. CHINA IN THE MODERN SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS	74
2.1. Dynamics of American-Chinese relations at the end of the XX — XXI centuries as evidence of China's new role in the international system	74
2.2. Development of relations between the PRC and the EU: stages, their characteristics and lessons for Ukraine	97
2.3. Middle East policy of the People's Republic of China at the present stage	113
2.4. Chinese-Indian Relations at the Beginning of the Twentieth Century: trends in development	122
CHAPTER III. THE ASIAN VECTOR OF THE PROJECT «ONE BELT, ONE ROAD»	142
3.1. Evolution and the structure of China's interests in the Central Asian region at the end of the XX th — the beginning of the XXI st century	142
3.2. Realization of the concept of the Economic silk road in the Central Asian	158
3.3. The idea of «One belt, one road» as a factor for stabilizing the situation in the region of the Middle East	172
CHAPTER IV. UKRAINE-CHINA: HISTORICAL ASPECTS OF BILATERAL RELATIONS	182
4.1. The first Chinese representation in Ukraine in 1917–1924.	182
4.2. Memoirs of Hryhorii Kupetsky as a source of life history of Ukrainians in China in 1937–1947.	199
4.3. Ukrainian-Chinese relations at the present stage	217

CHAPTER V. CHINESE-UKRAINIAN COOPERATION IN ECONOMIC AND ENERGY SECTOR.	234
5.1. The results of cooperation between China and Ukraine and prospects of cooperation in the context of the project «One belt, one road»	234
5.2. Attracting Chinese Investments to the National Economy: problems and ways to overcome them.	260
5.3. The state and prospects of China's energy industry development: prospects for cooperation for Ukraine.	271
5.4. Gas hydrates are the fuel of the future of China and Ukraine	281
CHAPTER VI. CHINESE-UKRAINIAN COOPERATION IN SCIENCE AND EDUCATION.	292
6.1. China-Ukraine: cooperation in higher Education	292
6.2. Shandong Province of the People's Republic of China in scientific and technical cooperation of National Academy of Sciences of Ukraine: current state and directions of mutually benefic al cooperation	305
6.3. The state and prospects of teaching Chinese in higher education institutions of Ukraine	321
6.4. The role of science in modernizing of China: lessons for Ukraine	328
CHAPTER VII. CHINESE-UKRAINIAN COOPERATION IN THE FIELD OF CULTURE	336
7.1. Mutual influence of Chinese and Ukrainian cultures based on the example of the work of the Chinese filmmaker Wu Tianming	336
7.2. Animation and computer games: Chinese localization	349
7.3. Methods and strategies of Chinese-Russian translation of terminology on tourist attraction of the Museum complex «Cancun» of the city of Qufu	357
AFTERWORD.	368

序

2013年9月6日，在孔子学院总部/中国国家汉办的大力支持下，中方天津外国语大学和乌方基辅国立语言大学合作共建的孔子学院揭牌成立。

除开展语言教学、文化交流等活动以外，孔子学院还与乌克兰国家科学院世界历史研究所、经济与预测研究所、东方学研究所，乌克兰汉学家协会等乌克兰中国研究重镇开展学术交流，共同举办学术研讨会，合作开展学术研究项目，联合出版学术研究成果等。

2016年，天津外国语大学-基辅国立语言大学孔子学院与乌克兰国家科学院世界历史研究所联合出版了第一个合作项目成果——国际研究第一辑《世界历史发展视角下的当代国际体系转型》。

2017年，中乌两国迎来建交25周年。以此第二个合作项目成果——国际研究第二辑《一带一路·中乌建交25周年：成就与前景》，献礼中乌关系发展，服务一带一路建设。

史亚军
2017年7月于基辅

ПЕРЕДМОВА

Україна — Китай: обопільний інтерес та невичерпні можливості

В історії людства Китай є однією з привабливих держав та однією з найстаріших цивілізацій, безперервна історична традиція якого налічує близько п'яти тисяч років. Для китайської цивілізації з часів Конфуція була характерна висока соціально-політична активність кожної людини, спрямована на досягнення щастя і благополуччя саме в земному житті, коли її доля залежала не від божественного благословення, а від власних зусиль та результатів її практичної діяльності. Така філософія та життєві настанови мали неабияке значення в минулому, але найвідчутніша їх віддача виразно прослідковується за нинішнього динамічного перебігу подій, порівняння впливу і значення цієї держави в сучасному світі.

Із політичної точки зору Китай протягом декількох тисячоліть проходив через циклічні періоди політичної єдності і розпаду, причому в низці випадків частково або повністю ставав частиною іноземних держав. Територія Китаю доволі часто піддавалася нашестю ззовні, проте більшість загарбників рано чи пізно зазнавали китаїзації і асимілювалися в китайський етнос, а території їх держав зазвичай включалися до складу території Піднебесної. Сучасна Китайська держава і суспільство є результатом багатовікового культурного і політичного взаємопроникнення, взаємодії з численними оточуючими азійськими народами та асиміляцією останніх. При цьому слід мати на увазі й те, що традиційна китайська історіографія включає суверенні держави

інших народів (монголів, маньчжурів та ін.) у хронікально-династичну історію Китаю, ігноруючи власні історичні традиції цих народів і розглядаючи їх держави як історичні частини Піднебесної.

Китайська Народна Республіка, що була проголошена 1 жовтня 1949 р., пройшла великий шлях випробовувань, подолання криз, не легких експериментів та, зрештою, визначних соціально-економічних реформ, які принесли державі й суспільству беззаперечні успіхи. Адже вже кілька років поспіль економіка Китаю посідає за своїми обсягами та виробничою потужністю друге місце у світі. Така оцінка мала реальне підтвердження й за підсумками 2017 р., про що офіційно відзначалося на початку 2018 р. на сесії Всекитайських зборів народних представників (ВЗНП), які уособлюють вищий орган державної влади. Голова Державного комітету КНР з розвитку і реформ Хе Ліфен відзначав, що «у 2017 р. ВВП Китаю досяг 82,7 трлн юанів, що відповідає 12,2 трлн американських доларів за обмінним курсом на 31 січня минулого року. За цим показником Китай відстає від першої економіки світу — США — на 7 трлн доларів, але перевершує третю економіку світу — Японію — на ті ж 7 трлн американських доларів» [5]. Цих результатів держава і суспільство досягли завдяки нарощуванню економічного потенціалу, невпинному зростанню приросту промислової і сільськогосподарської продукції. Адже ще у кінці ХХ ст. за обсягом ВВП країна знаходилась на сьомому місці у світі. КНР є державою, яка має найбільшу чисельність населення на планеті, а саме: понад 1,38 млрд жителів, на її території проживає понад 21% населення всього світу або практично кожен п'ятий землянин. За прогнозом компанії PricewaterhouseCoopers, до 2050 р. Китай спроможний стати державою з найбільшою економікою світу.

І підтвердженням того, що цей прогноз має під собою твердий ґрунт, можуть слугувати дані розвитку попередніх десятиліть та сучасні економічні позиції держави. За роки реформ розвиток народного господарства набув динамічного характеру. До кінця 1980-х Китай подвоїв обсяг ВВП, зняв проблему забезпечення населення продуктами споживання. 1990-і роки відмічено високими темпами економічного розвитку та зростанням обсягів зовнішньої торгівлі. У цей період, коли приріст ВВП становив більше 10, а то й 13%,

Китай було визнано країною з економікою, що найбільш динамічно розвивається. На кінець XX ст. обсяг іноземних інвестицій у китайську економіку перевищив 40 млрд доларів США. Нині Китай за розмірами виробництва більше як 25 видів продукції увійшов до числа десяти найбільших виробників світу, він посідає провідні позиції з видобутку вугілля, цементу, виробництва мінеральних добрив, сталі, електроенергії, за різноманітністю сільськогосподарської продукції. Займає перше місце за обсягами врожаїв пшениці, рису, тютюну, арахісу, 2-е місце — бавовни, 3-є — цитрусових. У країні розвинені сучасні види залізничного, морського та авіаційного транспорту, широка мережа автошляхів і морських портів. До числа останніх належать порти у містах: Шанхай, Тяньцзін з Сінганом, Далянь, Гуанчжоу з Хуанпу, Чжаньцзян, Ціньхуандао, Циндао. Нині в країні діють близько 500 внутрішніх і 60 міжнародних авіаліній.

За даними Міжнародного Валютного Фонду, темпи щорічного зростання ВВП навіть після світової фінансово-економічної кризи 2008 р. склали понад 7,0%, а показник приросту ВВП на душу населення у 2017 р. сягнув 900 американських доларів, і це при тому, що в перші роки проведення реформ у країні ставилося завдання довести весь ВВП у 2000 р. до 800 доларів США на душу населення. Значно зріс загальний обсяг зовнішньої торгівлі КНР: якщо у 1997 р. він становив 325 млрд дол. США, у 2000 р. — 361 млрд дол. США, то у 2017 р. він склав 4,1 трлн дол. США [2]. КНР підтримує зовнішньоекономічні та торговельні відносини із понад 180 країнами світу. Її основні партнери — Японія, США та західноєвропейські країни, на які припадає більше половини зовнішньоторговельного товарообігу.

На початку XXI ст. спостерігається тенденція до зростання імпорту ресурсних товарів, помітно збільшився обсяг імпорту продукції машинобудівної й електронної промисловості, а також продукції високих технологій. За обсягом прямих інвестицій нині Китай поступається тільки США, що свідчить про доволі високу міру довіри інвесторів до цієї країни. Також у Піднебесній накопичені величезні золотовалютні резерви, які на кінець 2015 р. склали 3,5 трлн американських доларів. Саме такі резерви дозволяють державі не лише корегувати фондовий ринок в умовах, наприклад, останньої кризи

шляхом покупки акцій державними структурами, але й вирішувати проблему банків, які кредитують ринкових гравців, у випадку її загострення до критичного рівня.

Прикметною ознакою останнього періоду став вихід багатьох держав світу на траєкторію соціально-економічного зростання за рахунок більш потужного використання власних ресурсів, досягнень науки та новітніх технологій. Прикладами успішного піднесення може бути розвиток не лише Євросоюзу, Японії, Південної Кореї, Індії чи Бразилії, але й Китаю. Сьогодні КНР обіймає все більш вагомі позиції в науково-технологічній сфері, лише протягом 2000–2007 рр. кількість інженерно-технічних працівників країни подвоїлась. А з 2010 р. Китай посідає перше місце у світі за кількістю отриманих патентів. Гарвардський інститут світової економіки у 2016 р. констатував, що КНР перейшов від статусу «країни копіювання» до інноваційної держави, де пріоритетними стали внутрішні технопарки, підвищення кваліфікації і стимулювання винахідництва. У Піднебесній нині налічується понад 1600 науково-технічних підприємств-інкубаторів, 1000 інвестиційних державних установ із фондом понад 350 млрд юанів, що спеціалізуються на вкладанні коштів у винаходи. У 2016 р. Держрада КНР оприлюднила програму зі сприяння перетворення досягнень науки і техніки у виробничі сили, в якій відображено вирішальну роль науки для ринку. Прогнозується, що у 2024 р. вчених і дослідників у Китаї буде більше, ніж у США, ЄС і Японії разом узятих. Уже з 2013 р., за даними ЮНЕСКО, КНР посіла перше місце у світі за кількістю науково-технічних працівників. Нині питома вага вчених у загальній кількості людей, зайнятих у виробництві, в ЄС складає 22%, в Китаї — 19%, в США — 17%, в РФ — 6% [1].

Узагальнюючим і переконливим підтвердженням останніх років все більшого значення КНР у світових вимірах свідчать дані десяти найбільших економік світу. Адже на їх долю припадає дві третини світового ВВП за сукупною купівельною спроможністю, причому Китай, посідаючи першу позицію, перевищує за цим показником у 7,7 разів Францію, яка посідає десяте місце. Поряд із традиційними виробництвами отримали широкий розвиток електронна промисловість, аерокосмічна, автомобілебудування.

Досить важливим є неухильне нарощування Китаєм масштабів високотехнологічного експорту, який складає понад 2,5 трлн американських доларів та становить чверть світового обсягу. У 2014 р. КНР досягла паритету зі США з частки доданої вартості у високотехнологічному виробництві, де в США — 29%, а у Китаю — 27%. Переконливим при цьому є те становище, що за десять років його частка Піднебесної зростає в 10 разів. За прогнозами, до 2020 р. Китай випередить США з інвестицій у дослідження і розробки, накопичить аналітичну масу знань та результатів наукових експериментів, що буде співмірним науково-технологічному прориву. Цьому сприяє висока ефективність інвестицій в освіту, адже керівництво країни вважає, що рівень освіти для майбутнього Китаю є найголовнішим фактором конкурентоспроможності.

Таким чином, аналіз основних тенденцій розвитку сучасної геополітичної ситуації свідчить, що формується нова багатополярна модель світового устрою, в межах якої поряд із США доволі потужно заявляє про себе новий центр сили, яким стає нинішній Китай. Водночас у світовому масштабі експерти і прискіпливі дослідники протягом останнього десятиріччя відслідковують напрям змін сучасних світо-системних трансформацій у бік формування багатополярної системи міжнародних відносин. Проте вона перебуває лише на перших стадіях свого формування. Водночас цьому процесу властиві системотворчий (організаційний) принцип — це інтеграція, а сутнісні риси — глобалізація, регіоналізація, модернізація та зміна парадигми безпеки тощо. Економічною середовищною передумовою формування сучасної системи міжнародних відносин є глобальна постіндустріальна економіка надвисоких технологій. Водночас відбуваються турбулентні ціннісні зміни. Якщо на початковому етапі внутрішньополітичних перетворень після завершення біполярного протистояння середовищною передумовою вбачалося глобальне поширення та утвердження в більшості окремих національних суспільств ліберальної демократії та ринкової економіки, то на початку XXI ст. засадничою передумовою стає широкий ціннісний плюралізм.

Для сучасного історичного розвитку світової цивілізації загалом характерним є посилення ролі та значення нових потужних акторів світового устрою, в межах якого поряд зі США з'являються нові цен-

три сили, в т. ч. КНР, ЄС, Індія, Бразилія, Росія тощо. Хоча на міжнародній арені й надалі провідну роль відіграють розвинуті країни, перш за все країни Великої Сімки, але в той самий час посилилась і роль країн, що розвиваються. У першу чергу це стосується країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. Впродовж останніх років разом із Китаєм ці країни демонструють високі показники економічного зростання, що позитивно впливає на їх суспільний розвиток та світ у цілому [3]. Проте очевидним залишається той факт, що «двигуном» економічного росту Азії залишається КНР як, власне, й багато в чому і цілого світу. Динамізм розпочатих чотири десятки років тому економічних реформ у Китаї відбивається, в першу чергу, у сусідніх із ним країнах, а далі він поширюється на країни Центральної Азії, країни Близького Сходу і на Європу. Наведені вище дані дають підстави впевнено стверджувати, що Піднебесна стає новим впливовим центром світу, значення якого вже вийшло за межі Азійського континенту. Китай став лідером економічного росту всієї планети і є активним прихильником процесів глобалізації. Завдяки національним стратегіям «виходу назовні» та інтернаціоналізації національної валюти, Пекін спромігся закріпити свою присутність на закордонних ринках інших країн та посилити свій вплив на світові економічні та політичні процеси.

Вступивши у 2001 р. до СОТ та відчувши переваги вільної торгівлі та політики відкритості, китайські лідери активно пропонують світу нові ідеї та проекти світового рівня, що, на їх думку, має сприяти гармонізації міжнародних економічних відносин та стійкому розвитку планети Земля й тим самим зміцнювати позиції Китаю у світі. Так, запропонована Головою КНР в 2010 р. Сі Цзіньпіном ідея «Один пояс, один шлях» була позитивно сприйнята світовою спільнотою. Розвиваючи цю концепцію, китайський лідер Сі Цзіньпін вже у 2013 р. запропонував нові проекти щодо втілення ідеї «Один пояс, один шлях». Зокрема це були два крупномасштабні проекти: «Економічний пояс Шовкового шляху» та «Морський Шовковий шлях ХХІ століття». Проекти спрямовані на будівництво нових трансєвразійських економічних коридорів та нових морських маршрутів, що мають розширити можливості Китаю щодо взаємодії з іншими країнами світу та посилити його присутність в усьому світі. Нові геоекономічні шляхи

та коридори мають активізувати економічне та торговельне співробітництва між країнами.

Суть підходу офіційного Пекіна полягає в розбудові інфраструктурних мереж — шляхів, портів, логістичних центрів, засобів зв'язку та інших для того, щоб з'єднати, в першу чергу, країни, що розвиваються, а також всі інші залучені держави світу. Проголосивши дану ідею, Китай фактично запропонував нову концепцію співіснування країн світу. «Один пояс, один шлях» — це глобальний процес, який не має обмежень ні у просторі, ні у часі. Його головна мета — побудова нової світової транспортної інфраструктури як основи для економічної експансії китайського капіталу. Із 2015 р. розпочата фінансова підтримка цієї концепції, відтоді започаткував свою діяльність Азійський банк інфраструктурних інвестицій, Фонд Шовкового шляху розпочав надання кредитів. Китай також націлений на використання кредитів Банку БРІКС для співфінансування проектів Шовкового шляху.

Варто мати також на увазі, що Пекін пов'язує «Один пояс, один шлях» із розширенням китайської воєнної присутності в зонах, через які проходять траєкторії проекту. У прийнятій 2015 р. новій воєнній доктрині вперше відображається необхідність реагування на «складні загрози та виклики на океанському просторі». Перед ВМС Китаю ставиться задача «комплексно відповідати на загрози в прибережній і відкритій океанській зонах».

Тема економічного Шовкового шляху все більш активно пересувається у центр уваги під час переговорів із сусідами та партнерами Піднебесної, вона стала своєрідним полем внутріполітичного суперництва провідних лідерів та частиною антикорупційної кампанії, яку очолив нинішній лідер Сі Цзіньпін. Одночасно різко зросла кількість внутрішніх і міжнародних конференцій, які присвячені проблематиці Шовкового шляху. Офіційний Пекін готовий обговорювати питання координації та взаємозв'язки стратегій економічного поясу Шовкового шляху з південнокорейською «Євразійською ініціативою», індійським «Планом розвитку міжнародного співробітництва», а також ЄАЕС та подібними підходами [4].

Іншими словами, дана концепція спрямована на посилення як двосторонніх, так і багатосторонніх механізмів співробітництва, фор-

мування нової моделі співробітництва, координацію політик, регіональну інтеграцію та взаємодію людей різних країн світу та регіонів. Китайське керівництво вбачає в розбудові відносин між країнами, що розвиваються, великий потенціал для взаємного зростання та взаємовигідної співпраці. У КНР активно пропагується гасло: «Ми це зробили, і ви це можете зробити». Ідеться про те, що Китай хоче на власному прикладі довести, що тих здобутків в економічному розвитку, які Пекін демонструє впродовж останніх десятиліть, можуть досягти й інші країни. Для цього потрібна тісна співпраця та взаємовигідна спільна участь у будівництві кращого життя народів та країн світу. Реалізація проектів спрямована на будівництво нових трансєвразійських економічних коридорів та нових морських маршрутів. Все це має розширити можливості Китаю щодо взаємодії з іншими країнами світу та посилити його присутність в усьому світі. Нові гео економічні шляхи та коридори мають активізувати економічне та торговельне співробітництво країн по всьому маршруту.

Концепція «Один пояс, один шлях» та нові запропоновані проекти набувають подальшої всебічної підтримки з боку інших країн-учасниць. Ті країни, які підтримали цю ідею та спільно з КНР розбудовують нові шляхи та дороги, вже отримали відчутні результати від такої співпраці. Виступаючи на міжнародному форумі високого рівня «Один пояс, один шлях», що відбувся у травні 2017 р. в Пекіні, Генеральний секретар ООН п. Антоніу Гутерреш дав високу оцінку ініціативі «Один пояс, один шлях», а також відзначив, що ця ідея глибоко пов'язана з цілями глобального розвитку Об'єднаних Націй. Він також підкреслив, що «обидві ініціативи прагнуть створити можливості, глобальні суспільні блага та взаємовигідну співпрацю. Обидві мають цілі — поглибити «зв'язаність» поміж країнами та регіонами: взаємозв'язок між інфраструктурами, торгівлею, фінансами, політикою та, найважливіше, — між людьми» [7].

Історичні зв'язки України та Китаю сягають глибини віків, вони мали розвиток та піднесення ще з часів Київської Русі. І ці стосунки не переривалися впродовж наступних століть. Протягом тривалого історичного процесу і по нинішній день сторони постійно виявляють інтерес одна до одної, наповнюючи відносини новим змістом та ідеями.

У нових історичних умовах Україна як незалежна та суверенна держава встановила дипломатичні відносини з Китаєм у січні 1992 р. Пекін був одним із перших, хто підтримав Україну як нову незалежну країну, і таким чином продемонстрував бажання розбудувати відносини з нашою країною. За 25 років співпраці між Україною та Китаєм склалася певна система відносин, які, за визнанням керівників обох держав, мають визначення як поглибленого стратегічного партнерства. Політико-правову базу двосторонніх відносин складають понад 300 документів різного рівня, практично, з усього кола взаємин: торговельно-економічної сфери, науково-технічного співробітництва, царин освіти та культури. Нині не лише Київ і Пекін, а й ще 12 міст з обох сторін мають партнерські відносини; на сьогодні понад 90 міжрегіональних угод, меморандумів та протоколів різних суб'єктів відносин визначають перспективи взаємодії. Китай став одним із найбільших торгових партнерів України. Водночас питома вага України у зовнішній торгівлі Піднебесної посідає доволі незначне місце (0,18% у 2015 р.), що має мотивувати вітчизняних підприємців до значного посилення діяльності на китайському напрямі. Адже стрімке піднесення КНР останнього періоду перетворює її в один із провідних трендів сучасного розвитку світової економіки. Тим самим об'єктивно Китай для України постає пріоритетом зовнішньоекономічних можливостей, ринком із невичерпним об'ємом. Лідери двох країн неодноразово відвідували як з офіційними, так і з робочими візитами відповідно іншу країну, і важливість двосторонніх відносин самого широкого спектра була визнана вищим керівництвом двох держав.

Тобто китайський напрям співробітництва для сучасної України — європейської держави, яка інтегрується у світове господарство, має невичерпні можливості. Інтерес до співпраці є обопільним для двох держав, він є природним і спроможний стати відповіддю на імперативи часу та виклики ХХІ століття. Складовими спонуканнями нарощування співробітництва між нашими країнами і народами мають бути напрацювання попередніх десятиліть радянського періоду та нові засади і успішні проекти доби незалежності, які здійснювалися та нині реалізуються в різних сферах — економічній, науковій, культурній та освітній. Про доробок, досягнення та захоплюючі перспективи

слушно наголошували науковці-китаєзнавці, експерти у спеціальному випуску журналу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського «Україна — Китай. 25 років встановлення дипломатичних відносин між Україною та Китайською Народною Республікою» [2]. Навіть враховуючи належні атрибути того, що це ювілейне видання, у цьому часописі розкриті не лише етапи історико-культурних зв'язків, солідні досягнення науково-технічного співробітництва, співпраці в галузі освіти, але розкриваються й імперативи та перспективні можливості посилення співпраці у різних сферах. Скажімо, важливо, що вітчизняні науковці протягом вже кількох десятиліть проводять досить плідне співробітництво з відповідними науковими установами КНР. На сьогодні, як відзначає віце-президент НАН України А. Г. Загородній, понад 30% всіх установ НАН України активно співпрацюють із китайськими партнерами як у межах двосторонніх угод НАН України, так і прямих контактів наукових установ та організацій — безпосередніх учасників науково-технічного співробітництва, щорічно розширюючи коло спільних інтересів і беручи участь у спільних наукових заходах [8]. Тож і наша Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України» розширює співпрацю на цьому напрямі, зокрема й у рамках китайської ініціативи «Один пояс, один шлях».

За нашою оцінкою, держави Україна та Китай нині стоять на порозі вельми потужного етапу поглиблення і нарощування взаємодії з широкого спектра відносин. Досить слушним кроком у напрямі поглиблення співробітництва між двома державами стало визнання вищим керівництвом України важливості приєднання країни до ініціативи «Один пояс, один шлях». У грудні 2017 р. під час візиту китайської урядової делегації до Києва була розроблена дорожня карта участі України в ініціативі «Один пояс, один шлях», тим самим практично була відкрита нова і значима сторінка в історії двосторонніх відносин між двома державами.

Питання дослідження історії країн Азії та історії міжнародних відносин України з азійськими країнами є одним із напрямків дослідницької роботи Інституту всесвітньої історії НАН України. Важливим досягненням у цій роботі стала підготовка колективної монографії «Україна — Китай — 25 років співробітництва: результати та перспек-

тиви. «Один пояс, один шлях». У даній роботі представлені результати наукових досліджень українських та китайських учених із тематики україно-китайських відносин за 25 років співробітництва з часу встановлення дипломатичних відносин. Дана робота містить матеріали стосовно ролі і місця Китаю в сучасній системі міжнародних відносин, його впливу на сучасний світ та глобальні перспективи. У роботі широко проаналізовано ідею «Один пояс, один шлях», напрями та результати її реалізації.

Схвальним є і те, що автори ретельно дослідили стан і перспективи співробітництва України та Китаю в економічній, енергетичній, науково-освітній та культурних сферах. Поряд зі здобутками у двосторонніх відносинах між двома країнами також досліджено і проблемні питання двосторонніх відносин. Автори монографії прагнули надати об'єктивну, виважену оцінку українсько-китайським відносинам, а також визначити перспективні напрями двостороннього співробітництва. Робота стала важливим науковим доробком цілої групи вчених, які брали участь в її підготовці. Поза сумнівом, представлена монографія становить як науковий, загальнопізнавальний, так і практичний інтерес для тих, хто цікавиться історією Китаю, українсько-китайськими та сучасними міжнародними відносинами, хто вже співпрацює, або прагне долучитися до багатовимірною і перспективного співробітництва наших держав і народів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєв О. А. Роль науки в модернізації Китаю: уроки для України / Україна: контекст світових подій. Аналітичні записки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» (2014–2017 рр.). — К. — Фенікс, 2017. — С. 226–231.
2. Загородній А. Г. Перспективи співробітництва Національної академії наук України з КНР в науково-технічній сфері // «Україна — Китай. 25 років встановлення дипломатичних відносин між Україною та Китайською Народною Республікою». — Спеціальний випуск № 1(7), 2017. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського Національної академії наук України. — К., 2017. — С. 88.
3. Кудряченко А. І. Сучасні світосистемні трансформації та стратегічні засади розвитку України // Вісник НАН України. — К., 2018. - № 3. — С. 13–18.

4. Луконин С. Антикоррупционная кампания в Китае: остановить нельзя продолжить / Год планеты. Экономика. Политика. Безопасность. Выпуск 2015. — М. : ИМЭМО РАН. — С. 196–206. Виступ Генерального секретаря ООН п. Антоніу Гутерреш на міжнародній конференції в Пекіні в травні 2017 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://news.un.org/ru/story/2017/05/1304681>

5. Про підсумки економічного розвитку КНР у 2017 році. <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/490021.html>

6. Торговый оборот Китая в 2017 году достиг нового рекорда // Международное радио Китая 2018–01–16 <http://russian.cri.cn/news/Comment/383/20180116/78689.html>

7. «Україна — Китай. 25 років встановлення дипломатичних відносин між Україною та Китайською Народною Республікою». – Спеціальний випуск № 1(7), 2017. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського Національної академії наук України. — К., 2017.

ВСТУП

Дана монографія є першою науковою роботою, присвяченою дослідженню українсько-китайських стосунків. Актуальність написання даної монографії зумовлена об'єктивною потребою часу, а також подіями, які відбуваються у світі та всередині України. Світ перебуває у стані докорінних трансформацій, які раніше не відбувались. Триває трансформація світової економічної та політичної мапи. Зі світової арени відходять одні гравці, а на зміну їм приходять інші. Після закінчення холодної війни на зміну двополярному світу з'явився багатополлярний світ. Варто зазначити, що провідну роль у формуванні багатополярного світу відіграє Китай, який завдяки виваженій, далекоглядній та раціональній політиці керівництва країни перетворився на світового лідера розвитку. Китай впевнено рухається до омріяної цілі — відродження Китаю та китайської нації. Політика реформ по суті стала змістом існування країни, вона спрямовує зусилля всього китайського суспільства до прогресу та просування вперед задля досягнення «китайської мрії» — побудови середньозаможного суспільства, яка стала лейтмотивом сучасного державного управління країною.

За 40 років політики реформ та відкритості Китай перетворився на потужну державу з міцною економікою, сучасною наукою та ефективним державним управлінням. Китай займає провідне місце в Азії, для багатьох азійських країн він є основним торговим та економічним партнером. На думку китайських лідерів, цього не достатньо, щоб забезпечити гармонійний та сталий розвиток як для азійського континенту, так і для світу в цілому. Тому китайські лідери виступають за активну позицію Китаю у світових як політичних, так і економічних процесах. Китай є активним прихильником процесу світової глобалізації і бере активну участь в її популяризації та розширенні. Протягом останніх років Китай став ініціатором кількох глобальних

проектів, зокрема відродження «Великого Шовкового шляху», «Один пояс, один шлях» та інших. Китайські лідери вважають світ єдиною спільнотою, і у промовах китайського керівництва часто можна почути визначення світу як «співтовариства спільної долі». Всі ці новації та ініціативи викликають інтерес як у цілому світі, так і в Україні. В Україні сформувались наукові центри, які систематично займаються дослідженням Китаю, зокрема відділ історії країн Азії та Африки Інституту всесвітньої історії НАНУ та Інститут економіки та прогнозування НАНУ. Дослідження Китаю проводяться і в інших наукових та вищих освітніх закладах України. Певні результати таких досліджень представлені в монографії.

Важливість підготовки такої монографії також зумовлена станом стосунків між двома великими країнами, що розвиваються, — Китаєм, який є найбільшою країною, що розвивається у світі, та Україною, яка є найбільшою країною, що розвивається в Європі. З огляду на спорідненість економічних систем двох країн для України є вкрай важливим вивчати досвід Китаю у реформуванні державного управління, оскільки саме завдяки ефективному державному управлінню країною в першу чергу в економічній сфері Китай досяг надзвичайних результатів, які вивели країну на друге місце у світі за обсягом ВВП. Китай став найбільшим у світі виробником товарів, їх експортером, лідером за багатьма іншими показниками.

Крім того, в 2017 р. країни відзначили 25-річчя встановлення дипломатичних відносин. З моменту встановлення дипломатичних відносин між країнами триває активне співробітництво практично у багатьох сферах — економічній, політичній, культурній, освітній та науковій. Китай є одним із найбільших торгових партнерів України. За роки двосторонньої співпраці Китай достатньо міцно закріпився на ринку України. Китайська продукція широко представлена в Україні: це одяг, побутова техніка, засоби комунікації, транспортні засоби, продукція машинобудування, електрообладнання та ін. Водночас Україна займає достатньо невелику частку в китайському імпорті. На відміну від Китаю, який постачає в Україну кінцеву продукцію, Україна в основній масі постачає в Китай сировинну та мінеральну продукцію. Обсяги експорту Україною кінцевої продукції до Китаю

з року в рік скорочуються, що об'єктивно викликає занепокоєння з приводу ситуації, що склалась. Рівень інвестиційної активності між країнами залишається вкрай низьким.

Крім економічної сфери, співробітництво також триває в гуманітарній сфері, в галузі науки та освіти.

Співробітництво України з КНР у галузі освіти, науки та техніки є одним із пріоритетних напрямків двосторонніх відносин. Головним механізмом її реалізації є Комісія зі співробітництва між урядом України та урядом Китаю, а також ряд профільних Підкомісій, зокрема Підкомісія з питань науково-технічного співробітництва, Підкомісія з питань співробітництва в космічній галузі, Підкомісія з питань співробітництва в галузі освіти та Підкомісія зі співробітництва в галузі медицини.

Підкомісія з питань науково-технічного співробітництва була створена на заміну Спільної українсько-китайської комісії з науково-технічного співробітництва, яка працювала з 1997 по 2010 рр. і провела 8 засідань. За час існування попередньої Комісії спектр напрямків співробітництва було розширено, також було реалізовано 98 науково-технічних проектів у рамках дворічних програм співробітництва.

Сторони визначили наступні напрямки науково-технічного співробітництва — енергоефективність, авіабудування, суднобудування, раціональне природокористування, розвиток аерокосмічних, інформаційних та комунікаційних технологій, а також стажування та підготовка аспірантів та молодих вчених.

У ході першого засідання, яке відбулось у липні 2012 р. в м. Пекін, була затверджена Програма науково-технічного співробітництва між Україною та КНР на 2013–2014 рр., якою було передбачено реалізацію ряду конкретних проектів між науково-дослідними та освітніми закладами обох країн. На засіданні також були відзначені досягнення попередньої Програми на 2011–2012 рр., а саме: реєстрація 4 патентів, запровадження у виробництво 11 наукових винаходів та публікація 17 профільних наукових винаходів.

23 червня в Києві відбулось засідання другої Підкомісії з питань науково-технічного співробітництва між урядом України та уря-

дом КНР, під час якого були обговорені стан та перспективи українсько-китайського співробітництва, а також затверджено перелік спільних проектів для включення в Програму співробітництва між Україною та Китаєм на 2017–2018 рр.

17 червня 2016 р. у м. Харбін, у рамках 27-го Харбінського міжнародного торгово-економічного ярмарку було проведено сесію «Українсько-китайське співробітництво в науково-технічній сфері». На сесії з доповідями та презентаціями виступили українські науковці та представники наукових секторів провінції Хейлуцзян та м. Харбін.

У липні 2016 р. на базі Харбінського політехнічного університету, за сприяння Посольства України в КНР, під егідою Міністерства промисловості та інформаційних технологій КНР, Державної адміністрації з питань іноземних експертів, Національної академії наук (НАНУ) та Технологічної академії наук України (ТАУ) відбувся 2-й науково-технічний форум вчених Китаю та України, в якому взяли участь 80 українських спеціалістів із науково-дослідних центрів Міністерства освіти та науки, НАНУ, Державного космічного агентства України, які представили перспективні вітчизняні розробки у сфері матеріалознавства, радіолокації, авіаційних та космічних технологій, медицини.

17 січня 2017 р. у рамках Всесвітнього економічного форуму у швейцарському м. Давос відбулася зустріч Президента України П. Порошенка та Голови КНР Сі Цзіньпіна. Китайський лідер наголосив, що його країна підтримує територіальну цілісність і суверенітет України та вибір українського народу. Президент України висловив сподівання, що Китай сприятиме мирному врегулюванню ситуації на Донбасі та припиненню російської агресії проти України і відновленню територіальної цілісності України включно з Кримом. Були досягнуті домовленості щодо продовження взаємодії двох країн заради підтримання миру та стабільності як на регіональному, так і на глобальному рівнях, у т. ч. в рамках Ради Безпеки ООН.

Китайське керівництво відводить провідну роль науці в суспільно-економічному розвитку країни. Наука та інновації мають стати рушійною силою розвитку Китаю. У зв'язку з цим уряд країни надає всебічну підтримку розвитку науки та інноваціям. У лютому 2006 р.

Держрада КНР оприлюднила «Тези державної програми розвитку науки та техніки в середньо- та довгостроковій перспективі (2006–2020)». Програма включає 15 важливих задач, які планується виконати протягом 15 років. Вони торкаються ряду стратегічно важливих та актуальних галузей, таких, як інформатика, біоніка, енергетика, екологія, охорона здоров'я та ін. Також планується створити великогабаритні літаки для цивільної авіації, запустити пілотовані космічні човни та провести дослідження Місяця. Згідно з даною програмою, до 2020 р. витрати на НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи) зростуть з 1,33% ВВП до 2,5%. Питома вага ВВП, що створений за рахунок науково-технічного прогресу, в загальному обсязі ВВП країни перебільшить 60%.

Китай щорічно збільшує інвестиції на науку та техніку. У 2014 р. на дослідження та розробки (R&D) було витрачено 1,3312 трлн юанів, що на 12,4% більше показника попереднього року та становить 2,4% від загального обсягу ВВП. Сьогодні за рівнем розвитку в науково-технічній сфері Китай іде в авангарді країн світу, що розвиваються. Інноваційна діяльність розповсюджується на всі сфери науки та технологій. Досягнуті в сільському господарстві результати відносяться до передового світового рівня. До їх числа належать вакцина проти пташиного грипу, інсектосталій сорт бавовни, елітні сорти низькорослої пшениці, рису та рапсу з низькою місткістю ерукової кислоти. Китай опанував та використовує ключові технології прецизійного виробництва, чистої енергетики, інформаційної безпеки та ін. Сьогодні Китай оволодів найважливішими технологіями, що відіграють провідну роль у контролі за забрудненням довкілля в містах, розвідці та опануванні природних ресурсів, запобіганні та боротьбі зі стихійними лихами, захисті екології та ін. Китай також досяг значних успіхів у функціональній кераміці, у технології виробництва матеріалів для мікро- та фотоелектроніки, нано- та біомедичних матеріалів.

Наприкінці 2016 р. Академія інженерних наук Китаю опублікувала «Звіт про розвиток стратегічних виробничих галузей, що зароджуються». До стратегічних виробничих галузей, що зароджуються, віднесені такі: нові види енергії, нові матеріали, високотехнологічне машинобудування, інформаційні технології нового покоління, енергозбереження

та охорона довкілля, біотехнології, автомобілі на нових джерелах енергії та інші, загалом 27 галузей. Згідно із зазначеним звітом, при посиленні понижувального тиску на економіку, стратегічні виробничі галузі стали важливою силою для досягнення росту всупереч тренду. На кінець 2015 р. частка доданої вартості стратегічних виробничих галузей, що зароджуються у ВВП, склала близько 8% — вдвічі більше у порівнянні з аналогічними показниками 2010 р. У майбутні 5 років стратегічні виробничі галузі, що зароджуються, стануть важливим напрямком національного розвитку. У 13-й п'ятирічці (2016–2020 рр.) перед цими галузями поставлена задача до кінця 2020 р. довести частку доданої вартості у ВВП до 15%. Держава надаватиме підтримку розвитку стратегічних виробничих галузей, що зароджуються, через вдосконалення фінансово-податкової політики, просування глибокого злиття Китаю з глобальною інноваційною системою, покращення охорони прав інтелектуальної власності, перетворення науково-технічних досягнень у реальні виробничі сили та ін. Стратегічні виробничі галузі, що зароджуються, поступово перетворюються на рушійні сили національної економіки Китаю, вони відіграють важливу роль у стабілізації економічного росту, сприяттві реструктуризації економіки та просуванні інноваційного розвитку. Китайський уряд надає великого значення розвитку стратегічних виробничих галузей, що зароджуються, тому, що весь світ перебуває на порозі нового етапу науково-технічної революції та індустріальних змін, всі країни світу займаються активним пошуком революційних технологій та нових виробничих галузей.

Протягом майже 40 років політики реформ та відкритості швидкий розвиток економіки Китаю в основному був пов'язаний із переважно дешевою робочою силою та ресурсами. Після виходу на новий етап розвитку Китай розробив нову стратегію розвитку на основі інновацій. Нині Китай здійснює стратегію інноваційного розвитку, що спрямована на поглиблення реформи науково-технічної системи, стимулювання технологічної та економічної інтеграцій, будівництво технологічної інноваційної системи, що поєднує виробництво, науку та дослідження, і заснованої на підприємстві, що орієнтоване на ринок. Китай прагне вдосконалення знань про інноваційну систему та підвищення науково-дослідницького рівня.

За допомогою реалізації великих національних науково-технічних проектів Китай намагається здійснити великий технологічний прорив. Прискореними темпами здійснюється розробка та використання нових технологій та продуктів.

Триває вдосконалення критеріїв системи оцінки інноваційних технологій, системи заохочення та трансформації, зміцнення захисту інтелектуальної власності, просування ефективного розподілу та всебічної інтеграції інноваційних ресурсів.

Заходи уряду Китаю, що спрямовані на популяризацію інноваційного розвитку, знаходять своє втілення в діяльності масового підприємництва.

Починаючи з березня 2014 р., в Китаї спостерігається феномен масового великого, середнього та малого підприємництва. У 2014 р. кількість науково-технічних інкубаторів у Китаї перебільшила 1600, ще понад 80 тис. підприємств перебувають в інкубаційному періоді. У національних зонах освоєння нових високих технологій зареєстровано 115 компаній, в парках нових та високих технологій — більше 500 тис. одиниць. Кількість венчурних організацій перебільшила 1000, загальний розмір статутного капіталу яких становив 350 млрд юанів. Близько 300 тис. технічних досягнень у Китаї передається та обмінюється за допомогою ринку технологій.

Прагнучи здійснення загальної цілі всебічного поглиблення реформ, Китай через науковий розвиток та зміну методів економічного розвитку прагне перенести акцент із розвитку на підвищення якості та ефективності розвитку. Китай прагне стимулювати розвиток різних суб'єктів ринку, черпати нові сили в інноваціях та створити нову систему сучасного розвитку індустрії. Стратегією розвитку країни передбачено робити упор на розвиток економіки відкритого типу з акцентом на збільшенні внутрішнього попиту, сучасну сферу послуг, розвиток стратегічних нових галузей, науково-технічний прогрес, розвиток людського потенціалу та інновації в адмініструванні. Також передбачається, що основою розвитку має бути економне використання ресурсів та перехід до економіки замкнутого циклу. Також пропонується розвивати взаємозв'язок міста та села, а також досягати при цьому зміцнення потенціалу в довгостроковому розвитку.

Вважається, що сьогодні в Китаї в первинному вигляді створена система соціалістичної ринкової економіки. Планується, що до 2020 р. в Китаї буде сформована достатньо зріла система соціалістичної ринкової економіки. Реформа економічної системи є головною ланкою всебічного поглиблення реформ у Китаї. Ключовим питанням є врегулювання відносин між урядом та ринком таким чином, щоб дозволити ринку відігравати вирішальну роль у розподілі ресурсів.

У рамках програми поглиблення економічних реформ у Китаї значна увага приділена питанню власності. Вважається, що зміцнення та розвиток системи суспільної власності та реалізація різних форм державної власності є важливою умовою формування системи соціалістичної ринкової економіки. Заохочення та підтримка економічного розвитку недержавної форми власності, гарантія рівноправного доступу до факторів виробництва, чесна конкуренція та забезпечення однакового правового захисту для всіх форм власності мають сприяти створенню здорової ринкової системи.

Значна увага також приділена реформуванню роботи державних підприємств та вдосконаленню усіх видів державної системи управління активами.

Програмою економічних реформ передбачено прискорення реформування сфери фінансів та оподаткування. Здорове стимулювання сучасної фінансової системи зі стабільним макроекономічним кліматом забезпечуватиме розвиток реального сектору економіки. Розвиток фінансових структур недержавного сектору має розширювати доступ до фінансових ресурсів у першу чергу для підприємств недержавної форми власності. При цьому передбачається посилювати фінансовий контроль із метою забезпечення фінансової стабільності та ефективної роботи учасників фінансового ринку. Важливим напрямком реформування фінансового ринку є підтримка фінансових інновацій.

Програмою реформування бюджетної сфери передбачено створення ефективних механізмів передачі ресурсів державного бюджету та розумного розподілу доходів.

З метою дослідження стану та результатів двостороннього співробітництва між Україною та Китаєм, виявлення причин низького попиту з боку китайських ділових кіл до української кінцевої продукції,

а також визначення перспективних напрямків розвитку двосторонніх відносин між Україною та Китаєм 28 квітня 2017 р. була проведена міжнародна наукова конференція **«УКРАЇНА — КИТАЙ — 25 РОКІВ СПІВРОБІТНИЦТВА: РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ. «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»**. Організаторами конференції виступили Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України, Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету та історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Дана конференція стала першою міжнародною конференцією, участь в якій узяли не тільки провідні українські науковці, а також китайські науковці. Учасники конференції представили матеріали, що стосуються ролі і місця Китаю в сучасній системі міжнародних відносин. Крім того, на конференції обговорювались історичні, політичні та економічні аспекти двосторонніх відносин. На конференції також розглядались питання гуманітарного співробітництва, а також напрями стратегічного партнерства.

Крім розгляду питання двостороннього співробітництва між Україною та Китаєм, на конференції також обговорювалась ініціатива Голови КНР п. Сі Цзіньпіна — «Один пояс, один шлях», яка перетворилась на проект світового значення. «Один пояс, один шлях» є скороченою назвою «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI століття». Після того, як п. Сі Цзіньпін восени 2013 р. запропонував створити «Економічний пояс Шовкового шляху» та «Морський Шовковий шлях XXI століття», за майже півтора року вже понад 60 країн та міжнародних організацій позитивно відреагували на цю ініціативу. Учасники проекту обговорюють можливості спільного будівництва та спільного користування «Один пояс, один шлях». Вони проводять рівноправні консультації з урахуванням інтересів та зацікавленості всіх сторін учасників проекту. Китайське керівництво намагається просувати ідею «Один пояс, один шлях» на принципах відкритості, толерантності, взаємної вигоди та подвійного виграшу, розділяючи всі вигоди від участі у проекті. Китайські лідери постійно наголошують, слідуючи сучасним тенденціям миру, розвитку співробітництва та взаємної вигоди, що важливо просувати спільний розвиток та здійснювати спільне процвітання. На їх думку, поши-

рення та передавання ідеї Шовкового шляху сприятиме досягненню цих високих цілей.

Китайська сторона постійно запрошує Україну до участі у стратегічній ініціативі розбудови Економічного поясу Нового Шовкового шляху. У своєму нинішньому вигляді ініціатива «Один пояс, один шлях» видається одним із найбільш привабливих для України гео-економічним проектом. Його ключовими принципами і перевагами є інклюзивність, відкритість, вигідність для всіх учасників, перехід на уніфіковані правила торгівлі, інтеграція та координація стратегій та програм розвитку країн. В аналітичній доповіді до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» зазначається, що китайський проект не суперечить прагненням України до подальшої економічної співпраці та економічної інтеграції з Європейським Союзом, а, навпаки, може посилити переваги України в цьому процесі.

Українські науковці провели достатньо ретельну наукову розвідку глобальних ініціатив китайського керівництва, а також результатів та перспектив українсько-китайського співробітництва. Результати досліджень були представлені під час конференції **«УКРАЇНА — КИТАЙ — 25 РОКІВ СПІВРОБІТНИЦТВА: РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ. «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»**. Вони також представлені в даній монографії, торкаючись практично всіх сфер співробітництва України та Китаю — політичної, економічної та гуманітарної. Автори статей також представили результати наукової розвідки щодо відносин Китаю з іншими країнами, розкрили роль Китаю у глобальному управлінні.

Дана монографія розрахована на широке коло читачів, політиків, науковців та звичайних громадян, що цікавляться Китаєм та українсько-китайськими стосунками. Вона дає змогу зрозуміти стан, проблеми та перспективи співробітництва між Україною та Китаєм. Сподіваємось, що знайомство з матеріалами монографії спонукатиме читачів незалежно від сфери діяльності до подальших дій щодо розвитку стосунків між двома великими країнами.

Олійник О. М.

РОЗДІЛ І.

МІСЦЕ КИТАЮ У ГЛОБАЛЬНИХ СВІТОВИХ ПРОЦЕСАХ

1.1. Вплив вчення Конфуція на сучасний світ

Китай є унікальною країною і за своєю культурою, і за внеском у світову цивілізацію, і за економічними досягненнями. Він також демонструє дуже зважений і фундаментальний підхід до вирішення складних світових проблем. Це стосується і проголошеної Китаєм концепції «Один пояс, один шлях», яка носить загальний характер, поєднує вирішення локальних, регіональних і глобальних проблем, здійснює єдиний підхід до панування на суші та морі, зв'язує проекти Європи, Азії та Африки і являє світу, як зауважив академік Академії суспільних наук Китаю Чжан Юньлін, нову модель розвитку на основі консенсусу [5]. До цього слід додати, що консенсусу можна досягти лише на основі компромісу. Такі підходи потрібні зараз і Україні для вирішення її складних проблем.

Політика Китаю є послідовною. Концепція «Один пояс, один шлях» добре кореспондується з націленістю Китаю на інклюзивний розвиток. «Інклюзивність, — зазначає прем'єр Державної Ради КНР Лі Кецянь, — є показником людської цивілізації і прогресу. Китайські мислителі до династії Цін надавали великого значення принципу гармонії без однаковості і вірили в те, що світ — це найвища цінність. Це співвідноситься з переконаністю древніх європейських філософів у тому, що гармонія породжує справедливість і добро. Історія розвитку людини показує, що

Східна і Західна цивілізації, незважаючи на їх різні витоки, визнавали важливість гармонійного співіснування, інклюзивності та взаємопізнання. Необхідність інклюзивності та спільного розвитку лише зростає в XXI столітті. Нам потрібно не тільки підвищувати трудову зайнятість і сприяти збалансованому, скоординованому, чесному і справедливому розвитку всередині країни. Нам також необхідно домагатися розвитку, що має на увазі мирне співіснування і спільне зростання різних країн і регіонів. Інклюзивний розвиток має справді стати спільною метою, якої будуть домагатися всі країни світу» [2].

Успіх Китаю сформувався не на пустому місці. Він має фундаментальні підґрунтя. Одним із них є конфуціанство, яке сьогодні стає все більш впливовим і популярним. Це змушує замислитися над питанням про причини і підстави згаданого. Що є такого у конфуціанському вченні, що представляє не тільки суто історичний інтерес, але набуває також актуально-практичного значення? Чому сказане більше двох із половиною тисячоліть тому користується все більшим попитом у суспільстві, яке володіє незрівнянно більш глибокими і розгалуженими знаннями природи, суспільства та людини і має у своєму арсеналі значно потужніші засоби пізнання і перетворення світу?

«Чи може Конфуцій бути нашим сучасником? — Запитає В. Мальявін, автор відомої книги про китайського мудреця. — Ще два-три десятиліття тому таке питання здавалося б щонайменше дивним. Хто міг тоді побачити в цьому картинно-церемоніальному мудреці з неймовірно далекої давнини щось більше, ніж інтелектуальне викопне, екзотичний курйоз, в кращому випадку — глашатая прописних істин моралі, так само загальних і бездоганних, як і малопридатних у реальному житті? Хто, крім жменьки кабінетних вчених або любителів повчального резонерства, міг серйозно цікавитися ним?» [4]. Проте зараз Конфуцій — претендент на звання найвпливовішої людини в історії [3].

Безумовно, це, перш за все, пов'язано з посиленням Китаю і зростанням його ролі у світовому розвитку, що базується на безпрецедентному економічному зростанні. Країна, що давала кілька десятиліть поспіль десятивідсотковий щорічний приріст валового внутрішнього продукту, не може не привертати до себе уваги. У той час, коли світова економіка переживала фінансово-економічну кризу, скорочення

виробництва, Китай лише сповільнив економічне зростання, рівень якого для більшості країн навіть у період підйому вважався б дуже високим. Економічна історія такого ще не знала.

Динамічне економічне зростання неможливе без доброго врядування та належної організації діяльності. Але як це вдається забезпечити? Пошук відповіді на зазначене питання приводить до глибинних засад народного життя, до інститутів, ментальності, традицій, світоглядних позицій, філософських основ. З огляду на те, що конфуціанство утворює в сучасному Китаї одну з офіційно визнаних основ китайської філософії, інтерес до нього зростає разом із посиленням впливу Китаю на світові процеси.

Але ніякий зовнішній вплив і посилення Китаю не змогли б утримати і актуалізувати інтерес до Конфуція, якби у структурі сучасності не було чогось, що дуже співзвучно з древньою мудрістю. І навпаки, без вікової мудрості не було б і сучасних успіхів Китаю. Серед підстав популярності та впливу конфуціанства можна виділити зовнішні і внутрішні. Зовнішні підстави виступають як умови, необхідні для зростання впливу Конфуція, але безпосередньо не призводять до цього. Вони не входять у внутрішній зміст даного процесу. До таких підстав відноситься посилення економічної моці, політичного і інституційно-культурного впливу Китаю. Внутрішні підґрунтя утворює єдність різноманітних суперечливих відносин історичної, просторово-часової пов'язаності абстрактності й конкретності давнини і сучасності.

В аспекті співвідношення сучасного і минулого особливий інтерес викликає проблематика модернізації. Сучасний Китай є прикладом успішної модернізації, яка стала перманентним процесом. У сучасному дискурсі модернізація виступає як двуликий і всюдисущий Янус. З 50-х років, коли цей термін увійшов в активний науковий обіг, написано мільйони сторінок, видано сотні тисяч книг і спеціальних статей (в Інтернеті можна знайти десятки мільйонів різних посилань). Зараз проблема модернізації стала обговорюватися ще більш активно. У даному випадку мова йде не про філософський дискурс, де модернізація відноситься більше до минулого, ніж до сьогодення, і де головне завдання полягає у розумінні різноманітних пост-модерністських процесів. Тут мова йде про більш просте розуміння

модернізації як відновлення, осучаснення економіки і суспільства. При цьому модернізації підлягає все: техніка та технології, суспільні відносини і форми господарювання, політичні структури і еліти, культура та освіта, держава і армія, транспортні системи та побутові прилади, сім'я і шлюб, і навіть любов, і сексуальні відносини. Немає нічого, що б не потребувало модернізації.

У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на одну надзвичайно важливу обставину методологічного характеру. Коли говорять про модернізацію, то завжди акцентують увагу на новому, що, безумовно, правильно. Але зазвичай забувають про те, що модернізація — це не просто заміна новим старого, а оновлення, що включає частково нове і старе. Якщо знесли будинок і на його місці побудували новий, то це не модернізація будинку. При модернізації, як мінімум, зберігаються несучі конструкції будинку.

У найбільш загальному вигляді структура модернізації включає: 1) часткову появу нового, 2) часткове збереження старого, 3) певне співвідношення нового і старого. Саме останній аспект, який має дуже важливе значення, не береться до уваги. У результаті на практиці виходять результати, досить далекі від бажаних. М. Горбачов свого часу хотів лише оновити, модернізувати соціалізм, а в результаті вийшло зовсім інше. В Україні, наприклад, було бажання в ході ринкової трансформації модернізувати структуру економіки, а в результаті вона істотно погіршилася. Тут виникає багато складних методологічних питань. Кожен елемент системи окремо може бути заміненим, і це не суперечить модернізації, якщо сутність системи залишається тією ж. Але в чому тоді ця сутність полягає, і яка гранична глибина модернізації, що не змінює суть системи?

Можна навести чимало прикладів із життя України та інших країн у сфері економіки, освіти, науки, культури, коли новоутворення носили руйнівний або формальний характер (тобто приводили до втрати навіть того, що вже існувало, або ніяких реальних змін у житті не викликали). Ключовим моментом сучасного всесвітньо-історичного успіху Китаю є вмиле поєднання старого і нового у процесі модернізації.

Модернізація не може бути тільки нестримною гонитвою за новим. Така модернізація лише розхитує підвалини суспільства. Вона

повинна постійно повертатися до витоків, до глибинних основ людського життя, до фундаментальних і простих питань людського буття, пов'язуючи їх з усім розмаїттям нових сучасних форм і забезпечуючи гуманістичну спрямованість всього руху. Найбільш загальний зміст модернізації полягає у пошуку і актуалізації сучасних форм розкриття глибинних сутнісних сил людини, накопичених суспільством протягом усієї його історії. Саме такий методологічний посыл є базовим у впливі конфуціанства на сучасність. Це реалізується у цілій системі історико-сучасних сполучень.

Структура сучасного суспільства стає більш мережевою. Різноманітні мережі набувають самостійного характеру, відокремлюються від інших мереж, виробляють свої правила і норми, свою мову і свої цінності. Це призводить до фрагментації суспільства, розкладання його на частини, які для себе є ціле. Хоча кожна частина так чи інакше вплетена в загальну тканину суспільства і в цьому сенсі є лише якоюсь його абстрактною характеристикою, це не є істотним для певної мережі, яка всередині себе пов'язана зовсім іншими нитками, має для себе все необхідне і як така утворює конкретність. Якщо в суспільстві, що розвивається з єдиної основи, міра абстрактності вихідної характеристики зростає разом зі збагаченням і ускладненням, підвищенням ступеня конкретності системи суспільних відносин, то в мережевій структурі абстрактне і конкретне стають тотожними, нерозрізненими.

Саме таку мережеву структуру має конфуціанське вчення. Воно не розвиває складну систему взаємопов'язаних положень, які покликані теоретично відтворити структуру реальності, а складається з мережі досить самостійних суджень, які одночасно є і досить загальними, абстрактними міркуваннями, і конкретними рекомендаціями саме у даній життєвій ситуації, які не претендують на загальну теоретичну цінність.

Сучасній людині, яка постійно включається у різні соціальні, економічні й інші мережі і постійно виходить із них, переходить з однієї мережі в іншу із зовсім іншими правилами і нормами, істинами та цінностями, повинна імпонувати ситуація, коли на кожний випадок життя є своє правило, своє виправдання, коли не потрібно всі свої вчинки співвідносити з вихідними принципами, перевіряти їх на відповідність абстрактним нормам, відчувати муки сумління через не-

послідовність своєї поведінки, боятися громадського осуду тощо. Це означає, що сучасній людині все більше стають близькими за своєю структурою не класична, суворо доказова, логічно виведена із вихідних принципів теорія і відповідний світогляд, а мережева організація знань, мережеві орієнтири поведінки і властива їм свобода. Саме така структура конфуціанського знання. Конфуціанство знаходить відгук у душі сучасної людини, тому що відповідає конституції його особистості, і лише на цій основі виникає науковий інтерес до конфуціанства.

Але з цим пов'язана і протилежна тенденція. Розвиток мережевих структур веде до фрагментації не тільки суспільства, але і людини. Остання розпадається на різні психолого-поведінкові частини, перестає бути цілісною особистістю, втрачає себе у своїх інших, які стають за своїми принципами чужими їй. До цього додаються техніко-технологічні можливості заміни фізичних частин тіла, органів, посилення або ослаблення їх функцій, продовження життя і т. ін. Людина в такому сенсі значною мірою перестає бути людиною, перетворюється в щось інше, в постлюдину. Вона це відчуває, починає розуміти і намагається врятувати себе, звертаючись до своїх витоків, сутності, моральних основ.

Актуалізація моральної проблематики в сучасному суспільстві є реакцією на вихолощування людської сутності в людських справах, перетворення їх у справи техніко-бізнесові, формально-абстрактні, нелюдські. У цьому пошуку конфуціанство — серйозна підмога, так як «по суті Конфуцій — учитель моральності. Він завжди був чесним і не довіряв резонерству. Його метою стало навчити учнів правильно поводитися. Якщо вони хочуть керувати людьми, то спочатку повинні навчитися керувати собою. Основи його вчення звучать знайомо: доброчесність — це любов до ближнього. Це глибоке визначення відносин між людьми було сформульоване Конфуцієм більш ніж за 500 років до народження Христа» [3].

Серед ключових ієрогліфів вчення Конфуція Жень (моральна досконалість, великодушність, доброчесність, гуманність, людинолюбство, милосердя), Де (чесноти), Йі (справедливість). «Якби нам довелося вибрати для визначення конфуціанської етики одне слово, — пише професор китайської історії і філософії Гарвардського університету Ду

Веймін, — цим словом був би «гуманізм». Конфуціанська етика покликає навчити тому, як бути людиною. Передбачається абсолютна обов'язковість, невинне самоочищення або самовдосконалення, цілісне уявлення про внутрішній план моральної освіти» [3]. «Конфуцій турбується про вічне, перш за все, призначення людини. Тим і цікавий нашому часу», — зазначає Т. П. Григор'єва [1, с. 84].

Таким чином, моральні основи філософії Конфуція як мережі положень, що спрямовують поведінку людей, і мережева структура поведінки сучасної людини, яка потребує морального підґрунтя для свого збереження, пов'язані історією як моменти актуальної єдності фундаментальних основ. Це базове співвідношення конфуціанства і сучасності проявляється у різних і різноманітних формах.

Одним із них є роль знань у сучасному суспільстві і у конфуціанстві. Сучасне суспільство розвивається в напрямку побудови суспільства, що базується на знаннях. У процесі розвитку суспільства знання з одного з необхідних елементів суспільного відтворення перетворюються в його базовий, основоположний елемент. Економіка перетворюється в економіку знань, або, точніше, в економіку, що базується на знаннях. Конфуцій цінував знання перш за все [2], і вся його діяльність спрямована на отримання знань і навчання. Він — Учитель не за професією, а за способом життя і своїм призначенням, наставник десяти тисяч поколінь [5]. Учитель сказав: «Вчитися і повсякчас прикладати вивчене до справи — хіба це не задоволення?» [5]. Знання — базис і головний інструмент його діяльності.

Таким чином, ключовим поняттям співвідношення конфуціанства і сучасності є логіко-історична спряженість їх структури та змісту. Такий підхід дає методологічний ключ до розуміння і розв'язання багатьох більш конкретних проблем.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Григор'єва Т. П. Конфуцій / Т. П. Григор'єва // Вопросы философии. — 2011. — № 2. — С. 82–92.
2. Инклюзивное развитие: лучший мир для всех / Речь премьер-министра Государственного совета КНР Ли Кэцзяна перед представителями британских

научно-исследовательских центров. — Лондон, 18 июня 2014 года // http://ppfond.ru/books/sobr_18/files/assets/basic-html/page2.html

3. Конфуцій за 90 хвилин / Переклад С Чечуліна. — Paul Strathern. Confucius in 90 minutes. — Chicago: Ivan R. Dee, 1999. — М.: Астрель; АСТ, 2006 // <http://psylib.org.ua/books/stret01/txt01.htm>

4. Малявін В. Конфуцій / В. Малявін // <http://lib.rus.ec/new>

5. Чжан Юньлін: ініціатива «Один пояс, один путь» предоставляет миру новую модель // <http://russian.cri.cn/3060/2017/04/25/1s602987.htm>

1.2. Роль Китаю у глобальному управлінні

Найважливішими особливостями світової економіки на початку ХХІ століття є прискорення процесів її глобалізації і водночас падіння темпів розвитку внаслідок першої глобальної кризи. Її важливою особливістю є також і те, що прискорення процесів глобалізації відбувається таким чином, що змінюються центри економічного впливу: місце Японії як одного із трьох центрів економічного розвитку (США, Європейський Союз, Японія) зайняв Китай, який і в умовах глобальної кризи 2008–2010 рр. продовжував розвиватися при падінні економік більшості, у тому числі й розвинутих, країн світу.

Саме завдяки Китаю центр світового прогресу і економічного розвитку став переміщатися із Заходу на Схід, із Західної Європи та Північної Америки — у Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР). У цих умовах цілком закономірно Китай почав претендувати на посилення своєї участі у розвитку глобальної економіки. На засіданні політбюро Комуністичної партії КНР 23 січня 2015 р. підкреслювалась необхідність посилення участі Китаю у регіональному і глобальному управлінні [14; 13].

Удосконалення глобального управління становить важливу проблему як для майбутнього людства загалом, так і для світової економіки зокрема. Намагаючись посилити свою роль та участь у світових процесах і демонструючи успіхи в управлінні своєю країною, Китай виявляє зацікавленість у вирішенні вищезазначеної проблеми.

Аналіз особливостей перебігу глобалізаційних процесів свідчить, що Китай став одним із провідних факторів глобального розвитку,

потужним локомотивом глобалізації. Тому цілком закономірно феномен посилення темпів розвитку економіки та збільшення ролі КНР у світовій економіці став проблемою, розв'язання якої багатьма дослідниками було спрямовано, з одного боку, на дослідження системи управління економікою Китаю, а з іншого боку — на можливості перенесення китайського досвіду управління на глобальний рівень.

Статистичні дані розвитку економіки Китаю дозволяють зробити такі висновки. По-перше, система управління економікою Китаю демонструє свої суттєві переваги у порівнянні із системами управління США та інших країн G7. По-друге, економіка Китаю впевнено збільшує своє значення і роль у світовій економіці й цілком обґрунтовано може вважатися другим після США локомотивом глобалізації. За обсягом експорту Китай посідає перше місце у світі, за обсягом ВВП і загальним обсягом зовнішньої торгівлі — друге.

Китай впевнено демонструє успішний розвиток своєї економіки: у поточному десятиріччі (2011–2020 рр.) прогнозується зближення рівнів інвестиційного і споживчого попиту у виробництві ВВП, у 2020 р. передбачається збільшення ВВП на душу населення у чотири рази у порівнянні з 2000 р., а у 2030 р. КНР посідатиме перше місце у світі за абсолютним розміром ВВП і стане новим регіональним центром сили [9, с. 46]. Про успіхи Китаю у зовнішньоторговельній діяльності свідчить той факт, що «в даний час на частку юаня припадає 10 відсотків глобальної торгівлі товарами, проти 4 відсотків десять років тому, і він має широкі торгові зв'язки з іншими країнами. Обсяг розрахунків за міжнародними торговельними операціями у валюті Китаю різко виріс. У 2011 р. розрахунки з торговельних операцій в юанях склали близько 8 відсотків від загального обсягу торгівлі Китаю товарами та послугами» [7, с. 88–89]. Китайський юань посів дев'яте місце за оборотом на світових валютних ринках, п'яте місце як платіжна валюта і, за оцінками МВФ, сьоме місце у валютній структурі світових міжнародних резервів. Уряд КНР планує реалізувати повну конвертованість юаня до 2020 року [1, с. 440–453]. Враховуючи активну участь КНР у світових інтеграційних процесах та утворенні регіональних об'єднань із багатьма країнами світу, і особливо із країнами Східної та Південно-Східної Азії, Африки, Латинської Америки та АТР, а також участь

у міжнародній організації БРІКС, логічно говорити про можливість набуття китайською валютою статусу світової резервної валюти.

Реальною стає можливість досягти до середини ХХІ ст. статусу наддержави і тим самим сприяти перетворенню існуючого уніполярного світу на чолі зі США на світ, принаймні, із двома полюсами. «В останні 25 років здійснення політики реформ і відкритості в КНР спостерігалось постійне вдосконалювання зовнішньоекономічної стратегії. Мета стратегії полягає у тому, щоб перетворити Китай до 2020–2030 років на економічно найпотужнішу державу світу, причому гасла «Іти зовні» й «Запрошуємо приходити» уживаються як політичні установки» [5, с. 65–66]. Слід також підкреслити, що КНР стоїть на позиціях збереження цивілізаційної різноманітності світу, виступає проти його «вестернізації», є прибічником трансформації уніполярного світу у багатополярний, у якому країни всіх цивілізацій зможуть, інтегрувавшись, створити свої полюси.

Український дослідник О. Олійник зазначає, що «успіхи Китаю в економічному розвитку вплинули на позицію китайського політичного керівництва щодо його ролі у світових процесах. Китайське керівництво все частіше заявляє про важливість для країни брати активну участь у світовому розвитку й навіть впливати на світові процеси» [6, с. 105]. Такий вплив і є участю у глобальному управлінні. Досягнення Китаю у галузі управління країною і посилення ролі його економіки у світовій економіці сприяють виникненню у нього намірів передати свій досвід управління економікою на світовий рівень і тим самим покращити регулювання глобальних економічних процесів. Успішна реалізація цих намірів може сприяти покращенню розвитку світової економіки у цілому та окремо взятих країн, що цілком відповідає бажанням світового співтовариства і буде підтримана більшістю, якщо не всіма країнами світу, та, беззаперечно, країнами, що розвиваються, захисником інтересів яких КНР позиціонується на світовому рівні протягом останніх років і до яких і досі, незважаючи на свої фантастичні успіхи в економічному розвитку, вважається приналежною.

Слід враховувати й те, що у Китаї спостерігається невдоволення існуючою системою глобального управління та існуючим світовим порядком, бажання відновити традиційний китаєцентристський світовий порядок [11].

Ідея щодо необхідності наведення порядку в управлінні глобальною економікою, запровадження у ній організаційної структури, яка має відповідати багатополярності світу, систематично висловлюється китайськими економістами. У цьому руслі були сформульовані пропозиції щодо покращання глобального управління, внесені Китаєм під час 11 саміту G20 у Ханчжоу. Саме на цьому саміті Китай закликав побудувати інноваційну, динамічну, взаємопов'язану, взаємовигідну та інклюзивну економіку [11, с. 34].

Про розуміння західними вченими намірів Китаю замінити США як глобального лідера і фактичного «керівника» світом свідчить і той факт, що назву програми довгострокового розвитку КНР «Велика стратегія» на Заході було замінено в 2004 р. на поняття «Пекінський консенсус» [16, с. 220]. Тобто, на Заході спостерігається певне ототожнення цього поняття із поняттям «Вашингтонський консенсус», яке безпосередньо пов'язано із провідною роллю Заходу у глобальному управлінні. Захід бачить у «Великій стратегії» наміри Китаю перехопити у нього можливість здійснювати глобальне управління. Проте ця аналогія неправомірна у тому сенсі, що якщо західні держави, їх об'єднання та фактично керовані ними діючі наразі міжнародні фінансові інституції, зокрема Міжнародний валютний фонд, надають допомогу (кредити) за умов виконання певних політичних рекомендацій, котрі визначають розвиток країн, що її одержують, то КНР категорично виступає проти такої політично обумовленої допомоги, яка фактично представляє собою реалізацію класичного методу економічного управління.

Принципи надання КНР допомоги для розвитку, яка використовується як інструмент глобального управління, такі (Чжоу Еньлай, 1964 р.): 1) рівність та взаємовигода; 2) повага до суверенітету, допомога без умов; 3) здійснюється на основі надання безоплатних чи пільгових кредитів; 4) сприяння самозабезпеченню країн, що не породжує залежність; 5) швидкий результат; 6) використання китайського обладнання; 7) акцент на передачі технологій у межах технічного співробітництва; 8) вимога до китайських експертів жити за стандартами місцевих спеціалістів [8].

Тобто, Китай надає допомогу, зокрема кредити, не обумовлюючи це якимись вимогами, що можуть розглядатися як економічний засіб полі-

тичного управління. При цьому КНР надає кредити з меншою кредитною ставкою, ніж західні банки. Тим самим Китай посилює свою участь у глобальному управлінні й витісняє західні держави з багатьох регіонів світу, особливо в Азії, Африці і Латинській Америці, тобто розширює і посилює свій вплив на економіку світу. Станом на кінець 2009 р. регіональна структура китайської допомоги розвитку має такий вигляд: країнам Азії — 32,8%, Африки — 47,5%, Латинської Америки і Карибського басейну — 12,7%, Океанії — 4%, Європи — 0,3%, іншим країнам — 4,5% [8].

Про тенденції Китаю до участі у глобальному управлінні свідчать і праці західних науковців. Зокрема, слід звернути увагу на роботу Чарльза Гранта, який вважає: «Поскольку Китай является новой великой державой с динамично развивающейся экономикой и крупнейшим в мире экспортером, его лидеры понимают, что экономические интересы страны носят глобальный характер, и международные нормы помогают защищать эти интересы» [3, с. 27].

Зрозуміло, що лідери КНР мають бажання впливати на визначення міжнародних норм, тобто брати активну участь у глобальному управлінні. Про наміри Китаю посилити свою роль у глобальному управлінні свідчить і обговорення ідеї утворення американсько-китайської «Великої двійки» (G2). У цьому контексті відзначимо, що дослідження соціально-політичних дискусій у США щодо відносин із КНР (2001–2009 рр.) дозволило зробити висновок про те, що: «Серед представників Демократичної і Республіканської партій приблизно однаковою мірою було поширене прихильне ставлення щодо реалізації різних форм «залучення» Китаю, і критична настанова щодо «стримування» й відвертої конфронтації з останнім» [10]. Разом із тим обидві держави бачили необхідність в узгодженні своєї діяльності на глобальному рівні, «ще у 2006 р. було створено Американсько-китайську стратегічну економічну раду, призначену сприяти розв'язанню усіх торговельних і економічних спорів між Вашингтоном і Пекіном. Було створено велику кількість галузевих рад, які вирішували найбільш гострі проблеми в американсько-китайській торгівлі з позицій окремо взятих груп інтересів і підприємств» [2, с. 28].

Так, патріарх американської політичної думки З. Бжезинський стверджує: «Необхідно утворити нам неформальну «двійку». Відно-

сини між Китаєм і США повинні носити характер всеосяжного партнерства — такого, як наші відносини з ЄС і Японією... Мова йде про місію, гідну двох країн, що володіють унікальним потенціалом з точки зору визначення майбутнього людства» [12]. Це підтверджує і другий патріарх політичної еліти США Г. Кісінджер: «Роль Китаю в новому світовому порядку ключова» [4]. Виходячи з того, що Китай за певними позиціями впевнено не тільки наздоганяє, але й випереджає США, ця ідея виглядає досить логічною. Проте вона не може бути повною мірою реалізованою, тому що США є демократичною країною, а Китай — соціалістичною країною під керівництвом Комуністичної партії, хоча у розв'язанні певних міжнародних питань між ними і може виникати повна узгодженість позицій та прийняття і реалізація рішень, котрі створюють ілюзію існування такої G2. При цьому важливо підкреслити, що США і Китай належать до різних цивілізацій і світогляди їх громадян значно відрізняються.

Як зазначає Чарльз Грант: «Китайцы и дальше будут делать акцент на невмешательстве во внутренние дела государств, абсолютном приоритете суверенитета, «гармонии в мире» и дипломатии в качестве ответа на все сложные вопросы. Они по-прежнему будут играть роль рупора развивающихся стран в ходе разногласий с Западом. В то же время Запад будет в той или иной степени продолжать говорить об общечеловеческих ценностях, делегировании суверенитета и нормативной внешней политике, поощряющей другие страны к изменению их образа действий за счет убеждения и условий при предоставлении помощи. И, несмотря на осознание того факта, что Китай стал мощной экономической державой, западным странам будет трудно избавиться от покровительственного отношения к нему» [3, с. 119]. Тобто, формування глобального управління у форматі G2 неможливе як для Китаю, так і для США.

Загалом, досліджуючи тему участі Китаю у глобальному управлінні, слід керуватися тим, що Китай акцентує на невторчаннях у внутрішні справи держави і на абсолютній пріоритетності суверенітету [16; 17].

На нашу думку, не може бути мови про передачу частини суверенітету Китаю наднаціональному органу управління, а значить, виключе-

на й можливість регулювання економіки Китаю «зверху» без дозволу на це його влади. Звідти випливає, що в рішеннях, які має приймати гіпотетичний світовий уряд, має бути присутнім уповноважений Китаєм представник із правом вето на ті рішення, які не відповідатимуть інтересам Китаю. Відповідно, КНР має обов'язково бути членом глобального органу управління й мати можливість приймати необхідні рішення. Водночас надання права вето у глобальному органі управління представникам країн загалом і Китаю зокрема фактично блокуватиме можливість здійснення ним своїх функцій через ускладнену процедуру прийняття рішень. Про це свідчить існуюча практика прийняття на глобальному рівні рішень, спрямованих на вирішення глобальної проблеми захисту людства від зміни клімату і зменшення антропологічного навантаження планети Земля. Якщо ж відмовитися від права вето та прийняття рішень тільки на основі консенсусу, то очевидно, що вони прийматимуться більшістю членів інституцій глобального управління.

Власне, за таким принципом і працюють сьогодні інституції світового управління. Саме тому центральними стають такі дві проблеми: по-перше, наскільки адекватно дійсності захищатимуть інтереси своїх країн їх представники; по-друге, саме розуміння більшості передбачає наявність меншості. І задачею для кожної країни стає перебувати у більшості.

Саме тому Китай посилює свою участь у міжнародних інституціях, у яких домінують представники розвинених країн на чолі зі США та ЄС.

У світлі викладеного видається вважати можливими такі варіанти стратегії Китаю у посиленні його участі у глобальному управлінні:

1. Не намагаючись кардинально змінити існуючу систему глобального управління, збільшувати кількість і активність своїх представників в існуючих міжнародних інституціях.

Та це свідчило б про відмову Китаю від тих принципів, на яких побудована його зовнішня політика, і сприяло б збереженню існуючого уніполярного світу.

2. Задля суттєвої зміни системи глобального управління зосередити зусилля на утворенні другого полюсу глобальної економіки, ви-

користовуючи для цього міждержавну організацію БРІКС, у якій Китай є найпотужнішою державою. Така стратегія приведе до відновлення існування двох блоків країн.

3. З цією ж метою кардинальної зміни системи глобального управління використати свою економічну потужність та імідж захисника країн, що розвиваються, та створити під своїм керівництвом потужний блок країн і сприяти утворенню трьох полюсів світу: полюсу західного світу, китайського полюсу і третього полюсу, на формування якого можуть претендувати Індія, Росія і решта країн, що не входять у перші два блоки.

Реалізація другого і третього варіантів стратегії Китаю веде до применшення ролі існуючого блоку держав на чолі зі США і, безсумнівно, викличе його спротив. Свідомо цього є вже існуюче зіткнення інтересів Китаю і США та Японії у Східній і Південно-Східній Азії, Африці та АТР [15].

На користь можливості прийняття Китаєм саме цих двох варіантів стратегії говорить інтенсивне нарощування «військових м'язів», активність в організаціях БРІКС, ШОС і посилення його участі у розвитку інтеграційних процесів, які можуть привести до формування власного блоку підлеглих союзників.

Можна передбачати прийняття Китаєм і четвертої стратегії — стратегії ситуативного коливання між блоком західних країн та блоком решти країн і їх регіональних об'єднань, які включатимуть другу за військовою потужністю Росію, і завдяки цій політиці вирішувати свої внутрішні проблеми, що виникли одночасно з успішним економічним розвитком.

Та ця стратегія може розглядатися як тимчасова, що врешті-решт приведе до необхідності вибору однієї з вищезазначених стратегій, які однозначно ведуть до формування унітарного чи багатополярного світу.

Таким чином, викладене надає можливість стверджувати існування чотирьох варіантів стратегії КНР у рішенні проблеми вдосконалення глобального управління. Визначити, який із цих чотирьох варіантів стане реальністю, достатньо важко, адже Китай намагається проводити політику збереження пріоритету партійного керівництва країною при запровадженні у народному господарстві ринкової економіки.

Спостерігається в Китаї при беззаперечних успіхах економічного розвитку і посилення диференціації суспільства, його розшарування на багатих і бідних, досягнення економічних успіхів при певних соціальних втратах. Залишається відкритим і питання щодо дотримання Китаєм цінностей власної цивілізації, світоглядних принципів Конфуція, можливості заміни їх цінностями західної цивілізації, які притаманні ринковій економіці. Видається, що пошук відповіді на вищезазначені запитання й визначення майбутньої стратегії Китаю у посиленні участі у глобальному управлінні потребують подальшого аналізу запропонованих варіантів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакаєв Л. Китайський юань на шляху до отримання статусу міжнародної валюти: стан і перспективи / Леонід Бакаєв // 36. наук. пр. ДЕГУТ. — Серія «Економіка і управління». — Вип. 35. — К.: ДЕГУТ, 2016. — С. 440–453.

2. Витовский С. М. Политика США в отношении КНР в период президентства Дж. Буша-младшего / С. М. Витовский // Автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Специальность 07.00.15 — история международных отношений и внешней политики. — Минск, 2013. — С. 28.

3. Грант Ч. Россия, Китай и проблемы глобального управления / Чарльз Грант; Центр европейских реформ; Московский Центр Карнеги / Перевод с английского М. Коробочкина. — М., 2012. — 162 с.

4. Киссинджер Г. Шанс для нового миропорядка: <http://www.inosmi.ru/translation/2466.html>

5. Лукаш О. І. Індія і Китай в глобальних еволюційних процесах / О. І. Лукаш // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету; за наук. ред. О. І. Лукаш — К., 2016. — С. 59–81.

6. Олійник О. М. Китай в «Азійському столітті»: геополітичний вимір, глобальна економічна стратегія, регіональні пріоритети / О. М. Олійник // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету; за наук. ред. О. І. Лукаш. — К., 2016. — С. 104–127.

7. Остапюк А. О. Геоекономічні інтереси в системі глобального управління: дис. канд. екон. наук: 08.00.02 / А. О. Остапюк; КНЕУ імені Вадима Гетьмана. — К., 2015. — 185 с.

8. Попова Л. В. Китайская помощь развитию и ее влияние на систему глобального управления / Л. В. Попова // Эволюция международной торговой системы: проблемы и перспективы СПбГУ. — Санкт-Петербург. 11-12 октября 2012 г. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://docplayer.ru/44835908-Kitayskaya-pomoshch-razvitiyu-i-ee-vliyanie-na-sistemu-globalnogo-upravleniya.html>

9. Потапов М. Состояние и перспективы экономического развития Восточной Азии / М. Потапов // Мировая экономика и международные отношения. — 2014. — № 1. — С. 42–52.

10. Філатов М. В. Суспільно-політичні дискусії в США щодо відносин з КНР (2001–2009 рр.) / М. В. Філатов // Автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. істор. н. Спеціальність 07.00.02 — всесвітня історія. — К., 2012. — 17 с.

11. Чун Яту. Саммит G20 в Ханчжоу (проект Китая принесет мировой экономике новые надежды / Чун Яту // Китай. Иллюстрированный журнал. — Пекин. — 2016. — № 10 (132), октябрь. — С. 34.

12. Brzezinski Zb. The Group of Two that could change the world / Financial Times, January 13, 2009. — [Electronic resource]. — Режим доступа: <https://www.ft.com/content/d99369b8-e178-11dd-afa0-0000779fd2ac>

13. China's national security strategy. By Shannon Tiezzi January 24, 2015. Available at: <http://thediplomat.com/2015/01/chinas-national-securitystrategy/>

14. Ma Zhengang China's diplomacy: all-round development of a three-dimensional framework / Ma Zhengang / The Governing Principles of the Communist Party of China. — Beijing, Foreign Languages Press Co. Ltd., 2012. — P. 210–221.

15. Rudd K. U.S.-China 21. The Future of U.S.-China Relations Under Xi Jinping. Toward a new Framework of Constructive Realism for a Common Purpose. Summary Report. April 2015 / Kevin Rudd. — Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School. — 41 p. Available at: <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/Summary%20Report%20USChina%202021.pdf>

16. The Road of China (Recognizing and Understanding China Series) // Cheng Tianquan. — Beijing, 2012. — 223 p.

17. Xi Jinping. Available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/>

1.3. Китайське бачення «перетворення світу»

Відносини Китаю як країни, що зароджується і розвивається, з міжнародним порядком завжди привертають велику увагу. На питання, стати прихильником існуючого міжнародного порядку і охоронцем міжнародних правил або стати новатором у міжнародному порядку і реформатором у міжнародних правилах, різні люди всередині Китаю відповідають по-різному. По-моєму, оскільки нинішній міжнародний після Другої світової війни порядок ґрунтується на домінуванні великих держав, не враховуючи користі інших країн повною мірою, особливо інтереси країн, що розвиваються, то Китай повинен разом із переважною більшістю країн, що розвиваються, просувати міжнародний порядок у більш справедливий і раціональний напрямок. В останні роки, коли багато хто забуває твір Карла Маркса «Капітал», один молодий французький економіст Тома Пікетті своєю новою книгою «Капітал в ХІХ-му столітті» перетворює міжнародну нерівність у гарячу тему обговорення. Важливий висновок цієї книги такий: з ХІХ-го століття по 70-ті роки ХХ-го століття різниця між багатими і бідними утворює «U»-образну криву, після 70 років ще збільшилася диференціація багатства; в ХХІ-му столітті така диференціація буде все серйознішою, капітал буде все більше зосереджений у руках багатих меншин; якщо нинішня тенденція триватиме і надалі, ХХІ-е століття буде як ХІХ-е століття, коли з'являться величезні розриви між багатими і бідними, і неминучі гострі соціальні протиріччя, всюди будуть підняті червоні прапори, навіть можливі соціальні заворушення і війни [4].

Рауль Дельгадо Вісе аналізує міжнародну нерівність із погляду зміни глобальної робочої сили. За допомогою аналізу капіталістичної глобалізації, національної і регіональної нерівності, ринків праці та експлуатації, а також враховуючи виклик сталого розвитку та інші проблеми, він вивчає вплив нової глобальної структури на працевлаштування і рівень життя робітничого класу, і зрештою приходиться до висновку, що примусове переведення праці стає основною формою міграції, і пропонує організувати громадські рухи проти тих факторів, що є несприятливими для робітничого класу [3].

Деякі вчені пояснюють причину міжнародної нерівності світовою економічною структурою. Вони вважають, що в західній економіці переважно застосовуються апарат поділу праці і порівняльна теорія переваги так, щоб підтвердити значущість глобальних виробничо-збутових ланцюжків для підвищення ефективності виробництва, водночас навмисно приховуються проблеми, що виникають між багатими і бідними. Однак теорія марксизму, замінюючи «невидимі руки» «руками капіталістів», зазначила, що під дією «рук капіталістів» експлуатаційні відносини капіталізму в рамках міжнародного поділу праці та глобальних виробничо-збутових ланцюжків стають відносинами експлуатації розвиненими країнами країн, що розвиваються. Створення і функціонування глобальної економіки залежить значною мірою від нееквівалентного обміну між розвиненими районами і нерозвиненими районами, і, отже, глобальні ланцюжки створення вартості по суті є ретельно розробленою системою економічної гегемонії капіталістичних країн. Тільки змінивши основні структури капіталістичної світової економіки, створивши розумну і справедливую нову систему замість існуючої міжнародної економічної системи, тільки тоді ліквідація міжнародної нерівності може стати реальністю.

Від капіталу до праці, а потім до світової економічної структури проблеми міжнародної нерівності необхідно аналізувати багатовимірно, і проекти рішень треба розробляти різнобічно. Звернення уваги на вразливі групи і периферійні країни та турбота про чесність та справедливість в усьому світі відповідають етичним нормам міжнародного співтовариства. Китай перебуває на середньонижньому рівні глобальної ланцюжкової вартості і в достатньо не вигідному становищі міжнародного поділу праці, тому не повинен бути захисником існуючої міжнародної економічної системи. Звичайно, ми не виступаємо за будівництво рівності утопічного світу, не повертаємось до всеосяжного втручання уряду в економіку, навіть не вважаємо, що повинна з'явитися великомасштабна експансія державних підприємств, але в цілях забезпечення соціальної стабільності та політичної правильності уряду необхідно терміново зміцнити свої соціальні функції, щоб приборкати надмірну концентрацію багатства в руках меншості багатих людей

і контролювати відповідні розміри глобалізації капіталу. Це є кращим проектом вирішення проблеми міжнародної нерівності.

Розвивати себе й інших, щоб скоротити розрив між багатими і бідними

За останні 30 років економіка Китаю швидко розвивається і досягає значних успіхів. Треба відзначити, що ріст і розвиток є два взаємопов'язаних, але не абсолютно ідентичних поняття. В економічній галузі зростання зазвичай являє собою збільшення валових і середніх показників економіки країни, який включає в себе не тільки збільшення числових показників, а також загальний прогрес економічного процесу. Економічне зростання не обов'язково означає економічний розвиток, і економічний розвиток теж не означає розвиток у цілому. На основі того, що всі виробничі і соціальні діяльності повинні служити народу, і людський розвиток втілено в поліпшенні людського потенціалу, розвиток повинен включати в себе всебічне втілення людської свободи і звільнення.

Людський розвиток обмежується, головним чином, диспропорціями населення, ресурсів і навколишнього середовища. Сьогодні близько 1 мільярда населення світу живе у крайній убогості, із середнім доходом менше, ніж 1,25 долара на день, і ще 1 мільярд населення страждає від недоїдання. За прогнозами Національної ради з розвідки США, до 2030 року за рахунок економічного розвитку, зростання особистих доходів кількість людей, що живуть в умовах крайньої бідності, буде знижена приблизно на 50%, але якщо з'явиться тривала депресія у світовій економіці, то мета на 50% скоротити бідність може бути досягнута тільки наполовину. До 2030 року смертність від інфекційних захворювань, як очікується, буде скорочена на 30%, а смертність від неінфекційних захворювань буде збільшуватися. До середини нинішнього століття, за передбаченнями демографів і соціологів, світове населення може перевищити 8 мільярдів, в основному за рахунок зростання населення в азійських і африканських країнах, що розвиваються. Людство зіткнеться з поширенням традиційних захворювань та їх варіацій, з виснаженням невідновлюваних джерел енергії, із загрозою незворотніх процесів у забрудненні навколишнього середовища. Міжнародне співтовариство має терміново домогтися всеосяжного і скоординованого сталого розвитку населення–ресур-

сів–навколишнього середовища, яке спирається на створення нової моделі розвитку людства, звільняючись від традиційної концепції розвитку, де природа розглядається як об'єкт для підкорення.

Традиційна індустріалізація є джерелом проблем навколишнього середовища людства. Із промислової революції як предтечі, починаючи з капіталістичної індустріалізації на початку XVII-го століття, через колоніальну експансію і експансію капіталу в кінці XIX-го і початку XX-го століть, аж до початку Другої світової війни, поступово встановлювалося буржуазне панування над світом, і поступово формувалася світовий ринок. Розвинені капіталістичні країни в цілому пережили процес: «насамперед — зростання, чистота — потім». У цих країнах була створена національна економічна система на основі важкої промисловості, в той час, як в інших, непромислових країнах, намічаючих «глобальну економічну карту», триває перетворення їх у ринок поставок ресурсів і продажу.

Неефективний розподіл ресурсів, серйозне руйнування навколишнього середовища, слабе почуття щастя у народі — все це стає спільною проблемою у країнах, що розвиваються, одночасно викликаючи ряд наслідків, — таких, як серйозний дисбаланс у структурі економіки, погіршення платіжного балансу, соціальні протиріччя та ін.

Таким чином, не змінивши традиційне мислення розвитку, не помінявши положення країн, що розвиваються, в міжнародному поділі праці, неможливо фундаментально вирішити скоординованого соціально і економічно питання розвитку.

Згідно зі статистикою Світового банку, за минулі десятиліття глобальна структура промислових забруднень не сильно змінилась, основна частина забруднень припадає на сім галузей промисловості (сталеливарну, нафтопереробну, харчову, промислових хімікатів, паперову та паперової продукції, кольорових металів, цементу), однак змінився простір забруднення, тобто забруднення промисловості перейшли від одного місця в інше, головним чином, через торгівлю (включаючи товари, обслуговування, інвестиції та інші торгові шляхи). Таке переміщення в інші країни відбулось прямо або побічно.

У кінці 90-х років XX-го століття, після того, як низка країн третього світу усвідомила однобічність прагнення до економічного зростання і ви-

рішення природно-соціальних проблем, поступово почала займати домінуюче становище концепція сталого і ендегенного розвитку. Поняття ендегенного розвитку було розширено від галузі економіки до суспільства, і під поняттям ендегенного розвитку розуміють не просто економічне зростання, а також зосередження на поліпшенні економічної структури, захист ресурсів і навколишнього середовища, поліпшення якості життя, пильну увагу до соціальної справедливості. Концепція ендегенного розвитку принесла процвітання країнам, що розвиваються, на певному періоді, але через її ідеологічну основу, в основному неоліберальну, все більше і більше з'являється схильних до обмежень. Так звана «пастка середніх доходів у Латинській Америці» є наочним історичним прикладом. Із середини 90-х років ХХ-го століття Китай починає реалізувати стратегію сталого розвитку, заохочує економічну активність, більш екологічну по відношенню до природних ресурсів і навколишнього середовища, намагається позбавитись від негативних видів економічної діяльності, надає перевагу еколого-економічній діяльності. Однак в так званих «негативних економічних видах діяльності по відношенню до ресурсів і навколишнього середовища» задіяні бідні верстви населення, тому раптове припинення цієї діяльності означає втрату роботи і безробіття. Однак відсутність управління негативними видами економічної діяльності означає, що в кінцевому підсумку саме людство буде страждати від забруднення. Саме знайти динамічну точку балансу між зростанням ВВП і стійким розвитком та неухильно домогтися модернізації промисловості та реструктуризації — стало важливим питанням.

На п'ятій сесії 18-го пленуму ЦК Компартії Китаю було запропоновано п'ять концептуальних аспектів розвитку: інновації, координація, екологічність, відкритість, сумісність, які поєднують видатні досягнення в економіці і практиці розвитку соціалізму з китайською специфікою, що є хорошим способом для вирішення власних проблем Китаю, і які так само можуть служити рецептом для стимулювання світової економіки. «Інновації» є невичерпною рушійною силою економічного розвитку. У даний час світова економіка переживає новий виток глобального регулювання поділу праці, і існують великі можливості такої четвертої технічної революції, як наукове і комплексне планування формування стратегічних галузей, так щоб вони стали новою

перевагою Китаю в міжнародному техніко-економічному співробітництві і конкурентоспроможному розвитку, що має відігравати важливу роль у національному підйомі і здійсненні довготермінової цілі національного відродження. Китай потребує інновацій, теорії розвитку, інституційних інновацій, інновацій виробництва, інноваційних процесів, щоб на основі загальних та всеосяжних інновацій розвивати національну економіку. «Координація» означає підтримувати баланс між усіма елементами. «Координація» не тільки в сенсі просування гармонії населення — ресурсів — навколишнього середовища, а також і в скороченні розриву між містом і селом, регіональних відмінностей, розриву між багатими і бідними, в здійсненні гармонійного розвитку економіки і суспільства. «Екологічність» означає оцінювання екологічних факторів у собівартості економічного зростання. Покласти кінець руйнівному використанню ресурсів і навколишнього середовища в обмін на економічне зростання, спрямовувати економічні процеси по руслах циклу зворотного зв'язку відповідно до схеми «ресурси — продукти — утилізація — відходи — відновлювальні ресурси», створити ресурсозберігаючі та екологічні суспільства. «Відкритість» є базовою політикою Китаю. При новій зміні світової економічної кон'юнктури необхідно розвивати більш високий рівень відкритої економіки, прискорити зміну режиму зростання зовнішньої торгівлі, впорядкувати структуру імпорту і експорту, прискорити темпи «виходу за кордон» китайських підприємств, поліпшити якість зарубіжних інвестицій, брати участь у новому раунді формування міжнародних економічних правил. «Сумісність» є змістом соціального розвитку. Як відповідальна країна Китай не тільки повинен дозволити його людям ділитися плодами економічного розвитку для поліпшення якості життя простих людей, а й мати бажання обмінювати результати економічного розвитку і взаємодіяти з оточуючими країнами за допомогою реалізації проекту «Один пояс, один шлях». Деякі країни стурбовані висновком щодо відсталих галузей промисловості або стурбовані тим, що Китай буде грабувати ресурси, і вони таким чином самі перетворюватимуться у васальні держави. Справді, таке відчуття викликане нерозумінням відносин «Один пояс, один шлях» та стадій розвитку Китаю. Китай залучає іноземні інвестиції для

підвищення рівня зайнятості та рівня економічного розвитку, але нехтує виснаженням ресурсів і забрудненням довкілля, що завдало шкоди країні. Тепер Китай не буде копіювати цю модель у країнах уздовж шляху «Один пояс, один шлях», навіть якщо окремі підприємства хочуть копіювати китайський досвід, то все одно це не буде працювати. Зі зміною часу всі країни надають важливого значення розвитку чистої промисловості; підприємства, що забруднюють довкілля, будуть платити високу ціну за екологічні збитки. Треба відзначити, що традиційні галузі, крім забруднення навколишнього середовища, не приносять нічого доброго. Сталь, вугілля, цемент, фотovoltaїка, текстиль, судноплавство і виробництво на певній стадії економічного розвитку є необхідними, просто потрібно від екстенсивного шляху розвитку перейти на екологічний шлях розвитку.

П'ять великих філософських концепцій розвитку служать керівними ідеологіями економічного перетворення і модернізації Китаю, вони увібрали в себе досвід і уроки інших країн у процесі розвитку і є внеском моделі розвитку у світовий розвиток. Як член глобальної домівки будь-яка країна в реалізації свого власного розвитку повинна враховувати розвиток інших країн, вона не може побудувати власний розвиток на основі шкоди інтересам інших країн. Для країн, що розвиваються, і найменш розвинених країн це є необхідним для досягнення всебічної координації та задоволення багаторівневих потреб мас, а також для координації всіх аспектів розвитку, для досягнення комплексного балансу. Подальша реалізація теорії соціалізму з китайською специфікою, модель розвитку Китаю призведе до Великого відродження китайської нації. На той час концепції розвитку Китаю будуть глибоко впливати на вибір більш наукових і цивілізованих шляхів розвитку інших країн і на вивчення загальних закономірностей суспільного розвитку. Це також зробить більший внесок у відродження світового соціалістичного руху, який стає більш значним і завдає більшого впливу на світ.

Сприяє інноваціям міжнародного політичного і економічного порядку

Питання ресурсів та екологічних проблем пов'язані з убогістю в країнах, що розвиваються. Зі свого боку, проблеми бідності у країнах, що розвиваються, тісно пов'язані з несправедливим та ірраціональ-

ним міжнародним політико-економічним порядком. Після Другої світової війни західними країнами була створена велика частина існуючого міжнародного порядку. Після проголошення незалежності країн, що розвиваються, від західної колоніальної системи, стара економічна структура міжнародного вертикального поділу праці не змінювалася, відповідно, вона погіршила умови для країн, що розвиваються, щодо захисту ресурсів та навколишнього середовища. Міжнародне співтовариство домагається стійкого людського розвитку, проте спочатку треба спробувати вирішити проблему бідності у країнах, що розвиваються, щоб дати можливість країнам, що розвиваються, позбутися залежності від природних ресурсів, однак, щоб досягти такого результату, потрібна зміна в несправедливому та ірраціональному старому міжнародному політико-економічному порядку.

Посилаючись на історичний процес реформ і відкритості, економічні зв'язки Китаю зі світовою економікою стають все більш інтенсивними. Активно проникаючи у світову економічну глобалізацію, Китай став прапором вільної і відкритої економіки. Однак потрібно зазначити, що як у розвинених країнах, так і країнах, що розвиваються, існують голоси «проти глобалізації», мовляв, глобалізація загострила нерівність між країнами і диференціацію доходів. Безробіття стає все більш серйозною проблемою. Об'єктивно кажучи, глобалізація має як позитивні, так і негативні наслідки. Важливо те, як можна збільшити її позитивний вплив і пом'якшити негативні наслідки. Це залежить від розробки та здійснення політики уряду у країнах, що розвиваються, а також від здатності зміцнення глобального управління і сприяння реформі міжнародного економічного порядку. Китай повинен серйозно подумати про свою роль і позиції у світовій економіці, а також чудову здатність справлятися зі зміною зовнішнього середовища.

У даний час світова фінансова гегемонія все ще існує, протекціонізм у торгівлі заново відроджується, вже не нейтральна міжнародна система буде і надалі сприяти корисливим інтересам західних країн під керівництвом США. Прихід Трампа до влади і поширення популізму в Європі означає, що політика Заходу щодо стримування Китаю не зупиниться, гра між великими країнами буде інтенсивнішою, механізм переговорів буде складніший. Китаю необхідно повернутися

до ідеї незалежності і самозабезпеченості. Спочатку забезпечити внутрішній розвиток із метою вирішення власних проблем, пізніше у відповідному масштабі та швидкості — поглибити і розширити зовнішньоекономічні зв'язки. Незалежність і самостійність як загальні керівні принципи формувалися поступово у процесі китайської революції і будівництва під керівництвом Мао Цзедуна як лідера Комуністичної партії Китаю. У тривалий період часу після утворення Нового Китаю акцент робився на політичну незалежність та економічну самостійність, якоюсь мірою через облоги і блокади політики імперіалізму. З часу реформ і відкритості, з поліпшенням загальної національної сили головне завдання дипломатії Китаю поступово перейшло від оборони до створення активних зовнішньоекономічних зв'язків для економічного розвитку Китаю. Після 18-го пленуму КПК велика справа реформи і відкритості Китаю вступила в новий етап. «Один пояс, один шлях», Азійський банк інфраструктурних інвестицій, банк БРІКС та інші проекти високого рівня є безпрецедентними, а координація міжнародних і внутрішніх ринків і ресурсів відповідає здатності Китаю до управління економікою та ефективній дипломатії.

Китай пропонує модель розвитку, що заснована на лідерстві інновацій, координованій взаємодії, адаптованій до часу. Це справедлива та інклюзивна модель. Китай пропонує створити динамічну модель росту, відкриту та безпрограшну модель співробітництва, справедливу та розумну модель збалансованого і всебічного управління та розвитку, яка є більш вигідною, ніж модель, коли відсутня мотивація та нерівний розподіл. Китайська модель розвитку широко визнана у світі. Ми повинні також визнати, що інтернаціоналізація, інтеграція та глобалізація — це три рівня в міжнародних економічних відносинах, які пов'язані і диференційовані в контексті уявлень різних країн світу. Глобалізація є лише засобом отримання необхідних коштів і технологій для Китаю, не кінцева мета, і не потрібно глобалізуватись заради глобалізації, як і немає необхідності обмежувати процес глобалізації будь-якими заходами.

На міжнародній політичній арені Китай представляє спільні інтереси країн, що розвиваються, а як найбільша соціалістична країна, що залишилась, Китай фундаментально відрізняється від

капіталістичних країн щодо політичного режиму всередині країни. Політичні зв'язки між Китаєм і світом бувають як гармонійними, так і конфліктуючими. Дотримання принципів міжнародної демократії — є ключем до збереження самотності. Суть міжнародної демократії: країни, і великі, і малі, — рівні. «У міжнародних відносинах держави повинні бути демократичними, демократичними мають бути і взаємозв'язки, ми сподіваємося, іноземні друзі і зарубіжні країни демократично ставляться до нас, ми повинні бути в демократичному відношенні до іноземних і закордонних друзів. Новий міжнародний Альянс також відбудеться» [2]. Ми проголосимо міжнародну демократію, але визнаємо, що для танго потрібно двоє, тому в рамках міжнародного співтовариства Китай бере участь у створенні єдиного фронту, в поєднанні Азії, Африки та Латинської Америки. Зростання третього світу і різке збільшення міжнародної складової Китаю є однією з основних змін у міжнародній політичній ситуації, що склалася після війни, що і служить реальною основою для реконструкції нового міжнародного політичного та економічного порядку. «Основними принципами нового порядку міжнародних відносин повинно бути невтручання у внутрішні справи інших країн, невтручання в соціальні системи інших країн. Вимога для всіх країн світу копіювати шаблон Сполучених Штатів, Великобританії та Франції є неможливою. Варто додати, що у світі стільки ісламських країн, що неможливо здійснити так звану американську демократію, мусульмани становлять одну п'яту частину населення світу. Китайська Народна Республіка не збирається вчитися американському капіталізму. Населення Китаю є однією п'ятою частиною населення світу. В Африці також Організація африканської єдності є сильним спільним голосом і просить інші країни не втручатися в їхні внутрішні справи. Це фон ситуації в світі» [1]. Обстеження заворушень на Близькому Сході і недавньої кризи біженців в Європі все більш чітко показує необхідність підтвердити важливість міжнародної демократичної політичної реформи. Після того, як демократичні принципи будуть розширені на міжнародному рівні, всі повинні дотримуватися принципу рівності всіх країн, великих і малих, всі мають рівні права в між-

народних справах. На жаль, до сих пір — це просто фантастика. Міжнародні організації та міжнародні форуми повні гегемонізму і силової політики; відомо, як найдемократичніші західні країни відкидають демократичні принципи в міжнародних справах, в ім'я демократії вони втручаються у внутрішні справи різних систем і різних цивілізацій. Все це чітко показує, що ірраціональний міжнародний політичний порядок по-колишньому домінує. Голос Китаю посилюється в міжнародних справах разом зі стійким економічним зростанням і соціальним прогресом. Тим часом західні країни не будуть швидко знижувати зростання, маючи міжнародні монополії у сфері високих технологій і контролюючи міжнародні системи. Одні розвинені країни — сприяють поширенню влади, інші намагаються захистити власне верховенство, то неминучі конкуренція і боротьба. Інтегрувати у світову систему і водночас нести на своїх плечах місію трансформації міжнародного порядку — є для китайської внутрішньої і зовнішньої політики випробуванням. Китаю потрібно об'єднати більшість країн світу, що розвиваються, шукати спільні інтереси, працювати разом, узгоджувати свої дії і зусилля для зміни міжнародного політичного і економічного порядку. Тоді світ стане кращим.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Дэн Сяопин. Избранные. — Т. 3. — Пекин: Издательство «народ», 1993 г. — С. 359–360.
2. Мао Цзэдун. Сочинения. — Т. 3. — Пекин: Издательство «народ», 1996. — С. 169–170.
3. Рауль Дельгадо и Ван Иру: миграция и проблемы рабочего класса: империализм и неравномерный уровень развития и принудительный перевод труда // Динамика иностранных теорий. — 2014. — № 4. С. 7-13.
4. Томас Пикагги. Капитал в XXI веке. — Пекин: издательство Чжонсинь, 2014. — С. 589-595.

1.4. Інтернаціоналізація юаня: досягнення та перспективи

Країни, що розвиваються, відіграють дедалі активнішу роль у міжнародних торговельно-економічних відносинах, а їх внесок у зростання світової економіки стає вагомим із кожним роком. Зокрема Китай змінює багато аспектів міжнародної фінансової архітектури, в т. ч. за рахунок створення нових інститутів та міжнародних економічних союзів за участю Китаю.

Включення юаня до кошика резервних валют актуалізує необхідність дослідження проблем та перспектив інтернаціоналізації китайського юаня.

Інтернаціоналізація національної валюти — це процес, у якому дана валюта починає виконувати функції засобу нагромадження, обміну та платежу для резидентів і нерезидентів. Тобто міжнародна валюта використовується як валюта-замінник при торговельних і фінансових операціях на рівні світової економіки, а також для накопичення державою офіційних резервів у твердій валюті при проведенні валютних інтервенцій та як валюта, до якої можна прив'язати курс національної грошової одиниці [11, с. 106].

Як зазначає Б. Дж. Коен, хоча немає точної дати, коли уряд Китаю вперше визначив мету інтернаціоналізації, ключовим поворотним моментом стала публікація доповіді «Терміни, шляхи та стратегія інтернаціоналізації юаня», підготовленої групою дослідників НБК у 2006 р.: «Настав час для просування політики інтернаціоналізації юаня, яка може посилити міжнародний статус та конкурентоспроможність Китаю, що, своєю чергою, збільшить вплив країни на світову економіку. Інтернаціоналізація є неминучим вибором» [10, с. 1].

Хоча вже в 1980-ті роки уряд Китаю взяв курс на реалізацію політики відкритості економіки, з 1994 по 2006 рр. курс юаня залишався фіксованим із метою уникнення валютних ризиків для вітчизняних експортерів, але, починаючи з 21 липня 2005 р., уряд зняв жорстку прив'язку юаня до американської валюти. Курс стали визначати, виходячи з його відношення до кошика з декількох світових валют. У травні 2007 р. було прийнято рішення про розширення діапазону допусти-

мої волатильності курсу юаня до 0,5%, але через кризу з 2008 р. курс знову було зафіксовано, і лише в червні 2010 р. НБК повернувся до проведення курсової політики згідно з принципами 2005 р.

До 2000 р. юань майже не використовувався за межами Китаю, але завдяки політиці інтернаціоналізації, розпочатій у 2006 р., зростає міжнародна роль юаня, що було підтверджено приєднанням до валютного кошика МВФ у 2015 р.

Попередня спроба Китаю отримати частку міжнародного резервного валютного кошика відбулася в 2010 р. Хоча китайська економіка вже була визнана другою за масштабами після економіки США, керівництво МВФ відмовилося включити юань до валютного кошика SDR, аргументувавши, що юань не відповідає визначенню вільно конвертованої валюти. Уряд Китаю зробив низку кроків, спрямованих на лібералізацію валютної системи та інтернаціоналізацію юаня, та 30 вересня 2015 р. МВФ оголосив про включення юаня до кошика SDR. Приймаючи дане рішення, виконавчі директори МВФ відзначили, що юань став предметом активної торгівлі на основних валютних ринках [4]. Рішення вступило в силу в жовтні 2016 р.: юань став третьою за вагою валютою в кошику, скоротивши частку євро (після включення нової валюти його вага склала 30,93% проти 37,4% до цього), а найбільшу частку зберіг долар США — 41,73% (рис. 1).

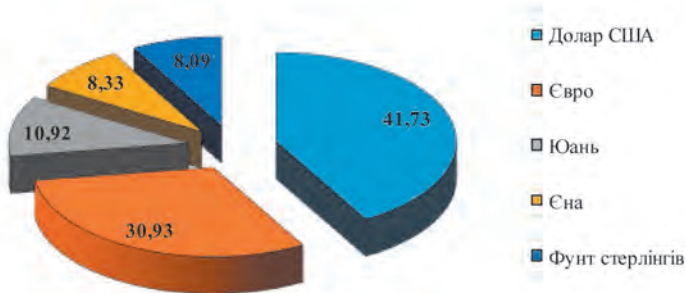

Рис. 1. Структура кошика спеціальних прав запозичення (SDR), %.
Джерело: складено автором за даними [5].

Водночас влітку 2015 р. був відзначений найбільший за всю історію з 1990 р. обвал фондового ринку Китаю, що супроводжувався різким знеці-

ненням юаня. Посилення юаня в умовах такої безпрецедентної економічної турбулентності означає появу нових центрів фінансової нестабільності.

Крім того, високий рівень заборгованості китайських корпорацій є причиною зростаючої уразливості фінансової системи Китаю. Так, після кризи 2008 р. уряд Китаю стимулював збільшення кредитування. Китайські банки кредитували в основному державні підприємства та фінансові структури місцевих органів влади (LGFV), більша частина з яких спрямовувалася на підтримку збиткових підприємств і покриття «поганих» боргів. Кредити державного сектору були націлені не на інвестиції, що підвищують продуктивність, а на ринок житла (що створює цінові бульбашки) і на галузі з надлишком потужностей (що призводить до збільшення надлишкових потужностей та допомагає компаніям уникати необхідної реструктуризації). Разом із тим, оскільки кредити видавалися компаніям, то ці борги не з'являлися на балансі місцевих органів влади, що створювало видимість надійного фінансового стану. Розуміння інвесторами цих ризиків стало однією із причин відпливу капіталу, а отже, неправильні стимули в фінансовій системі Китаю сприяють ще й негативному тиску на обмінний курс. На кінець 2016 р. борг нефінансового сектору Китаю становив понад 250% від ВВП, що обмежує ефективність грошово-кредитної політики (рис. 2).

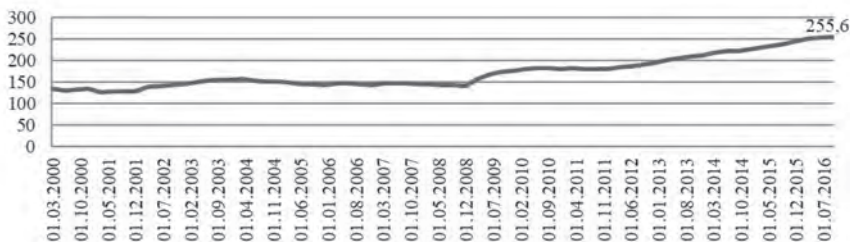

Рис. 2. Борг нефінансових корпорацій Китаю, % ВВП.

Джерело: складено автором за даними [4].

У процесі реалізації проектів «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху ХХІ-го століття», згідно з китайською ініціативою «Один пояс, один шлях», Китай збільшує своє панування у світовій економіці. Завдяки активній політиці розширен-

РОЗДІЛ І. МІСЦЕ КИТАЮ У ГЛОБАЛЬНИХ СВІТОВИХ ПРОЦЕСАХ

ня експортно-імпортних операцій та залученню іноземного капіталу Китай вже став однією з найвпливовіших країн у світі за обсягами ВВП та зовнішньоторговельного обороту (рис. 3 та рис. 4).

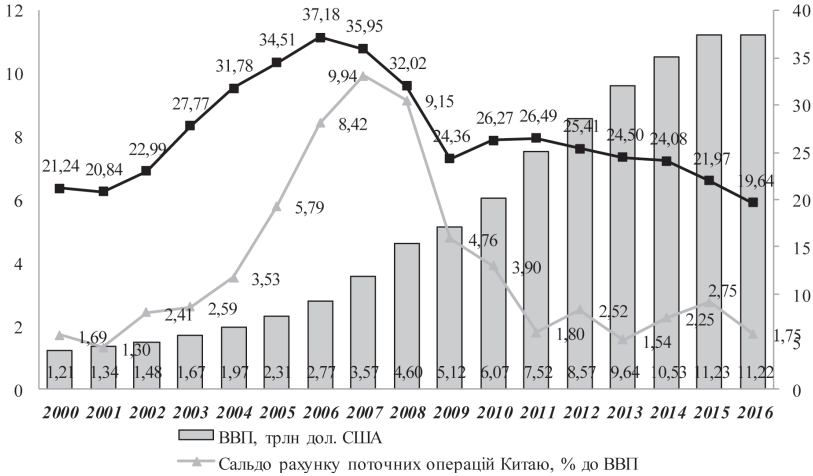

Рис. 3. ВВП, експорт та сальдо рахунку поточних операцій Китаю.
Джерело: складено автором за даними [5, 8].

Рис. 4. Частка ВВП окремих груп країн у світовому ВВП за паритетом купівельної спроможності, %.

Джерело: складено автором за даними [5].

Незважаючи на значний корпоративний борг, Китай стає лідером у галузі фінансування розвитку завдяки створенню ряду нових міжнародних фінансових інститутів: в 2016 р. Новий банк розвитку БРІКС надав фінансування 7 проектів на суму понад 1,5 млрд дол. США [7]; станом на березень 2017 р. Фонд «Шовковий шлях» проінвестував 15 проектів на суму 6 млрд дол. США [10]; на грудень 2017 р. інвестиції Азіатського банку інфраструктурних проектів досягли 4,2 млрд дол. США [3]. До кінця 2017 р. Китайський банк розвитку виділив на інвестиції в проекти ініціативи «Один пояс, один шлях» 110 млрд дол. США. Загалом, з 2014 по 2016 рр. Китай інвестував 50 млрд дол. США в країни, які беруть участь в ініціативі, і планує ще виділити 150 млрд дол. США в найближчі 5 років [12]. Проте обсяги нових фондів не зіставні з МВФ та СБ і тому не можуть виступати альтернативою існуючих міжнародних фінансових організацій (рис. 5).

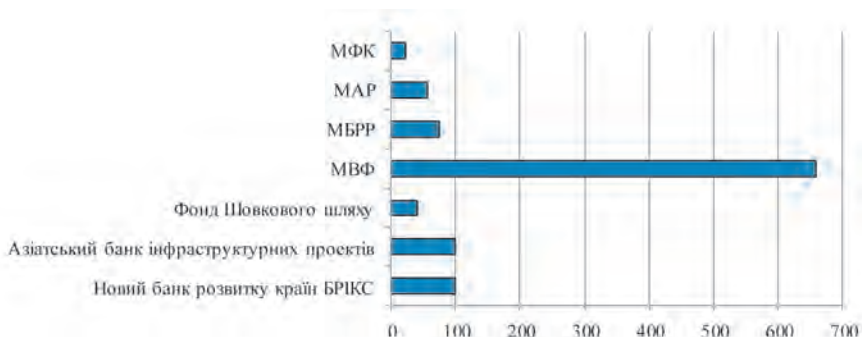

Рис. 5. Капітал міжнародних фінансових організацій, млрд дол. США.

Джерело: складено автором за даними офіційних сайтів зазначених організацій.

Щодо ролі юаня як розрахункової грошової одиниці, то в останні 2 роки юань займав 5–6-те місце в рейтингу світових валют. За даними SWIFT, британський фунт стерлінгів, євро, японська єна і долар США найбільш часто використовуються у міжнародних та внутрішніх платежах (рис. 6).

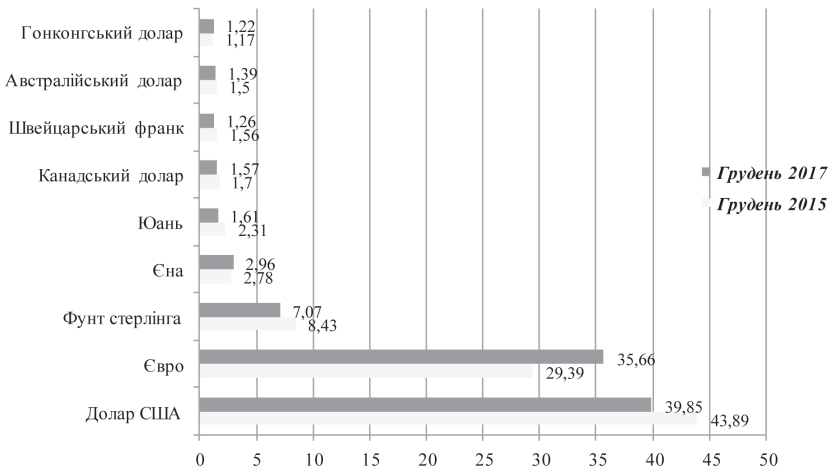

Рис. 6. Частка національних валют у системі міжнародних розрахунків SWIFT, %.

Джерело: складено автором за даними [8].

8 жовтня 2015 р. НБК запустив власну міжнародну платіжну систему CIPS (Chinese International Payment System) як альтернативу SWIFT. Нова система повинна значно знизити вартість міжнародних транзакцій в юанях та час здійснення грошових переказів. При запуску CIPS до системи було підключено 19 банків. Усього ж із CIPS могли працювати 38 китайських і 138 зарубіжних банків, а у березні 2016 р. кількість непрямих учасників зростає до 253 [13].

2 травня 2018 р. було повністю запущено 2-й етап CIPS. Станом на кінець березня 2018 р. були приєднані 31 національний та іноземний прямий учасник та 695 непрямих учасників 148 країн і юрисдикцій. Повноцінний запуск CIPS став важливою віхою в розвитку інфраструктури фінансового ринку Китаю, що свідчить про значний прогрес у створенні сучасної платіжної системи, яка підтримує як внутрішні, так і транскордонні платежі юанем [6].

Станом на кінець 2017 р. частка юаня у світових валютних резервах становить 1,23%, що незрівнянно зі значенням долара США, євро, фунта стер-

лінгвів та єни в реалізації функції засобу накопичення у світі. Так, запаси в доларах США становлять 6,28 трлн дол. США; в євро — 2,02 трлн дол. США; в єнах — 490,14 млрд дол. США; в юанях — 122,8 млрд дол. США (рис. 7).

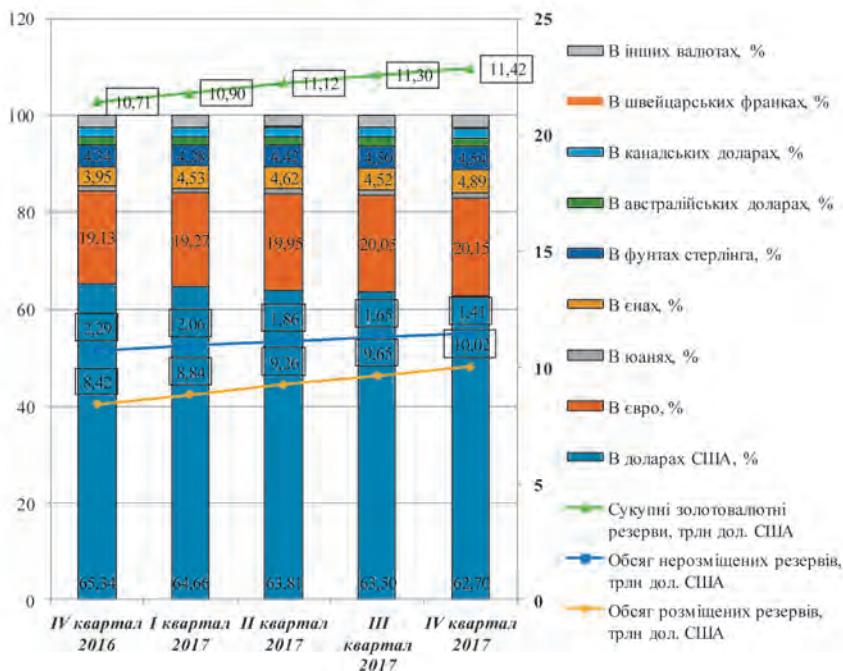

Рис. 7. Структура світових валютних резервів (COFER).

Джерело: складено автором за даними [5].

Стратегія інтернаціоналізації юаня реалізується також через механізм валютних свопових угод із центральними банками різних країн. Уряд Китаю використовує свопи як інструмент інтернаціоналізації вже 10 років. Після азіатської фінансової кризи 1997 р. країни — учасниці АСЕАН запустили «Чіангмайську ініціативу». Ініціатива розпочалася як серія двосторонніх своп-угод між центральними банками країн АСЕАН. У 2009 р. було прийнято рішення, що двосторонні свопи неефективні, і 24 березня 2010 р. був здійснений перехід до системи багатосторонніх свопів із сумою умовних зобов'язань в 120 млрд дол. США. До кінця 2012 р. держави — учасники розширили

фонд до 240 млрд дол. США [2]. Станом на кінець 2016 р. НБК підписав двосторонні контракти свопу в місцевій валюті з центробанками 36 країн і регіонів на загальну суму 3 трлн юанів (рис. 8) [6]. Подібні своп— угоди надають істотну підтримку китайській валюті, дозволяючи країнам скорочувати використання долара США у взаємній міжнародній торгівлі та інвестиціях.

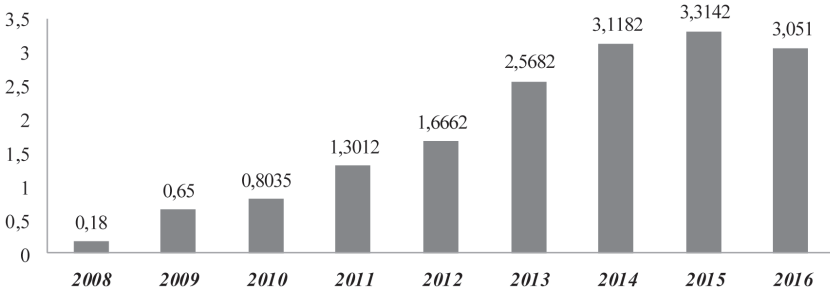

Рис. 8. Валютні свопи між НБК та центральними банками інших країн, трлн юанів.

Джерело: складено автором за даними [19].

Уряд Китаю також розширив доступ іноземних інвесторів до внутрішнього ринку капіталу та збільшив коло юаневих інвестицій, доступних за межами країни. Крім того, китайська влада відкрила внутрішній ринок для іноземних емітентів. Так, з червня 2007 р. було дозволено випускати облігації, деноміновані в юанях, в Гонконгу. Із грудня 2012 р. НБК визначено порядок транскордонних позик через ринок у Шанхаї.

Зростаюче міжнародне використання юаня поступово стимулює створення «зони юаня». 29 вересня 2013 р. у Шанхаї запустили зону вільної торгівлі (ЗВТ) з вільною конвертованістю юаня [1] та у квітні 2015 р. — ЗВТ в Гуандуні, Тяньцзіні і Фуцзяні. Із лютого 2012 р. дозволено не тільки підприємствам-імпортерам, а й усім підприємствам-екс-портерам на всій території материкового Китаю використовувати юань у транскордонній торгівлі. У 2016 р. було створено 7 нових ЗВТ та 12 міжнародних пілотних зон електронної комерції. На кінець 2016 р. вже почали діяти 23 клірингові центри офшорних юанів в Азії, Європі,

США та Африці. Помітним досягненням китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» стало й впровадження торгівлі ф'ючерсами на нафту в юанях на Шанхайській міжнародній енергетичній біржі (Shanghai International Energy Exchange) з 26 березня 2018 р. Цей крок збільшує вплив Китаю на нафтовому ринку, що в перспективі сприятиме зростанню ролі юаня у світовій торгівлі та економіці [6].

Вищезазначені кроки стали важливими факторами зростання індексу інтернаціоналізації юаня (рис. 9). При цьому підняття ФРС процентної ставки позитивно вплинуло на рейтинг долара як міжнародної валюти. Труднощі в економіці Греції та криза біженців зменшили довіру до євро, Brexit спричинив падіння індексу інтернаціоналізації фунта, в той час як єна все частіше розглядається як надійна валюта.

Хоча темп зростання інтернаціоналізації був високим протягом останніх років, загалом використання юаня у світі, як і раніше, істотно нижче долара США, євро, фунта стерлінгів або навіть єни. Незважаючи на включення юаня в кошик валют МВФ, прогрес у просуванні китайської валюти сповільнився через політику стримування відтоку капіталу та постійні побоювання з приводу девальвації юаня.

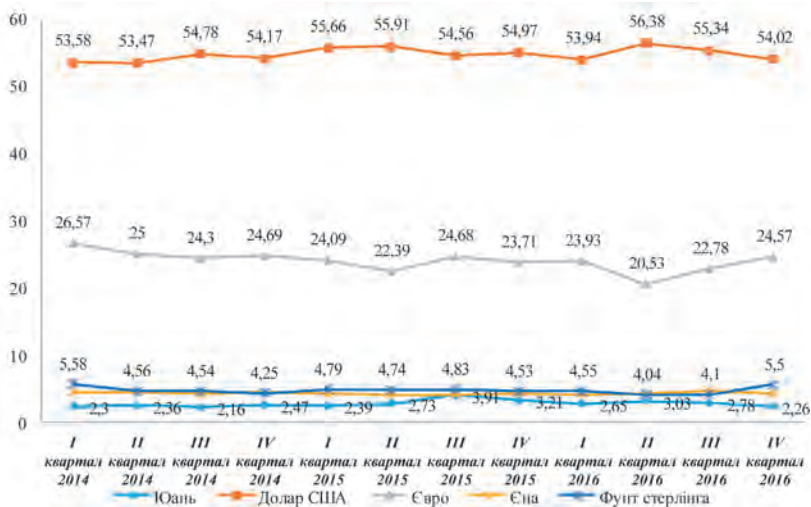

Рис. 9. Індекс інтернаціоналізації валют.

Джерело: складено автором за даними [19].

Одним із ключових питань залишається контроль за рухом капіталу. З 2017 р. уряд Китаю ухвалює додаткові обмеження на іноземні інвестиції: постійно оновлюється список «заохочувальних» та «ірраціональних» видів інвестицій. Так, із серпня 2017 р. китайським компаніям було запропоновано посилити інвестиційну співпрацю з іноземними високотехнологічними та передовими виробничими фірмами та розширити інвестиції у сектори послуг, пов'язані з торгівлею, культурою та логістикою, що відповідає цілям китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» [18]. Із грудня 2017 р. з метою підтримки юаня НБК посилив обмеження на виведення капіталу за кордон, одночасно підвищивши короткострокові процентні ставки. Посилення контролю за рухом капіталу означає скасування намірів уряду Китаю щодо лібералізації процентних ставок, валютного курсу, руху капіталу, які уряд Китаю проголосив у своїх планах в обмін на включення юаня у список резервних валют.

Загалом, незважаючи на поки ще недостатню потужну міжнародну роль юаня, Китай у найближче десятиліття змінить міжнародні валютні процеси. Китайська ініціатива «Один пояс, один шлях» стала платформою для інтернаціоналізації юаня, що сприяє зростанню його використання як валюти торговельних і фінансових операцій.

Включення юаня у кошик СПЗ демонструє визнання китайської економіки як однієї з найбільших у світі. Інтернаціоналізація юаня дозволила підвищити його рейтинг у порівнянні з іншими грошовими одиницями. Ця політика сприяє зростанню попиту на китайську валюту з боку міжнародних компаній та банків, що розширює частку юаня в міжнародних розрахунках; стимулює попит на китайські товари; підвищує рівень довіри з боку іноземних інвесторів, що збільшує приплив іноземного капіталу і тим самим прискорює економічний розвиток Китаю.

Інтернаціоналізація юаня стала складовою державної стратегії китайського уряду переходу до нового типу економічного зростання. Уряд Китаю має намір експортувати не тільки товари, але й у першу чергу технології. Хоча Китай змінює свій статус «майстерня» світу, роль країни у світовому виробництві, збереженнях та інвестиціях продовжує збільшуватися.

Індустріалізація економіки Китаю відіграє ключову роль у здійсненні структурних змін та забезпечує перехід від трудомістких до технологічно містких видів діяльності (рис. 10). Китай очолює список країн за індексом конкурентоспроможності промисловості не тільки через свої традиційно низькі ціни, але й завдяки розвитку інноваційної інфраструктури. Так, 14.05.17 було оголошено, що уряд Китаю створить 50 спільних лабораторій із країнами, що приєдналися до ініціативи «Один пояс, один шлях», щоб надати імпульс співробітництву в інноваційній сфері [8].

Рис. 10. ТОП-10 конкурентоспроможних країн у секторі промислового виробництва у 2016 р. [16].

Реструктуризація економіки та розвиток більш високотехнологічних виробництв стали одними з головних напрямків розвитку китайської економіки в контексті реалізації плану «Вироблено в Китаї — 2025». Дана програма передбачає надання політичної та фінансової підтримки для стимулювання технологічного прогресу в десяти ключових областях (в т.ч. інформаційні технології нового покоління; високоякісні комп'ютеризовані верстати; космічне та авіаційне обладнання; автомобілі, що використовують альтернативні джерела енергії; біомедицина та високоякісне медичне обладнання). Згідно з китайською стратегією Експортно-імпортний банк Китаю повинен більш активно обслуговувати іноземні інвестиції промислових підприємств,

а Китайський банк розвитку (CDB) — збільшити кредитування промислових компаній [13].

Разом із тим включення юаня в кошик резервних валют накладає на уряд КНР додаткові зобов'язання. Юань, на відміну від інших резервних валют, не є вільно конвертованою валютою, що зменшує перспективи перетворення юаня із резервної валюти у світові гроші. Тільки за умови послаблення обмежень руху капіталу, зменшення використання валютних інтервенцій, розвитку національного ринку державних і корпоративних облігацій юань зможе претендувати на роль однієї зі світових валют. Інтернаціоналізація юаня не буде успішною без підвищення потенціалу національних фінансових інститутів. Проте той факт, що заниження курсу юаня до долара дозволило Китаю трансформувати дефіцит поточного рахунку в профіцит, а експорт став найважливішою складовою економічного зростання, вказує на те, що Китай є головним бенефіціаром того, що долар США залишається головною світовою резервною валютою.

У довгостроковій перспективі юань стане однією з основних валют у світових резервах та в міжнародних розрахунках, оскільки частка Китаю у світовому ВВП і загальному обсязі зовнішньої торгівлі зростає, але не зможе замінити долар США або євро, поки не стане повноцінною резервною валютою.

Отже, включення юаня до переліку резервних валют, хоча і пов'язане з рядом вигод для світової економіки, але й може спровокувати серйозні проблеми у світовій валютній системі. Приєднання юаня до кошика СПЗ призведе до структурних змін у світовій торгівлі та фінансах, а звідси до ймовірних економічних шоків та інфляційних сплесків, що, своєю чергою, може вплинути на економічний розвиток України.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. В Шанхає запустили зону свободної торгівлі. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rbc.ru/economics/29/09/2013/570410549a794761c0ce237f>

2. Многосторонняя инициатива Чиапг Май. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://efsd.eabr.org/r/partners/Regional_finance_mechanism/CMIM/

3. Офіційний сайт Азіатського банку інфраструктурних проєктів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.aiib.org/>
4. Офіційний сайт Банку міжнародних розрахунків. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org/>
5. Офіційний сайт МВФ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.imf.org
6. Офіційний сайт Народного банку Китаю. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pbc.gov.cn>
7. Офіційний сайт Нового банку розвитку БРІКС. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ndb.int/>
8. Офіційний сайт SWIFT. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.swift.com/our-solutions/compliance-and-shared-services/business-intelligence/renminbi/rmb-tracker>
9. Офіційний сайт Світового банку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.worldbank.org
10. Офіційний сайт Фонду «Шовковий шлях». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.silkroadfund.com.cn/>
11. Си Цзиньпин: Китай создаст 50 совместных лабораторий со странами, присоединившимися к инициативе «Пояс и путь». — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://russian.people.com.cn/n3/2017/0514/c31521-9215134.html>
12. China Development Bank commits \$250bn to Belt and Road. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://asia.nikkei.com/Politics-Economy/Economy/China-Development-Bank-commits-250bn-to-Belt-and-Road?page=1>
13. China looks forward to second phase of CIPS Paul Golden. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.euromoney.com/Article/3584057/China-looks-forward-to-second-phase-of-CIPS.html>
14. Cohen B. J. The Yuan Tomorrow? Evaluating China's Currency Internationalization Strategy. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://polsci.ucsb.edu/faculty/cohen/working/pdfs/NPE.pdf>
15. Currency internationalisation: lessons from the global financial crisis and prospects for the future in Asia and the Pacific // BIS Papers №61, December 2011 236 p. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bppdf/bisap61.pdf>
16. 2016 Global Manufacturing Competitiveness Index (GMCI). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/manufacturing/articles/global-manufacturing-competitiveness-index.html>

17. Learning from China's Industrial Strategy. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-industrial-strategy-lessons-by-richard-kozul-wright-and-daniel-poon-2017-04>

18. Opinions on Further Guiding and Regulating the Direction of Overseas Investments. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gov.cn/zhengce/content/2017-08/18/content_5218665.htm

19. RMB Internationalization Report / ІМІ, 2017. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imi.org.cn/en/wp-content/uploads/2017/07/%E3%80%90IMI-Research-Report-No.-1702-EN%E3%80%91RMB-Internationalization-Report-2017-Press-Release.pdf>

РОЗДІЛ II.

КИТАЙ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

2.1. Динаміка американсько-китайських відносин в кінці XX–XXI ст. як свідчення нової ролі Китаю у міжнародній системі

Продовж останніх десятиліть роль Китаю у міжнародній системі суттєво зросла і набула нових характеристик, про що свідчать його відносини з провідними державами світу, суттєве посилення впливу у Південно-Східній Азії, Африці, Латинській Америці, в країнах пострадянського простору, участь у «великій двадцятці», успішна закордонна інвестиційна політика, започаткування великих проектів глобального характеру, таких, як Азійський банк інфраструктурних інвестицій і «Один пояс, один шлях». Свідченням цього є й динаміка американсько-китайських відносин, у яких відбулися важливі трансформації, пов'язані як із внутрішніми процесами в обох державах, так і зі змінами в міжнародній системі в цілому.

За президентства Дж. Г. У. Буша (1989–1993 рр.) і Б. Клінтона (1993–2001 рр.) основне місце у відносинах між США і Китаєм посідали торговельно-економічні питання — проблеми доступу до ринку, захисту інтелектуальної власності, торговельного дефіциту, переговори про вступ Китаю до міжнародної торговельної системи ГАТТ і Світової торговельної організації (СОТ), після її утворення у 1995 р. Вирішальний вплив на

розвиток цих відносин мали масштабні економічні перетворення у Китаї, унаслідок яких він став важливим торговельним партнером США, великим ринком для американських товарів, послуг, інвестицій. Зі свого боку, США стали для Китаю найбільшим експортним ринком. У 1993 р. на американський ринок надходило 38% китайського експорту [18, с. 1924]. Проте відмінності у поглядах на демократію і права людини суттєво ускладнювали відносини між двома державами.

Перша адміністрація США постбіполярного періоду, очолювана президентом Дж. Г. У. Бушем, не мала сумніву щодо перспектив Китаю як великої держави і продовжувала реалізацію стратегії його «широкого залучення», розпочату попередньою адміністрацією Р. Рейгана. В умовах різкого погіршення двосторонніх відносин після придушення китайським урядом акцій протесту в Пекіні у червні 1989 р. Дж. Буш доклав багато зусиль, щоб зберегти їх від повного розриву. Для цього він акцентував на багатосторонній взаємодії з Китаєм у міжнародних справах взаємного інтересу. США і Китай співпрацювали у Раді Безпеки ООН з питань міжнародної протидії Іраку у зв'язку з анексією ним Кувейту та урегулювання камбоджійської проблеми, провели успішні переговори стосовно приєднання Китаю, Гонконгу і Тайваню до форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС); Пекін погодився здійснювати тиск на Північну Корею, щоб унеможливити її перетворення на ядерну державу тощо. У 1992 р. розпочалися двосторонні торговельні переговори між США і Китаєм, результатом яких стало підписання ними Угоди про ринковий доступ (жовтень 1992 р.).

Остання Стратегія національної безпеки США, розроблена адміністрацією Дж. Г. У. Буша (січень 1993 р.), вміщувала положення про потребу уважно стежити за появою на світовій арені Китаю, «підтримувати, стримувати чи балансувати» її мірою, необхідною для захисту інтересів США [6, с. 7–8].

За президентства Б. Клінтона інтереси США полягали передусім у створенні в Китаї сприятливих умов для американського бізнесу і ліквідації диспропорцій у двосторонній торгівлі. У 1993–1999 рр. у США щорічно розглядалося питання стосовно продовження для Китаю статусу «найбільш сприятливої нації» в торгівлі, яке Конгрес США пов'язував із прогресом у сфері прав людини в КНР.

Для Китаю важливим було питання про приєднання до системи ГАТТ/СОТ, що, між іншим, залежало від торговельних переговорів зі США. Найбільш чутливою для нього була тайванська проблема, пов'язана з об'єднанням країни. Продаж Америкою військової техніки Тайваню викликав різкі протести Пекіна і звинувачення США в порушенні політики «одного Китаю». Китай публічно засуджував «гегемонізм» США, захищав власну концепцію прав людини з трибуни ООН, продовж кількох років блокував прийняття резолюцій західних держав на Женевській конференції з прав людини [12, с. 45].

Серйозним випробуванням американсько-китайських відносин була Тайванська криза 1995–1996 рр., яка окреслила можливий сценарій силового приєднання Тайваню до материкового Китаю і американсько-китайського збройного зіткнення. Під впливом Тайванської кризи відбулося різке погіршення американсько-китайських відносин, а також суттєві зміни у східноазійській стратегії США. Стратегія «залучення» Китаю в економічній сфері була доповнена стратегією «хеджування» (тобто перестраховування), що включала зміцнення регіональних союзів США у сфері безпеки.

Китай у цей час також сформулював нову концепцію безпеки, що отримала розвиток у наступні роки. Її виявом стала активізація зовнішньої політики КНР у різних напрямках, включаючи «сировинну» й «енергетичну» дипломатію в країнах Африки, Латинської Америки і Близького Сходу, підписання угод про стратегічне партнерство із сусідніми й впливовими світовими державами. Новим явищем у зовнішній політиці Китаю стала його участь у регіональних багатосторонніх інституціях, чого він раніше уникав. «Нова концепція безпеки» відображала новий підхід Китаю до регіонального співробітництва і була значною мірою спрямована на зменшення американського впливу на китайській периферії без прямої конфронтації зі США. Її важливим елементом було просування азійсько-центричного підходу до регіональної безпеки на противагу американським двостороннім військово-політичним альянсам в АТР [10, с. 6].

Після Тайванської кризи, в умовах суттєвого зростання у США антикитайських настроїв, адміністрація Б. Клінтона акцентувала на існуванні у двох держав багатьох спільних інтересів і ініціювала у

травні 1996 р. регулярний «стратегічний діалог» між ними з метою обговорення спірних питань [38, с. 76]. З американської перспективи перетворення Китаю на один зі світових «центрів сили» було неминучим, тож для миру і стабільності у Східній Азії було важливо інтегрувати його в міжнародну систему. Вплив Китаю на Північну Корею мав ключове значення для переговорів у сфері ядерного нерозповсюдження. З китайської перспективи напружені відносини зі США, які мали вирішальний голос у міжнародних — регіональних і глобальних — інституціях, обмежували зовнішньополітичні можливості КНР та її доступ до американських ринків, що мало суттєве значення для її економічного розвитку.

У жовтні — листопаді 1997 р., в умовах розгортання Азійської фінансово-економічної кризи, відбувся візит до США Голови КНР Цзян Цземіня — перший офіційний візит глави КНР за 12 років. Він започаткував процес встановлення «конструктивного і стратегічного партнерства» між двома державами, які виявили намір будувати конструктивні відносини, розширювати сфери спільних інтересів і здійснювати консультації в питаннях, де їхні підходи не збігалися.

Зі слів Цзян Цземіня, «Ми всі бажаємо підтримувати мир, стабільність і процвітання в Азійсько-Тихоокеанському регіоні і в цілому світі. Ми усі хочемо уникнути поширення зброї масового знищення. Ми усі намагаємося створити відкриту і міцну міжнародну торговельну систему. Ми усі відчуваємо потребу вирішувати численні транснаціональні питання спільної стурбованості. Ми усі зацікавлені в розширенні обмінів і співробітництва в багатьох сферах. Як постійні члени Ради Безпеки ООН, Китай і США несуть на своїх плечах критичну відповідальність за мир і безпеку в світі» [30, с. 171–172].

Під час візиту дві сторони домовилися про регулярні саміти і діалог на високому рівні між представниками урядів із широкого кола проблем безпеки, створення «гарячої лінії» між президентами, зміцнення контактів між військовими. Китай підтримав спільну ініціативу США і Республіки Кореї щодо проведення чотиристоронніх переговорів із КНДР.

У червні — липні 1998 р. відбувся офіційний візит Б. Клінтона до КНР, який став першим візитом Президента США до Китаю з лютого

1989 р. Значна увага під час візиту приділялася торговельно-економічним питанням і вступу Китаю до СОТ. Високу оцінку Б. Клінтона отримала підтримка Пекіном обмінного курсу юаня в умовах Азійської фінансово-економічної кризи, що дозволило уникнути її поглиблення. Дві держави зайняли спільну позицію щодо переговорів із КНДР та у зв'язку з ядерними випробуваннями Індії і Пакистану (травень 1998 р.), які спричинили ускладнення безпекової ситуації в Східній Азії [19, с. 106]. У тайванському питанні, найбільш важливому для КНР, Б. Клінтон озвучив принципи «трьох ні» і заявив про політику «одного Китаю» найбільш чітко за увесь період після 1972 р. Важливе значення мало публічне обговорення президентами двох держав питання про права людини на спільній прес-конференції, яка транслювалася у прямому ефірі [33, с. 1175].

Саміти Клінтон — Цзян призвели до інтенсифікації двосторонніх обмінів на різних рівнях, включаючи військові, які прогресували від розвитку довіри до спроб реального співробітництва. У 1998 р. було підписано Військово-морську консультаційну угоду — першу офіційну угоду між двома державами у військовій сфері, досягнуто домовленості про взаємну присутність їхніх спостерігачів під час військових навчань. У 1999 р. США відвідали судна китайського ВМФ, китайська військова делегація отримала доступ до дослідницьких ядерних лабораторій США [14].

Проте у 1999 р. відносини між США і Китаєм знову ускладнилися. Пекін різко прореагував на продаж Америкою Тайваню літака-винищувача і радарної системи раннього попередження. Він також засудив повітряну кампанію НАТО в Югославії (березень — червень 1999 р.), що здійснювалася без рішення РБ ООН, просування США резолюції стосовно Китаю в Комісії з прав людини в Женеві та Національну програму протиракетної оборони США, що означала перегляд Вашингтоном Договору про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО) 1972 р. Кульмінацією загострення двосторонніх відносин став інцидент 7 травня 1999 р., коли під час авіаударів НАТО по командних точках Белграда бомба випадково потрапила у китайське посольство.

У такій складній атмосфері завершилися американсько-китайські торговельні переговори щодо вступу Китаю до СОТ (листопад 1999 р.)

і відбувалися дебати з приводу її ратифікації Конгресом. Б. Клінтон підписав відповідне законодавство лише у жовтні 2000 р.

Отже, за другої адміністрації Б. Клінтона американсько-китайські відносини піднялися на новий рівень. Вашингтон визнав ключову роль Китаю у вирішенні північнокорейської проблеми і підтримав його вступ до СОТ, тоді як Пекін виявив себе «відповідальним» регіональним актором під час Азійської кризи і приєднався до режиму нерозповсюдження. Водночас посилювався спротив Китаю як нового «центру сили», що народжувався, домінуванню США у міжнародній системі, що обумовило просування ним концепції багатополюсного світового порядку і альтернативних механізмів регіональної безпеки.

Джордж Уокер Буш під час президентської кампанії 2000 р. характеризував Китай як «конкурента, а не стратегічного партнера» [4, с. 29]. Водночас він виступав за розвиток торговельних зв'язків із Китаєм на противагу більш жорсткій лінії, яку обстоювала частина Республіканської партії. Такий підхід конкретизував держсекретар К. Пауелл: «Китай не є стратегічним партнером. Але Китай також не є неминучим і непримиренним ворогом. Китай — це конкурент, потенційний регіональний суперник, але також і торговельний партнер, готовий співпрацювати у сферах, де стратегічні інтереси перетинаються» [22, с. 19].

У перші місяці перебування в Білому домі Дж. У. Буш прийняв більш жорсткий курс відносно Китаю, ніж попередня адміністрація. Це засвідчили американсько-китайський дипломатичний конфлікт у квітні 2001 р. у зв'язку із перехопленням китайськими винищувачами американського розвідувального літака над о. Хайнань і схвалення Дж. Бушем п'ятимільярдного пакета продажу зброї Тайваню, найбільшого з часу президентства Дж. Буша-старшого. Незважаючи на сильну опозицію Китаю, президент Дж. У. Буш у серпні 2001 р. заявив, що Америка вийде з Договору про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО) у зручний для неї час. У результаті цих подій відбувся тимчасовий розрив американсько-китайських військових контактів.

Після терористичних атак на США 11 вересня 2001 р. американсько-китайські відносини знову суттєво покращилися. Президент Цзян Цземінь надав глобальній антитерористичній кампанії під ке-

рівництвом США повну дипломатичну і моральну підтримку. Відбувся двосторонній обмін фахівцями з антитерористичної діяльності, встановлено механізми обміну розвідувальною інформацією тощо. Виявом підтримки китайським урядом війни з тероризмом стала відсутність заперечення з його боку розгортанню американської присутності в Центральній Азії.

Події 11 вересня дали відповідь на питання, хто був основним противником Америки — тероризм, у зв'язку з чим стурбованість щодо потенційної небезпеки з боку Китаю стала для американського уряду менш значущою. Під час першої зустрічі з Цзян Цземінем у жовтні 2001 р. на саміті АТЕС у Шанхаї Дж. У. Буш висловився за «щирі, конструктивні й кооперативні» відносини з Китаєм [36, с. 222–223], що стало гаслом його адміністрації на наступні роки. У лютому 2002 р. відбувся візит Дж. У. Буша до Пекіна, а у жовтні 2002 р. він приймав Цзян Цземіня на своєму ранчо в Кроуфорті, штат Техас, що було знаком особливого визнання важливості країни, яку представляв гість [1, с. 125]. На саміті, крім традиційних питань, обговорювалися кризи в Іраку й Північній Кореї. За його результатами було оголошено про відновлення двосторонніх військових обмінів на найвищому рівні та дискусій у сфері прав людини.

У 2003 р. було започатковано Американсько-китайський діалог у сфері безпеки, під час якого відбувалися дискусії двох сторін із питань нерозповсюдження, роззброєння, контролю над озброєнням та інших міжнародних проблем безпеки. Китай погодився приймати багатосторонні переговори щодо північнокорейської ядерної проблеми й активно спонукав КНДР взяти в них участь. Під час цих переговорів Пекін тиснув як на Пхеньян, так і на Вашингтон стосовно взаємних поступок; переконував Пхеньян повернутися до столу переговорів, коли їх було перервано. Водночас китайський уряд виступав проти жорстких економічних санкцій щодо КНДР, підтримував бажання Пхеньяна отримати гарантії безпеки.

Співробітництво в боротьбі з тероризмом і урегулюванні північнокорейської ядерної проблеми та прогрес у переговорах у сфері торгівлі дали підстави держсекретарю К. Пауеллу у вересні 2003 р. характеризувати відносини між США і Китаєм як найкращі з часу пер-

шого візиту президента Р. Ніксона до Китаю в 1972 р. [26]. Такі оцінки звучали й під час візиту китайського прем'єра Вен Цзябао у Вашингтон у грудні 2003 р. Дж. У. Буш високо оцінив дії Китаю у боротьбі з тероризмом, переговорах із Північною Кореєю і розбудові глобальної торгівлі та охарактеризував його як «дипломатичного партнера» США [37, с. 227–228].

Проте в цей час знову загострилися суперечності, в основі яких була недовіра держав одна до одної. Так, стурбованість Пекіна викликали реструктуризація системи військового розгортання США, збільшення морської і повітряної присутності США у Східній Азії, зміцнення американсько-японського альянсу і «доктрина Буша» (2002 р.), що визнавала можливість нанесення США превентивного удару по будь-яких цілях у будь-яких державах, якщо вони вважалися достатньою загрозою для їхньої національної безпеки. Існували підозри, що, скориставшись війною з тероризмом, США могли здійснювати стратегічне оточення Китаю, реалізовувати стратегію його стримування. Після початку інтервенції США в Іраку (березень 2003 р.), яка відбувалася без санкції ООН, суттєво посилилася критика Пекіном однобічних дій Вашингтону у світових справах.

На початку XXI ст. набули нового значення торговельні переговори між двома державами. Після вступу Китаю до СОТ (грудень 2001 р.) обсяги його зовнішньої торгівлі, у тому числі зі США, значно зросли. У 2006 р. Китай був третім торговельним партнером США, Америка для Китаю — другим. Американські компанії в Китаї інвестували кошти в майже 50 тис. проектів, обсяг реальних інвестицій перевищив 50 млрд дол. Китай став одним з основних джерел їхніх закордонних прибутків [2]. Хоч зростання американського експорту до Китаю суттєво перевищило експорт до будь-якої іншої держави, проте в цілому імпорт США з Китаю у 2004 р. у п'ять раз перевищував експорт. На літо 2005 р. торговельний дефіцит США з Китаєм склав 162 млрд дол. [31, с. 8, 15].

Паралельно зі зростанням китайського експорту у 2004–2005 рр. визначилася тенденція до значного щорічного збільшення валютних резервів Китаю, що, на думку американських експертів, свідчило про нечесні практики Пекіна, пов'язані з утриманням заниженого курсу

юаня. Під тиском Вашингтона у липні 2005 р. Китай відійшов від курсу фіксації юаня до американського долара, якого він дотримувався продовж 10 років. Розпочалося реформування механізму формування обмінного курсу юаня і запровадження гнучкого валютно-обмінного курсу на основі ринкового співвідношення пропозиції і попиту [3]. У результаті цих заходів продовж 2005–2008 рр. китайський юань зріс у ціні, проте це не призвело до зменшення торговельного дефіциту США з Китаєм. Навпаки, він зріс і склав у травні 2008 р. 256 млрд дол. [34, с. 4].

У 2007 р. вперше Китай зробив більший внесок у глобальне економічне зростання, ніж США. Збільшилося фінансування Китаєм дефіциту державного бюджету США, що зростав. У вересні 2008 р. він замінив Японію як найбільший кредитор США, утримувач їхніх довгострокових облігацій державного боргу. Це уможливило фінансування американським урядом державного дефіциту й утримання низьких банківських ставок, і водночас підтримувало американський ринок для китайських товарів, оскільки визнавалося, що його зменшення матиме негативний вплив на китайську економіку.

Отже, склалася взаємозалежність між США та Китаєм на рівні позичальник — кредитор, яка тісно пов'язала дві держави в їхній взаємозалежності. Вона була охарактеризована відомим британським істориком Н. Фергюсоном як народження нової «подвійної держави» під назвою «Чаймеріка» (від злиття англomовних назв «Китай» і «Америка»). Паралельно виникла стурбованість Вашингтону стосовно можливості дестабілізації китайським урядом американської економіки у випадку одноразового продажу ним значної частини боргових зобов'язань США [34, с. 6].

Новим чинником американсько-китайських відносин на початку XXI ст. стала їх конкуренція у Південно-Східній Азії (ПСА) й ширшому Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР). У зв'язку з діями Китаю під час Азійської фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр., сприятливими для регіональних держав, його почали оцінювати в регіоні більше з точки зору можливостей, ніж загроз, як це було в попередній період. Динамічна торгівля з Китаєм дозволила враженим кризою державам досить швидко здолати її негативні наслідки.

Необхідність забезпечення китайської економіки сировинними ресурсами і зростання золотовалютних резервів сприяли активізації інвестиційної політики Китаю за кордоном. Китайські інвестиції, передусім кредити, які надавалися на пільгових умовах, мали вражаючий політичний ефект.

У цей час через зосередженість на війнах в Афганістані й Іраку США приділяли Південно-Східній Азії лише епізодичну увагу, а їх відносини з регіональними країнами були сфокусовані на сфері безпеки, у контексті реалізації глобальної стратегії у війні з тероризмом. Це дозволило Пекіну стрімко посилити свій політичний вплив у ПСА передусім за рахунок «м'якої сили» — економічної і культурної. Станом на 2005 р. Китай підписав низку важливих угод із регіональними державами і АСЕАН. Він також замінив США як найбільший торговельний партнер Японії, Республіки Корея і Тайваню. Значно зросли інвестиції Китаю в Північній Кореї (з 1,3 млн дол. в 2003 р. до 200 млн дол. в 2004 р.).

Менш нав'язливий, більш прагматичний і спрямований на сприяння розвитку, «пекінський консенсус» більше приваблював тих, для кого пріоритетною була національна, а не міжнародна безпека [7, 27]. Крім того, у цей час вже визнавалося, що жодна регіональна проблема не могла бути вирішена без співробітництва між США і Китаєм, у зв'язку з чим у Вашингтоні обговорювалося питання про створення нової регіональної архітектури за його участю [1, с. 105].

Стрімке поширення регіонального впливу Китаю мало серйозний вплив на американські інтереси у регіоні. Посилилася американсько-китайська конкуренція за вплив у АТР, яка замінила американсько-японську конкуренцію 1980–1990-х рр.

За влучною характеристикою американського професора Ж. Гаррісона, «Китай — не друг і не ворог», тож потрібно уникати колишньої спрощеної оцінки відносин із ним. США виявилися залученими до багатогранної гри, в якій Китай був терплячим гравцем, схильним як до співробітництва, так і до конкуренції, залежно від обставин. Влучним було порівняння політики Китаю з водою, яка, хоч і м'яка, але має величезну потенційну силу і врешті долає всі перешкоди. Це, на думку автора, спонукає США спрямовувати свою політику у напрямку розвитку стійких відносин співробітництва з Китаєм [16].

Стратегія національної безпеки США 2006 р. відзначала тенденцію до перетворення Китаю на глобального актора, що вимагало від нього «відповідальних» дій на міжнародній арені. Висловлювалося сподівання, що Китай дотримається своїх зобов'язань із «мирного розвитку» і співпрацюватиме зі США у вирішенні спільних викликів та реалізації взаємних інтересів [32, с. 40].

За аналізом впливового американського аналітика Р. Хаасса, голови Ради із закордонних справ, міжнародна ситуація на початку XXI ст. створювала нові можливості для співробітництва між США і Китаєм, оскільки в новій глобальній системі, охарактеризованій ним як «безполярний світ», конкуренція та конфлікт між великими державами перестали бути рушійною силою міжнародних відносин. Позитивний розвиток американсько-китайських відносин, до якого варто прагнути, на його думку, мав відбуватися в рамках «вибіркового партнерства», яке характеризувалося їх готовністю і здатністю співпрацювати і вирішувати ті проблеми, де їхні інтереси збігалися [34, с. 30–31].

Глобальна фінансово-економічна криза, яка розпочалася із США влітку 2008 р., сприяла подальшому посиленню міжнародного впливу Китаю і підняла американсько-китайське співробітництво на новий рівень. Оскільки кризу було неможливо врегулювати лише зусиллями розвинутих держав у рамках традиційних практик, у 2008 р. було створено «велику двадцятку» як новий глобальний форум прийняття рішень із фінансово-економічних питань за участю не лише розвинених країн, але й тих, що розвиваються, включаючи Китай, що посилило його роль у світовій політиці.

Меморандум М. Олбрайт майбутньому президенту, обраному в 2008 р., включав пораду уникати непорозумінь із Китаєм, оскільки він став дуже важливим — володів 300 млрд дол. у довгострокових казначейських облігаціях США, був постійним членом РБ ООН, мав дипломатичний вплив у місцях, де США такого впливу не мали, міг впливати на збереження чи знищення мільйонів робочих місць у США [5, с. 194].

Б. Обама був єдиним з усіх президентів США, хто не критикував попередника за надто «м'яку» політику щодо Китаю. Навпаки, будучи сенатором, він заявляв, що не бачить причин, чому в Тихому океані од-

ночасно не може бути сильних США і сильного Китаю [31, с. 20]. У програмній статті кандидата в президенти Б. Обама «Відновлення американського лідерства» зазначалася необхідність сприяти більш «відповідальній» ролі Китаю як держави, що зростає, у вирішенні спільних проблем XXI ст. і розвивати з ним відносини, які розширюють співробітництво і водночас зміцнюють здатність США конкурувати [23].

Стратегія національної безпеки першої адміністрації Б. Обама (травень 2010 р.) приділяла велику увагу колективним діям держав. Лідерство США в нових умовах глобальної взаємозалежності визначалося в ній як здатність долати перешкоди до співробітництва, створювати нові й поглиблювати партнерські взаємини, що вже існують, у кожному регіоні, здійснювати політику мобілізації більшої кількості партнерів для вирішення спільних проблем [21, с. 3–4]. Новою в ідеологічному забезпеченні зовнішньої політики США була концепція «багатопартнерського світу», який ґрунтується на співробітництві та спільній відповідальності сторін, на протиположності «багатополярному світу», побудованому на конкуренції [15, с. 124].

На відміну від Дж. У. Буша з його надмірною зосередженістю на глобальній війні з тероризмом і Близькому Сході, адміністрація Б. Обама здійснила «стратегічний поворот» або «перебалансування» політики США до Східної Азії як центру світового економічного зростання.

На початку президентства Б. Обама в американсько-китайських відносинах домінували фінансові й торговельно-економічні питання. В умовах розгортання глобальної фінансово-економічної кризи адміністрація Б. Обама звернулася до Пекіна з проханням збільшити інвестиції в державний борг США, щоб забезпечити фінансування антикризової стимуляційної програми для порятунку американської економіки, а зрештою — уникнення краху світової фінансової системи. Її успішна реалізація була важливою також для китайського експорту на ринки США і економіки Китаю в цілому. Так, перед кризою на США доводилося близько 19% експорту КНР. Суть ситуації, що склалася, Х. Клінтон виклала в інтерв'ю китайському телебаченню в лютому 2009 р. так: «Ми дійсно піднінемося або впадемо разом. Ми в одному човні й, чесно кажучи, пливемо в одному напрямку, до водоспаду» [13, с. 124].

У 2009 р. купівля Китаєм боргових облігацій американського уряду значно зросла. У травні 2011 р. Китай володів 36% усіх іноземних боргових зобов'язань американського уряду. Це призвело до подальшого посилення взаємозалежності двох держав. Багато хто вважав, що така ситуація ставила США у надмірну залежність від Китаю. У Пекіні також існувала стурбованість стосовно залежності китайських активів, інвестованих у державний борг США, від стану американської економіки.

Оскільки Китай переніс глобальну фінансово-економічну кризу значно краще, ніж держави Заходу, це перетворило його на світового кредитора й інвестора, посилило привабливість китайської моделі розвитку для країн глобального Півдня. Водночас китайська економіка суттєво постраждала внаслідок скорочення західних ринків, на які китайські підприємства постачали переважну більшість готової продукції. Тож глобальна криза знову засвідчила суттєве посилення взаємозалежності держав світу.

Визнання нової міжнародної ситуації спричинило ініціативу про створення «великої двійки» («G2») між США і Китаєм для спільного керівництва глобальною економічною системою. Вперше її висунув у 2005 р. директор Інституту міжнародної економіки Петерсона у Вашингтоні Ф. Бергсон. У січні 2009 р. з аналогічною ініціативою, але в контексті більш широкого геостратегічного співробітництва між США й КНР, виступив один із провідних теоретиків зовнішньої політики США З. Бжезінський [8]. Суть цих пропозицій полягала в тому, що США — найсильніша держава «статус-кво» і Китай — найбільша держава, що піднімається, як дві найбільші економіки й члени Ради Безпеки ООН повинні працювати разом для протидії міжнародним проблемам, оскільки лише вони можуть забезпечити ті суспільні блага, яких потребує світ [9]. Ця ініціатива викликала значну увагу поза межами США і Китаю, про що свідчило її обговорення напередодні саміту «великої двадцятки» у квітні 2009 р. і на саміті «ЄС — Китай» у травні 2009 р.

У квітні 2009 р., в умовах розгортання найбільш гострої фази глобальної фінансової кризи, були досягнуті домовленості між президентами Б. Обамою і Ху Цзіньтао про розширення економічних переговорів, які домінували в американсько-китайських відносинах, до рівня Американсько-китайського стратегічного й економічного діалогу,

який охопив широке коло двосторонніх, регіональних і глобальних питань поточного і довгострокового стратегічного інтересу.

Перший такий діалог відбувся у липні 2009 р. у Вашингтоні. У виступі на ньому Б. Обама виклав своє бачення двосторонніх відносин між США і Китаєм як таких, що «формуватимуть ХХІ століття», «оскільки їх здатність до партнерства є передумовою до прогресу з багатьох найбільш важливих глобальних проблем» [9]. Однією з таких проблем були макроекономічні дисбаланси між США та Китаєм, які впливали на стабільність глобальної економіки. Китай надто багато заощаджував, а США — купували, наслідком чого був величезний дисбаланс у двосторонній торгівлі, тож Китай мав купувати американські боргові зобов'язання за рахунок надлишків своїх експортних надходжень. Іншою була проблема зміни клімату, оскільки США і Китай були найбільшими виробниками парникових газів.

Під час візиту Б. Обама до Китаю у листопаді 2009 р. лідери двох держав заявили про прагнення побудувати «позитивні, кооперативні й усебічні відносини», які служать інтересам американського і китайського народів та світової громади. Проте з кінця 2009 р. розпочався черговий спад в американсько-китайських відносинах, проявом якого стало загострення суперечностей у фінансовій і торговельній сферах. Вашингтон критикував Пекін за штучне заниження обмінного курсу юаня, що створювало переваги для китайського експорту на американському й інших ринках, і врешті вело до глобального фінансового дисбалансу. Натомість серйозну стурбованість Пекіна викликав курс адміністрації Б. Обама на зменшення вартості долара і обмеження імпорту, тоді як в інтересах КНР було збереження міцного долара і безперешкодного експорту китайської продукції на американський ринок. Крім того, різко негативну реакцію Пекіна викликало рішення адміністрації Б. Обама щодо продажу зброї Тайваню та зустрічі з Далай-ламою.

Погіршенню двосторонніх відносин сприяли інциденти у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях, що відбулися у 2010 р. У липні й жовтні 2010 р. Держсекретар Х. Клінтон виступила на східноазійських регіональних форумах із заявами про національні інтереси США у підтримці миру і стабільності в Південно-Китайсько-

му морі, гарантуванні безперешкодної світової торгівлі й мирному врегулюванні конфліктів на основі багатосторонніх домовленостей. Такі заяви на тлі розбудови відносин США з регіональними союзниками і партнерами у сфері безпеки розцінювалися в Пекіні як ознаки американської стратегії стримування КНР.

Після візиту до США Президента КНР Ху Цзіньтао у січні 2011 р. розпочався активний обмін двосторонніми візитами на різних рівнях, включаючи відновлення військових зв'язків. У травні 2011 р. США відвідали міністр оборони і начальник генерального штабу армії КНР. У червні 2011 р. відбулися перші консультації зі справ АТР, які стали регулярними, з метою координації політики двох держав щодо основних регіональних проблем.

Азійсько-Тихоокеанське турне Б. Обама в листопаді 2011 р., яке було демонстрацією «перебалансування» політики США у бік Східної Азії, мало суперечливий вплив на американсько-китайські відносини. У Пекіні його оцінили в контексті реалізації Америкою стратегії стримування Китаю, з огляду на досягнення угоди про ротацію американських військ в Австралії, підтвердження союзних зобов'язань між США і Філіппінами, підтримку Америкою Східноазійського саміту на противагу форуму «АСЕАН+3», нові Основні напрямки стратегічної оборони США (січень 2012 р.).

Незважаючи на постійні заяви Б. Обама, що поглиблення відносин США з країнами АТР не відбувалося за рахунок Китаю і відносини з ним були їхнім пріоритетом, деякі американські експерти визнавали, що на темпи і характер «перебалансування» значною мірою вплинула регіональна поведінка Китаю у Південно-Китайському і Східно-Китайському морях у 2010 р., у зв'язку з чим регіональна політика США набула додаткового військового виміру. У червні 2012 р. секретар оборони Л. Панетта повідомив, що згідно з новою оборонною стратегією США продовж кількох наступних років Пентагон здійснить передислокацію флоту, в результаті якої до 2020 р. близько 60% його складу буде розміщено в АТР [25]. У 2012 р. з'явилася теза про «гнучке партнерство» між США і Китаєм, про їхні зусилля спрямовувати конкуренцію, яка є неминучою, в продуктивне, конструктивне русло [29].

Незважаючи на активізацію, розширення і підняття першою адміністрацією Б. Обама двостороннього діалогу з КНР на вищий рівень, найбільшою проблемою в їхніх відносинах залишалася стратегічна недовіра, невпевненість щодо довгострокових цілей один одного і наслідків зрушень у розстановці сил на міжнародній арені. Адже історія свідчить, що держава, яка піднімається і швидко посилює владу, хоче вона того чи ні, кидає виклик установленому порядку й інтересам основних держав «статус-кво», у результаті чого попередні цикли перебалансування сили супроводжувалися конфліктами між ними.

В умовах «стратегічної недовіри» обидві сторони використовували стратегію «хеджування», тобто перестраховування від ризиків. Америка (держава — визнаний лідер) здійснювала «залучення» Китаю (держави, яка піднімається), розраховуючи на його пристосування до міжнародної системи. Водночас, готуючись до найгіршого варіанта, вона розбудовувала свою військову силу, зміцнювала альянси і партнерства з регіональними державами, щоб обмежити можливості Китаю, якщо він вирішить кинути їй виклик. Аналогічну стратегію здійснював Китай.

Проблемі «стратегічної довіри» приділялася значна увага у двосторонніх переговорах між США і Китаєм, включаючи спільні заяви президентів під час інших зустрічей. Під час четвертого Американсько-китайського стратегічного й економічного діалогу звучала теза про прагнення двох держав знайти нове рішення у ситуації, коли зустрічаються держава-лідер, яка намагається зберегти статус-кво, і держава, яка піднімається [28].

Після формування у 2013 р. другої адміністрації Б. Обама і приходу до влади в Китаї нового покоління лідерів (Голови КНР Сі Цзіньпіна і прем'єр-міністра Лі Кецяна) новим форматом взаємодії між ними став неформальний саміт президентів у Саннілендз (Каліфорнія) в червні 2013 р. з метою побудови довіри на персональному рівні. Саміт засвідчив існування сфер, у яких підходи двох держав збігалися (проблема зміни клімату) і тих, де вони розходилися (оцінка подій у Східно-Китайському й Південно-Китайському морях, кібербезпека). Його важливими наслідками стали: угода про активізацію обміну між військовими двох держав із метою кращого розуміння стратегічних намірів один одного; створення спеціальних робочих груп із кібербезпеки,

зміни клімату і «чистої» енергетики, економіки і торгівлі; досягнення домовленості щодо відновлення переговорів стосовно двосторонньої інвестиційної угоди, призупинених у 2009 р. [35].

Після цього Б. Обама двічі відвідував Китай (у 2014 і 2016 рр.) для участі у багатосторонніх самітах. У листопаді 2014 р. під час візиту Б. Обама до Китаю для участі в саміті форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) відбулися його двосторонні переговори з Головою КНР Сі Цзіньпіном. У вересні 2015 р. Голова Китаю здійснив державний візит до США. На переговорах піднімалися не лише проблеми двосторонніх відносин, які зберігалися, але також міжнародні питання, включаючи тероризм і кліматичні зміни. Розуміння урядами двох держав потреби узгоджених дій щодо вирішення глобальних проблем засвідчила, між іншим, їхня участь у досягненні багатосторонньої Паризької угоди (2015 р.) у сфері зміни клімату.

Оскільки військовий аспект перебалансування в політиці США до Східної Азії виявився найбільш вираженим, пріоритетом другої адміністрації Обама стало більш чітке його визначення як багатосторонньої концепції, яка не є переважно військовою, а охоплює різні сфери — дипломатичну, політичну, економічну, нетрадиційної безпеки. Було зроблено акцент на просування міжнародних норм і правил, забезпечення їх дотримання всіма учасниками.

Центральне місце в зовнішній політиці адміністрації Б. Обама посідало економічне залучення США до Східної Азії і сприяння регіональній економічній інтеграції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, що охоплює обидва узбережжя Тихого океану, на противагу східноазійській інтеграції з домінуванням Китаю у форматі «АСЕАН+3». Платформою для реалізації інтеграційних проектів США у торговельно-економічній сфері був форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС). На саміті АТЕС 2009 р. президент Обама ініціював створення Транс-Тихоокеанського партнерства (ТТП) як потенційної платформи для економічної інтеграції АТР.

Переговори зі створення ТТП, які вдалося успішно завершити в кінці 2015 р., стали центральним проектом його адміністрації у сфері зовнішньоторговельної політики. Ця угода включала 12 економік-членів АТЕС (США, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Сінгапур, В'єтнам,

Малайзія, Бруней, Канада, Мексика, Перу, Чилі). Китай не приєднався до переговорів, натомість активно підтримував альтернативний проєкт створення Регіонального усебічного економічного партнерства (РУЕП) у форматі «АСЕАН+6» (АСЕАН, Китай, Японія, Республіка Корея, Австралія, Нова Зеландія, Індія). Альтернативні проєкти ТТП і РУЕП свідчили про суперництво між США і Китаєм за регіональний вплив і формування ними регіональної архітектури у своїх інтересах.

Після глобальної фінансово-економічної кризи помітно зріс статус Китаю як глобального актора, відповідно посилилася конкуренція між Китаєм і США на глобальному рівні. Так, Китай увійшов до створеного у 2009 р. угруповання БРІК (з 2011 р. — БРІКС), який став платформою для тісніших політичних зв'язків і співпраці між державами-членами (Бразилією, Росією, Індією, Китаєм, Південно-Африканською Республікою) у напрямку реформування глобальних фінансових інституцій і посилення впливу на світові справи. У 2015 р. були створені Новий банк розвитку БРІКС і Резервний фонд БРІКС як багатосторонні фінансові інституції поза межами МВФ і Світового банку.

Паралельно Китай ініціював створення Азійського банку інфраструктурних інвестицій (АБІІ) на протигагу Азійському банку розвитку, де переважаючий вплив мали Японія і США. Угода про створення АБІІ була підписана у червні 2015 р. і вступила в дію у грудні 2015 р. До початку 2016 р. кількість держав-учасниць зросла до 58. США і Японія до нього не увійшли.

Азійський банк інфраструктурних інвестицій і Банк розвитку БРІКС мають спільно підтримувати здійснення стратегії «Один пояс, один шлях», що передбачає реалізацію великих інфраструктурних проєктів КНР через території Центральної Азії, Закавказзя, Близького Сходу і Європи. Слід очікувати значного посилення політичного впливу Китаю на залучені до цих проєктів держави.

Хоч Д. Трамп у передвиборчій кампанії різко критикував Китай за нечесні торговельні практики, погрожував накласти суттєві обмеження на китайський експорт до США і визнати Китай «маніпулятором валюти», проте в перший рік його президентства цього не сталося. Його дії на посаді президента у 2017 р. засвідчили розуміння ним взаємозалежності між двома державами і потреби їх співпраці для

досягнення цілей спільного інтересу — двосторонніх, регіональних і глобальних. Водночас рішення Д. Трампа скасувати участь США у багатосторонній торговельній угоді «Транстихоокеанське партнерство» (у січні 2017 р.) дозволило Китаю перехопити регіональну ініціативу, створило сприятливі можливості для просування проекту регіональної інтеграції Регіональне усебічне економічне партнерство у форматі «АСЕАН+6», у рамках «великої Східної Азії», але без участі США.

У квітні і листопаді 2017 р. відбулися взаємні візити президентів двох держав. У квітні 2017 р. був організований перший саміт Д. Трампа і Сі Цзіньпіна на курорті Мар-а-Лаго у Флориді, який проходив у неформальній обстановці. Його основна мета полягала у налагодженні особистих стосунків між президентами (як це було під час саміту між Б. Обамою і Сі Цзіньпіном у Саннілендз в 2013 р.) і визначенні формату подальших переговорів між США і Китаєм. Під час зустрічей президентів розглядалося широке коло питань — від загрози з боку Північної Кореї, що посилилася, до проблем кібербезпеки. Найбільша увага приділялася проблемі торговельного дисбалансу між двома державами (у 2016 р. дефіцит США у торгівлі з Китаєм досяг 347 млрд дол.). Було узгоджено «100-денний план» для більш детального її вивчення. Дві сторони визнали безпосередню загрозу, пов'язану з розвитком військових програм КНДР, підтвердили свої зобов'язання щодо денуклеаризації Корейського півострова і виконання резолюцій Ради Безпеки ООН. Китайське агентство «Сінхуа» позитивно оцінило зустрічі президентів як «позитивні і плідні», такі, що послали чіткий сигнал, — Вашингтон і Пекін можуть стати «великими кооперативними партнерами» [24].

У травні 2017 р. США і Китай підписали торговельну угоду, за якою деякі категорії американського експорту отримали кращий доступ на китайські ринки. Натомість США визнали важливість китайської ініціативи «Один пояс, один шлях». Рішення Д. Трампа скасувати участь США у багатосторонній торговельній угоді «Транстихоокеанське партнерство» (у січні 2017 р.) посилює враження про невизначеність стратегії його адміністрації у «великій Східній Азії» [20]. У липні відбулася інаугураційна зустріч Усебічного економічного діалогу між США і Китаєм, важливого для вивчення відмінностей у

торговельно-економічній політиці двох держав і змін у міжнародній торгівлі, що призводять до значного торговельного дисбалансу між ними. У серпні адміністрація Д. Трампа застосувала вже інший, односторонній підхід — розпочала розслідування за статтею 301 Усебічного акту з торгівлі й конкуренції 1988 р. стосовно порушення Китаєм прав інтелектуальної власності, а також за ст. 232 стосовно імпорту китайської сталі й алюмінію до США. Висновки цього розслідування потенційно загрожують двостороннім торговельним відносинам.

У цілому, за аналізом американських експертів, до кінця 2017 р. Китай уник протекціонізму з боку США в обмін на незначні поступки у сфері торгівлі. Адміністрація Д. Трампа не змогла виробити стратегічного підходу до Китаю у напрямку розвитку більш взаємних відносин у сфері торгівлі й інвестицій, і уникнення застосування Китаєм дискримінаційних практик по відношенню до американських компаній. Незважаючи на важливість проблеми торговельного дефіциту, пріоритетом адміністрації Д. Трампа у 2017 р. стала спільна, узгоджена з Китаєм, політика стосовно Північної Кореї у зв'язку з інтенсивним розвитком її ракетно-ядерних програм і зростанням у зв'язку з цим загрози для Східної Азії, США і усього світу [11].

У листопаді 2017 р. під час 12-денного турне до Східної Азії Д. Трамп відвідав Китай із дводенним візитом. За коментарем інформаційного агентства CNN, цей візит надав можливість Голові КНР Сі Цзіньпіну продемонструвати силу і престиж як ніколи раніше, а зустріч двох лідерів країн у Пекіні «була значно більшою мірою зустріччю рівних» [17]. Під час зустрічі домінували питання, пов'язані з торгівлею і виробленням спільної політики щодо Північної Кореї. Дві держави вкотре підтвердили взаємозалежність в економічній і безпековій сферах, і потребу узгоджених дій для протидії спільним загрозам.

Отже, за короткий історичний проміжок часу відбулося стрімке зростання регіональної і глобальної ролі Китаю, що значною мірою вплинуло на динаміку американсько-китайських відносин. Порівняно з першим постбіполярним десятиліттям, у XXI ст. тематика американсько-китайського діалогу значно розширилася, він вийшов поза межі двосторонніх відносин, на регіональний і глобальний рівень. Суттєво посилилася взаємозалежність між США і Китаєм у фінансово-еконо-

мічній сфері. Вони стали рівноправними партнерами у міжнародних справах. Водночас посилилася конкуренція між двома державами. Відносини між ними розвивалися хвилеподібно, характеризувалися періодичними підйомами і спадами. Оскільки позиція США і Китаю з багатьох питань є різною, суперечності між ними залишатимуться. Також природною є конкуренція між ними як двома великими державами. Важливо, щоб ця конкуренція відбувалася в конструктивному руслі й не переростала у конфронтацію. Відносини між США і КНР стали найбільш важливими не лише для них, а також для усього світу. Вони значною мірою визначають стан і структуру сучасної міжнародної системи.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / З. Бжезінський.— К.: «Кієво-Могилянська академія», 2006. — 203 с.
2. Взаимовыгодные торгово-экономические отношения между Китаем и США. 19.04.2006 / Russian. Xinhuanet. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2006-04/19/content_243266.htm
3. Ответы премьера Вэнь Цзябао на вопросы китайских и иностранных корреспондентов 14.03.2006 / Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t241202.htm>
4. A Distinctly American Internationalism. Ronald Reigan Presidential Library. Simi Valley, California. November 19, 1999 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Presidential Speeches with Commentary / Edited by John W. Dietrich. — Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 2005. — 320 p. — P. 28–30.
5. Albright, Madeleine K. Memo to the President Elect: How We Can Restore America's Reputation and Leadership / Madeleine Albright with Bill Woodward. — New York, NY: Harper, 2008. — 326 p.
6. Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989–1992 / James A. Baker III and Thomas M. Defrank. — New York: G. P. Putman's sons, 1995. — 687 p.
7. Beeson, M. US Hegemony and Southeast Asia: The Impact of and Limits to American Power and Influence / M. Beeson // Critical Asian Studies. — 2004. — Vol. 36 (3). — P. 323–354.
8. Brzezinski, Z. The Group of Two that could Change the World / Z. Brzezinski

// Financial Times. — 2009, January 13. — [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d99369b8-e178-11dd-afa0-0000779fd2ac.html>

9. Bush, Richard. The United States and China: AG-2 in the Making? October 11, 2011 / Richard Bush. — [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.brookings.edu/research/articles/2011/10/11-china-us-g2-bush>

10. China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties / Ed. by James K. Chin, Nicholas Thomas. — Center of Asian Studies. The University of Hong Kong, 2005. — 277 p.

11. China and the United States: Governing a Contentious Bilateral Trade and Investment Relationship. October 16, 2017. — [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.cfr.org/event/china-and-united-states-governing-contentious-bilateral-trade-and-investment-relationship>

12. Chinese Foreign Affairs Minister on World Affairs, 1992 // China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by John D. Friske. — V. 17. — Breeze, Florida: Academic International Press, 1993. — 462 p. — P. 44–46.

13. Devuyt, Yoiri. U.S. China Relations: A View from Europe / Yoiri Devuyt // Contemporary International Relations, 2009, Sept/Oct. — Vol. 19. — No. 5. — P. 118–128.

14. East Asian Strategic Review. 1998–1999 / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan. — [Electronic resource]. — Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e98.pdf

15. Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. Speech Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Washington, DC, July 15, 2009. — [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/july/126071.htm>;

16. Garrison, Jean A. China's Prudent Cultivation of «Soft» Power and Implications for U.S. Policy in East Asia / Jean A. Garrison // Asian Affairs: An American Review. — 2005, Spring. — Issue 32.1. — P. 25–31.

17. Griffiths, James. Meeting of the Strongmen: How did Trump Measure up against Xi? November 10, 2017 / James Griffiths — [Electronic resource]. — Access mode: <http://edition.cnn.com/2017/11/09/asia/donald-trump-china-xi-jinping/index.html>

18. Interview with Timothy Russert and Tom Brokawon «Meeting the Press», November 7, 1993 // Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1993 (in two books). — Book 2. August to December 31, 1993. — Washington: United States Government Printing Office, 1994.

19. Jiang and Clinton Press Conference // China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by Robert John Perrins. — V. 24. — Breeze, Florida: Academic International Press, 1999. — 436 p. — P. 104–108.

20. Meltzer, Joshua P. The U.S.-China Trade Agreement — a Huge Deal for

China. May 15, 2017 / Joshua P. Meltzer — [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/05/15/the-u-s-china-trade-agreement-a-huge-deal-for-china/>

21. National Security Strategy. The White House, May 2010. — Washington D.C., 2010. — 52 p.

22. Nomination of Colin L. Powell to be Secretary of State. Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Seventh Congress, First Session, January 17, 2001. — Washington: U.S. G.P.O.: 2001. — 133 p.

23. Obama, Barack. Renewing American Leadership / Barack Obama // Foreign Aff irs. — July-August, 2007. — Vol. 86. — No. 4. — [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.foreignaff irs.com/articles/62636/barack-obama/renewing-american-leadership>

24. Olorunnipa, Toluse and Jennifer Jacobs. Trump-Xi Summit Accomplishment: Getting to Know One Another. April 7, 2017 / Toluse Olorunnipa, Jennifer Jacobs. — [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.bloomberg.com/politics/articles/2017-04-07/trump-xi-summit-s-top-accomplishment-getting-to-know-each-other>

25. Panetta: Pentagon to Shift Warships to Pacific. June 1, 2012 / Associated Press. — [Electronic resource]. — Access mode: [http://news.yahoo.com/panetta-pentagon-shift-w rships-pacific-010731386.tml](http://news.yahoo.com/panetta-pentagon-shift-w-rships-pacific-010731386.tml)

26. President Bush and Premier Wen Jiabao Remarks to the Press. December 9, 2003. — [Electronic resource]. — Access mode: www.whitehouse.gov/bews/releases/2003/12/20031209-2.html

27. Ramo, J. C. The Beijing Consensus / J. C. Ramo, — London: The Foreign Policy Centre, 2004. — 71 p.

28. Remarks at the Strategic and Economic Dialogue. U.S. Press Conference. Remarks Hillary Rodham Clinton. Secretary of State. Beijing, China May 4, 2012 / U.S. Department of State. — [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/05/189315.htm>

29. Remarks with Timor-Leste Prime Minister Xanana Gusmao. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Timor-Leste, September 6, 2012. — [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197380.htm>

30. Text of Jiang's Speech to the America-China Society, 30 October 1997 // China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by James Mulvenon. V. 23. — Breeze, Florida: Academic International Press, 1998. — 512 p.— P. 171–173.

31. The Emergence of China throughout Asia: Security and Economic Consequences for the United States: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Aff irs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Ninth Congress, First Session. June 7, 2005. — Washington, 2006.

32. The National Strategy for Combating Terrorism. The White House, September, 2006. — Washington D.C., 2006. — 49 p.

33. The President's News Conference in Hong Kong Special Administrative Region, July 3, 1998. // Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1998 (in two books). — Book 2. July 1 to December 31, 1998. — Washington: United States Government Printing Office, 2000. — P. 1173–1176.

34. United States-China Relations in the Era of Globalization: Hearing before Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Tenth Congress. Second Session. May 15, 2008. — Washington: U.S. Government Printing Office, 2008. — 70 p.

35. U.S.-China Relations: A New Path? June 26, 2013. — [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.brookings.edu/events/2013/06/27-us-china-relations>

36. U.S., China Stand against Terrorism. Western Suburb Guest House. Shanghai, People's Republic of China. October 19, 2001 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. — P. 221–223.

37. Welcoming Premier Wen of China. The White House. Washington D.C. December 9, 2003 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. — Op. cit. — P. 226–228.

38. Yearender Reviews Improvement of Sino-US Ties in 1996 // China. Facts & Figures Annual Handbook / Ed. by James Mulvenon. — V. 21. — Breeze, Florida: Academic International Press, 1997. — 392 p. — P. 75–77.

2.2. Розвиток відносин між КНР та ЄС: етапи, їх характеристика та уроки для України

Дипломатичні відносини між Китаєм та Європейською економічною спільнотою, яка була попередником ЄС, були встановлені 8 травня 1975 р. За період становлення дипломатичних відносин сторони пройшли непростий шлях, що характеризується як періодами активного розвитку, так і періодами охолодження стосунків. Не дивлячись на наявність протиріч та розбіжностей у підходах перш за все щодо засад демократичного розвитку, відносини між Китаєм та ЄС набули потужного розвитку і вийшли на рівень стратегічної співпраці. Аналіз

дипломатичних стосунків між Китаєм та ЄС дозволяє виділити три етапи розвитку дипломатичних відносин між КНР та ЄС.

Перший етап припадає на період з 1975 р. по 1989 р. Протягом цього періоду розвиток дипломатичних відносин збігся з початком у Китаї політики внутрішніх реформ та відкритості зовнішньому світу. Зовнішня політика китайського керівництва була спрямована на вивчення західного досвіду щодо розвитку європейських країн та переймання його найкращих досягнень. Для ЄС Китай виглядав «цілинною землею» і приваблював своїм великим ринком. Своєю чергою, Китай розглядав ЄС як важливого партнера щодо залучення капіталу та сучасних технологій. Сторони вбачали великий потенціал у розвитку економічних відносин між ними, тому мали спільні цілі в економічній площині взаємних стосунків. Перший етап був наповнений пошуком потенційних можливостей щодо співпраці, налагодженням торгових стосунків та активізацією інвестиційної діяльності з боку європейських інвесторів.

Другий етап тривав із 1989 р. по 1998 р. Цей період відзначився зміною вектора розвитку стосунків між двома країнами. Зазначений період характеризується зміною політичного курсу ЄС по відношенню до Китаю. На зміну періоду налагодження двосторонньої співпраці прийшов період охолодження стосунків між сторонами. Причиною зміни політики ЄС стосовно Китаю стали події весною 1989 р., які відбулись на площі Тяньаньмень у Пекіні. У травні 1989 р. у столиці Китаю — Пекіні, на площі Тяньаньмень відбулись масові протести китайської молоді, що були спрямовані на відстоювання демократичних цінностей у Китаї та стали заклик до демократичних перетворень. Проте китайське керівництво не погодилось із такими радикальними діями китайської молоді і, застосовуючи зброю, жорстко придушило масові протести. У результаті застосування військової техніки та зброї загинуло кілька сотень повстанців. ЄС не погодився з політикою застосування сили з боку китайського керівництва і застосував санкції проти Китаю. Зокрема, були відкладені візити на високому рівні, значно зменшено обсяг допомоги, відмінені кредитні гарантії, зупинено створення великих спільних підприємств, зупинена співпраця у військовій сфері. Стосунки між Китаєм та ЄС знаходились на самому низькому рівні.

У 1994 р. ЄС прийняв нову стратегію відносно Азії. У 1995 р. ЄС також розробляє новий політичний документ відносно Китаю «Довгострокова політика відносно стосунків між ЄС та Китаєм». З метою з'ясування основних суперечностей у відносинах між ними та нормалізації стосунків сторони започатковують стратегічний діалог. У 1996 р. ЄС розробив нову стратегію відносно Китаю. У прийнятому документі відзначалось, що ЄС визнає незалежний характер політики Китаю. Крім того, ЄС виявив зацікавленість щодо розвитку всебічного співробітництва між ЄС та Китаєм. Зі свого боку, нову стратегію розробило і китайське керівництво по відношенню до ЄС. Принципи нової політики Китаю були проголошені під час візиту Голови КНР Цзян Цземіна до Західної Європи в 1995 р. Він зазначив чотири наступні принципи політики Китаю до ЄС, а саме: зустрічати XXI століття шляхом розвитку сталих, дружніх та довгострокових творчих відносин; взаємоповага та пошук спільної основи, зберігаючи відмінності; взаємовигода та підтримка спільного процвітання; посилення механізму консультацій та співпраці в міжнародних відносинах.

Прийняття політичних документів щодо налагодження та розвитку відносин сприяло активізації відносин між країнами, що стало початком нового етапу розвитку відносин між сторонами.

Починаючи з 1998 р., розпочався третій етап розвитку відносин між Китаєм та ЄС. У березні 1998 р. ЄС приймає новий політичний документ «Створення всебічного партнерства з Китаєм». У документі зазначалось, що відносини між Китаєм та ЄС мають бути виведені до рівня відносин ЄС зі США, Росією та Японією. Починаючи з 1998 р., сторони постійно проводять щорічні зустрічі, які стали механізмом розвитку відносин. Таким чином, було започатковано механізм взаємного спілкування задля більшого розуміння та довіри. Щорічні зустрічі також стали платформою розвитку торгівлі та економічних стосунків, культури та освіти, обміну науковими досягненнями та технологіями, посилення співпраці як на регіональному рівні, так і на міжнародному. Крім того, цей механізм створив умови для участі в багатосторонніх стосунках.

У квітні 1998 р. лідери КНР та ЄС провели першу двосторонню зустріч у Лондоні. За результатами зустрічі лідери КНР та ЄС зроби-

ли заяву, що сторони планують створити довгострокове, стабільне та конструктивне партнерство, що орієнтоване на XXI століття. Сторони також домовились започаткувати механізм щорічних самітів між лідерами Китаю та ЄС. Таким чином був започаткований важливий механізм розвитку відносин між КНР та ЄС, а 1998 р. став епохальним в історії відносин КНР — ЄС.

Із метою подальшого розвитку відносин між ЄС та КНР ЄС приймає низку стратегічних документів щодо розвитку відносин із Китаєм, серед яких — «Стратегія ЄС по відношенню до КНР: реалізація документів, прийнятих в 1998 р., та подальші кроки для більш ефективної політики ЄС» та «Стратегічні відносини ЄС з Китаєм протягом 2000–2006 рр.». У 2003 р. ЄС опублікував політичний документ «Зріле партнерство: спільні інтереси та виклики у відносинах між КНР та ЄС». У документі відзначалось, що відносини між КНР та ЄС досягли зрілості і необхідно створювати всебічне стратегічне партнерство. Таким чином, в 2003 р. розпочався новий етап дипломатичних відносин між Китаєм та ЄС.

У жовтні того ж року китайське керівництво приймає документ «Політика Китаю по відношенню до ЄС», в якому зазначалось, що ЄС є потужною політичною силою у світі. Крім того, в цьому документі також було зазначено, що Китай надає важливого значення посиленню ролі та впливу ЄС як на регіональному, так і на міжнародному рівнях. Документ також містив цілі китайської політики по відношенню до ЄС на наступні п'ять років та комплекс заходів із досягнення цих цілей.

Сьогодні відносини між ЄС та КНР набули певного формату, де економіка та торгівля є фундаментом відносин, політика — спрямовуючою силою, а наука, технології та культура — взаємодоповнюючими факторами співпраці.

Успіхи сторін у розвитку відносин створили умови для переходу до нового етапу їх поступу. Основними напрямками співпраці є наступні:

1. Консолідація обміну візитами на високому рівні, інтенсифікація механізму політичного діалогу та посилення стратегічної взаємодії.
2. Надання провідної ролі у відносинах між сторонами економічній співпраці та торгівлі у всіх сферах.

3. Збільшення контактів у сфері безпеки та оборони з метою зміцнення довіри, подолання сумнівів та просування взаємовигідної співпраці.

Зі створенням зрілого партнерства значно активізувались економічні відносини між сторонами. Згідно з офіційною статистикою ЄС в 2003 р. для 25 країн ЄС Китай став третьою найбільшою країною за обсягом експорту після США та Швейцарії. Водночас Китай став другою країною за обсягом імпорту після США. У 2003 р. обсяг торгівлі між Китаєм та ЄС становив 146,5 млрд євро, що вдвічі більше ніж у 1999 р. У 2004 р. ЄС став найбільшим торговим партнером Китаю. Зі свого боку Китай став найбільшим імпортером європейських технологій та четвертим за обсягом інвестицій з ЄС. У 2004 р. обсяг торгівлі між Китаєм та ЄС зріс на 33,6% і становив 177,3 млрд дол. США. Із метою подальшого розширення торгівлі між країнами сторони підписали рамкові документи з метою реалізації проектів в енергетичній галузі, захисту довкілля, розвитку туризму [4, р. 280]. Сторони також прийняли низку документів стосовно конкурентної політики, торгівлі текстилем, реалізації проекту супутникової системи навігації Європейського Союзу — плану Галілео. Крім того, сторони розглянули механізм діалогу стосовно торгової політики. Між сторонами була досягнута домовленість стосовно співпраці у митній справі. Також було переглянуто угоду про співпрацю у галузі науки, обміну технологій, мирного використання ядерної енергії. Сторони також підписали меморандум про захист біологічного різноманіття.

Протягом останніх років значно активізувалась співпраця між сторонами у сфері оборони та безпеки. Сторони посилили зусилля щодо подальшого просування двостороннього діалогу, консультацій, а також започаткували більш дієву співпрацю у сфері оборони та безпеки. Одним із напрямків співпраці стала боротьба проти тероризму. У цьому напрямку сторони посилили обмін інформацією, підготовку персоналу та правову допомогу. ЄС розділив занепокоєння китайського керівництва щодо діяльності терористичних сил «Східний Туркестан». Між Китаєм та Великою Британією був започаткований діалог у галузі протидії тероризму. Крім того, між Китаєм та Німеччиною була підписана угода щодо створення регулярного механізму

протидії тероризму. Китай та ЄС досягли широкомасштабного консенсусу з приводу провідної ролі ООН у питаннях міжнародної безпеки, мирного врегулювання кризових ситуацій, післявоєнної відбудови Іраку, стосовно питання ядерної зброї Ірану та мирного політичного процесу на Близькому Сході.

Співпраця між Китаєм та ЄС має гарні перспективи, оскільки сторони не мають конфліктів із фундаментальних інтересів у геополітичних та стратегічних намірах. Країни ЄС та Китай мають тривалу історію, розвинуті культури та найбільші ринки у світі. Відвідуючи ЄС у 2004 р., прем'єр КНР Вень Цзябао так пояснив суть нового всебічного стратегічного партнерства між КНР та ЄС. Визначення «всебічне» він представив як двостороннє співробітництво у всіх напрямках, сферах та різних рівнях. Визначення «стратегічне» він роз'яснив, як довготривала стабільна співпраця незалежно від ідеологічних розбіжностей. Суть визначення «партнерство» він визначив, як рівність у стосунках, взаємна вигода та двостороннє взаємовигідне співробітництво. «Партнерство» також означає взаємну основу при збереженні відмінностей, а також спільні зусилля щодо розширення спільних інтересів за принципом взаємної поваги та взаємної довіри. Хоча існують певні відмінності та протиріччя, зокрема, з таких питань, як заборона продажу зброї, питання щодо ринкового статусу китайської економіки. Китайські лідери сподіваються, що всебічне стратегічне партнерство в подальшому наблизитиме сторони і з часом трансформується в стабільне.

Хоча погляди керівництва окремих країн ЄС часом не збігаються, китайське керівництво вважає, що стратегічне партнерство Китаю з ЄС є вигіднішим для країни, оскільки, на відміну від США, ЄС не має своїх військових сил в АТР. ЄС також не виявляє прагнення забезпечувати баланс сил в АТР. Крім того, модернізація збройних сил Китаю не так бентежить ЄС, на відміну від США, які висловлюють занепокоєння з цього приводу. ЄС також не завжди поділяє оцінки США щодо безпеки в регіоні, зокрема китайської стратегії «хеджування». Однак для Китаю важливим є те, що як США, так і ЄС поділяють погляди щодо стабільного, процвітаючого Китаю, а також його міжнародної відповідальності.

Враховуючи економічну потужність Китаю та його зростаючу роль у світі, ЄС продовжує поглиблювати відносини з Китаєм. Керівництво ЄС позитивно оцінює зміни, що відбуваються в китайському суспільстві, та докладає зусилля щодо трансформування Китаю в сучасне, цивілізоване суспільство, що визнає верховенство права, поважає права громадян та дотримується міжнародних стандартів та цінностей, які закріплені в документах провідних міжнародних організацій, зокрема ООН.

Китай також прагне поглиблювати відносини з ЄС в першу чергу через те, що ЄС є джерелом сучасних технологій та стабільним ринком. Сьогодні актуальність ЄС як джерела капіталу є меншою через те, що Китай за роки реформ накопичив одні з найбільших у світі валютні резерви, створив дієву фінансову систему і перетворився в одного з найбільших інвесторів у світі. Крім розвитку двосторонніх відносин та посилення стратегічної взаємодії, сторони мають спільні геополітичні цілі, зокрема щодо розвитку Європейсько-азійського транспортного коридору, ініціатором якого в 1991 р. виступив ЄС. Зі свого боку китайське керівництво в 2013 р. запропонувало концепцію «Один пояс, один шлях», яка також спрямована на розвиток транспортних коридорів між Китаєм та ЄС через відновлення Шовкового шляху. Крім того, ці пропозиції також мають значно активізувати економічні стосунки між Європою та Азією через поглиблення торгівлі та інвестиційної діяльності.

Активна співпраця Китаю та ЄС сприяє активному розвитку передусім економічних відносин між сторонами. Нині щоденний обсяг торгівлі між Китаєм та ЄС становить близько 1,5 млрд євро на добу. Загальний обсяг торгівлі між Китаєм та ЄС в 2015 р. становив 520,0 млрд євро, що в 3,5 разів більше, якщо рахувати з моменту створення зрілого партнерства в 2003 р. Китай має наміри інвестувати близько 315 млрд євро у країни ЄС [2, р. 2]. Протягом останніх років сторони активно співпрацюють у питанні зміни клімату.

Сьогодні Китай та ЄС активно використовують напрацьовані за роки співпраці механізми взаємодії, зокрема через стратегічний діалог на найвищому рівні. Активізація стосунків триває за наступними напрямками:

1. Китай та ЄС ретельно вивчають відносини, що склались між країнами, при цьому сторони виявляють бажання піднести ці відносини на новий рівень. При цьому згадане питання стало пріоритетом зовнішньої політики сторін. Восени 2003 р. КНР і ЄС вирішили встановити всебічне стратегічне партнерство, визначили напрямки довготривалого розвитку відносин партнерства, а також створювали нові можливості для розвитку в новому столітті.

З цього погляду ЄС прийшов до висновку, що піднесення Китаю є тривалим процесом, який має змінити суть міжнародної системи. У зв'язку з тим, що цей процес є неминучим, ЄС вирішив сприяти Китаю та посилювати його стратегічну культуру через діалог та співпрацю.

Китай та ЄС виступають як зростаючі сили в міжнародній структурі та поділяють спільні погляди щодо багатополарності, мультилатералізму, ролі ООН, а також прагнуть вирішувати кризові ситуації мирним шляхом. Обидві сторони підтримують контакти, посилюють координацію та підтримують одна одну у важливих міжнародних справах. Сторони розробили низку специфічних цілей та планів щодо подальшого посилення двосторонньої співпраці.

Після того, як Китай досяг важливого консенсусу із Францією щодо подальшого розвитку всебічного стратегічного партнерства на початку 2004 р., китайське керівництво у травні того ж року зробило кілька важливих заяв з іншими важливими країнами-членами ЄС, зокрема Німеччиною, Італією та Великою Британією, у яких воно підтвердило, що двосторонні стосунки між Китаєм та зазначеними європейськими країнами поступово переростають у всебічне стратегічне партнерство.

2. Китай та ЄС наголошують на тому, що активне поглиблення економічних відносин закладає потужну базу для подальшого збагачення та розширення всебічного стратегічного партнерства. ЄС для Китаю і надалі є важливим джерелом іноземного капіталу та сучасних високих технологій. ЄС також є партнером Китаю в будівництві сучасного комфортного суспільства, а також консолідації та продовженні періоду стратегічних можливостей. Зі свого боку ЄС покладає великі надії на китайський ринок, який, на його думку, має значний потенціал, а також є лідером розвитку світової економіки.

Під лідерством Франції, Німеччини та Великої Британії політика ЄС по відношенню до Китаю з кожним днем стає все більш зрілою. Активний розвиток економічних стосунків між Китаєм та ЄС повністю відображає прагматичний дух лідерів сторін та фундаментальність інтересів сторін. Сторони вбачають потенціал розвитку в галузі високих технологій, космонавтики, розробки нових матеріалів, мирного використання ядерної енергетики, військового озброєння. Таким чином, сторони мають нові можливості щодо поглиблення всебічного стратегічного партнерства.

3. Сторони демонструють достатню активність задля широкого обміну та прагматичної співпраці в багатьох сферах та рівнях і таким чином засвідчують, що відносини між Китаєм та ЄС ввійшли в зрілий та стабільний період. Часті взаємні візити через багаторівневі канали створили засади для посилення стабільних, прагматичних, дружніх і творчих відносин. Щорічні зустрічі на високому рівні між Китаєм та ЄС стали важливим каналом посилення двостороннього діалогу і консультацій, які також спрямовані на стратегічне координування та співпрацю. Проведення щорічних зустрічей на рівні прем'єр-міністрів та керівників зовнішньополітичних відомств Китаю та провідних країн ЄС, зокрема, Німеччини, Франції та Великої Британії стало значним кроком вперед на шляху до посилення взаємної довіри між Китаєм та ЄС.

4. ЄС та Китай активно дотримуються політики нерозповсюдження ядерної зброї, що закріплено в Спільній Декларації від 2004 р., яка була прийнята на саміті ЄС–Китай. ЄС високо оцінив роль Китаю в досягненні шестисторонньої угоди в лютому 2007 р., що має закласти перспективи для ядерного роззброєння корейського півострова. ЄС та Китай мають спільну позицію в іранському питанні, що пов'язане із запобіганням виробництву ядерної зброї Іраном. Саме в іранському та північнокорейському питаннях ЄС закликає Китай виявляти дотримання глобальних зобов'язань щодо нерозповсюдження ядерної зброї [1, р. 276].

Лідери Китаю та ЄС часто проводять зустрічі на багаторівневих форумах, Генеральній асамблеї ООН, Азійсько-європейських зустрічах та зустрічах на найвищому рівні АСЕАН, під час яких сторони

обмінюються думками та обговорюють питання міжнародного та регіонального характеру. Крім того, сторони активно обмінюються думками на рівні урядових департаментів, на міжпарламентських рівнях та між неурядовими організаціями. Раз на місяць члени Європейської комісії відвідують Китай. Європарламент та парламенти країн-членів ЄС також збільшили кількість контактів із Всекитайськими зборами народних представників.

Усі згадані заходи є конструктивними та сприяють посиленню взаємної довіри, розширенню спільного розуміння, зменшенню розбіжностей, поглибленню дружби та зміцненню співпраці між Китаєм та ЄС.

Досвід розвитку дипломатичних відносин між Китаєм та ЄС є корисним і для України з огляду на те, що Україна окреслила європейський напрямок зовнішньої політики одним із визначальних. Про перспективність членства в європейських структурах ішлося в Постановках Верховної Ради України «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин» від 25 грудня 1990 р. та «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 22 липня 1993 р. Про наміри у майбутньому набути членства в ЄС було заявлено ще першим Президентом України Л. Кравчуком 14 червня 1994 р. в Люксембурзі, під час підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС [3, р. 249].

Впродовж останніх років тривала кропітка робота щодо підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі Угода про асоціацію), яка надавала змогу перейти від партнерства і співробітництва з ЄС до політичної асоціації та економічної інтеграції. Підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною планувалося 28 листопада 2013 року, але цього не відбулося. Різка зміна зовнішньополітичного курсу колишнього керівництва країни, яке, спекулюючи Угодою про асоціацію, фактично ввело в оману як українське, так і світове суспільство в цілому, стала приводом для масового протесту українського народу проти політичного свавілля корумпованого антинародного керівництва країни. Завдяки самовідданій боротьбі українського народу це керівництво було повалено та обрано нове — демократичне, яке відразу взялось за реалізацію євроінтеграційних устремлень укра-

їнського народу. Нарешті політичну частину Угоди про асоціацію було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину — 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 р. Європейський парламент ратифікував Угоду синхронно з Верховною Радою України. Наразі триває активна імплементація Угоди про асоціацію.

З 1 січня 2016 р. почала діяти Угода про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною і Європейським Союзом. Українські виробники починають відкривати для себе європейські ринки. Не дивлячись на привабливість та потенціал європейського ринку, просування українських товарів на європейський ринок триває повільно. Українські товари видалися неконкурентними на європейському ринку з огляду на низку причин, зокрема: неналежне маркування товарів, невідповідність стандартам якості та сертифікації товарів та інші. Практика засвідчила, що фактично українські товаровиробники виявилися не готовими конкурувати на європейському ринку і в першу чергу через необізнаність щодо європейських вимог та стандартів, що висуваються до товарів, які реалізуються на європейському ринку.

Слід зазначити, що непросто просувається і реалізація політичної частини Угоди про асоціацію, зокрема в частині реалізації положень Угоди щодо співробітництва та діалогу між Сторонами з питань міжнародної безпеки та антикризового управління, зокрема з метою реагування на регіональні виклики та основні загрози. Уже впродовж понад чотирьох років Україна веде військові дії на сході країни проти російського агресора, сепаратистських формувань, які підтримує Росія. Для вирішення військового конфлікту був запроваджений чотиристоронній формат (нормандський формат) зустрічей глав чотирьох держав: України, Німеччини, Франції та Росії. Вперше така відбулася 6 червня 2014 року в містечку Бенувіль, що в Нормандії (Франція). За результатами зустрічей у нормандському форматі неодноразово досягалося перемир'я між воюючими сторонами на сході України. Однак такі перемир'я носять більш формальний характер, оскільки сепаратистські формування не дотримуються умов таких перемир'їв і постійно провокують українську сторону, відкриваючи вогонь по позиціях українських збройних сил. Надалі на сході України гинуть як військові, так і цивільні люди. Сьогодні вже можна зробити висновок, що норманд-

ського формату недостатньо задля повного врегулювання військового конфлікту на сході країни, оскільки практика свідчить про його обмеженість. Українське керівництво має залучати до врегулювання військового конфлікту більше європейських країн з огляду на спільності цілей та підходів у питаннях європейської безпеки та миру.

Досвід Китаю у питанні наближення Китаю до ЄС свідчить про те, що завдяки застосуванню механізму широкомасштабних консультацій, діалогу і зустрічей на різних рівнях, Китай та ЄС спромоглися налагодити постійний діалог щодо обговорення та вирішення актуальних питань у відносинах Китаю з ЄС. Коло питань, що обговорюються, торкається різних сфер взаємодії сторін, зокрема: торгівлі, інвестицій, руху робочої сили, освіти, культурного обміну, боротьби з тероризмом, безпеки, зміни клімату, прав інтелектуальної власності та інших. Вказані заходи тривають як на найвищих рівнях, зокрема рівнях прем'єр-міністрів, так і на рівнях міністерств та департаментів. Такий діалог триває також між іншими гілками влади. Зокрема, тривають постійні зустрічі та переговори між парламентами обох сторін та представниками місцевих органів влади. При цьому китайське керівництво проводить згадані заходи як на рівні ЄС, так і на двосторонньому рівні з країнами ЄС. Співпраця Китаю через діалог як із керівництвом ЄС, так і з окремими країнами ЄС сприяє своєчасному інформуванню європейських партнерів про нагальні питання, що обговорюються, формуванню об'єктивного бачення, залученню більшої кількості учасників до співпраці між Китаєм та ЄС та винаходженню дієвих способів врегулювання конфліктних питань чи нагальних проблем. Завдяки цьому Китай спромігся налагодити всебічне стратегічне партнерство з ЄС, що забезпечує підтримку Китаю у вирішенні питань як регіонального, так і глобального характеру.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС також передбачає механізм політичного діалогу в усіх сферах, що становлять взаємний інтерес.

Відповідно до Угоди про асоціацію сторони проводять регулярні засідання в рамках політичного діалогу на рівні самітів. Крім того, на міністерському рівні політичний діалог здійснюється за взаємною згодою в рамках засідань Ради асоціації та в рамках регулярних засідань представників двох сторін на рівні міністрів закордонних справ.

Політичний діалог здійснюється також у таких форматах:

— регулярні засідання представників України, з однієї сторони, та представників Європейського Союзу — з іншої сторони, на рівні політичних директорів, Комітету з питань політики та безпеки й експертів, у тому числі стосовно окремих регіонів і питань;

— повне та своєчасне використання всіх дипломатичних та військових каналів між сторонами, у тому числі відповідних контактів із третіми країнами в рамках ООН, ОБСЄ та інших міжнародних форумів;

— регулярні засідання як на рівні посадових осіб високого рівня, так і експертів військових установ сторін;

— у будь-який інший спосіб, у тому числі за допомогою засідань експертів, які сприятимуть удосконаленню та консолідації цього діалогу.

За взаємною згодою сторони можуть встановлювати інші процедури та механізми політичного діалогу, у тому числі позачергові консультації. Угодою про асоціацію також передбачено проведення політичного діалогу на парламентському рівні в рамках Парламентського комітету асоціації.

Однак досвід реалізації механізму політичного діалогу між Україною та ЄС, а також КНР і ЄС дозволяє зробити певні висновки та розробити певні рекомендації щодо вдосконалення співпраці між Україною та ЄС у всіх сферах такої співпраці, зокрема політичній, економічній та безпековій.

1. Перш за все потрібно звернути увагу на те, що Угода про асоціацію не гарантує членство України в ЄС. Згідно з п. 2, ст. 4, р. 2 Угоди про асоціацію однією з цілей політичного діалогу є сприяння поступовому зближенню сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС, та її участь у програмах та агентствах. Таке визначення цілі Угоди про асоціацію явно обмежує політичні перспективи України щодо членства в ЄС. Угода про асоціацію навіть не визначає перспективи всебічного стратегічного партнерства України з ЄС. У документі йдеться лише про наближення України до політики ЄС, наявність тісних привілейованих зв'язків та можливість участі України у програмах та агентствах ЄС.

Слід зазначити, що документи про всебічне стратегічне партнерство між Китаєм та ЄС також містять перспективи зближення сторін, проте документальне визначення стратегічного характеру відносин між Китаєм та ЄС спрямовують сторони на розвиток саме стратегічних партнерських відносин у питаннях, що представляють взаємний інтерес для обох сторін.

Відсутність перспектив членства України в ЄС і навіть перспектив стратегічного партнерства між Україною та ЄС явно обмежують політичні перспективи відносин України та ЄС, оскільки наближення сторін лише у політичній сфері не є достатнім для застосування безумовної політичної підтримки України з боку ЄС у всіх сферах політичної взаємодії. Справедливість такого висновку підтверджується розвитком політичних стосунків між Україною та ЄС впродовж останніх років. Зокрема це проявилось у питанні про ратифікацію Угоди про асоціацію парламентом Нідерландів, який вирішив провести референдум у своїй країні з приводу ратифікації зазначеної угоди. Як відомо, результати референдуму виявились не на користь України. Рішення про проведення референдуму в Нідерландах явно свідчить про невизначеність політики керівництва цієї країни до перспектив наближення України з ЄС. І лише завдяки цілеспрямованим зусиллям українських дипломатів та активній підтримці європейських лідерів вдалось віднайти компромісний варіант вирішення питання ратифікації Угоди про асоціацію парламентом Нідерландів. Існують і інші приклади, коли політичні керівництва окремих європейських країн проводили достатньо невизначену політику щодо України. Однією з причин такої невизначеності з боку країн ЄС є відсутність документального підтвердження перспектив членства України в ЄС, як із боку України, так і з боку ЄС. Наявність документально оформленого документа між Україною та ЄС, що визначав би перспективи членства України в ЄС, сприяла б посиленню зацікавленості країн ЄС та більш відповідальному підходу щодо вирішення доленосних питань майбутнього України.

2. Угодою про асоціацію передбачено застосування механізму посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес для України та ЄС. Однак такий політичний діалог передбачено

реалізувати через регулярні засідання представників України, з однієї сторони, та представників Європейського Союзу — з іншої сторони, на рівні політичних директорів департаментів МЗС, Комітету з питань політики та безпеки й експертів, у тому числі стосовно окремих регіонів і питань, а також регулярні засідання як на рівні посадових осіб високого рівня, так і експертів військових установ сторін. Як видно з представленої інформації, механізм політичного діалогу між Україною та ЄС здійснюється на рівні посадових осіб високого рівня, як правило, керівників урядів та міністерств. Водночас Угодою про асоціацію не передбачено застосування діалогу між керівниками нижчої ланки, які безпосередньо опікуються питаннями імплементації Угоди про асоціацію та розвитку співпраці між сторонами. Документи про всебічне та стратегічне партнерство між КНР та ЄС передбачають зустрічі в ширшому форматі, що дозволяють керівникам департаментів владних структур Китаю та ЄС проводити між собою консультації та діалог із нагальних питань, що сприяє їх своєчасному та ефективному вирішенню. Особливо це стосується економічної взаємодії між сторонами. Такий формат спілкування дозволив Китаю закріпитись на ринку ЄС і стати другим торговим партнером ЄС після США, в той самий час, як ЄС став основним торговим партнером Китаю. Більше того, впродовж всіх років співпраці Китай утримує позитивне сальдо торгового балансу у торгівлі з ЄС. Можливість спілкування між керівниками нижчої ланки владних структур об'єктивно сприяла активізації економічних стосунків між сторонами, зокрема у торговельній сфері.

3. Перебуваючи у стані військового конфлікту, Україна навряд чи самотужки впорається із зазначеним військовим питанням. Це просто малоімовірно, враховуючи те, що цей конфлікт активно підтримується російським політичним керівництвом. Існуюча практика вирішення конфлікту у нормандському форматі також не є достатньо дієвою з огляду на невелику кількість його учасників, навіть якщо серед них є Німеччина та Франція. Більш дієвим механізмом для вирішення конфлікту та запровадження заходів впливу на російське політичне керівництво є співпраця у багатосторонньому форматі, зокрема через залучення міжнародних організацій, зокрема ООН та ОБСЄ. Тобто залучення більшої кількості країн до врегулювання збройного кон-

флікту на сході України виглядає ефективнішим. Оскільки питання європейської безпеки значною мірою залежить від безпеки України, то до процесу врегулювання військового конфлікту варто залучати більшу кількість країн, в першу чергу ті, що межують з Україною.

Питання безпеки та протидії тероризму також є об'єктом уваги відносин Китаю з ЄС. Китай зацікавлений в ЄС як у партнері в питаннях безпеки як на регіональному, так і глобальному рівнях. Основою партнерських стосунків та формування спільних поглядів на питання безпеки сторони вбачають у постійному діалозі як на рівні ЄС, так і на рівні окремих країн. Китай прагне заручитися підтримкою ЄС в питаннях безпеки та миру через посилення довіри та взаєморозуміння. Китайське керівництво постійно інформує ЄС про свої політичні наміри та заходи у питаннях безпеки, намагаючись таким чином отримати підтримку з боку ЄС у непростих конфліктних питаннях як регіонального, так і глобального масштабу.

Слід зазначити, що гарантії суверенітету та безпеки в рамках Будапештського меморандуму були надані Україні не тільки з боку США, Великої Британії та Росії, а також і з боку Китаю. На початку військового конфлікту на сході України китайське керівництво запропонувало план врегулювання конфлікту, однак ця ініціатива не набула розвитку. Втім, слід нагадати, що у ході візиту Голови КНР до України у червні 2011 р. було підписано Спільну декларацію про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР. Зазначений документ відкриває широкі можливості двосторонньої співпраці у поточний час і у перспективі не тільки в політичній, економічній та культурній сферах, а також і у сфері безпеки.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Олійник О. Співставчий аналіз параметрів зовнішньополітичної діяльності США і КНР в постбіполярну добу: принципи, цілі, досягнення / Глобальна периферія в XXI ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д.і.н., проф. Гури В. К. / Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». — К.: LAT & K, 2014. — 390 с.

2. Офіційний веб-сайт Європейського Союзу. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eeas.europa.eu/factsheets/docs/eu-china_factsheet_en.pdf.

3. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України: підручник / Л. Д. Чекаленко. — К.: Либідь, 2006. — 712 с.

4. Huafei Q. Contemporary Chinese Foreign Affairs and International Relations / Q. Huafei. — Beijing: Current Affairs Press, 2012. — 428 p.

2.3. Близькосхідна політика КНР на сучасному етапі

Китай здавна підтримує активні двосторонні та багатосторонні відносини із країнами Близького Сходу.

Утім в історії КНР нинішній етап бачиться особливим, адже він характеризується прагненням Пекіна мати оновлені всебічні і взаємовигідні політичні, економічні, культурні та інші відносини з країнами зазначеного регіону.

Відносини сучасного Китаю з близькосхідними країнами фактично були започатковані на Бандунгській конференції країн Азії та Африки у 1955 р. Як відомо, згадана конференція започаткувала Рух неприєднання і визначила основні принципи взаємовідносин афро-азійських країн. КНР була одним з ініціаторів проведення Бандунгської конференції і розробником принципів взаємин країн, які, по суті, протистояли головним учасникам «холодної війни». Серед цих принципів найважливішими були повага суверенітету і територіальної цілісності країн так званого «третього світу» (термін, запропонований Китаєм), а також спільна протидія іноземному втручання у внутрішні справи держав «третього світу».

На Близькому Сході з 1950-х рр. роль КНР полягала в підтримці арабських режимів у протидії, як тоді говорили, імперіалізму, колоніалізму і неокolonіалізму. Послідовна політика Пекіна була схвально сприйнята арабськими країнами, які одразу ж пішли на встановлення дипломатичних відносин із КНР. У 1956 р. першим встановив дипвідносини з Китаєм Єгипет. За ним послідували Сирія, Ємен, Марокко і Судан. Згодом Пекін налагодив політичний діалог і співробітництво з усіма арабськими країнами, а також із 50 з 53 африканських держав.

Китайсько-арабські відносини пройшли довгий шлях становлення і розвитку. Протягом усього цього часу вони відчували вплив зовнішніх і внутрішніх факторів та не уникнули впливу конфронтації всередині колишнього соціалістичного табору і суперництва великих держав на Близькому Сході. Позиція Пекіна щодо згаданих глобальних і регіональних чинників знайшла своє відображення в офіційних концептуальних заявах лідерів КНР. Зокрема під час свого візиту до Каїра в 1964 р. Прем'єр Держради КНР Чжоу Еньлай озвучив наступні п'ять принципів відносин Китаю з арабськими країнами:

1. Китай підтримує національну незалежність арабських країн і ведення боротьби проти імперіалізму, а також старих і нових колонізаторів;
2. Китай підтримує політику нейтралітету і неприєднання арабських країн;
3. Китай підтримує єдність арабських країн у виборі шляху розвитку;
4. Китай підтримує способи, засновані на принципах миру і невтручання у внутрішні справи, розроблені арабськими країнами для вирішення внутрішніх проблем;
5. Китай поважає свободу і нейтралітет арабських країн та дотримується політики невтручання в їхні внутрішні справи.

Але з плином часу до 1980-х рр. починає складатися нова зовнішньополітична доктрина КНР, яка до нинішнього моменту є потужною базою зростаючої зовнішньополітичної активності Китаю. Теоретична основа сучасної зовнішньої політики Пекіну закладена після змін, затверджених на III Пленумі ЦК КПК у 1978 р. І якщо у внутрішній політиці Китаю акцент було зроблено на проведенні «чотирьох модернізацій», то зовнішній політиці була відведена допоміжна роль, пов'язана із забезпеченням сприятливих зовнішніх умов для модернізації Китаю [1]. Головним завданням стало налагодження позитивних контактів з усіма членами світового співтовариства.

На рубежі XXI століття діалог у форматі КНР — Арабський світ почав активізуватися. Згадане відбувалося поряд із багатьма іншими світовими процесами на тлі висновків Пекіна з не завжди позитивного для КНР минулого. Можна навіть говорити про новий етап розвитку китайсько-арабського співробітництва. «Взаємні інтереси — основа

безпеки відносин», — ці слова сьомого міністра закордонних справ КНР Цянь Цічєня можна вважати одним із найважливіших постулатів сучасної зовнішньополітичної стратегії КНР, який є складовою частиною китайських концепцій «гармонійного світу» і «мирного розвитку».

Разом із цим у березні 2013 р. відбувся прихід до влади нового покоління китайських державних діячів і політиків. Ними були підтверджені принципи зовнішньої політики КНР на Арабському Сході, які полягають у сприянні зміцненню авторитету і невтручанні у внутрішні справи країн Близького Сходу. У своєму новорічному зверненні до китайського народу 31 грудня 2015 р. Голова КНР Сі Цзіньпін заявив: «Світове співтовариство хоче почути голос Китаю і побачити китайські проекти пошуку вирішення міжнародних проблем» [10]. Вже 13 січня 2016 р. було оприлюднено «Білу книгу» активізації керівництвом Китаю його близькосхідної політики. Доречно додати, що значно раніше були оприлюднені Стратегічні документи з активізації політики КНР в Африці (2006 р.), а також Латинській Америці та Карибському регіоні (2008 р.). Багато оглядачів вважають, що МЗС КНР дещо повільно розверталось до регіону Близького Сходу, і стратегічний документ щодо активізації китайської політики в зазначеному регіоні з'явився із запізненням. Але практичні кроки керівництва Китаю дозволили змінити аналітичне вичікування на стрімке просування вперед.

Згідно з положеннями «Білої книги» політики КНР на Близькому Сході Китай перед обличчям спільних викликів і шансів відстоює нову концепцію безпеки на основі взаємної довіри, взаємної вигоди, рівних прав і співробітництва. Пекін тісно пов'язує корінні інтереси китайського народу, розвиток та безпеку Китаю із загальними інтересами народів світу, розвитком і миром на всій планеті, ретельно сприяє побудові гармонійної планети, яка повинна характеризуватися довготривалим миром і спільним процвітанням, за рахунок власного мирного розвитку.

Стосовно країн Арабського Сходу це знайшло своє відображення в наступних 4 принципах китайсько-арабського партнерства нового типу:

1. Побудова відносин, заснованих на взаємній повазі, і таких, що мають на меті спільний розвиток і зміцнення політичних відносин;
2. Збагачення за рахунок тісніших економічних і торговельних відносин;

3. Обмін досвідом за рахунок розширення культурного обміну;

4. Зміцнення співробітництва і координації зусиль із міжнародних питань, особливо з питань, що стосуються інтересів обох сторін.

Прагнучи втілити у практичну політику вказані принципи, Голова КНР Сі Цзіньпін вже 19–23 січня 2016 р. здійснив державні візити до Саудівської Аравії, Єгипту та Ірану. Це були перші державні візити керівника Китаю до близькосхідного регіону після революцій «арабської весни» [3].

Тут варто зауважити, що Китай нині є вже 2-м економічним партнером країн близькосхідного регіону, тоді як 4 з 6 провідних експортерів нафти до КНР знаходяться саме на Близькому Сході. Це Саудівська Аравія, Іран, Ірак та Оман. Звідси КНР імпортує 56 % своєї нафти (зазначимо, що у 2015 р. Китай імпортував 335,5 млн т нафти; темпи зростання його імпорту цієї сировини становлять 8–10 % щорічно) [6].

У 2000 р. було започатковано роботу Китайсько-Арабського форуму економічного співробітництва. Товарообіг КНР з країнами регіону зріс із 5,2 млрд дол. у 1993 р. до 300 млрд дол. у 2013 р. У «Білій книзі» 2016 р. ставиться мета активізації китайсько-арабського економічного співробітництва. Нинішній орієнтир цієї співпраці ставиться на позначці 600 млрд дол. у 2024 р. [7].

Китай активно втілює в життя ініціативи відродження Економічного поясу співробітництва Шовкового шляху (Silk Road Economic Belt Initiative (SERI) та відкриття морського Шовкового шляху XXI століття (XXI-st Century Maritime Silk Road).

Саме вказані ініціативи просував Голова КНР Китаю Сі Цзіньпін під час січневих 2016 р. державних візитів до Ер-Ріада, Каїра і Тегерана. У ході візиту до Саудівської Аравії китайський керівник і король Саудівської Аравії Салман вивели двосторонні відносини на рівень стратегічного партнерства. Було підписано 14 двосторонніх угод про співробітництво в різних галузях. Зокрема йдеться про новаторську співпрацю в аерокосмічній галузі, а також сферах комунікацій, енергетики, оточуючого довкілля, культури, науки і техніки тощо.

Китай запропонував Саудівській Аравії, Єгипту та Ірану розширити співробітництво в будівництві, індустріалізації, урбанізації, модернізації, зайнятості населення (що особливо актуально для Єгип-

ту та Ірану з їхнім 100-мільйонним населенням), розвідці корисних копалин, транспорті, пошуку нових джерел енергії, авіакосмічній та оборонній галузях, спільній реконструкції доріг і портів, перенесенні частини китайського виробництва на Близький Схід для створення нових робочих місць.

У Каїрі було підписано 21 двосторонню угоду. Було урочисто відзначено 60-річчя встановлення єгипетсько-китайських дипломатичних відносин; 2016 рік був оголошений роком Китаю в Єгипті.

Лідер КНР підтримав програму економічного розвитку АРЕ, розроблену новим керівництвом Єгипту на чолі з президентом Абдель Фаттахом Аль-Сісі. Крім згаданих нових галузей співпраці, китайська делегація запропонувала спільно розвивати бізнес у легкій промисловості, створенні нових марок одягу, налагодженні виробництва в АРЕ металевих виробів, інших споживчих товарів, а також іграшок, світовий ринок яких стрімко розширюється.

Програмним для китайсько-арабських взаємин став виступ Сі Цзіньпіна у штаб-квартирі Ліги арабських держав (ЛАД) у Каїрі 21 січня 2016 р. Спільну діяльність 22 арабських членів Ліги КНР активно підтримує.

У своєму виступі Голова КНР зупинився на важливості спільної боротьби з тероризмом, нерозповсюдженні ядерної зброї (зокрема підтримці відомих ініціатив АРЕ зі зміцнення без'ядерного режиму в Африці і розповсюдженні цього режиму на Близький Схід), нерозповсюдженні хімічної зброї. Сі Цзіньпін підкреслив важливість спільних зусиль КНР і ЛАД у боротьбі за мир у регіоні, спільний сталий розвиток, у налагодженні політичного діалогу замість збройної боротьби у вирішенні проблемних питань.

Голова КНР ще раз підкреслив принципову позицію Пекіна щодо справедливого вирішення палестинської проблеми, яка є серцевиною близькосхідного конфлікту, поваги законних прав палестинського народу. Сі Цзіньпін нагадав, що, починаючи з 2002 р., Китай призначив вже 4 посередників у палестино-ізраїльському конфлікті, і ще раз закликав до мирного врегулювання палестинської проблеми. Згадане також підкреслювалось новим китайським керівництвом у 2013 р. в Пекіні, під час переговорів із представниками палестинців та Ізраїлю.

Пекін неодноразово наголошував на необхідності відновлення мирного процесу на Близькому Сході і проведенні в нових умовах нових прямих переговорів між керівництвом Палестинської національної адміністрації (ПНА) і Держави Ізраїль.

Від імені КНР Сі Цзіньпін оголосив про виділення Китаєм 50 млн юанів (7,5 млн дол.) економічної допомоги ПНА, а також 230 млн юанів (35 млн дол.) гуманітарної допомоги Сирії, Лівану, Йорданії та Ємену.

Виходячи на загальноарабський рівень, Голова КНР повідомив про готовність Пекіна надати позики арабським країнам регіону в обсязі 15 млрд дол., а також 10 млрд дол. комерційних кредитів та 20 млрд дол. — спільним інвестиційним фондам. Було оголошено про готовність КНР створити спільний банк інвестицій у транспортну інфраструктуру близькосхідного регіону [11].

Вищезазначені китайські ініціативи на арабському напрямку одержали нові імпульси в ході державного візиту короля Саудівської Аравії Салмана до КНР, який відбувся 15 березня 2017 р. (офіційна частина).

Велике значення надається Китаєм розвитку взаємин з Іраном. У січні 2016 р. китайський лідер став першим керівником ядерної держави, який відвідав Тегеран після зняття міжнародних санкцій з Ірану внаслідок укладення відповідної багатосторонньої угоди у липні 2015 р. після тривалих 12 років політичних переговорів. У ході свого близькосхідного турне Сі Цзіньпін неодноразово підкреслював відданість КНР принципам нерозповсюдження ядерної зброї, а також активній участі у згаданих багатосторонніх переговорах з Іраном із зазначеної проблематики. У нових умовах змінена позиція Ірану дозволила вивести на рівень стратегічного партнерства взаємини Китаю та Ірану. У Тегерані було підписано 17 двосторонніх угод про співробітництво у сферах комунікацій, енергетики, боротьби зі змінами клімату, інвестиційній співпраці, культурі, ЗМІ, науці і техніці, спрощенні митних процедур тощо.

Враховуючи своє задіяння на арабському напрямку, Китай виважено підходить до співпраці з Іраном. Така збалансованість і виваженість сприяє дотриманню всіма сторонами принципів мирного співіснування і послідовності у політичному захисті власної державної безпеки [4].

Саме виваженістю зовнішньополітичних устремлінь КНР можна пояснити те, що заключний акорд у китайсько-арабському-іранському трикутнику переговорів 2016 р. було надано можливість зробити Саудівській Аравії, враховуючи її особливу роль в арабському та ісламському світах. Ідеться про візит заступника кронпринца, міністра оборони і голови ради економічних реформ Саудівської Аравії принца Мохаммада бен Салмана до Пекіна у серпні 2016 р. Згаданий візит дав можливість не лише обговорити нові чутливі питання китайсько-саудівських взаємин, а й закріпити провідну роль Ер-Ріяду у розвитку взаємовигідних відносин Арабського Сходу з КНР. Було досягнуто домовленості про візит нового короля Саудівської Аравії Салмана в КНР.

У середині березня 2017 р. король Саудівської Аравії Салман здійснив заплановане турне країнами Азії, яке тривало майже місяць. Саудівський монарх відвідав Малайзію, Індонезію, Японію. Але головну роль у ході турне було відведено Китаю, який король фактично відвідав двічі: спершу неофіційно 12–14 березня 2017 р., після чого 14 березня 2017 р. з КНР відбув до Японії з державним візитом, і вже 15 березня повернувся з Токіо до Пекіна.

Під час державного візиту до Китаю король Салман і Голова КНР Сі Цзіньпін підтвердили загальний високий стратегічний характер двосторонніх відносин, у яких не можна не відзначити економічну складову. Зокрема на перемовинах ішлося про участь Китаю в амбітній програмі економічних реформ у Саудівській Аравії, відомій під назвою «Бачення 2030» («Vision 2030»), а також участі Королівства в реалізації китайської економічної ініціативи, відомої, як вже згадувалося, під назвою Відродження Шовкового шляху і започаткування морського Шовкового шляху — Silk Belt Road and XXI-st Century Maritime Silk Road Initiative [5]. Керівники обох держав взяли участь у Китайсько-Саудівському бізнес-форумі. Загалом у ході візиту був підписаний 21 двосторонній меморандум про взаєморозуміння в економічній сфері на загальну суму 65 млрд дол. [9].

Із важливих політико-дипломатичних домовленостей було повідомлено про відкриття консульства Саудівської Аравії в китайському портовому місті Гуанчжоу (фактично консульство працює в зазначеному місті із січня 2017 р.) [2].

Необхідно підкреслити важливість державного візиту короля Саудівської Аравії Салмана до КНР, який став лише другим візитом саудівського монарха за кордон за час його дворічного правління Королівством із січня 2015 р. Перший візит короля був на саміт Ліги арабських держав у єгипетському місті Шарм ель-Шейх у березні 2015 р., в розпал війни у Ємені та арабських звинувачень на адресу Ірану щодо його підривної ролі в зазначеному єменському конфлікті, який сьогодні вже є, по суті, арабсько-іранським конфліктом на аравійських єменських теренах.

З іншої сторони, не можна не відзначити, що у часі візит короля Салмана до КНР збігся з офіційним візитом заступника саудівського кронпринца і міністра оборони Мохаммада бен Салмана до США. Симптоматично, що король віддав перевагу КНР з її послідовною і стабільною близькосхідною політикою. Тоді як принц відвідав США, де новий президент Д. Трамп терміново латав прогалини в двосторонніх американо-саудівських відносинах, що з'явилися за період правління попереднього президента Б. Обама. Дональд Трамп активно підтримував саудівську програму економічних реформ і заявив про обговорення із саудівським принцем економічних угод на загальну суму близько 200 млрд дол. [8].

Повертаючись до китайсько-саудівських контактів 2016–2017 рр., можна зробити висновок, що Ер-Ріяд перетворюється в першочергового економічного і стратегічного політичного партнера Пекіна на Близькому Сході. Інші впливові арабські країни (Єгипет, Катар, ОАЕ, Ірак) також посідають важливе місце у близькосхідній стратегії Китаю.

Завершуючи аналіз, варто ще раз підкреслити, що китайська теорія стратегічного партнерства КНР і Арабського світу, успішно поєднуючись із принципом «взаємовигідного розвитку» та іншими постулатами сучасної системи міжнародних відносин, дозволяє Китаю позиціонувати себе в новій старій якості «відповідальної держави», можливо, на думку ряду політиків КНР на даному етапі розвитку — єдиною у своєму роді. Більшість китайських керівників і дипломатів нині переконані, що КНР, порівнюючи її дії з позиціями впливових світових держав на Близькому Сході, «є єдиним справжнім другом арабських народів». Якщо обмежитися у даній статті викладеними

фактами, подіями і документами та абстрагуватися (якщо це певною мірою можливо) від війн у Лівії та Сирії, то важко з наведеним твердженням не погодитися.

З іншого боку, якщо говорити коротко, Україні ще належить зробити раціональні висновки з аналізу близькосхідної політики КНР та її економічної дипломатії у цьому однозначно стратегічно важливому регіоні світу. На жаль, українська дипломатія не лише відстає у практичних кроках відновлення своєї присутності в Арабському світі, але й відстає в аналізі політичних, військових та економічних подій, які тут відбуваються. Сподіваємося, що переговори президентів П. О. Порошенка та Сі Цзіньпіна у швейцарському Давосі (січень 2017 р.) сприятимуть зміні ситуації на краще як в українсько-китайських відносинах, так і в аналітичному забезпеченні близькосхідної політики Української держави.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Политика Китая к арабским странам // Svargaman. — 06.02.2016. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ru.journal—neo.com/node/120580>.
2. Arab News. — Al Riyadh. — 2017, March 17.
3. Див. Berman Sheri. The Promise of the Arab Spring. In Political Development, No Gain Without Pain / S.Berman // Foreign Aff irs. — N.Y., 2013, January/February. — PP. 64–74.
4. Karoui Hichem. A Clearer Role in the Middle East / H.Karoui // Beijing Review. — 2016. — February 4. — PP. 22–23.
5. Ibid.
6. Ma Xiaolin. Impetus for Peace and Development. What can China offer the Middle East? / Ma Xiaolin // Beijing Review. — 2016. — February 4. — PP. 16–19.
7. Ibid.
8. Mohammed bin Salman and Trump discuss projects worth \$200 bln. / Al Arabiya. — 2017, March 17. — [Електронний ресурс].
9. Saudi Arabia signs 21 MoUs with China, grants trading licenses for two companies / Al Arabiya. — 2017, March 17. — [Електронний ресурс].
10. Yu Lintao. Active and Constractive / Yu Lintao // Beijing Review. — Beijing, 2016. — February 4. — PP. 12–15.
11. Yu Lintao. Op.cit. — PP. 13–14, а також Brown Kerry. China's Style. Chinese President's visit to the Middle East is not just an economic, but diplomatic investment / K.Brown // Beijing Review. — 2016. — February 4. — PP. 20–21.

2.4. Китайсько-індійські взаємини на початку XXI ст.: тенденції розвитку

Китайсько-індійські відносини є важливою складовою життя азійського регіону як такого. Їх значення обумовлене зростаючим впливом Китаю та Індії на сучасні міжнародні відносини. Взаємини між КНР та Індією як країнами зі зростаючою динамікою взаємодії впливають на ситуацію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та на глобальному рівні в цілому.

Очевидно, що глибинні зміни у світі, трансформаційні процеси у внутрішньополітичному та внутрішньоекономічному житті обох країн спонукали Китай та Індію до пошуку шляхів розвитку відносин, до вирішення накопичених двосторонніх проблем. Підвалини до нормалізації відносин між ними були закладені після руйнування біполярної системи міжнародних відносин. Чимало зусиль було докладено лідерами держав для покращення взаємин двох азійських гігантів протягом останнього десятиліття XX ст. — періоду росту «висхідних економік» азійських країн, укріплення ролі на міжнародній арені Китаю та Індії.

Нині на початку XXI ст. обидві держави об'єднують завдання стратегічного характеру. По-перше, це довгострокові економічні інтереси, які виникли внаслідок розвитку взаємної торгівлі та реалізації спільних проектів у фінансово-економічній сфері. По-друге, це необхідність координації спільних дій у зовнішньополітичній діяльності як засіб протидії впливу провідних світових акторів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Якщо говорити про ключові моменти взаємин Китайської Народної Республіки та Республіки Індія на початку XXI ст., які можна назвати такими, що виходять за межі звичайних двосторонніх відносин, варто відзначити офіційний візит 9–12 квітня 2005 р. у Делі прем'єра Держради КНР Вень Цзябао. Результатом перемовин стала заява китайської та індійської сторін про встановлення між країнами «стратегічного партнерства» та наголос на тому, що китайсько-індійські відносини вступили у нову стадію — стадію всебічного розвитку. За

результатами зустрічі була затверджена п'ятирічна програма торговельно-економічного співробітництва.

Одним зі значимих кроків щодо розвитку спільних взаємин можна назвати офіційний візит прем'єр-міністра Індії Манмохана Сінгха до Китаю 13–15 січня 2008 р. Важливість його пов'язана зі спільним розумінням сторін вигід економічної взаємодії. За результатами переговорів було підписано 11 документів із розвитку співробітництва у сфері житлового будівництва, управління земельними ресурсами, розвитку залізничного транспорту, медицини, культури тощо. Одним з основних документів зустрічі стала декларація під назвою «Спільне бачення XXI століття КНР та Республіки Індія», у якій сторони підкреслили слідування курсом стратегічного партнерства між двома країнами [9].

Своєрідним викликом для взаємин двох країн початку XXI століття стала глобальна ініціатива, започаткована КНР, «Один пояс, один шлях».

У вересні 2013 р. Голова КНР Сі Цзіньпін під час відвідування країн Центральної та Південно-Східної Азії висунув ініціативу спільного будівництва «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI-го століття» (яка надалі отримала назву «Один пояс, один шлях»). Нині концепція являє собою один з основних напрямків зовнішньоекономічного та зовнішньополітичного курсу КНР [27].

Метою спільного будівництва стало сприяння розвитку нових форм взаємовідносин між країнами Азії, Європи та Африки, побудова масштабної багаторівневої регіональної взаємодії через ефективний розподіл ресурсів та взаємовигідне співробітництво. Концепція «Економічного поясу Шовкового шляху», як відомо, розрахована на декілька десятиліть та її реалізація поки не набула системності, вона, скоріше, слугує вектором просування Китаю до нової глобальної ролі. Конкретизація її положень була визначена в документі «Прекрасні перспективи та практичні дії із спільного будівництва Економічного поясу Шовкового шляху та Морського Шовкового шляху XXI століття», який у березні 2015 р. було підготовлено за дорученням Держради КНР Державним комітетом у справах розвитку та реформ, Міністерством закордонних справ та Міністерством торгівлі Китаю. Оскільки документ покликаний сприяти реалізації концепції «Один пояс, один

шлях», в ньому визначені завдання інфраструктурного будівництва, інвестицій, використання природних ресурсів, гуманітарної взаємодії, захисту навколишнього середовища.

Сучасні взаємини двох країн будуються на досягненнях попереднього співробітництва. Зокрема, торговельно-економічне співробітництво стало одним із головних чинників нормалізації двосторонніх відносин між Китаєм та Індією. Воно відображає тенденцію до зближення провідних азійських держав. В основі розвитку торговельно-економічних відносин знаходиться прагматичний інтерес країн, пов'язаний з їх участю на теренах міжнародних організацій як представників безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону, а також із продовженням підтримання тенденцій збільшення ваги економік азійських країн у світі.

За Китаєм традиційно закріпилась роль однієї з провідних економік світу. Що ж стосується Індії, то існує точка зору, зокрема відображена у дослідженні, підготовленому у 2001 р., яка стверджує, що, підтримуючи ріст економіки на рівні не нижче 7%, Індія зможе продемонструвати «економічні показники, які перетворять її у велику державу..., спонукають світ дивитися на неї як на стратегічно важливого гравця континентального масштабу» [24]. Країна використовує можливість для підтримання своїх позицій у торговельно-економічних відносинах.

Відтак із вересня 2011 р. був започаткований так званий стратегічний економічний китайсько-індійський діалог, в межах якого було створено п'ять робочих груп. Форум став своєрідним каталізатором, що вплинув на активізацію китайсько-індійських економічних взаємин. Результатом налагодження торговельно-економічних відносин стало формування ринку продукції, який представляє інтерес для обох країн. Так, нині Китай здебільшого постачає до Індії продукцію машинобудування, сталеливарної промисловості, електротехніку, телекомунікаційне обладнання, комп'ютери. Індія зі свого боку експортує до Китаю мінеральні руди, бавовну, метали та дорогоцінне каміння.

КНР не зупиняється у своїх спробах активізувати співробітництво з Індією. Зростаючий потенціал та впливові позиції країни в регіоні дозволяють їй започатковувати амбіційні проекти. Протягом остан-

ніх 5–7 років Китай ініціює програми модернізації залізничної системи Індії, будівництва промислових зон у штатах Гуджарат та Махараштра. Китай гарантує Індії отримання вигідних умов для експорту сільськогосподарської та фармацевтичної продукції. Водночас Індія демонструє прагнення до компромісу у взаємодії, оскільки традиційно вважається такою державою для КНР, де стримуючі тенденції співробітництва перевищують потенціал отриманих вигід. Попри бюрократичні незгодженості та затримки проектів, у країні, приміром, понад 10 китайських компаній мають або будують свої заводи, 100 компаній мають свої представництва [14]. Відома китайська компанія «Huawei», яка є найбільшим виробником телекомунікаційного обладнання у світі, нині має свої кампуси в Бангалорі.

Протягом останнього десятиліття сторони активно просунулись на шляху створення багатостороннього механізму міждержавного співробітництва, в межах якого, за оцінками експертів, на початок 2014 р. діяло 36 спеціалізованих двосторонніх переговорних майданчиків із різних проблем співробітництва [18].

Під час візиту Сі Цзіньпіна до Індії у вересні 2014 р. було підписано 3 меморандуми про взаєморозуміння та 12 угод у сфері торгівлі та інвестицій, у сфері розвитку інфраструктури, інформаційно-комунікативної та високотехнологічної галузей, культурної взаємодії [6].

У тому числі Індія та Китай підписали договір на суму понад 3 млрд дол. на аренду повітряного транспорту. Китай підтвердив свої наміри інвестувати у будівництво залізничних колій та автострад у країні. Результатом позитивних змін є те, що нині Китай — найбільший торговельний партнер Індії у Південній Азії.

Водночас протягом останніх 2–3 років не змінилась структура експорту, імпорту між двома країнами. Так, як і раніше, найбільшу частину експорту з Індії до Китаю складають корисні копалини та бавовна, тобто сировина, а з Китаю до Індії — обладнання та машини, електроніка.

Ця особливість співробітництва є однією з причин того, що торговельні відносини Індії та Китаю так і не стали рівноцінними. Якщо Китай, всупереч існуючим тенденціям його стримування провідними гравцями міжнародних відносин, продовжує поступ, то Індія, як стверджує аналітик Ешлі Тілліс, «упустила занадто багато можливо-

стей для того, щоб побудувати ефективні ринки, які б підштовхнули б розвиток інновацій та прискорили б довготривале трендове зростання» [10]. Відповідні тенденції в розвитку індійської держави впливають на те, що вона хоча й проводить відкриту інвестиційну політику, проте в ній зберігаються численні обмеження для китайських інвесторів у галузях, які є для країни сферою національних інтересів.

Вихід на нову стадію ринкових реформ у КНР призвів до уповільнення темпів економічного зростання. Із 2015 р. практично всі економічні показники в країні знижувались. За офіційними даними, темпи приросту ВВП Китаю в 2015 р. склали 6,9% проти 7,4 % в 2014 р. [19]. З уповільненням економічного зростання зменшилися обсяги зовнішньої торгівлі. А сплеск нестабільності на глобальному фінансовому ринку на початку 2016 р., позначений зокрема й падінням китайських акцій, показав, що уповільнення економічного китайського зростання помітно впливає на економічну ситуацію у країнах, які є торговельними партнерами Китаю [23]. Водночас дана ситуація в економіці КНР не позначилась на Індії. У цей період у країні спостерігається зростання ВВП. Так, за дослідженням World Economic Forum у першому кварталі 2016 р. ВВП країни зріс на 7,9 %, що дозволило їй випередити Китай, ВВП якого за аналогічний період зріс на 6,7 % [3]. Проте наведені цифри обумовлені абсолютно різними процесами, що стоять за ними в кожній із країн. Так, аналітики стверджують, що в Індії відповідні дані є свідченням розвитку сільськогосподарського сектору, а не ринкових реформ як таких. За думкою головного експерта по Індії JPMorgan Саджида Чиноя, падіння цін на нафту також стало одним із головних каталізаторів швидкого розвитку третьої економіки Азії. За його розрахунками, економія на нафті принесла індійському ВВП два роки потому цілий відсоток зростання [5].

Характерними для розуміння процесів, що відбуваються в Китаї та Індії та впливають на формування взаємин між ними, є традиційно існуючі в кожній із країн п'ятирічні плани та способи їх реалізації.

Так, у березні 2016 р. у КНР був схвалений новий п'ятирічний план економічного розвитку, який продовжує економічну лінію Пекіна останнього десятиліття з акцентуванням завдань забезпечення стійкого економічного розвитку, інноваційного зростання та модернізації економіки.

Основні проблеми, пов'язані з підтриманням стійкого розвитку економіки КНР, фокусуються навколо напрацювань попереднього п'ятирічного періоду, а саме: подолання збільшення різниці у доходах населення; пошуку виходу з так званої «пастки середніх доходів»; переходу від політики дешевого експорту до політики внутрішнього споживання, за рахунок, перш за все, розвитку сектору послуг [7]. Китай вступає у новий етап економічного розвитку, одним із головних завдань якого є збалансований перерозподіл капіталу від розвинутих регіонів країни до менш розвинутих, внаслідок чого ускладнюються зв'язки між підприємствами. У країні відбувається активна фаза лібералізації фондового та валютного ринків.

В Індійській Республіці останній п'ятирічний план був прийнятий парламентом в 2012 р. Його реалізація закінчується в 2017 р. Майже 5 років відділяє прийняті програми розвитку Китаю та Індії. Прийняття п'ятирічного плану Індії збіглося з початком стагнаційних процесів у світовій економіці. У цей період у країну зменшився приплив іноземних інвестицій, що поряд з існуючими тенденціями у світі було також пов'язано із внутрішніми проблемами країни, а саме зі слабкими економічними реформами, з відставанням розвитку інфраструктури, особливо у сфері енергозбереження, з бюрократичною недовірою до іноземних інвестицій.

Характерно, що основним завданням п'ятирічки було визначено, так само, як і у Китаї, досягнення швидкого, стійкого та всебічного розвитку. Так само, як і у попередньому п'ятирічному плані, було продовжено лінію на досягнення результатів стійкого розвитку. Але на відміну від КНР, де актуально постали питання інноваційного зростання та модернізації економіки, Індія опинилася перед необхідністю вирішення проблем, характерних для більшості економік країн третього світу. Експерти констатують: «Індія накопичує сили повільно — перш за все через внутрішньодержавні прорахунки, які, у свою чергу, викликані очевидно низькою ефективністю держави» [10].

Після приходу до влади в 2014 р. нового прем'єр-міністра Нарендри Моді керівництво країни виділило пріоритетні завдання щодо реалізації політики стійкого розвитку. Зокрема, визначено було завдання «подолання нерівноваги» між державою та бізнесом на користь ос-

таннього для розвитку економіки країни. У бюджеті країни на 2016 р. були закладені завдання щодо зменшення ваги централізованої влади у сфері фінансово-економічної політики, наголошувалось на необхідності передачі більших прав для реалізації економічних проєктів регіонам (владам штатів), модернізації інфраструктури країни через будівництво залізничних колій, транспортних доріг тощо, зменшення дефіциту бюджету країни, підтверджувався курс на продовження політики податкової консолідації [25].

По суті тенденції розвитку, які спостерігаються за окресленими завданнями п'ятирічних планів, є свідченням того, що країни рухаються у фарватері власних обумовленостей економічного розвитку, їх потенціали говорять на користь того, що як Китай, так і Індія є більшою мірою самодостатніми, ніж взаємозалежними у реалізації пріоритетів економічної побудови, що, своєю чергою, суттєво позначається на засобах і методах формування їх політичних та економічних взаємин.

Розглядаючи процес формування тенденцій китайсько-індійських взаємин на початку XXI ст., варто відзначити, що двосторонні відносини країн перейшли у стадію зрілого та стабільного розвитку. Свідченням цього є численні двосторонні та багатосторонні проєкти за участю Китаю та Індії, проте й вони у своїй реалізації не позбавлені протиріч, характерних для взаємин двох країн.

Стратегія «Новий Шовковий шлях», ініційована КНР, яка також нині розглядається аналітиками здебільшого крізь призму проєкту «Один пояс, один шлях», є масштабною програмою розвитку азійського регіону як такого. Вона орієнтована на розвиток економічних зон Азійсько-Тихоокеанського регіону, а також на їх зв'язок з економічними зонами Європи. З огляду на це, КНР прагматично підтримує країни Південної Азії, які історично пов'язані з Шовковим шляхом, зокрема й Індію, у налагодженні економічної взаємодії.

Стратегія «Нового Шовкового шляху» акцентується на використанні потенціалу співробітництва між країнами, перш за все, провідними гравцями азійського регіону, зокрема такими, як Китай, Індія, економічно успішними країнами АСЕАН. В умовах конфронтації між Заходом і Сходом, тенденціями глобальної фінансової кризи регіональне економічне співробітництво є своєрідним випробувальним

камінням для посилення позицій Китаю та Індії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Очевидно, що політичні успіхи участі у проєкті є найважливішими для країн, проте значимими є й економічні результати співробітництва.

Як відомо, в межах проєкту планується побудувати євроазійську континентальну транспортну мережу, яка поєднає країни Північно-Східної, Східної, Центральної, Західної та Південної Азії. Країни-учасники проєкту неодноразово підкреслювали, «що більший доступ на ринки одна одній є бажаним для того, щоб досягти якомога життєздатного торговельного співробітництва» [22]. На підтвердження цього висувались різні ініціативи.

Так, у грудні 2013 р. відбулось перше засідання чотирьохсторонньої спільної робочої групи у складі країн-учасниць: Бангладеш, Китаю, Індії, М'янми, на якому вони обговорювали основні напрямки та механізми співробітництва зі створення економічного коридору ВСІМ (Bangladesh China India Myanmar) [11]. Сторони оголосили готовність рухатися в напрямку реалізації проєкту. Натомість нині просування проєкту відбувається досить повільно. Успіхи на шляху його реалізації супроводжуються суперечками, головним чином, з приводу неузгодженості позицій сторін. Як відзначають аналітики: «Прогрес нині залежить від того, чи дотримуються сторони часових меж для реалізації проєкту, чи прийняті [зобов'язання щодо конкретних завдань] відповідними урядами, чи узгоджені механізми для здійснення [спільних] рекомендацій». Зрештою, ініціативи Китаю в цьому проєкті здебільшого спираються на пошук активної позиції Індії щодо реалізації континентального економічного коридору [22]. Водночас представники КНР наголошували на необхідності створення Міжурядового механізму співробітництва для успіху ВСІМ. Значимість проєкту є очевидною для КНР, оскільки завдяки його реалізації відбувається поступове створення єдиного економічного коридору Шовкового шляху, водночас — не переконливою для Індії, яка з осторогою сприймає ініціативи Китаю щодо такого масштабу дії в регіональному форматі.

Китай виступає з численними пропозиціями до Індії, багато з яких мають, з погляду китайської сторони, конструктивний характер щодо отримання взаємних економічних вигід. Так, КНР підкреслює значи-

мість побудови трансгімалайського коридору між Тибетом, Непалом та Індією. У межах проекту «Один пояс, один шлях» Китай ініціює розбудову економічного китайсько-пакистанського коридору. Індія ж висуває претензії до китайської сторони у реалізації даного проекту, обґрунтовуючи їх різними причинами. Так, на думку індійської сторони, коридор проходитиме по її території. Ще більшу напругу у взаєминах викликали інші інфраструктурні проекти, представлені Китаєм, які, з погляду Індії, є борговими для невеликих та економічно вразливих регіональних країн-учасниць проектів.

Характерно, що під час оголошення успішних проектів та таких, що почали реалізовуватися, на першому міжнародному економічному форумі «Один пояс, один шлях», що відбувся 15 травня 2017 р. у Пекіні, не було представлено Індії як провідної держави будь-якого проекту.

Водночас початок взаємин Китаю та Індії в межах стратегії «Один пояс, один шлях» був достатньо переконливим. Варто згадати те, що в 2014 р. в Китаї були створені два нові фінансові інститути для реалізації програм у межах проекту: Азійський банк інфраструктурних інвестицій (АБІІ) та Фонд Шовкового шляху. Одним із перших 16 січня 2016 р. АБІІ розпочав свою роботу з капіталом 100 млрд дол. П'ятірку найбільших засновників за обсягами капіталовкладень склали Китай, Індія, Росія, Німеччина та Республіка Корея. Передбачалось, що відповідна взаємодія сприятиме більшій політичній координації, лібералізації торгівлі, укріпленню взаєморозуміння країн. Натомість на фоні успіхів на шляху просування проекту, зокрема таких, як збільшення обсягів торгівлі Китаю з країнами «вздовж шляху» з 2014 по 2016 рр. до 50 млрд дол., побудова в понад 20 країнах 56 зон економічного співробітництва, ініціатива внесення до Фонду Шовкового шляху 100 млн юанів, внесок Індії щодо участі у проекті виглядає малопомітним.

Важливою тенденцією у відносинах двох держав є те, що для уникнення загострення протиріч та суперечок економічного та політичного характеру, вони започатковують спільні проекти, які мають слугувати взаємним вигодам від співробітництва. Одними з таких прикладів є співробітництво у розвиткові родовища нафти Яхаваран в Ірані, спільна участь країн у проекті нафто- та газогону, який об'єднує південно-західну частину Китаю з портом Сітуе у М'янмі та ін.

Важливим чинником, що впливає на розвиток взаємин країн, є те, що до нинішнього часу Індія та Китай не розв'язали свої давні прикордонні конфлікти. Не дивлячись на численні переговори з цього питання, сторони не можуть досягти компромісу щодо західних та східних зон кордону, які з кінця 1950-х рр. стали об'єктом китайсько-індійських прикордонних конфліктів. Нині Пекін так само, як і раніше, висуває претензії на 3,5 тис. кв. км території індійського штату Аруначал-Прадеш. Нью-Делі, зі свого боку, вважає, що КНР висуває безпідставні вимоги щодо території гірської північної зони Кашміру.

Попри виникаючі час від часу суперечки на неузгоджених територіях кордонів, країни поступово протягом 2000-х рр. рухались у напрямку зменшення ваги «емоційного сплеску» щодо існуючої проблеми і всіляко демонстрували добрі наміри по відношенню одна до одної, використовуючи існуючі дипломатичні механізми.

Одним із значимих кроків на шляху досягнення миру на прикордонних територіях можна вважати 15-ту зустріч спеціальних представників Китаю та Індії з прикордонних питань, що відбулася в Нью-Делі з 16 по 17 січня 2012 р. Її досягненням стало підписання «Міжурядової угоди Китайської Народної Республіки та Республіки Індія про створення консультативно-координаційного механізму у справах китайсько-індійських прикордонних територій». Створення консультативно-координаційного механізму у справах китайсько-індійських прикордонних територій стало важливим конструктивним кроком для розв'язання прикордонних питань. Підписанням угоди сторони закріпили досягнення попередніх зустрічей офіційних представників країн щодо дотримання миру на прикордонних територіях, взявши на себе зобов'язання вирішувати виникаючі прикордонні неузгодженості за допомогою новоствореного механізму.

Зрештою, у жовтні 2013 р. Вень Цзябао під час зустрічі в Індійській раді з міжнародних питань відзначив: «У світі є достатньо простору для спільного розвитку Китаю та Індії». У подібний спосіб він підтвердив наміри щодо мирного способу взаємодії у розв'язанні можливих територіальних конфліктів.

У цей період було зроблено ще один значимий крок у справі врегулювання прикордонних спорів — це підписання 23 жовтня 2013 р.

«Міжурядової угоди Китайської Народної Республіки та Республіки Індія про співробітництво щодо охорони кордонів» [12]. У документі були визначені вимоги та норми врегулювання сторонами будь-яких інцидентів у зоні спірних територій Гімалаїв у майбутньому.

Укріплення прикордонного співробітництва відбувається постійно через такі традиційно усталені заходи, як спільні навчання. Так, 6 лютого 2016 р. прикордонні війська Китаю та Індії провели спільні навчання «Співробітництво — 2016», метою яких стало відпрацювання дій прикордонних служб у випадку виникнення природних катастроф. Із 2014 р. Китай та Індія мають постійну взаємодію у питаннях безпеки та боротьби з тероризмом. Проводяться спільні антитерористичні навчання. У 2016 р. відбулись шості спільні антитерористичні навчання Китаю та Індії «Рука в руці — 2016», які постійно проводяться, починаючи з 2010 р.

Водночас протягом останніх 2–3 років ситуація на прикордонних територіях набуває небезпечного характеру. Чергове загострення її розпочалось із початком 2017 р. Небезпечне скупчення китайських військових вздовж кордонів викликане діями індійської сторони, які сама Індія пояснює такими, що не мають агресивного характеру (дозвіл індійських влад відвідати прикордонні райони Далай-Ламі та послу США в Індії (квітень 2017 р.)), має на меті, як вважають деякі аналітики, приховану реакцію Китаю на небажання Індії підтримати економічну ініціативу «Один пояс, один шлях» [8]. Крім того, КНР вважає, що Індія намагається втягнути у конфлікт Бутан, тобто третю сторону. Прецеденти цього спостерігались під час виникнення прикордонних конфліктів у 2013–2014 рр. Китай вбачає в цьому спробі Індії маніпулювати іншими державами в регіоні на користь власним інтересам.

Водночас у Індії викликає занепокоєння вдосконалення китайської транспортної інфраструктури вздовж кордону. Оскільки за умов виникнення воєнних дій, від Індії можуть бути одноразово відрізані всі її північно-східні штати. Зрештою, Індія вважає, що Китай подібними діями поступово витісняє її із зони стратегічних інтересів у Південній Азії. Попри скопичення військових на кордонах держав, експерти вважають малоімовірним, що Індія та Китай розпочнуть військові дії

вздовж кордону. Вважається, що в такий спосіб протистояння країни «приглядаються», намагаючись віднайти важелі впливу одна на одну. Більш реалістичним є підхід, за якого вважається, що країни сядуть за стіл переговорів, щоб розпочати новий крок у налагодженні взаємин. У зв'язку з цим переконливим є погляд колишнього посла КНР в Індії Чен Жуйшена, який відзначав: «...кінцеве рішення питання китайсько-індійського кордону вимагало часу, а забезпечення миру в районах вздовж лінії фактичного контролю на кордоні двох держав не дозволяло чекати, відтоді керівники двох держав, виявивши надзвичайний розум та практичну винахідливість, вирішили застосувати «новий курс двох кроків». Перший крок — через підписання відповідної угоди щодо підтримки миру у прикордонних територіях; другий крок — коли з'являться умови, кінцево розв'язати прикордонне питання» [4].

Нині суперництво двох азійських гігантів поширюється на регіональному рівні, але у перспективі ця боротьба може перейти на світовий рівень. Найчастіше Китай та Індія уникають прямої конфронтації та публічно демонструють готовність розвивати дружні відносини, обидві країни використовують тактику «опосередкованої конфронтації» (в англійській літературі «*proximity confrontation*», тобто «конфронтації за довіреністю»).

Активізація політичних взаємин провідних країн Азії відбувається через приховане протистояння та напрацювання союзницьких відносин «із друзями ворогів». Китай робить ставку на співробітництво з країнами, що мають відносини з Індією, а Індія — на співробітництво з країнами, у яких проблемні взаємини з Китаєм. Характерно, що протистояння переноситься на так звані «віддалені майданчики».

Так, Китай останнім часом приділяє велику увагу акваторії Індійського океану та розвитку взаємин із прибережними країнами. Відома військово-морська доктрина КНР «Шлях перлини» передбачає створення баз для флоту в місцях, які є життєвоважливими для морських комунікацій, по яких енергоресурси поступатимуть до Китаю з Перської затоки. Будівництво портів у Кенії, Пакистані, Шрі-Ланці, Бангладеш та М'янмі є важливими для КНР і з геополітичної точки зору. Через них створюється своєрідний плацдарм для політичного тиску через «довіrenих агентів» — сусідніх країн [20].

Не маючи можливості розташувати відповідні військові бази навколо Китаю, Індія почала нарощувати власний військово-морський потенціал. Із 2013 р. вона наздогнала Китай за тоннажем крейсерів авіаційних носіїв, а за кількістю нових військових замовлень навіть перегнала свого суперника. Останнім часом аналітики відзначають збільшення оборонних витрат азіяських країн, зокрема, Китаю та Індії. Вперше ця тенденція була визначена в 2012 р. Міжнародним інститутом стратегічних досліджень (Велика Британія). У доповіді організації за 2016 р. оборонний бюджет Індії оцінюється у 51,1 млрд дол. та займає 6 місце серед 15 найбільших оборонних бюджетів країн світу, а оборонний бюджет Китаю складає 145,0 млрд дол. і займає 2 місце після Сполучених Штатів [15].

Водночас факти свідчать про те, що Індія приймає виклики Китаю, але не в змозі їх створювати для провідного гравця сучасних міжнародних відносин, залишаючись у даному контексті здебільшого проваючою стороною у своїх політичних кроках.

Так, Індія не припиняє спроб збільшити важелі свого регіонального впливу у військово-політичному контексті. Останнім часом вона займає активну позицію в зоні Південно-Китайського моря, яка традиційно вважається сферою інтересів Китаю. Індія використовує побоювання країн Південно-Східної Азії щодо повного контролю КНР над островами Південно-Китайського моря для налагодження з ними двосторонніх взаємин. Найбільш активно країна розвиває взаємини з В'єтнамом та Філіппінами, підтримуючи позиції цих держав у відносинах із Китаєм. Відомим є факт підтримки Індією В'єтнаму у військовій сфері. В'єнам же готовий створювати для індійських компаній сприятливі умови для ведення бізнесу. Так, Президент країни Чіонг Тан Шанг на початку 2016 р. відзначив, що протягом найближчих п'яти років товарообіг Індії і В'єтнаму складатиме 10 млрд дол. [1].

Зрештою, Індія протягом останніх років укріпила свій вплив в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, зокрема, і в акваторії Південно-Китайського моря, посиливши зв'язки із Сінгапуром, В'єтнамом, Філіппінами, Австралією. У такий спосіб вона закріплює свою політичну та економічну присутність у важливих для Китаю країнах.

Індія продовжує курс на реалізацію геополітичних проектів поза участю Китаю. Одним із таких кроків є підписання угоди у травні 2016 р. між Індією, Іраном та Пакистаном про створення транспортного коридору. Угода передбачає будівництво залізної колії та шосе від порту Чабахар в Ірані у напрямку пакистансько-індійського кордону. Будування залізничної колії сприятиме створенню нових торговельних маршрутів в Афганістані та Середній Азії. Хоча поряд з інвестиціями КНР у подібний китайсько-пакистанський проект (46 млрд дол.), який реалізуватиметься всього в 100 км від Чабахара, геополітичні наслідки від участі в ньому Індії є достатньо високими, оскільки через цей проект вона отримає доступ у Середню Азію, що, своєю чергою, дозволить їй використовувати численні природні запаси Ірану для зростаючих потреб своєї економіки [17].

Крім того, Індія вперше розпочала співробітництво з Японією, яке, як передбачається, матиме наслідком пожвавлення індійської економіки та сприятиме створенню внутрішньоазійської протизваги Китаю. 11 листопада 2016 р. була підписана індійсько-японська угода про співробітництво у сфері мирного атому. 20 липня 2017 г. вона вступила в дію, надавши таким чином юридичного обґрунтування для реалізації проектів двох АЕС в Індії. Крім того, під час візиту Нарендри Моді до Токію, ним та його японським колегою Сіндзо Абе були підписані угоди про співробітництво у сфері мирної ядерної продукції (постачання в Індію палива, обладнання, технологій для виробництва ядерної енергії), також обговорювалось будівництво швидкісної залізничної магістралі (Мумбаї — Ахмедабад), будівництво якої планується розпочати з 2018 р.

Китай та Індія нині також виступають у ролі супротивників на африканському континенті. Швидке економічне зростання двох країн стрімко перетворює їх у найбільших споживачів енергетичних та мінеральних ресурсів. Африка як джерело цих ресурсів має для азійських гігантів очевидні перспективи.

Співробітництво КНР із країнами Африки почало розвиватися особливо швидко після створення у 2000 р. Форуму китайсько-африканського співробітництва (ФОСАС). До того ж у КНР є суттєві переваги перед Індією в Африці. По-перше, країна має величезний запас

золотовалютних резервів, що дозволяє їй без огляду на Індію реалізувати свої плани. По-друге, як відзначають аналітики, китайська сторона не очікує від своїх інвестицій надприбутків, не зосереджена виключно на видобутку корисних копалин, що сприяє розвитку інфраструктури африканських країн. По-третє, кредити африканським країнам видаються на пільгових умовах та забезпечуються державою.

Показово, що обсяги торгівлі Китаю з країнами Африки вирости в 2010 р. до 100 млрд дол., і Китай вийшов на перше місце серед зовнішньоекономічних партнерів континенту, випередивши Сполучені Штати та Євросоюз [21].

Індія в 2008 р. започаткувала роботу головного майданчика для індійсько-африканського діалогу — це Індійсько-африканський форум (IAF), офіційно створений на першому саміті країн Африки та Індії в Делі. Завдяки його діяльності було пришвидшене торговельно-економічне співробітництво. В Індії так само, як і в Китаю, також є об'єктивні причини для того, щоб мати успішне співробітництво з африканськими країнами, але вони мають абсолютно різний характер. Серед передумов для формування успішного економічного співробітництва фахівці відзначають географічну близькість, спільне колоніальне минуле, велику індійську діаспору, давні торговельно-економічні зв'язки. Проте країна не поспішає мобілізувати свої потенціали для реалізації амбітних цілей на африканському континенті.

Приміром, з 2003 по 2010 рр. Індія вклала у 130 проектів в Африці 25 млрд дол. [26]. Натомість Китай на саміті Китай — Африка, що відбувся в листопаді 2015 р., обіцяв інвестувати в найближчі роки в африканські країни понад 60 млрд дол. [7]. Очевидно, що дані цифри не є сумірними. Хоча взаємний товарообіг між Індією та африканськими країнами виріс за останнє десятиліття в десятки разів (з 1 млрд дол. в 2001 р. до майже 50 млрд дол. в 2010 р.), проте ці показники майже вдвічі поступаються показникам Китаю [13]. Та хоча аналітики відзначають, що відставання Індії від Китаю на африканському континенті буде зберігатися протягом найближчих 10 років, важлива конкурентна перевага країни у середньостроковій перспективі полягає в тому, що індійські інвестиції спрямовуються у наукоємні, високотехнологічні галузі.

Згідно з нещодавнім аналітичним дослідженням, Індія із 7% світового валового продукту (СВП) у 2050 р. буде відставати від Китаю із 20% СВП, а також від Сполучених Штатів та Євросоюзу, але випередить Японію, Росію та Бразилію [13]. Відтак аналітики передрікають уповільнений поступ Індії у майбутньому та не послаблення її позицій із Китаєм.

У взаєминах із Китаєм Індія виступає не просто «державою-протиवाгою», вона ототожнює поступ на відмінних від Китаю позиціях. Конструктивна, вичікувально-активна, лідируюча позиція КНР у взаєминах з Індією стикається з уповільнено-стриманою, доброзичливою, інколи відверто ворожою, а також розтягнутою у часі спробою «відтворити себе» у майбутньому.

Завдяки території, природним ресурсам, населенню, культурно-історичним особливостям Індія виступає відносно неуразливою для зовнішніх загроз, таких, які б змогли заставити мобілізувати всю її могутність [10], виявити потенціал дії, водночас вона не дає підстав говорити про себе як про слабку державу, тому залишається у взаєминах із КНР, скоріше, стримуючою стороною, ніж активним союзником або суперником.

Нині Китай приймає виклики, зумовлені його переходом до нової зовнішньої ролі глобального гравця в напрямку реалізації цілей «Шовкового шляху», а також більш масштабного проекту «Один пояс, один шлях»; він зосереджений на взаємовідносинах зі США (зокрема й з урахуванням чинника Тайваню), просуванні інтересів китайських інвесторів на африканські ринки, реалізації проекту зі створення зони вільної торгівлі Китай — Японія — Південна Корея, активізації дій на близькосхідному напрямку тощо.

Зовнішня політика Індії у сучасному світі здебільшого є спробою зміни врівноважуючої ролі країни у міжнародних відносинах на провідну, яка висуває перед нею амбітні цілі. Так, Субраманьям Джайшанкар сформулював їх таким чином: «В сфері міжнародної політики Індія підтримує все більш ймовірний перехід до багатопольярного світу — й, відповідно, багатопольярної Азії» [16]. Очевидно, що приймаючи виклики нової доби, Індія прагнутиме використовувати існуючі можливості для закріплення за нею ролі провідної країни не тільки на регіональному, а й на глобальному рівні.

Індія демонструє стратегічну зовнішню політику в різних регіонах. На Близькому Сході вона взаємодіє з Іраном та з Об'єднаними Арабськими Еміратами, налагоджує контакти із Саудівською Аравією. Вона прагне, щоб її сприймали як активного гравця і всіляко підтримує взаємини з країнами АСЕАН, намагаючись нейтралізувати вплив Китаю в регіоні Південної Азії. Зрештою, вона демонструє повагу до укріплення відносин зі Сполученими Штатами, а також розвиває відносини зі своїм давнім партнером — Російською Федерацією.

Очевидно, що обидві країни мають багато спільних пріоритетів щодо відстоювання національних інтересів. Кожна з них зацікавлена у мирному співіснуванні у хиткому взаємозалежному світі. Кожна прагне економічних досягнень із найменшими витратами для просування власних пріоритетів розвитку. Можна припустити, що країни єдині в розумінні того, що конфлікти, недовомленості в регіоні між ними можуть негативно позначитися на перспективах їх подальшого розвитку. Звідси витікають подібні інтереси країн із питань регіональної та глобальної безпеки.

Китай та Індія активізують двосторонні взаємини, спрямовані як на вирішення національних проблем, так і міжнародних питань. Вони підтримують співробітництво в межах численних багатосторонніх форматів. Країни об'єднують зусилля на терені ООН, БРІКС, Великої 20, ШОС, вирішуючи проблеми регіональної та глобальної безпеки, забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки, подолання світової фінансової кризи, зміни клімату на планеті тощо, враховуючи при цьому також і інтереси більшості країн Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Зміни, що відбуваються у зовнішній політиці Індії та Китаю, а також у розвиткові їх двосторонніх відносин, так чи інакше впливатимуть на подальший розвиток взаємин України з кожною з них. З огляду на зростаючу роль провідних держав Азії Україна має активізувати торговельні, інвестиційні, технологічні, фінансові зв'язки як із Китаєм, так і з Індією. Розуміючи значення кожної з країн як потенційного стратегічного партнера, Україна має рахуватися з тенденціями взаємозалежного та водночас гнучкого до змін світу, у якому країни зі сформованими за останні десятиліття традиціями зовнішньополітичної діяльності є поступовими у формуванні міжнародних взаємин та перспективними у контексті взаємовигідного співробітництва.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вьетнам готов создать крупным компаниям Индии все условия для ведения бизнеса. Радио «Голос Вьетнама». Государственный канал. — 2016. — 25 февраля. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://vovworld.vn/gu-RU/Вьетнам-готов-создать-крупным-компаниям-индии-все-условия-для-ведения-бизнеса-413360.vov>
2. Дейч Т. Л. Китай «завоёвывает» Африку: перспективы для России / Т. Л. Дейч // Мировые державы в Африке и интересы России : сб. ст. / отв. ред. А. А. Громыко. — М.: Ин-т Африки РАН 2010. — С. 48.
3. Индия вышла на первое место по темпам роста ВВП // Экономическая правда. — 2016. — 23 июня. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2016/06/23/596785/>
4. Кузнецов В. С. Китайско-индийский пограничный вопрос в трактовке бывшего посла КНР в Индии Чэн Жуйшэна. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.synologia.ru//a/Китайско-индийский_пограничный_вопрос_в_трактовке_бывшего_посла_КНР_в_Индии_Чэн_Жуйшэна
5. Мануков С. Новый чемпион мировой экономики Эксперт онлайн. — 2016. — 09 февраля. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://expert.ru/2016/02/9/indiya-vyirvalas-vpered/>
6. МИД КНР: визит Си Цзиньпина в Индию выведет китайско-индийские отношения на новый уровень. — [] <http://cctv.cntv.cn/2014/09/18/VIDE1411051440669410.shtml>
7. Михеев В., Луконин С. Китай: новые тренды развития на рубеже 2015–2016 гг. / В. Михеев, С. Луконин // Мировая экономика и международные отношения. — 2016. — Т. 60. — № 6. — С. 24–34, 29.
8. Плеханов И. Военные новости: Новая китайско-индийская война? / И. Плеханов // иносми.ру. — 2017. — 20 июля. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://inosmi.ru/politic/20170720/239860244.html>
9. Спільне бачення XXI століття Китайської Народної Республіки та Республіки Індія (кит. мовою). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.sina.com.cn/c/2008-01-15/003613257720s.shtml>
10. Тиллис Дж. Эшли. Индия как ведущая держава. Московский центр Карнеги. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://carnegie.ru/2016/05/05/gu-pub-63509>
11. У Куньміні відбулося перше засідання чотирьохсторонньої спільної робочої групи Бангладеш, Китаю, Індії та М'янми // Синьхуа. — 2013. — 19 грудня. (кит. мов.)

12. Border Defence Cooperation Agreement between People's Republic of China and the Republic of India (October 23, 2013). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ndtv.com/indianews/border-defence-cooperation-agreement-between-india-and-china-full-text>

13. Fouré J., Bénassy-Quéré A., Fontagné L. The Great Shift: Macroeconomic Projections for the World Economy at the 2050 Horizon. — Working Paper, Centre D'Etudes Prospectives et D'Informations Internationales, 2012. — P. 53.

14. Friend, Enemy, Rival, Investor: How can India make its economic relations with China less lopsided? // *The Economist*. — Vol. 403. — № 8791. — P. 31.

15. International Institute for Strategic Studies. Military Balance. Press Statement. 2017. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.iiss.org/en/publications/military_balance/issues/the-military_balance/issues/the-military-balance-2017-b47b/mb2017-06-asia-2-da36b/mb2017-06-asia-2-da36

16. Jaishankar S. IISS Fullerton Lecture by Dr. S. Jaishankar, Foreign Secretary in Singapore (выступление в International Institute for Strategic Studies, Сингапур, 20 июля 2015 года). — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://mea.gov.in/Speeches_Statements.htm?dtl/25493/IISS_Fullerton_Lecture_by_Foreign_by_Foreign_Secretary_in_Singapore

17. Kugelman M. Modi's play in Iran and Afghanistan// *Foreign Affairs*. — N.Y., 2016. — Vol. 95. — N. 3. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/india/2016-06-05/modis-play-iran-and-afghanistan>

18. Ministry of External Affairs, Government of India. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mea.gov.in/Portal/Foreign_Relation/China_January/2014/pdf

19. National Bureau of Statistics of China. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://en.people.cn/n3/2016/0125/c90000-9008670.html>

20. Pehrson C. J. String of Pearls: Meeting the Challenge of China's Rising Power across the Asian Littoral / Christopher J. Pehrson // *Strategic Studies Institute*. — 2006. — July. — P. 11. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub721.pdf>

21. Perry A. China's New Focus on Africa / Alex Perry // *Time Specials*: website. 2010. June 24. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2000110_2000287_2000276,00.html

22. Roshan Lyer Reviving the Comatose Bangladesh-China-India-Myanmar Corridor. India and China's tug of war over the corridor is preventing any progress. // *The Diplomat*. — 2017. — 03 May. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://thediplomat.com/2017/05/reviving-the-comatose-bangladesh-china-india-myanmar-corridor/>

23. Spillovers from China's growth slowdown and rebalancing to the ASEAN-5 economies / Dizioli A., Guajardo J., Klyuev V., Mano R., Raissi M. — Wash.: IMF, 2016. — 34 p.

24. Tellis A. J. South Asia. — Strategic Asia 2001–02: Power and Purpose, eds. Richard J. Ellings and Aaron L. Friedberg. — Seattle, WA: National Bureau of Asian Research, 2001. — P. 241.

25. Vaishnav M. Modinomics at Two. The Indian economy under the BJP // Foreign aff ir. — N.Y., 2016. — Feb. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.foreignaffirs.com/articles/india/2016-03-08/modinomics-two>

26. Vines A. India in Africa / Alex Vines // Chatham House : website. 2011. May 19. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.chathamhouse.org/media/comment/view/162831>.

27. Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road / National Development and Reform Commission (NDRC), People's Republic of China. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html.

РОЗДІЛ ІІІ. АЗІЙСЬКИЙ ВЕКТОР ПРОЕКТУ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

3.1. Еволюція та структура інтересів Китаю в Центральноазійському регіоні наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

Сучасна Центральна Азія стала полем битви, що можна охарактеризувати як пом'якшений варіант «Великої Гри», що точилася між Російською імперією та Великою Британією в ХІХ — на початку ХХ століть. Цього разу протистояння розгорнулося між США та Росією у форматі відкритого протистояння в регіоні, а у більш латентному форматі — між Росією та КНР. Кожна з трьох країн розглядала власну діяльність на цьому «геостратегічному перехресті» [22, с. 27] з точки зору власних стратегічних інтересів: для США регіон був важливим із погляду локального стримування амбіцій Китаю та Росії, а також як плацдарм боротьби з тероризмом; що ж до самих Китаю та Росії, Центральна Азія в їхньому розумінні виступала територією стратегічної діяльності регіонального порядку [7, с. 73].

На початку 2010-х рр., а також у світлі останніх подій регіонального та глобального рівня (зокрема внаслідок російської агресії проти України та захоплення Криму в 2014 році) трикутник зовнішньополітичних конкурентів у Центральній Азії зазнав суттєвих змін: у той час, як вплив Росії в Центральноазійському регіоні за рахунок запровадження економічних санкцій втрачає статус беззаперечного,

взаємодія держав Центральної Азії з Китаєм протягом останніх кількох років стає інтенсивнішою. Так, ще в 2013 році Китай запровадив економічну ініціативу «Один пояс, один шлях», що має на меті поглиблення взаємозв'язку центральноазійських економік із китайською. Крім того, безпосередньо в 2014 році Китай обійшов Росію і став найбільшим торговельним партнером країн Центральної Азії [18].

Відноsinам Китаю з Центральною Азією присвячено ряд робіт як власне, китайських, так і американських та російських спеціалістів. Безумовно, цінним надбанням у розгляді відносин у сфері безпеки та боротьби із сепаратистськими тенденціями на китайсько-центральноазійських кордонах є частина колективної монографії «Центральна Азія: погляд з Вашингтону, Москви та Пекіну» за авторством Ч. Хуашена [23]. Серед останніх праць китайських дослідників, що розкривають окремі аспекти взаємодії між Пекіном та державами Центральної Азії, слід відзначити розвідку Ф. Чангліна та Ю. Даньліна «Нова урбанізація Китаю», один із розділів якої присвячений саме економічним відносинам із країнами регіону (зокрема проекту «Один пояс, один шлях») [9, с. 130]. Розвиткові відносин між Китаєм та новими незалежними державами Центральної Азії після розпаду СРСР присвячено монографію М. Олімата [20]. Проблематику Сіньцзян-Уйгурського автономного регіону (далі СУАР) в контексті китайсько-центральноазійських відносин розкриває праця М. Кларка [10]. Питання конкурентної боротьби США та Китаю в Центральній Азії досліджено в колективній монографії за редакцією Д. Денуна [8].

Завданням даного дослідження є розгляд розвитку та основних складових двосторонньої взаємодії Китаю з центральноазійськими країнами для глибокого розуміння природи сучасних інтересів цієї держави в регіоні.

Зв'язки Центральної Азії з Китаєм мають глибоке історичне коріння. Розпочали формуватися вони з 60 р. до н.е. за династії Хань, коли регіон сучасної Центральної Азії був відомим у Китаї під назвою «Західних земель» [19, с. 57; 20, с. 2]. У вузькому сенсі ця назва охоплювала території на захід від фортець Юйменьгуань та Янгуань, Дунхуану та області на схід від Паміру; в широкому сенсі під опис «Західних земель» підпадають території на захід від Паміру [28, і]. Починаючи з тих часів,

Китай протягом двох тисячоліть підтримував політичні, економічні, культурні та історичні зв'язки з Центральною Азією. Після включення Центральної Азії до складу Російської імперії у XIX ст. традиційну мережу історичних зв'язків регіону з Китаєм було зруйновано.

Але традиція таких зв'язків знову відродилася після розпаду СРСР та здобуття центральноазійськими пострадянськими республіками незалежності. Саме ця традиція сприяла поверненню Китаю до Центральної Азії. Розпочалося воно з вирішення проблеми демаркації кордонів, питання про яку було порушено ще за радянських часів. Після розпаду СРСР південні частини радянсько-китайського кордону стали кордонами між Китаєм та трьома колишніми радянськими республіками — Таджикистаном, Казахстаном та Киргизстаном.

Успішне вирішення питання про демаркацію кордонів сприяло формуванню «Шанхайської п'ятірки» у складі власне Китаю, Киргизстану, Казахстану, Росії та Таджикистану, а потім і Шанхайської організації співробітництва (ШОС), до якої разом із країнами-учасницями «П'ятірки» увійшли й Пакистан, Індія та Узбекистан. Саме ШОС стала важливим інструментом утвердження Китаю в регіоні [11, с. 10]. Розширення кола питань, що розглядалися «Шанхайською п'ятіркою» та зростаюче співробітництво Китаю з країнами Центральної Азії призвели до поступового закріплення присутності Китаю та його впливу на регіон. Переформатована «п'ятірка» в особі ШОС стала запорукою безпеки Центральної Азії та механізмом, що дозволяв Китаю брати участь у справах регіону. Крім того, створення ШОС стало показником досягнення компромісу між КНР та Росією: були визнані взаємні інтереси в регіоні та оформлено курс на стратегічне співробітництво.

Важливою формою реставрації китайсько-центральноазійських відносин після розпаду СРСР стала торгівля. Піонером економічних зв'язків серед країн Центральної Азії виступив Казахстан, чії економічні відносини з Китаєм розпочалися ще до отримання цією республікою незалежності. У 1986 р. були відновлені торговельні зв'язки між СРСР та Сіньцзян-Уйгурським автономним районом, ключову роль в яких із того часу відігравала Казахська РСР. Таким чином, до 1991 р. економічні відносини з Китаєм у Казахстану вже були досить розвиненими. Китай став головним торговельним партнером Казах-

стану поза територією колишнього СРСР, а 52% експорту останнього до країн «далекого зарубіжжя» припадало на Китай. У 1993 р. були визначені основні перспективні галузі співробітництва, ними стали: важка промисловість, сільське господарство, біотехніка, енергоресурси, космічні дослідження. У середині 1990-х рр. на казахстанський ринок починають проникати великі китайські компанії [1].

Одним із ключових інтересів Китаю в Центральній Азії, безперечно, виступала енергетика. Китай потребував сировини та прагнув урізноманітнити імпорт за рахунок розширення мережі сухопутної торгівлі з Євразією. Крім того, Центральна Азія з усіх потенційних постачальників енергоресурсів до Китаю була найбільш стабільним регіоном у порівнянні із заможним, але хитким у політичному відношенні Близьким Сходом, географічно віддаленим та непередбачуваним Африканським континентом або географічно й геополітично орієнтованою на США Латинською Америкою. Енергетичні ресурси та інфраструктура Центральної Азії виступали важливим елементом впливу КНР в регіоні, а також мали вагомe значення для закріплення в наземній торгівлі на шляху з Південної Азії до Європи. У такий спосіб держава могла позбутися геополітичної вразливості, що була обумовлена наявністю виключно морської торгівлі. Основним партнером Китаю в цій галузі серед центральноазійських держав виступав також Казахстан, чий енергетичні зв'язки з Китаєм остаточно сформувалися у 1997 р. Але слід підкреслити, що через доволі пізню появу Китаю на казахстанському ринку енергоносіїв, Пекін може розраховувати лише на порівняно невеликі родовища сировини. Проте китайські нафтові компанії брали активну участь у розвідуванні покладів нафти, її видобутку та спорудженні відповідних установок на території Казахстану. Зокрема для подальшого продуктивного освоєння енергетичних ресурсів Казахстану та Центральної Азії взагалі Китай інвестував у родовища в Актюбінській області [12], неподалік від Каспійського моря, і взяв участь у розробці родовищ, які розташовані на великій відстані від китайсько-казахстанського трубопроводу. Після 2000 р. Китай почав проявляти особливий інтерес до масштабного виробництва та інфраструктурних проєктів. Китайські енергетичні компанії протягом десяти років зуміли успішно закріпитися на

казахстанському ринку — так, станом на 2006 р. Китай контролював вже 24% виробництва енергії Казахстану [21, с. 8].

Загальною стратегією Китаю було об'єднання усіх отриманих родовищ із великим китайсько-казахстанським трубопроводом, що мав з'єднати берег Каспійського моря з прикордонним пунктом Достик — Алашанькоу. Перший відрізок трубопроводу, який був введений в експлуатацію в 2003 р., поєднав родовище в Кенкіяку з Атираєм, другий (розпочав роботу в 2006 р.) — нафтову станцію та залізничний термінал в Атасу зі станцією Достик — Алашанькоу [24]. Останній відрізок було завершено в 2011 р. [17]. З боку Китаю трубопровід поєднано з внутрішнім трубопроводом «Алашанькоу — Душаньци», що, зі свого боку, сполучає нафтопереробний завод у Душаньци із Сіньцзян-Уйгурським автономним регіоном. Метою таких проектів було поста-чання енергетики не лише в СУАР, а й до приморських густонаселених регіонів східного Китаю.

Не менший інтерес Китай виявляв і до нафтогазового сектору Узбекистану та Туркменістану. Попри доволі складну ситуацію в регіоні, Китай зміг переконати не тільки Казахстан, а й Туркменістан та Узбекистан у необхідності спорудження спільного трубопроводу та спільного ж продажу газу Пекіну. У 2006 р. Туркменістан уклав із Китаєм угоду, згідно з якою вже у 2009 р. ним постачалося близько 30 млрд кубометрів природного газу [30], а в 2012 р. Туркменістан став головним постачальником газу до Китаю, забезпечуючи китайський енергетичний ринок більш ніж на 50% [15, с. 2]. У квітні 2007 р. Китай та Узбекистан домовилися про будівництво узбекистанського відрізка газопроводу, а у квітні 2008 р. відповідну угоду було укладено між Китаєм та Казахстаном. Таджикистан та Киргизстан також виступають важливою складовою китайської енергетичної стратегії, проте не як скарбниця природних багатств, а як транзитні коридори постачання ресурсів до західного Китаю.

У 2005–2006 рр. присутність Китаю в Центральній Азії збільшилася, а його роль стала якісно новою. Економічне зростання КНР, нові політичні та стратегічні концепти схилили терези геополітичного балансу в Центральній Азії на користь Китаю.

Говорячи в цілому про стратегічні інтереси Китаю в Центральній Азії, доцільно розділити їх на декілька груп та прослідкувати динаміку

їхнього поступового розвитку та оформлення. На думку китайських дослідників, можна виокремити 6 основних складників: 1) безпека кордонів; 2) боротьба з рухом «Східний Туркестан»; 3) енергетичний сектор; 4) економіка; 5) геополітика; 6) ШОС [23, с. 138].

Оскільки енергетичну складову інтересів КНР в Центральній Азії було розглянуто вище, звернімося до аналізу інших п'яти компонентів китайської місії в Центральній Азії.

Після здобуття незалежності центральноазійськими республіками основна увага Китаю була зосереджена на питаннях безпеки та стабільності кордонів. Коли розпався Радянський Союз, переговори про демаркацію кордонів на західному фланзі ще не було завершено (договір про демаркацію східного відрізка кордону був парафований СРСР та КНР у 1989 р.). Так, на заході кордон між Росією та Китаєм складає лише 45 км у той час, як лінії кордонів між колишніми радянськими центральноазійськими республіками та КНР значно протяжніші: близько 1000 км — з Киргизстаном [5], 1740 км — з Казахстаном [4] та 450 км — з Таджикистаном [23, с. 139]. Зацікавлені сторони продовжили переговори і у вересні 1994 р. було досягнуто згоди щодо західного відрізка радянсько-китайського кордону, де після зіткнення радянських та китайських військ у ході конфлікту за о. Даманський у 1969 р. було розміщено військові угруповання обох сторін. Із покращенням двосторонніх відносин учасників конфлікту кількість військ була зменшена, але сторони все ще потребували інституційного механізму для гарантії безпеки кордонів. Двадцять шостого квітня 1996 р. КНР, Росія, Казахстан, Таджикистан та Киргизстан підписали Угоду про укріплення довіри у військовій галузі в районі кордону [3]. На основі угоди наступного року були досягнуті домовленості про зменшення кількості збройних сил у прикордонних районах.

Таким чином, безпека кордонів як перший елемент центральноазійських інтересів виступала ключовим моментом китайської дипломатії в регіоні, адже саме цей аспект є для Китаю необхідною умовою для створення сприятливого оточення.

З 2001 р. більш актуальною проблемою для Китаю стала боротьба з тероризмом. В антитерористичній політиці Китаю в Центральній Азії основним питанням є протидія рухові «Східний Туркестан»

у Сінцзян-Уйгурському автономному районі та протистояння сепаратизму. Саме СУАР на даний момент є найбільшою безпечною турботою Китаю, адже включає в себе три великих загрози: сепаратизму, тероризму та релігійного екстремізму [29, с.3]. У 1930-х – 1940-х рр. ХХ ст. сепаратистський рух у складі мусульман-джадідістів, що населяли СУАР, прагнули створити «Східний Туркестан», апелюючи до географічних, мовних та культурних факторів. Зокрема, в 1933–1934 рр. повстанцям, що репрезентували цей пантюркістський рух, вдалося на короткий час сформуванню так звану «Першу Східну Туркестанську республіку»; у другій половині 1940-х рр. це утворення тимчасово відродилося під назвою Другої Східної Туркестанської республіки. Але насправді «Східний Туркестан» у сучасному СУАРі історично не має нічого спільного зі стародавніми державними утвореннями, до яких апелюють апологети руху. Термін «Східний Туркестан» був вперше використаний російськими вченими у ХVІІІ ст. для позначення китайської частини Центральної Азії — Китайського Туркестану. Центральноазійський регіон називали Західним (Російським) Туркестаном; це була частина Центральної Азії, що пізніше увійшла до складу Російської імперії [27, с. 5]. Отже, термін «Східний Туркестан» є терміном виключно географічним і використовувався в Росії та на Заході для розмежування китайського СУАРу та власне Центральної Азії. Тож «Східний Туркестан» не має жодного відношення ні до етносу, ні до країни, а тому не може й слугувати етнічним, національним чи історичним обґрунтуванням для формування державності.

Сучасний рух «Східний Туркестан» виник у ХХ ст. У 1990-х рр. безпекова ситуація у СУАРі погіршилася, не в останню чергу через появу нових незалежних центральноазійських країн біля китайського кордону після розпаду СРСР. Здобуття незалежності центральноазійськими республіками відродило у представників руху «Східний Туркестан» надії на створення незалежного «Східного Туркестану». Крім того, нові незалежні держави виявилися вельми слабкими в політичному, економічному та ідеологічному сенсі, що створило вакуум у відповідних сферах у регіоні. У Центральній Азії активізувалися терористичні та сепаратистські угруповання, які під впливом внутрішнього тиску стали розповсюджуватися за межами регіону, в тому числі

наблизилися до кордонів Сінцзян-Уйгурського автономного району, що актуалізувало питання про безпеку кордону для китайської влади. Небезпека «Східного Туркестану» швидко стала для Китаю серйозною проблемою, проте до подій 11 вересня 2001 р. КНР цього не афішувала. Тільки після атаки терористів на Всесвітній торговельний центр та Пентагон (США) в Китаї відбулося публічне обговорення проблематики «Східного Туркестану» та тероризму [6].

Велику увагу керівництво КНР приділяло розвитку північно-західних районів та прикордонній торгівлі. Ця частина Китаю, а особливо СУАР, була близькою до Центральної Азії за культурними традиціями і мала природні транспортні та торговельні переваги. Це робило економічне співробітництво з Центральною Азією зручним каналом для економічного розвитку китайського північного заходу та прикордонних районів. Нарешті, Центральна Азія розглядалася Китаєм як важлива транспортна вісь, що пов'язувала Китай з Європою та Західною Азією (так, маршрут із Китаю до Європи через Центральну Азію більш ніж на 1000 км коротший, ніж шлях через Сибір) [23, с. 148]. І, звичайно, мінеральні ресурси (нафта, уран та природний газ), на які багата Центральна Азія, були виключно важливими для економічного розвитку Китаю, і доступ до яких він намагається отримати.

Ще одним елементом інтересу Китаю до Центральної Азії виступала геополітика. Регіон Центральної Азії розглядається як «тил» КНР на геополітичній арені. Натепер південно-східний вектор інтересів знаходиться у фокусі китайської стратегії та виступає основним джерелом стратегічної протидії. Як уявляється, зараз першочерговим завданням зовнішньої політики Китаю є недопущення незалежності Тайваню та запобігання будь-яким рухам, що сприятимуть відчуженню острова від материкової «батьківщини». Джерелом стратегічного тиску тут може бути протистояння між КНР та США через вірогідну підтримку Сполученими Штатами незалежності Тайваню. Тому у стратегічному сенсі Китаю необхідна стабільність на всіх інших флангах, аби мати можливість сконцентрувати зусилля на Південно-Східній Азії. Тож Центральна Азія в цій схемі являє собою відносно незалежний стратегічний регіон на периферії КНР, що сприймається як стратегічний тил держави.

Розуміння Центральної Азії як стратегічного тилу визначає прагнення Китаю підтримувати стабільність та запобігати геополітичній конфронтації в регіоні. До 11 вересня 2001 р. геополітична безпека Центральної Азії не викликала в КНР особливих побоювань, адже до цього часу діяльність США в цьому важливому для Китаю регіоні в основному стосувалася проблематики прав людини та наслідків ліквідації ядерних озброєнь. Але згодом геополітична ситуація суттєво змінилася: США безпосередньо ввійшли до регіону та заснували тут свої воєнні бази, покликані підтримувати антитерористичні операції в Афганістані. Зокрема, менш ніж за тиждень після терактів 11 вересня 2001 р. керівництво Узбекистану дозволило розгорнути американські війська на своїй території. Згодом до Узбекистану долучилися Таджикистан та Киргизстан: американським збройним силам було відкрито доступ до трьох таджикистанських аеродромів, а також до повітряних баз у Бішкеку та Оші. Присутність американських збройних сил у регіоні сприймається Китаєм як серйозна геополітична проблема. База військових сил США у Киргизстані, наприклад, знаходиться доволі близько від китайського кордону.

Незалежно від офіційно проголошених США функцій таких баз, їхня наявність непокоїла КНР та спонукала китайське керівництво до переосмислення бачення геополітичної безпеки в Центральній Азії. Такий переоцінці сприяло і те, що Сполучені Штати не оголосили конкретних термінів свого військового дислокування в регіоні. У Китаї висловлювалися різні думки стосовно впливу таких геополітичних змін на стратегічну безпеку КНР — від розгляду військової присутності США як геополітичної загрози до діаметрально протилежних точок зору. Тож розгортання американських військових баз у Центральній Азії та затвердження їх перманентної військової присутності в регіоні стало своєрідним лакмусовим папірцем для американсько-китайських відносин, які були частиною загальної зовнішньополітичної стратегії Китаю та мали ґрунтуватися на основі «конструктивних дій та співпраці» [26, с. 219]. Отже, зміна загальної безпекової ситуації у світі після подій 11 вересня 2001 р. суттєво посилила інтерес Китаю до геополітичної ролі Центральної Азії.

Нарешті, останнім блоком інтересів Китаю в Центральній Азії була діяльність у регіоні крізь призму ШОС, що стала основою китайської

дипломатії в Центральній Азії. Враховуючи загальну роль Китаю в цій багатосторонній організації, можна стверджувати, що укріплення ШОС сприяє посиленню впливу КНР в регіоні, а її ослаблення, відповідно, зменшенню такого впливу. Слід відмітити, що «шанхайський» інтерес Китаю не був результатом довгої та продуманої політики КНР, а радше сформувався спонтанно. Однак навіть при цьому організація зіграла важливу роль у затвердженні Китаю в Центральній Азії і відтак є важливим дипломатичним інструментом.

Присутність і посилення уваги до регіону Центральної Азії з боку великих держав (зокрема, США та Росії) утворили для Китаю комплекс суперечливих, з елементами суперництва і співробітництва, відносин із ними. Геополітичні інтереси Китаю в регіоні великою мірою збігалися з інтересами Росії: обидві великі держави прагнули безпеки для своїх кордонів та виділяли як особливо небезпечну загрозу використання регіону як транзитної зони для наркотрафіку з Афганістану. Також і Китай, і Росія відкидали зазіхання Заходу на контроль над євразійським простором і регіоном Центральної Азії включно через встановлення перманентної військової присутності. Проте, хоча така присутність і розглядалася КНР та Росією як геополітична загроза, вони не прагнули створити антиамериканський альянс у Центральній Азії. Двосторонню співпрацю в Центральній Азії Китай і Росія розглядали як більш важливий напрямок відносин, ніж розвиток тут відносин зі США.

Разом із тим Китай та Росія в регіоні не лише мали спільні інтереси, а й виступали суперниками, прагнучи здобути тут власний пріоритет. Таким чином, суперництво Китаю та Росії за вплив у регіоні було неминучим. Центральна Азія і в більш ранні історичні періоди слугувала зоною суперництва держав, що також залишило в геополітичних прагненнях цих акторів важливий слід [11, с. 9]. Центральна Азія більш ніж сто років була частиною Росії, але з отриманням колишніми радянськими республіками незалежності Китай знову увійшов до регіону. Значення Росії відтак зменшилося, а Китаю — навпаки, підвищилося. Але це автоматично не призводить до абсолютного домінування когось із них у Центральній Азії.

Доцільним видається розглядати фактор впливу Китаю та Росії в регіоні не через призму двосторонніх відносин цих великих держав,

а радше через те, як Росія реагуватиме на посилення впливу Китаю в Центральній Азії (адже Росії досі властивий «комплекс імперії» і ставлення до регіону як до своєї одвічної зони інтересів). Тож, коли мова заходить про Центральну Азію, всі нові тенденції та впливи, які її стосуються, одразу ж загострюють підозри Росії щодо діяльності тут інших глобальних гравців та викликають багато питань. Звичайно, Росія визнала право Китаю на присутність у Центральній Азії та важливість співробітництва з цією державою, але посилення ролі Китаю їй, без сумніву, непокоїть. І хоча Росія та Китай дійшли згоди щодо стратегічного співробітництва в Центральній Азії, Росія продовжувала ставитися з підозрою до розгортання китайської діяльності в регіоні. Присутність будь-яких інших великих держав (Китаю, США тощо) в регіоні негативно сприймалася Росією, адже Центральна Азія на рівні з іншими колишніми «територіальними здобутками» Російської імперії та СРСР офіційно продовжували фігурувати як «сфера російських життєвих інтересів» [2]. Тож у плані втручання в зону цих «природних» для Росії інтересів Китай, на думку Москви, ні в чому не відрізнявся від тих же Сполучених Штатів.

Китай зі свого боку, маючи тісні зв'язки з Центральною Азією на історичному, економічному, культурному, безпековому, політичному рівнях, вважав природною своєю участь у процесах у Центральній Азії та продовжував розвивати відносини із країнами регіону.

У період після «холодної війни», коли політичні блоки втратили свій вплив, країни отримали можливість розвивати відносини з будь-якими партнерами. Тож американський фактор міг певним чином зменшити ймовірне суперництво між КНР та РФ, якщо б вони об'єдналися для протидії Заходу. Оскільки присутність США не зменшиться в регіоні найближчим часом, «антиамериканська карта» теоретично може стати довгостроковою базою дружніх російсько-китайських відносин у Центральній Азії.

Структура ж китайсько-американських відносин у Центральній Азії була доволі контроверсійною: з одного боку, у безпековій сфері, яка торкалася боротьби з тероризмом, обидві країни мали спільних суперників та спільні цілі; з другого боку, сторони плекали зовсім різні інтереси в традиційній галузі безпеки. Останнє було пов'язане з військовою при-

сутністю США в Центральній Азії, що викликало в КНР побоювання [16, с. 90]. Таке протиріччя «сплутувало карти» в форматі двосторонніх відносин КНР та США: обидві держави прагнули протидіяти тероризму задля зміцнення регіональної стабільності, але саме це співробітництво в результаті й породжувало дисонанс традиційних концептів безпеки.

Військова присутність США в Центральній Азії мала ряд як позитивних, так і негативних факторів для КНР. Зокрема, з одного боку, повалення режиму «Талібану» сприяло відносній стабілізації ситуації навколо Центральної Азії та було вигідно Китаю. З другого боку, створення в Центральній Азії американських військових баз матиме більш широкі стратегічні наслідки. Так, в разі протистояння з Китаєм щодо тайванського питання США можуть скористатися своєю військовою присутністю в Центральній Азії, аби натиснути на КНР з тилу.

На думку китайської сторони, військова присутність американців у регіоні може також деструктивно впливати на фактор енергетики [13, с. 7]. Центральна Азія стала основним постачальником енергоресурсів до Китаю. Імпортувати ресурси з регіону для цієї держави стало дуже вигідно, адже транспортування ведеться через наземні мережі, захищені від втручання інших країн. Присутність же американців на теренах основної енергетичної бази Китаю зробила перевагу Китаю в галузі постачання центральноазійських енергоресурсів проблематичною. Тож Китай виступає проти тривалої (а, скоріше за все, саме такий характер має американська присутність у регіоні) дислокації військ США в Центральній Азії.

На думку китайської дипломатії, Центральна Азія не була ключовим елементом китайсько-американських відносин, а ситуація в регіоні залежала від загального контексту цих відносин. Як зазначалося вище, китайська дипломатія мала ряд причин розвивати конструктивні відносини зі США. Цього потребували економічний розвиток Китаю, стабільність Тайванської протоки, посилення стратегічного оточення та його безпека. Тож малоімовірно, що Китай ризикуватиме стабільністю двосторонніх відносин зі США заради здобуття односторонньої вигоди в центральноазійському регіоні.

Щодо формату трикутника «США — КНР — Росія», то на початку XXI ст. Китай надавав перевагу Росії, адже стратегічним базисом для трьохсторонніх відносин для нього виступала саме ця вісь.

Після захоплення російськими військами Криму 2014 р. китайсько-російські відносини в Центральній Азії зазнали суттєвих змін. Зокрема, відчутнішим стало розширення економічного впливу Китаю на захід, що створило впливову альтернативу російській регіональній стратегії відносно Центральної Азії. Останнім часом зросла взаємодія країн-контролерів нафтогазових ресурсів Центральної Азії з Пекіном. Так, з ослабленням позицій Росії в нафтогазовій сфері Туркменістану внаслідок санкцій, Китай став основним споживачем туркменського природного газу, що постачається до КНР через новозбудовану транзитну мережу. Відбулося укладення угод про фінансування Китаєм розбудови відповідної інфраструктури з Таджикистаном та Казахстаном. Оскільки зміцнення позицій Китаю в регіоні відбувається на основі посилення взаємодії в нафтогазовому секторі, позиції колишнього галузевого монополіста — Москви — дедалі слабшають. Тож за останні кілька років Туркменістану, Казахстану та Узбекистану вдалося суттєво диверсифікувати мережу постачання газу на китайський ринок в обхід Росії та дістати бажану транзитну незалежність від Москви (якої, однак, поки що не позбулися зав'язані за російський імпорт газу Таджикистан та Киргизстан).

Китай виступає найважливішим економічним партнером країн Центральної Азії та є головним імпортером нафти та газу з Туркменістану та Казахстану. Більше того, енергетичні відносини з Китаєм практично забезпечили Туркменістану захист від активного втручання у внутрішні справи країни з боку Москви: фактор присутності Пекіна в енергетичній сфері Туркменістану з великою кількістю контрактів на мільярди доларів на поставки туркменського газу в Китай фактично зв'язує російському керівництву руки на цьому напрямку зовнішнього тиску [25].

У двосторонніх відносинах з іншими чотирма країнами Центральної Азії Китай також узяв курс на витіснення Росії. Зокрема, інвестиції Китаю до Центральної Азії вже перевищили російські вливання в регіон, відтак переорієнтація країн Центральної Азії з Москви на Пекін вже інтенсивно відбувається та майже напевно поглибиться й у майбутньому [14, с. 9]. Китайські підприємці мають великий досвід у залученні фондів до центральноазійських економік та навчилися маневрувати у специфічному місцевому інвестиційному кліматі.

Важливим є й прагнення Пекіна розширити мережу доріг та залізниць для експорту власної продукції в Центральну Азію та через неї до Європи. Тож у цілому Китай був значно більш привабливим економічним партнером для країн Центральної Азії, аніж Росія: на відміну від Москви, Пекін не тільки пропонував більш вигідні умови для співпраці, а й не вимагав безумовної політичної інтеграції для закріплення економічних відносин, здійснюючи вплив на центрально-азійських партнерів за допомогою м'яких важелів. Нарешті, успішне запровадження китайського торгівельного проекту «Економічний пояс Шовкового шляху» проявило себе чудовою альтернативою російській геополітичній концепції.

Важливу роль у подальшому поглибленні співпраці між Китаєм та країнами Центральної Азії відіграватиме й поступова зміна в останніх керівних еліт. Із відходом від справ загартованих радянською системою політичних діячів та появою «нової крові» зміниться й сприйняття ролі Росії в орбіті інтересів самої Центральної Азії: відтепер Москва розглядатиметься з позиції не традиційного системного підпорядкування «центрові», а в контексті останніх агресивних та непередбачуваних дій Росії. Новий підхід до розгляду відносин із Москвою також знайде відображення в ідеологічній сфері, що візьме до уваги непереможне бажання Москви займатися «збиранням земель» [14, с. 10].

Таким чином, ключовими складниками інтересів КНР в Центральній Азії протягом кінця XX — початку XXI ст. виступали питання безпеки, економічної співпраці, безпеки кордонів, боротьби з тероризмом і сепаратизмом та геополітики. Із розпадом СРСР Китай почав відновлювати власний вплив у Центральній Азії, однак зіткнувся з двома іншими зовнішніми гравцями — новим для регіону в особі США та «традиційним» — РФ. На початку XXI ст. утворений у регіоні трикутник геополітичної конкуренції у складі цих держав відійшов від звичного наприкінці XX ст. формату тимчасової рівноваги інтересів, оскільки активізація кожного з акторів у рамках новітніх регіональних та світових політичних умов призводить до загострення ставлення кількох інших до подібної діяльності. Оптимальним сценарієм розвитку взаємодії між США, КНР і Росією в Центральній Азії на початку XXI ст. було встановлення «modus vivendi» в рамках ре-

гіональної політики, проте, реальний результат повзучого протистояння трьох держав у регіоні, ймовірно, залишатиметься спірним та відкритим протягом тривалого часу. До анексії Криму відносини між трьома зовнішніми акторами найкраще описувалися поняттям «конкуренція», але зі збільшенням поляризації та «зміною правил гри» ці відносини можуть опинитися на межі конфронтації.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кауменов А. Казахстанско-китайские экономические отношения: механизмы и принципы. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.kazenergy.com/ru/2-26-27-2009/3022-2011-11-23-10-57-53.html> (время обращения: 4 января 2014 г.). — Название с экрана.

2. Россию не должно устраивать присутствие внерегиональных держав на пространстве бывшего СССР. — Трубников. РИА Новости. 12.05.2004. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ria.ru/politics/20040512/587318-print.html> (дата обращения: 12 ноября 2013 г.). — Название с экрана.

3. Соглашение между Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Российской Федерацией, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы от 26 апреля 1996 года. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3879 (дата обращения: 6 ноября 2013 г.). — Название с экрана.

4. Турарбеков Б. Делимитация границы как она есть / Б. Турарбеков // Континент. — № 22(35). — 15–29 ноября 2000. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.continent.kz/2000/22/17.html> (дата обращения: 4 ноября 2013 г.). — Название с экрана.

5. Ханин И. О делимитации и демаркации государственной границы между Кыргызской Республикой и Китайской Народной Республикой. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://old.risk.ru/rus/regions/tianshan/khanin/index.html> (дата обращения: 3 ноября 2013 г.). — Название с экрана.

6. Beina Xu, Fletcher H., Bajoria J. The East Turkestan Islamic Movement. — [Electronic Resource]. — Mode of Access: <http://www.cfr.org/china/east-turkestan-islamic-movement-etim/p9179> (Last Access: March 31, 2017). — Title from the Screen.

7. Blank S. The Strategic Importance of Central Asia: An American View / S.Blank // Parameters: U.S. Army War College. — Spring 2008, Vol. 38, Issue 1. — p. 73–87.

8. China, The United States, and the Future of Central Asia: U.S.- China Relations [D. Denoon]. — New York University Press, 2015. — 464 p.
9. Chuanglin F., Danlin Yu. China's New Urbanisation. Developmental Paths, Blueprints and Patterns /F.Chuanglin, Yu Danlin. — Springer, 2016. — 329 p.
10. Clarke M. Xinjiang and China's Rise in Central Asia — A History / M. Clarke. — Taylor & Francis, 2011. — 224 p.
11. Energy Security in Central Asia / [Wesley M.]. — New York: Routledge, 2007. — 256 p.
12. Greene D. As China Invests, Many Kazakhs Say: Not Too Fast. — [Electronic Resource]. — Mode of Access: <http://www.npr.org/2011/06/07/136822829/as-china-invests-many-kazakhs-say-not-too-fast> (Last Access: March 12, 2017). — Title from the Screen.
13. Hageraats B., Villaseñor C. Changing Places: Sino-American Rivalry and Cooperation in Central Asia / B. Hageraats, C. Villaseñor. — CENAA Analysis. — 14 p.
14. Horak S. Russia's Intervention in Ukraine Reverberates in Central Asia / S.Horak // Central Asia — Caucasus Analyst. — BI — Weekly Briefi g. — Vol.16. — No. 6. — 19 March 2014. — P. 9–13.
15. Horta L. The Dragon Looks West: China and Central Asia / L. Horta // IPRIS Viewpoints. — October 2013. — 3 p.
16. Huasheng Z. China, Russia and the U.S.: Their Interests, Postures, and Interrelations in Central Asia / Z. Huasheng // Central Asia and the Caucasus. — No. 6 (30), 2004. — P. 86–94.
17. Kazakhstan — China Oil Pipeline Opens To Commercial Operation. People's Daily Online. 12 July 2006. — [Electronic Resource]. — Mode of Access: http://english.peopledaily.com.cn/200607/12/print20060712_282194.html (Last access: November 3, 2013). — Title from the Screen.
18. Lemon E., Schottenfeld J. Putin's Ploys in Central Asia and His Weakening Influence in the Region. — [Electronic Resource]. — Mode of Access: <https://www.foreignaffirs.com/articles/china/2016-01-14/putins-ploys-central-asia> (Last Access: April 4, 2017). — Title from the Screen.
19. Mackerras C., Clarke M. China, Xinjiang and Central Asia: History, Transition and Crossborder Interaction Into the 21st Century /C. Mackerras, M. Clarke. — New York: Routledge, 2009. — 208 p.
20. Olimat M. China and Central Asia in the Post-Soviet Era: A Bilateral Approach / M. Olimat. — Lexington Books, 2015. — 254 p.
21. Peyrouse S. Central Asia's Growing Partnership with China / S. Peyrouse. — EUCAM Working Paper №4. — October 2009. — 13 p.
22. Quadrennial Defense Review. — Washington, D.C., U.S. Department of Defense. — February 6, 2006. — 92 p.

23. Rumer E., Trenin D., Huasheng Z. Central Asia. Views from Washington, Moscow and Beijing / E. Rumer, D. Trenin, Z. Huasheng. — New York: Armork, 2007. — 224 p.

24. Sagatov E. Atasu — Alashankou Pipeline. — [Electronic Resource]. — Mode of Access: <http://large.stanford.edu/courses/2010/ph240/sagatov2> (Last access: March 15, 2017). — Title from the Screen.

25. Satke R., Galdini F. How is the Ukrainian crisis affecting Central Asia? — [Electronic Resource]. — Mode of Access: <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/06/ukraine-crisis-central-asia-201466124720172220.html> (Last access: February 28, 2016). — Title from the Screen.

26. Sheives K. China Turns West: Beijing's Contemporary Strategy Towards Central Asia / K. Sheives // Pacific Affairs. — Summer 2006; 79, 2. — P. 205–224.

27. Situating the Uygurs between China and Russia / [I. Beller-Hann, M. M. C. Cesaro, R. Harris, J. Smith Finley].— England: Ashgate Publishing Limited Gower House, 2007. — 249 p.

28. Taishan Yu. A History of the Relationship between the Western and Eastern Han, Wei, Jin, Northern and Southern Dynasties and the Western Regions / Y. Taishan // — Sino-Platonic Papers. — University of Pennsylvania. — No. 131. — March 2004.

29. The New Great Game in Central Asia. China Analysis. — European Council on Foreign Relations. — September 2011. — 13 p.

30. Turkmenistan: Gas Pipeline To China Is Ready. 08.22.2006. — [Electronic Resource]. — Mode of Access: <http://www.asianews.it/view4print.php?l=en&art=6997> (Last access: November 3, 2013). — Title from the Screen.

3.2. Реалізація концепції Економічного поясу Шовкового шляху в Центральній Азії

Держави пострадянського простору азійського регіону після розпаду СРСР фактично виявилися ізольованими від морських шляхів та географічно позбавленими ринків третіх країн. Не маючи вибору, саме вони нашвидкуруч віднайшли спільну мову з Москвою і включилися у всі кремлівські програми і плани щодо відтворення колишнього цілого, яким був СРСР. Економічно потужні держави, переважно ті, які

мали достатньо енергоносіїв і практично не залежали від російського ринку збуту і російських сировинних поставок, обрали хоча й важкий для реалізації, однак самостійний шлях розвитку. Серед країн виявилися й такі, що через тиск Москви змушені були шукати іншу форму міжнародного існування, як, наприклад, Туркменістан, який закріпив власний нейтралітет із 12 грудня 1995 року.

Пострадянські європейські держави, зокрема Україна, Республіка Молдова, Грузія і Азербайджанська Республіка послідовно відстоювали власний суверенітет і право на самостійний розвиток, хоча наштовхнулись на жорсткий супротив Москви. Країни-«самостійники» задля помноження спільних зусиль у протистоянні торговельно-му і політичному шантажу Росії об'єдналися в міжнародній організації ГУАМ, яка із приєднанням Узбекистану у 1999 році отримала назву ГУУАМ. У результаті виходу у 2003 році Узбекистану з організації ГУАМ повернулася до попередньої аббревіатури, прийнявши оновлену назву: Організація за демократичний розвиток ГУАМ (ОДЕР-ГУАМ) зі штаб-квартирою в столиці України м. Києві.

Спростовуючи всі необґрунтовані заяви щодо «щирих» намірів керівництва Росії на демократичне і рівноправне роз'єднання своїх колишніх партнерів із радянському блоку, зазначимо, що Москва готувалася до розвалу Союзу (нині вже «історичного рішення») заздалегідь. Це підтверджують і попереднє переведення накопичених радянськими громадянами грошей із республіканських відділень ощадних банків СРСР в центральний Внешторгбанк Росії в Москву; а також реалізоване російським керівництвом підпорядкування — переведення провідних гігантів радянської промисловості союзного значення, що розташовані у колишніх республіках, під управління Росії ще до розпаду СРСР тощо.

Центральні ЗМІ поступово готували до цього кроку і громадську думку: апофеозно і голосно розгорталися судові справи нечесних на руку розкрадачів державної власності — перших осіб деяких республік (узбецькі справи, молдовські негаразди). Політичні діячі минулої доби клеймили ганьбою, а силовики розправлялися за допомогою озброєних військ (як, наприклад, у Вільнюсі за наказом М. Горбачова) з «націоналістичними» виступами в країнах Балтії, а також в Україні;

дали розгорітися вірмено-азербайджанському конфлікту в Нагірно-му Карабаху, а пізніше — і в Придністров'ї. Планам ліквідації СРСР сприяв і ГКЧП — невдала спроба М. Горбачова утриматися при владі в Кремлі. Отже, на наше глибоке переконання, **основними чинниками ліквідації СРСР і як наслідок посилення на цьому просторі позиції інших світових гравців, зокрема Китаю, були боротьба лідерів за владу та особистісні фактори прагнення наживи.**

Більшість колишніх радянських республік опинилися в кардинально новій ситуації і знеацька були поставлені у нові умови політичного та економічного життя. Україна, спираючись на норми міжнародного права, намагалася захистити власні права і відстояти свою концепцію щодо об'єднання колишніх республік, а нині «незалежних держав», всіляко протидіяти перетворенню Співдружності НД у наддержавну структуру, очолювану Російською Федерацією.

Політика США і КНР в Центральній Азії. Серед гальмівних причин подальшого політичного розвитку пострадянських країн, яких нині Світ називає Новими незалежними державами (далі — ННД), виокремимо геополітичні виклики, що найяскравіше виявилися у жорсткій боротьбі Вашингтону і Москви за опанування цим регіоном. До зацікавлених гравців долучилася й Китайська Народна Республіка, яка обрала «м'який» варіант впливу на євразійський простір і завдяки такому вибору досягла доволі помітних успіхів у просуванні власних інтересів як у політичній сфері впливу на керівництво азійських держав, так і на економічний стан середньоазійських країн. Зазначимо, що за всієї зацікавленості регіоном інтереси Вашингтону до пострадянського азійського простору коливалися залежно від ринкової енергетичної кон'юнктури, яка, фактично, диктувала і формувала зовнішньополітичну поведінку цієї могутньої держави. Це і визначення номенклатури країн «вісі зла», розгортання війн проти тих, хто пручався американському тискові, уведення санкцій, перехоплення ініціативи контролю за територіями, розміщення військових баз, вигідне кредитування тощо. Ідеться про американську присутність у Киргизстані, Таджикистані, Казахстані й Узбекистані під час розгортання іракської, іранської та афганської військових кампаній; про посилення американського впливу в Україні, в Грузії, Молдові і на Кавказі під час

політичних криз тощо. Із реалізацією США геополітичних завдань, що підтверджують події в Іраку, Ірані або Афганістані, американський інтерес до регіону Центральної Азії, як транзитного шляху для перекидання військ (оскільки відпала потреба у дозаправці літаків ВПС Сполучених Штатів) і спрямування енергопотоків затухав, переключаючись на інші міжнародні суб'єкти, що потрапляли в точку американського зосередження.

На противагу США, реалізуючи економічні реформи, КНР відмовилась від ізоляціоністської політики, розширила співробітництво з країнами Центральної Азії та всіма міждержавними структурами СНД і, зокрема, з Росією. ***Зовнішньоекономічна політика КНР відрізняється комбінованим характером, який включає активні спроби проникнення на ринки країн ННД***, водночас підкріплюючи співпрацю політичними домовленостями. Так, Китай бере участь у Шанхайській організації співробітництва, водночас не поспішає приєднуватись до Євразійського Союзу на чолі з Росією. Навіть участь у діяльності ШОС містить елементи економічної, а не політичної інтеграції — міждержавне співробітництво всередині самої організації. Тобто жодних особливих політичних структур, які б виконували функції наддержавного уряду, ШОС не утворила.

Спостерігаємо, що поступово торговельні відносини всередині регіону ННД втрачають колишню значимість у результаті зростання обсягів торгівлі з Китаєм та іншими країнами Азії. Очікувані зміни у структурі торгівлі лідерів простору ННД (переважно Казахстану), як бачимо, можуть мати не завжди позитивні геополітичні наслідки переважно для Росії, яка й нині намагається грати роль гравітаційного центру на пострадянському просторі [8].

Аналізуючи ситуацію, що складається в торговельних потоках азійських країн, можна зазначити превалювання взаємодії Китаю з Росією і Казахстаном, що пояснюється наявністю у Москви і Астани енергоносіїв, які посідають у товарній масі обороту з Китаєм першу позицію і приносять пострадянським країнам позитивне торговельне сальдо.

Поглибленню співпраці Китаю з Казахстаном сприяє низка факторів: територіальна близькість, протяжність кордонів, наявність енергоносіїв. Це спостереження підтверджується і показниками двосто-

роннього торговельно-економічного обороту: з 391 млн дол. у 1995 р. його обсяг досяг 40 млрд дол. у 2016 р. Для порівняння, оборот Росії і Казахстану за 2015 р. склав 14,5 млрд дол. Казахстан постачає Китаю сиру нафту і нафтопродукти, руди кольорових і чорних металів, ферохром, а також сільськогосподарські продукти: соняшник, шкіру, рибу, живих коней, чорний чай, пшеницю тощо.

До того ж Китай є крупним інвестором для Казахстану: понад чверть казахстанської нафти добуто за участі китайського капіталу, а трубопровід також побудований за китайські інвестиції. Особливий статус, який надає китайська сторона казахстанським партнерам, підкреслено запрошенням лідера КНР Сі Цзіньпіном президента Казахстану Н. Назарбаєва на головування самітом G-20. За результатами переговорів Астана і Пекін домовились реалізувати до 2020 року 51 спільний економічний проект. Казахстан іде назустріч Китаю і у вирішенні демографічної проблеми: вже розселив на своїй території вздовж прикордонної смуги півтора мільйона китайських громадян – етнічних казахів, які, на переконання китайської сторони, «прагнуть жити на своїй історичній батьківщині». До того ж, з 1991 по 2014 рр. понад 136 тисяч казахів із Китаю отримали статус оралмана (казах-репатріанта), що переселяються до Казахстану із сусідніх країн [10].

Вагомим фактором двостороннього співробітництва є й торговельно-економічні зв'язки. За останні роки Казахстан явно перевищив російські показники торговельного обороту з КНР [5]. Якщо у 2001 р. товарооборот між Китаєм і Казахстаном складав 1,288 млрд дол. США, то у 2008 р. за рахунок сировинної продукції цей показник зріс до 17,55 млрд дол. При цьому обидві країни планують розширити співпрацю і на інші несіровинні галузі економіки [9].

Активному просуванню Китаю на середньоазіатський ринок намагається протидіяти Росія, що поступово втрачає свої переваги і, відповідно, важелі в регіоні. Країна використовує власний чинник протидії експансії Китаю в Центральній Азії, оскільки сама претендує на цю роль [11]. Стримуючим фактором для Китаю на сучасному етапі є також превалювання російського експорту над китайським імпортом, що можна пояснити високою часткою паливно-енергетичних товарів у загальному обсязі експорту Росії в Китай. У середньому цей показник

дорівнює 42% всього російського експорту. Однак Китай, врахувавши таку залежність від російського чинника, вже випереджає Росію за багатьма показниками, зокрема і за зростанням частки експорту у світовій торгівлі промисловими товарами глибокої переробки. Не виключено, що з метою позбавитись від російської сировинної залежності, саме цей товарний пул китайська сторона перекине на російський ринок. До того ж іншими джерелами енергоресурсів, зокрема Казахстану та Узбекистану, витіснить російські.

Отже, Китай на сучасному етапі достатньо інтегрований в економічний простір Центральної Азії. На іншому полюсі інтеграції перебуває Російська Федерація, яка хоча і називається стратегічним партнером КНР, однак ефективно протистоїть експансії Піднебесної на пострадянському просторі. Інституційно інтеграційний простір за участі країн ЦА, до якого вже втягнутий Китай, оформлений Шанхайською організацією співробітництва.

Деякі негативні зсуви у т. зв. «мирному економічному співробітстві» двох потуг — Китаю і Росії, як можна передбачити, можуть невдовзі спричинити нестиковку платіжних систем обох держав, а також зростання невдоволення сторін через розрахунки зовнішньоторговельних операцій виключно національними валютами — юанем і російським рублем, що потягне за собою подорожчання товарної маси, плюс уведення рестрикційних обмежувальних заходів. Нагадаємо, що Росія неодноразово пропонувала перехід всіх країн-учасниць ШОС, а також ЄАЕС на розрахунки в російській валюті, тобто на рублі, проти чого категорично виступає Піднебесна.

Китай є ключовим партнером також **Киргизької Республіки**. При цьому за темпами зростання китайсько-киргизький товарооборот перевищує темпи російсько-киргизького і, як прогнозується, скоро його пережене. Зазначимо, що Киргизія зацікавила КНР низкою доволі перспективних промислових проєктів. Так, у 2016 році уряд Киргизії відмовився від послуг російської фірми «РусГидро» з будівництва Верхньонаринської ГЕС і Камбаратинської ГЕС-1. Китай розглядає киргизьку пропозицію як успішний крок для досягнення позитивних результатів у вирішенні енергетичних проблем. Китайська сторона також зацікавлена в імпорті сільськогосподарських продуктів тварин-

ного походження (зокрема молока), тому планує до 2020 р. побудувати великий агропромисловий комплекс у Чуйській області Киргизії площею 4,6 кв км під назвою «Зірка Азії», який забезпечуватиме КНР органічною продукцією.

Серед двосторонніх документів, укладених країнами в останній час, привертають увагу: угода про технічно-економічне співробітництво, про спільну експлуатацію газопроводу «Киргиз-Китай»; співпрацю у сфері охорони здоров'я, що широко залучатиме досвід традиційної медицини Китаю; кредитну угоду щодо будівництва автомагістралі Північ — Південь; про надання Киргизії кредиту у 10 млн дол., а також про надання автомобілів керівництву Киргизії. Перелік двосторонніх домовленостей включає також **Спільну декларацію про встановлення відносин стратегічного партнерства**, підписану Президентом КР Алмазбеком Атамбаєвим та Головою КНР Сі Цзіньпіном. На переконання президента Киргизії, такі домовленості з КНР, що спрямовані проти сучасних загроз і викликів, сприятимуть зміцненню стабільності в регіоні, а також поглиблять двостороннє співробітництво [1].

У Центральній Азії, як і в інших регіонах світу, китайська сторона реалізує концепцію «*посування від близького до далекого*», тобто поступове просування власних інтересів вперед. Ця концепція реалізується також і на таджицькому напрямі. Зростаюча економіка Китаю зацікавлена в отриманні таджицького алюмінію, бавовни, чорних металів, міді. Успішно реалізуються спільні проекти **Таджикистану** і КНР, серед яких робота золотодобувних підприємств «Зарафшан» і «Гірничопромислової компанії Таджикистану і Китаю». Таджикистан також надає китайській стороні в оренду значні площі своєї території. Так, китайська компанія «Чжунтай» орендувала 5 тис. га землі в Хатлонській області Таджикистану, вклавши у розбудову інфраструктури понад 20 млн дол. для створення текстильно-промислового технопарку. За деякими підрахунками, реалізація цього проекту принесе в бюджет Таджикистану понад 20 млн дол. Однак існує й інша сторона медалі: паралельно зростають і борги таджицької сторони перед КНР, які складають близько 800 млн дол.

Активну позицію займає Китай і у відносинах із **Туркменістаном**, торговельний оборот з яким досяг майже 10 млрд дол. Основу експорту

Туркменістану в Китай традиційно складає природний газ, який постачається спільно реалізованим у 2009 р. інвестиційним проектом — магістральним газопроводом, протягнутим із покладів Самандепе.

Першу позицію за обсягами торговельного обороту посідає Китай у співпраці з **Узбекистаном (УзР)**. Цей показник у 2016 р. склав 3,2 млрд дол., що становить 17,5% всього обсягу товарообороту країни. Російські позиції в узбецькій торгівлі зі світом перемістилися на друге місце і складають 17,3%, а третю займає Казахстан — 8,9%. Зазначимо, що активізація співробітництва КНР і УзР спостерігається з 2014 р., що було обумовлено досягнутими домовленостями Президента УзР Іслама Каримова з китайським керівництвом. На той час сторони підписали амбіційний 5-річний економічний план — «Програму розвитку відносин стратегічного партнерства на 2014–2018 рр.», який реалізують і досі. Провідним напрямом згаданого плану є реалізація китайсько-узбецького проекту зі співробітництва з видобутку й переробки уранових руд.

За обсягом узбецького експорту Китай посідає другу позицію (після Швейцарії). За офіційними даними, в Узбекистані діють понад 500 спільних підприємств, створених за участі китайського капіталу, а також представництва 70 компаній КНР. Сукупний обсяг китайських інвестицій в економіку УзР, за даними Центру Євразійських досліджень Китайського інституту міжнародних проблем, складає понад 7 млрд дол. [12].

Країни Центральної Азії розглядаються Китаєм як складові транзитного шляху досягнення Пекіном ринків своїх стратегічних партнерів у Перській Затоці і в Європі, тобто Великого китайського Шовкового шляху, і від стабільних відносин із ними залежить реалізація провідної китайської ідеї — відродження цього економічного поясу, який китайська сторона визначає «єдиним поясом».

Поглиблення співпраці з центральноазійськими країнами продиктовано також і непростою ситуацією, що склалася з економічним станом центральних і західних провінцій КНР. **Через розбудову безпосереднього співробітництва із сусідніми прикордонними країнами Пекін намагається врівноважити внутрішній регіональний економічний дисбаланс.** Реалізуються такі грандіозні плани через створення

власних інтеграційних зон з оперттям на використання колосальних фінансових ресурсів за трьома напрямками: політичне співробітництво, торгівля та інвестиції. Опанувавши політичною і торгівельною складовими, Пекін розгорнув широке інвестування в економіку прилеглих країн з Євразійського регіону і посів першу позицію за прямими іноземними інвестиціями в регіоні СНД. Так, у 2015 р. із 27 млрд дол. іноземних інвестицій 23,6 млрд припадало на Казахстан, а на частку Росії лише 3,4 млрд, що практично в сім разів менше казахстанських.

Підкреслимо, що переважна більшість інвестицій китайських ТНК – 98% пов’язана з енергетичним комплексом, тобто із **транспортуванням нафти і газу**. У той же час інвестиції Пекіна в інші сектори економіки країн Центральної Азії порівняно замалі і сягають кількох десятків мільйонів.

Центральноазійські країни зацікавлені у поглибленні співробітництва з Китаєм перш за все тому, що завдяки китайським інвестиціям вони розбудовують власну інфраструктуру, а саме: залізничний і автомобільний транспорт, електроенергетику, телекомунікації тощо. Як результат, китайський чинник у цих сферах став незамінним модернізаційним імпульсом для розвитку національних економік.

У зв’язку із зазначеним, на думку деяких експертів, Китай, використовуючи транзитивні країни Центральної Азії, поступово просуватиметься широтними коридорами «Схід—Захід», однак поступово згортатиме інші меридіанні шляхи, вигідні Росії і Казахстану, у першу чергу від коридорів «Північ—Південь» [6]. Хоча, на нашу думку, це питання є спірним, і скоріше за все китайська сторона використовуватиме різноспрямовані шляхи й надалі, інтенсивність яких коліватиметься від світової кон’юнктури і попиту. Як свідчить наявна практика, китайські інтереси простягаються як за широтними, так і меридіанними коридорами, оскільки коридори «Північ—Південь» виводять Китай на Іран, Близький Схід, і в перспективі на Індію — з одної сторони. Водночас з іншої — на Північ Європи, що вже сьогодні підтверджується неприхованим інтересом Піднебесної до північного маршруту великого Шовкового шляху, який, у зв’язку з потеплінням клімату, надає змогу вийти фактично на весь світовий простір, опанувавши ще й географічною Північню Європи. Саме цим можна по-

яснити появу нової китайської стратегії і розробку нової концепції **Економічного Шовкового шляху, про що йшлося вище, яку Китай запропонував як альтернативу всім країнам Північної півкулі Землі на противагу іншим економічним моделям.**

Роль Росії у такому варіанті розгортання подій бачиться сконцентрованою на поєднанні її власних інтересів у Центральній Азії через утворене Євразійське економічне співтовариство з китайським проектом Економічного Шовкового шляху. Однак, на наше переконання, такий варіант стане можливим тільки за умови значних поступок Пекіну з боку Росії, як у пануванні на просторі СНД, так і в інших географічних точках. До того ж Росії прийдеться обмежити власні амбіції щодо впровадження своєї монетарної системи на весь позоставший пострадянський простір, до якого Росії й досі не вдається долучити простір ШОС, оскільки таке суперечить китайським планам і цього не дозволяють власне китайські інтереси.

Китайська Народна Республіка свою присутність у Центральній Азії закріплює договірно-правовими домовленостями, що можна віднести до політичної площини співробітництва. Пекін уклав договори про стратегічне партнерство з Казахстаном, Таджикистаном і Узбекистаном, наслідком чого спостерігаємо нарощування китайської присутності в регіоні, концентрацію китайського капіталу в країнах Центральної Азії тощо. Посилення китайського чинника в регіоні спричинило приплив китайської робочої сили, поширення освітніх програм китайського спрямування тощо. КНР при цьому застосовує апробовані схеми. Поступове економічне опанування центральноазійськими територіями відбувається через скуповування акцій підприємств із видобутку і переробки копалин, переважно нафти і природного газу; будівництво транспортної інфраструктури, зокрема залізниць і сухопутних логістичних центрів; розбудову і опанування зрошувальною системою, від спроможності якої залежить територія автономного Сінцзян-Уйгурського району Китаю (СУАР), що активно користується центральноазійськими водними ресурсами.

Додамо, зазначена політика, яку сповідує КНР в Центральній Азії, не завжди сприяє успішному розгортанню китайських геополітичних проектів, викликаючи супротив азійських країн. Нагадаємо, що неза-

доволення азіатських республік політикою КНР викликала побудова каналу Чорний Іртиш — Карамай, що загрожуватиме екологічному стану Казахстану [4]. Додаткових проблем Казахстану додає і несанкціонований значний потік китайських трудових мігрантів у цю азіатську республіку, яких у Казахстані офіційно налічується понад 300 тисяч осіб. Китайська сторона всіляко заохочує переселенців і мігрантів, фінансуючи безліч економічних і соціальних проектів. Чисельно збільшується китайське населення в Узбекистані, яке опановує сільськогосподарський ринок країни тощо.

Підводячи ризик, зазначимо наступне. Регіон Центральної Азії входить до сфери геополітичних інтересів як Китаю, так і Росії. Ці ядерні держави нині зіткнулися в боротьбі за лідерство в Центрально-азійському регіоні, економічні і політичні проекти цих потуг перетинаються в багатьох похідних, конкуруючи між собою.

Інтереси обох країн зіткнулися і в межах співпраці країн-членів ШОС, куди також входять країни Центральної Азії. Питання стосується також і формату співробітництва в інших міжнародних організаціях. КНР запропонувала запровадити зону вільної торгівлі серед всіх учасників ШОС, що суперечить умовам функціонування російського проекту митного союзу в межах Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), де також присутні країни середньоазійського регіону.

Центральноазійські країни зі свого боку є доволі обережними у виборі геополітичних лідерів і, використовуючи набутий історичний досвід і природну прискіпливість у прийнятті геополітичних і стратегічних рішень, успішно користуються наданими зі всіх сторін можливостями, зокрема і купівлею військової техніки, що залишилася після США. Нині практично все, що США залишили по собі на азіатському просторі СНД — зброю, техніку, розбудовану інфраструктуру тощо, — поступово концентрується в руках Москви через купівлю або пряме привласнення, тиск і шантаж місцевої влади тощо. Зазначимо також, що Росія не тільки ліквідує іноземні військові бази у країнах пострадянського простору, а й на їх оснащенні активно розбудовує власні, водночас приторговує залишеною технікою і обладнанням [3].

Аналізуючи ситуацію, що склалася на пострадянському просторі, задаєшся питанням: чому колишні республіки СРСР обрали той чи

той варіант подальшого розвитку, що спонукало декотрих із них делегувати лідерство Москві? Що диктувало зовнішньополітичні уподобання? Відповіді на ці непрості питання лежать на поверхні.

Як бачимо, дотаційні країни колишнього СРСР після його колапсу за традицією обрали сильних зовнішніх партнерів, які можуть захистити, підтримати, і на яких вони у переважній більшості орієнтувались за радянської доби. Такою точкою відліку була Російська Федерація, яка і зараз є лідером простору, ядерною державою, заможною і тоталітарною. Саме Росія диктувала країнам-васалам «правила гри», формувала і реалізовувала модель і впроваджувала в життя механізми керування цим простором.

Важливою мотивацією, яка спонукала більшість держав зробити «російський» вибір, лежить також у вимірі детермінізму їхнього географічного положення, замкненості у серединній Азії і відсутності виходу до моря. Батько американської геополітики морський капітан Альфред Тайер Мехен (*англ. Alfred Thayer Mahan, 1840–1914*) в роботі «Вплив морської сили на історію (1660–1783)» обґрунтував важливість географічного фактору у формуванні самої держави, так і її політичних інтересів. Інший американський геополітик Ніколас Спикмен (*англ. Nicholas John Spykman, 1893–1943*) також дотримувався подібної ідеї, вважав, що «сила у кінцевому рахунку створює спроможність вести успішну війну, а в географії лежать ключі до проблем воєнної і політичної стратегії» [2].

Морські шляхи і користування ними створили не одну розвинену державу, а відсутність такого багатства диктує державам другорядність і, як правило, відсталість. Тому ті ННД, які історично позбавлені морського простору, — середньоазійські республіки, Молдова, Білорусь — були приречені шукати підтримки і захисту сильних союзників, яким на той час виявилась Росія.

Водночас багатьох держав відштовхнула від російського чинника імперська політика Москви, яка доволі швидко поміняла риторика від рівності і взаємодопомоги на диктат і шантаж. Москва й нині розглядає всю пострадянську територію власним геополітичним простором для реалізації новоімперських російських інтересів, зокрема і як ринку збуту неконкурентоспроможної продукції, так і сировинного додатку

і джерела робочої сили. У геополітичному розумінні Росія вважає пострадянський простір власним надбанням, що «по праву» отримала від російської імперії. Це далеко не нові російські ідеї. Про чіткі плани щодо країн СНД керівництво Росії заявило ще у 1995 році і офіційно закріпило в документах Кремля [7]: у Стратегічному курсі РФ щодо країн-членів СНД весь пострадянський простір оголошений Москвою зоною російських інтересів і підкреслено право Росії (яке вона привласнила) захищати своїх співвітчизників, зокрема і в країнах СНД, будь-якими засобами. Зазначені положення означають неповагу до прав інших держав, пряме втручання у внутрішні справи суверенних країн і пряму за-грозу всім суспільствам, що входять у цей простір.

З метою утримати всі пострадянські складові в одній кишені російське керівництво у свій час запустило в життя кілька проєктів міжнародних об'єднань, серед яких і організація «Співдружності Незалежних Держав». **Однак запустити проєкт — не означає його утримати під контролем. Для цього потрібні відповідні зусилля і відповідні матеріальні статки.** СНД, на думку її утворювачів, мала забезпечити поступовий перехід країн, що об'єдналися, до нової форми існування, можливо, і до нового інтеграційного простору. Таке, як передбачалося, дало б змогу провести політичні та економічні реформи, докорінно перебудувати економічні засади державного розвитку з тим, щоби досягти значного посунання в політиці, економіці і соціальному забезпеченні населення. Рівень міждержавних домовленостей мав захистити учасників СНД від будь-яких загроз, гарантувати внутрішньодержавну стабільність і протистояння внутрішньодержавним сепаратистським тенденціям. Організація об'єднувала 12 держав колишнього єдиного геополітичного простору, які взяли на себе зобов'язання розвивати рівноправне взаємовигідне співробітництво, формувати спільний економічний простір, митну політику, захищати навколишнє середовище, взаємодіяти в гуманітарній та інших сферах. Всі разом країни СНД за радянських часів склали могутній природний, виробничий і науково-технічний колишній радянський потенціал, хоча не всі з них змогли ним відповідно скористатися [9].

Уведення економічних і політичних санкцій проти Росії як загарбника і агресора призвело до послаблення політичних і економічних

позицій країни. Цим моментом вдало скористався Китай, посиливши свою присутність у пострадянському просторі.

КНР фактично опанувала ринком і транзитними можливостями Центральної Азії, простір якої може використовувати у просуванні власних економічних інтересів у різних географічних напрямках, перебираючи на себе роль головного чинника розвитку світової економіки. Основним стрижнем цієї ідеї, на переконання КНР, є **реалізація концепції Економічного поясу Шовкового шляху (2013 р.), доповнена Енергетичним поясом (2017 р.), що мають дати усьому Світові нові механізми подальшого розвитку.**

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Алмазбек Атамбаев: «Мы стоим на пороге новых совместных с Китаем и грандиозных для Кыргызстана проектов» /А. Атамбаев. — Бишкек, 11 сентября. — Режим доступа: <http://www.e-cis.info/news.php?id=6538>.

2. Жуджунь Дин, Ковалев М. М. Путь к рыночной экономике (китайская модель реформ). — Минск: Издательский центр БГУ, 2005. — 384 с.

3. Зампредседателя КНР Ли Юаньчао встретился с главой администрации президента РФ С.Ивановым (Источник: Агентство Синьхуа) 08:48.11/07/2014. — Режим доступа: <http://russian.people.com.cn/n/2014/0711/c31521-8754098.html>.

4. Импорт из Китая. Что везут из Поднебесной — топ-10 товарных ниш. — Режим доступа: <http://siblogistika.ru/import-iz-kitaya-chto-vezut-iz-podnebesnoj-top-10-tovarnyx-nish/>.

5. Карсыбеков Е. Скромная доля Казахстана в нефтяном секторе Китая / Е. Карсыбеков // Радио Азаттык. — Режим доступа: <http://rus.azattyq.org/>.

6. Лисоволик Ярослав, Винокуров Евгений. Китай предпочитает Казахстан / Я. Лисоволик, Е. Винокуров. — Режим доступа: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2016/01/15/624086-kitai-predpochitaet-kazahstan>. 14 января 2016 23:12.

7. Российско-китайское экономическое сотрудничество. Портал внешнеэкономической информации. Министерство экономического развития Российской Федерации. — Режим доступа: http://www.ved.gov.ru/exportcountries/cn/cn_ru_relations/cn_ru_trade/.

8. 26.05.2014: СНГ может превратиться в придаток Китая. — Режим доступа: http://alandepo.ru/SNG_mozhet_prevratitsya_v/.

9. Сун Ли. Модели регионального сотрудничества между республикой Казахстаном и Синьцзяном (СУАР, КНР). — Режим доступа: <http://articlekz.com/node/3558>.

10. Центрально-азиатський регіон став зоною впливання Китаю. — Режим доступу: <http://sng.today/platon/2001-centralno-aziatskiy-region-stal-zonoy-vliyaniya-kitaya.html>.

11. ЯН ФАНЬ. Китай и СНГ: интеграция или экспансия. — Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/kitay-i-sng-integratsiya-ili-ekspansiya/>

12. Ян Фань. Китай и СНГ: интеграция или экспансия. — Режим доступу: <http://sng.today/platon/2001-centralno-aziatskiy-region-stal-zonoy-vliyaniya-kitaya.html>.

3.3. Ідея «Один пояс, один шлях» як фактор стабілізації ситуації в регіоні Близького та Середнього Сходу

Ініціатива «Один пояс, один шлях», проголошена на XVIII з'їзді Комуністичної партії Китаю восени 2013 р. та оприлюднена Головою КНР Сі Цзіньпінем під час візиту в Астану у вересні 2013 р., представляє собою масштабний інтеграційний проект. Його складовими є проекти «Економічний пояс Шовкового шляху», в рамках якого планується створення трьох трансєвразійських транспортних коридорів: північного (Китай — Центральна Азія — Росія — Європа), центрального (Китай — Центральна та Західна Азія — Перська затока та Середземне море) й південного (Китай — Південно-Східна Азія — Південна Азія — Індійський океан), також «Морський Шовковий шлях XXI ст.», який передбачає створення двох морських маршрутів від узбережжя Китаю через Південно-Китайське море до Південно-Тихоокеанського регіону й від Китаю до Європи через Південно-Китайське море та Індійський океан.

Для країн регіону Близького та Середнього Сходу найбільше значення має центральний трансєвразійський транспортний коридор (Китай — Центральна та Західна Азія — Перська затока — Середземне море). Цей коридор найдовший, але й найважливіший у геополітичному значенні. Він зміцнює зв'язки Китаю з традиційно дружнім Іраном, розширює вплив на Центральну Азію, зміцнює відносини з Туреччиною та державами Європейського Союзу.

Підтримку проекту висловили 70 країн, міжнародних та регіональних організацій, 30 із них підписали з урядом КНР угоди про спільне будівництво. З 17 державами, які розташовані в зоні проекту, Китаєм створено 46 зон співробітництва. Серед них — ключові держави регіону Близького та Середнього Сходу: Пакистан, Іран, Саудівська Аравія.

Дипломатичні відносини між КНР та Пакистаном були встановлені у 1951 р. і зберігають стабільно добросусідський характер. За результатами візиту Сі Цзіньпіна до Пакистану у квітні 2015 р. пакистансько-китайські відносини були підвищені до статусу «стратегічного співробітництва та партнерства».

На поточний момент ключовим у розбудові проекту «Один пояс, один шлях» є саме Китайсько-пакистанський економічний коридор (КПЕК). Китайські інвестиції у його реалізацію становлять 46 млрд дол. Мета цього проекту — поєднати мережею шосейних доріг та залізниць пакистанський порт Гвадар (провінція Белуджістан) із китайським містом Кашгар (Сіньцзян-Уйгурський автономний район). Проект включає автомагістраль від порту Гвадар до міста Кашгар (2395 км), планується реконструкція Каракорумського шосе (1300 км) та магістралі Лахор–Карачі (1240 км). Внаслідок модернізації пакистанських залізниць за участю китайських компаній очікується підвищення швидкості перевезень з 85/105 км/год до 120 км/год. Планується також проведення оптиковолокнової лінії зв'язку між Кашгаром та Равалпінді [7].

Особливо важливим пунктом економічного коридору Китай — Пакистан виступає порт Гвадар на узбережжі Індійського океану, що забезпечує Китаю найкоротший шлях (скорочення в 4 рази: з 12 до 3 тис. км дистанції морських перевезень) до нафтових ресурсів Близького Сходу, які сьогодні забезпечують 60% китайського імпорту нафти, а китайських товарів — до Близького Сходу, Африки та Європи [3]. Порт Гвадар побудований у 2007 р. за участю китайського капіталу й з 2015 р. діє угода про оренду Китаєм цього порту на 40 років.

Обидві сторони покладають на цей проект великі сподівання. Для Китаю — це перший крок на шляху реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях»; можливість прискорити розвиток «континентального» Північно-Західного району (де проживає 400 млн людей), поєднати

природні та демографічні ресурси Пакистану з власними інвестиційними та технологічними можливостями для подальшого промислового розвитку; отримати доступ до ринків Центральної Азії, які слугуватимуть джерелом імпорту енергоресурсів та споживачами китайської продукції. Дороги, які зараз будуються у пакистанському Белуджістані в рамках китайсько-пакистанського економічного коридору, з'єднують цей район із північними районами Пакистану, Афганістаном, Центральною Азією та Китаєм.

Стратегія розвитку китайсько-пакистанського економічного коридору включена у план 13-ї п'ятирічки КНР (2016–2020 рр.). За даними китайських ЗМІ, 14 тис. китайських фахівців беруть участь у реалізації понад 200 проєктів на території Пакистану [8].

Для Пакистану, крім очевидної економічної вигоди, — це, за словами секретаря МЗС Пакистану А. А. Чоудхрі, надія на «зміцнення регіонального миру та стабільності». Розбудова китайсько-пакистанського економічного коридору суттєво сприяє соціально-економічному розвитку Пакистану: загальна вартість договорів на виконання китайськими підприємствами підрядних робіт у Пакистані становить 7,1 млрд дол. [10].

Важливим напрямком двосторонньої співпраці є робота з вирішення проблеми енергетичної безпеки Пакистану. З 2011 р. функціонує Пакистансько-китайська об'єднана енергетична робоча група, яка розробляє 19 проєктів енергетичного комплексу, включаючи будівництво гідроелектростанцій, використання відновлюваних джерел енергії (перший проєкт із використання енергії вітру реалізується у м. Джампір) й атомної електростанції у м. Карачі.

Водночас вагомим фактором успішної реалізації комплексу економічних проєктів залишаються питання безпеки. На значній частині пакистанської території (передусім у прикордонних з Афганістаном північно-західних районах, «поясі племен», великих містах — Карачі, Ісламабаді, ін.) спостерігається висока терористична активність. Зниження цих ризиків китайське керівництво пов'язує з перспективами соціально-економічного розвитку країн-учасників проєкту, що створюватиме взаємну зацікавленість у зміцненні безпеки, а також дозволить вирішувати проблеми політичної нестабільності через

розв'язання соціальних проблем. Проте на даному етапі значення терористичної загрози ігнорувати неможливо. Пакистанським військовим поки не вдається остаточно розгромити терористичні угруповання. Так, автомагістраль Гвадар — Кашгар була продовжена на 300 км, щоб обійти неспокійні райони. Для забезпечення безпеки об'єктів співробітництва з КНР у Пакистані була створена спеціальна дивізія з 10 тис. військовослужбовців. Військові Китаю та Пакистану обмінюються розвідувальною інформацією та регулярно здійснюють спільні антитерористичні навчання. Китай виділив 50 млрд дол. на охорону своїх спеціалістів. Загальний обсяг китайських інвестицій у пакистанську економіку перевищує 100 млрд дол., отже, наміри Китаю захистити свої внески є природними. Це було підтверджено і під час зустрічі у березні 2017 р. начальника штабу пакистанської армії генерала Камара Джаведа Баджві та віце-прем'єра КНР Чжана Гаолі, який заявив, що обидві країни повинні посилити співробітництво у сфері оборони та безпеки і в організованому порядку просувати будівництво КПЕК [9].

Довгострокове співробітництво пов'язує КНР і з Іраном. Товарообмін між країнами стабільно зростає від 12 млрд дол. у 1997 р. до 40 млрд дол. у 2013 р. та 51 млрд дол. — у 2015 р. [4].

Під час зустрічі лідерів КНР та ІРІ у 2015 р. у Нью-Йорку, під час роботи Генеральної Асамблеї ООН Сі Цзіньпін заявив: «КНР має намір у пріоритетному порядку просувати спільні з Іраном проекти в галузі інфраструктури та транспортно-комунікаційного взаємозв'язку, розширювати співробітництво у таких сферах, як залізниці, автомагістралі, металургія, автомобілебудування, електроенергія, інжиніринг, високі технології та охорона навколишнього середовища. Важливо також стимулювати співробітництво у сфері енергетичних ресурсів та фінансів. КНР готова повноцінно використовувати взаємодоповнюючі переваги обох країн в енергетичній галузі, щоб побудувати довгострокове та стабільне стратегічне співробітництво» [5].

Фундаментом китайсько-іранських відносин стратегічного партнерства є ряд важливих факторів. Серед них тривала історія двосторонніх відносин цих давніх цивілізацій, високий ступінь суверенітету зовнішньої політики Ірану, а також спільні уявлення про вади нинішньої системи міжнародних відносин та напрями її трансформації. Збі-

гаються іранські та китайські позиції з багатьох регіональних питань: необхідність швидкого врегулювання єменської кризи, збереження цілісності Іраку, Сирії, непримирима боротьба з терористичним угрупованням «Ісламська держава». Перспективним партнером Китаю Іран робить також його інвестиційний і демографічний потенціал, внутрішня стабільність та виключно важливе геополітичне розташування як перехрестя шляхів на Кавказ, до Центральної та Західної Азії.

За результатами візиту Сі Цзіньпіна у Тегеран у січні 2016 р. було підписано 17 документів, у тому числі угоду про всебічне стратегічне партнерство та Програму з розвитку відносин та розширення торгівлі на 25 років, яка передбачає збільшення ірансько-китайського товарообігу до 600 млрд дол. за 10 років. Під час візиту також було підписано міжурядовий меморандум про взаєморозуміння з метою заохочення та формування «Морського Шовкового шляху XXI ст.» та економічного поясу Іран — Китай у рамках цього проекту [6]. У контексті реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях» розробляються плани будівництва залізниць: крім існуючих Узень — Берекет — Горган, у лютому 2016 р. було анонсовано будівництво нової залізниці Китай — Киргизстан — Таджикистан — Афганістан — Іран. Економічно вона пов'язуватиме Китай із портами Перської затоки й через Туреччину надасть вихід до Європи. Також у 2016 р. було досягнуто домовленості про фінансування залізниці Тегеран — Мешхед. Ці маршрути дозволять збільшити обсяги транспортних перевезень, торгівлі, створять нові робочі місця, зменшать залежність від морських маршрутів у Тихому та Індійському океанах.

На думку іранського експерта Сейеда Мохаммада Аміна-Абаді, для забезпечення енергетичної безпеки та збереження високих темпів економічного зростання КНР розширює свою присутність у регіоні Західної Азії, а отже, виявляється прямо зацікавленою у зміцненні безпеки та стабільності у цьому регіоні. Дистанціюватися від внутрішньорегіональних проблем у таких умовах Китаю буде складно. Керівництво країни шукає надійного регіонального партнера і ним може виявитися саме Іран [2].

Близькому Сходу в концепції Нового Шовкового шляху відводиться роль перетину морського та континентального маршрутів.

Китай займає позиції провідного торговельного партнера більшості арабських держав, зростає обсяг взаємних інвестицій, КНР нарощує обсяги імпорту нафти з цього регіону. Політичні зміни в арабських країнах, які відбулися в результаті «арабської весни», не призвели до ускладнень у відносинах із КНР. Остання налагоджує співробітництво із силами, які прийшли до влади в Єгипті, Тунісі, Лівії. Нова арабська влада демонструє бажання продовжити традиційні контакти своїх держав із Китаєм, цінує матеріальну підтримку і прагне розширення співробітництва.

Головним зовнішньоекономічним партнером КНР у близькосхідному регіоні є Саудівська Аравія. Держави встановили дипломатичні відносини у 1990 р. Провідними напрямками співпраці, за словами посла КНР у Саудівській Аравії Лі Ченвеня, стали торговельно-економічне співробітництво, гуманітарний обмін та інтенсивний діалог на вищому рівні. З 2009 р. КНР стала основним покупцем саудівської нафти, випередивши США, ініціювала створення зони вільної торгівлі із Саудівською Аравією. Обсяг китайсько-саудівської торгівлі у 2014 р. склав 69,15 млрд дол., що у 230 разів більше, ніж на момент встановлення дипломатичних відносин. Комерційно-інвестиційну діяльність у Саудівській Аравії здійснюють 160 великих китайських підприємств, зокрема, саудівський ринок є головним для китайських будівельних підрядників [1]. Укладено угоду про стратегічне партнерство між саудівською національною нафтовою компанією Saudi Aramco та китайською корпорацією Sinopet.

Під час відвідування Саудівської Аравії головою КНР Сі Цзіньпінем у ході близькосхідного турне у січні 2016 р. формат двосторонніх відносин був підвищений до рівня стратегічного партнерства. Саудівська Аравія є державою-співзасновником Азійського банку інфраструктурних інвестицій і офіційно заявила про намір взяти участь у реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях».

У березні 2017 р. під час візиту до КНР короля Саудівської Аравії Салмана бен Абдель Азіза Аль Сауда було підписано 14 угод на загальну суму близько 65 млрд дол., які передбачають реалізацію 35 проєктів. Сторони підтвердили намір зміцнювати політичну довіру та розширити взаємодію з регіональних та міжнародних питань. Зростають

і гуманітарні контакти між країнами: відбувається обмін студентами, збільшується число китайських мусульман, які здійснюють хадж (у 2015 р. — 14, 5 тис.).

Проте поряд із взаємовигідним економічним співробітництвом існують деякі політичні розбіжності. Негативно в КНР сприймається факт поширення у Сінцзян-Уйгурському автономному районі, значна частина населення якого сповідує іслам, ідей, притаманних радикальним ісламістським рухам. Відмінними є й позиції країн у поглядах на перспективи врегулювання сирійської, єменської та іракської криз. Китай виступає за повне знищення терористів «Ісламської держави» із залученням ООН, за збереження чинного сирійського уряду, за якомога швидшу стабілізацію ситуації в Іраку та Ємені. Перешкодою на шляху реалізації стратегічного формату саудівсько-китайського партнерства може стати стратегія зовнішньої політики Саудівської Аравії, яка традиційно знаходиться у фарватері політики США, а отже, останні можуть впливати на ступінь саудівсько-китайської взаємодії.

Для Саудівської Аравії досить чутливим є питання співпраці КНР з Іраном, традиційним суперником Королівства за лідерство в регіоні Близького Сходу. Як відомо, саудівсько-іранські відносини перебувають у фазі відчутного загострення після страти 2 січня 2016 р. за рішенням суду Саудівської Аравії відомого і популярного серед віруючих шіїтського проповідника аятоли Німра ан-Німра. Конфронтація посилюється також залученням сторін до сирійської та єменської криз через підтримку різних конфліктуючих сторін. Позицію Китаю щодо цього озвучив голова МЗС КНР Ван І, який заявив: «Ми сподіваємося, що Саудівська Аравія та Іран зможуть врегулювати взаємні проблеми шляхом рівних і дружніх консультацій. Китай дружить і з Саудівською Аравією, й з Іраном. Ми готові взяти на себе посередницьку місію» [11]. Проте сторони конфлікту навряд чи скористаються цією пропозицією. Характер ірансько-саудівського суперництва не передбачає компромісу. Країни залишаються суперниками за лідируючі позиції не тільки в регіоні Близького та Середнього Сходу, але й у мусульманському світі загалом.

Для Китаю Іран і Саудівська Аравія — рівноцінні і однаковою мірою важливі партнери. За оцінками Міжнародної енергетичної аген-

ції, у найближчі 20 років потреби в імпорті нафти у Китаю зростуть вдвічі й основними постачальниками представляються Іран та Саудівська Аравія. Отже, КНР зацікавлена в усуненні напруженості у саудівсько-іранських відносинах та у зміцненні стабільності в регіоні Близького та Середнього Сходу задля забезпечення безперешкодного постачання нафти для китайської економіки.

Без сумніву, будь-який крок Китаю суттєво впливає на геополітичну картину світу. Ініціатива «Один пояс, один шлях» представляється втіленням китайського погляду на контури нової моделі міжнародного співробітництва.

Він слугуватиме позитивною силою для розвитку в одному з найбільш турбулентних регіонів світу, сприятиме розвитку регіонального ринку, активізуватиме інвестиції, споживання, створить нові робочі місця, розширить гуманітарні контакти, надасть можливість народам частіше зустрічатися, сформувавши основи для взаєморозуміння та взаємоповаги.

Зростання присутності КНР в регіоні неминує вимагатиме від китайського керівництва долучитися до участі у процесах політичного врегулювання та зміцнення безпеки. До останнього часу китайській стороні вдавалося дистанціюватися від внутрішньорегіональних питань, обмежуючись виключно економічними та гуманітарними контактами. Проте останнім часом проблема міжнародного тероризму, уособлена в тому числі у діяльності терористичного руху «Ісламська держава», викликає занепокоєння й у китайського керівництва. Так, під час близькосхідного турне у січні 2016 р. голова КНР Сі Цзіньпін заявив про необхідність послідовної боротьби з «Ісламською державою».

Проект «Один пояс, один шлях» має великий потенціал для створення умов і моделей багатовекторного регіонального співробітництва передусім у галузях транспортних перевезень, розвитку енергетики, науково-технічної співпраці, інформаційного обміну, аграрного освоєння, туризму, зміцнення безпеки та політичної взаємодії. Він дозволить серед іншого активізувати контакти Китаю із сусідніми країнами, на які поки що припадає тільки 9% китайського експорту. Передбачається створення тут промислових зон, інвестування в місцеву економіку, поживлення торгівлі, що, за сподіваннями китайської сторони, сприятиме розвитку Північно-Західних районів Китаю,

зменшить внутрішньокитайський дисбаланс у регіональному розвитку й одночасно сприятиме розвитку сусідніх країн, економічна інфраструктура яких гостро потребує інвестицій і технологій.

Китай пропонує взаємовигідні програми співпраці, розгортає свою діяльність під гаслом: «бізнес — ніякої політики», не висуває жодних політичних вимог до учасників проекту, не втручається у внутрішні справи, не дає оцінок характеру правлячих режимів.

Проте розширення економічної діяльності Китаю і створення регіональних економічних плацдармів підвищує залучення Піднебесної і до геополітичних процесів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Активизация китайско-саудовских контактов на высоком уровне, торгово-экономического сотрудничества и культурных обменов / Синьхуа, 17.01.2016. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russian.news.cn/2016-01/17/c_135017667.htm

2. Амин-Абади Сейед Мохаммад. Кто стратегический союзник Китая на Ближнем Востоке: Иран или Саудовская Аравия?/Сейед Мохаммад Амин-Абади / FARS News Agency. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://inosmi.ru/politic/20160303/235617841.html>

3. Антипов К. В. Экономический коридор «КНР — Пакистан» открывает Шелковый путь на Запад / К. В. Антипов // Китай в мировой и региональной политике. История и современность. — 2015. — Том 20. — № 20. — С. 263. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/Мои%20документы/ekonomicheskij-koridor-knr-pakistan-otkryvaet-shelkovyy-put-na-zapad.pdf>

4. Иран — Китай: грандиозный дипломатический прорыв. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.iran.ru/news/analytics/99895/IRAN_KITAY_GRANDIOZNIY_DIPLOMATICHESKIY_PRORIV

5. Там само.

6. Там само.

7. Казанин М. В. Китайско-пакистанские отношения и их афганский вектор / М.В. Казанин. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.iimes.ru/?p=24773>

8. Китай и Пакистан будут продвигать создание экономического коридора. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://ria.ru/world/20160823/1475030999.html>

РОЗДІЛ III. АЗІЙСЬКИЙ ВЕКТОР ПРОЕКТУ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

9. Китай и Пакистан договорились о развитии «экономического коридора» / Синьхуа, 17.03.2017. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russian.news.cn/2017-03/17/c_136136994.htm

10. Китайско-пакистанский экономический коридор — канал поступления иностранных инвестиций в Пакистан // «Женьминь жибао», 24.02.2017. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://russian.people.com.cn/n3/2017/0225/c31518-9182623.html>

11. Цатурян Саркис. Турция и Израиль перехватывают у Ирана морской «Шелковый путь» / Саркис Цатурян. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://regnum.ru/news/polit/2248042.html>.

РОЗДІЛ ІV. УКРАЇНА–КИТАЙ: ІСТОРИЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

4.1. Перше китайське представництво в Україні в 1917–1924 рр.

Поява першого китайського представництва в Україні пов'язана з потребою захисту інтересів китайських громадян, які потрапили на українські терени під час Першої світової війни передусім як робітники, задіяні в будівництві оборонних споруд та шляхів сполучення в Російській імперії. Відтак діяльність такого представництва передбачала виконання обмежених консульських функцій.

З метою сприяння репатріації китайських громадян Тимчасовий уряд, який прийшов до влади в Росії внаслідок лютневої революції 1917 р., створив спеціальні органи — Міжвідомчу нараду та Особливий комітет, до завдань яких належала організація евакуації в Китай робітників, які не бажали залишатися в Росії, хворих і безробітних, та надав дозвіл Посольству Китайської Республіки в Петрограді вислати своїх представників до місць скупчення китайців [9, с. 69]. Порятунком співвітчизників та захист інтересів громадян Китаю визначили своїм завданням китайські студенти (Лю Цзечжун, Лю Вень, Чжан Юнкуй, Чжу Шаоян, Інь Дешань, І Лічунь, Лі Баотан та його сестра Лю Цзюань) [15, с. 84], які навчалися в петроградських вишах. 18 квітня

1917 р. вони створили задля цього у Петрограді громадську організацію «Союз китайських громадян у Росії» (далі — СКР). Її очолив випускник Санкт-Петербурзького університету Лю Цзечжун (Лау Сіуджау, Лю Шаочжоу), уродженець китайського міста Гуанчжоу [14, с. 350]. «Першою турботою створеного союзу» він вважав евакуацію китайських громадян, котрі почали тисячами розбігатися з місць, де вони працювали, й шукати їжі, притулку, захисту й шляхів повернення додому [11]. Більшість китайських робітників прагнула повернутися додому, але для цього були потрібні кошти. Згідно зі статтею 19 «Высочайше утвержденного 4-го Июня 1916 г. Положения о Дружинах» [21] кожен задіяний у будівництві оборонних споруд та шляхів сполучення для військових потреб китаець під час звільнення (як передбачалося в документі — після завершення війни) мав отримати заробітну плату в розмірі двомісячного окладу. За борги «государя Імператора» мала розраховуватися з голодними безробітними китайцями й новопостала Українська Народна Республіка.

Для з'ясування становища китайців на Південно-Західному фронті СКР відкомандирувало Чжу Шаоян (Тсу Шаоян) та Чжан Юнкуй — випускників Миколаївського кавалерійського училища в Санкт-Петербурзі» [9, с. 75]. На долю Чжан Юнкуя випало створення виконкому СКР у Москві, куди в березні 1918 р. переїхав більшовицький уряд, а Чжу Шаоян створив і очолив виконавчий комітет СКГ у Києві, який став столицею незалежної Української Народної Республіки.

Виконувати повноваження щодо захисту інтересів китайських громадян Чжу Шаояну довелося вже за доби Української Держави та УНР, а також після приходу до влади в Києві більшовиків. Спершу він знайшов притулок у знайомого по навчанню в Миколаївському кавалерійському училищі, який надав китайському представникові велику квартиру на Васильківській вулиці «майже даром». Там, позичивши «у одного купця 10 тисяч рублів у борг», Чжу Шаоян почав створювати тимчасове відділення СКГ в Україні» [9, с. 76].

На момент проголошення УНР великі групи китайських робітників, звільнені з роботи в інженерно-будівельних дружинах Південно-Західного фронту Всеросійського Земського і Міського Союзів, локалізувалися в Києві, очікуючи на отримання заробітної плати та

повернення додому. Невиплату коштів зумовлювало проходження організаціями, які під час війни працювали на українських землях, процедури ліквідації під керівництвом центральної і міських ліквідаційних комісій. Майно цих організацій було розкидане по всій території, де здійснювалися роботи, й потребувалося багато часу для його виявлення і обліку [16, арк. 1]. Передбачалося, що ліквідаційні заходи в цій сфері завершаться до 1 жовтня 1918 р., після чого Міністерство Шляхів мало здійснити виплати звільненим робітникам і службовцям [16, арк. 2]. З метою прискорення ліквідації військово-шляхових організацій, які підпорядковувалися Управлінню шляхів сполучення і утримувалися на військові кредити в 1914–1918 рр., Міністерство Шляхів УНР упродовж квітня 1918 р. неодноразово проводило наради зацікавлених організацій. Дискусійними моментами під час таких зустрічей були питання зменшення затрат із боку УНР на виплату за проведені «військові роботи» на українській території та розподіл витрат на ці роботи між УНР і сусідніми державами, вироблення алгоритму ревізії грошової звітності та перевірки правильності арифметичного підрахунку і оплати документів, які підлягають гербовим зборам і промисловим податкам» [16, арк. 1]. Вирішити питання до гетьманського перевороту не вдалося.

Відсутність роботи в більшості звільнених китайців унеможливила їх повернення на батьківщину, сіяла розпач і штовхала на злочини, багато хто пробував знайти шлях до червоноармійців. Ця обставина великою мірою спричинила масові арешти серед безробітних китайців за підозрою їх у більшовизмі. Чжу Шаоян звертався в різні інстанції нової влади щодо виплати заробітної плати китайським робітникам та клопотався про звільнення арештованих. При цьому він, очевидно, знав, що арешти китайських громадян мали й інші причини, пов'язані зокрема з діяльністю Таємного братства, створеного після російської революції 1917 р. злочинного хунхузського угруповання, яке діяло не лише на території РСФРР, але в українських містах [2, с. 29]. Організація займалася торгівлею наркотиками, грабуванням і вбивствами, шпигунством. Її діяльність була добре законспірована, члени вступали до комуністичної партії і навіть мали посади в керівних органах СКР у Росії. Один із членів Таємного братства — Чжан

Шуїн — на початку 1918 р. опинився в Полтаві, де організував бандитський загін, який грабував потяги. Після арешту він зумів за клопотанням місцевого представництва СКР в Україні звільнитися «під підписку» і втік до Омська [2, с. 28]. Відтак захист китайськими представниками своїх громадян не завжди скеровувався на обездолених і несправедливо ув'язнених.

Важливою подією з погляду забезпечення захисту прав китайських громадян було прибуття до Києва на початку червня 1918 р. офіційного представника Данії — Королівського датського консула Карла Нільсена, призначеного датським урядом на посаду віце-консула в Українській Державі [17, арк. 3]. Розраховуючи на допомогу консула Данії, Чжу Шаолян звернувся з проханням про виплату 708 016 рублів китайським громадянам, які перебували на службі в Інженерно-будівельних дружинах Південно-Західного фронту Всеросійського Земського і Міського Союзів [17, арк.12], до Міжвідомчої комісії з ліквідації організацій, що працювали на оборону при Міністерстві продовольства на початку червня 1918 р. Справа щодо виплат коштів китайським робітникам надійшла на виконання до Головноуповноваженого Української Держави з управління і ліквідації інституцій та організацій військового часу. Претензію китайського представника розглянув Контрольний відділ управління Інженерно-будівельних дружин і дав позитивний висновок, на підставі якого передбачалося реалізувати наказ колишнього Начальника Штабу Верховного Головнокомандувача від 4 червня 1916 р. про виплату китайським громадянам 693 913 руб. Залишки на рахунках інженерно-будівельних дружин (1 099 601 руб. 75 коп.) дозволяли задовольнити претензії китайських робітників. Однак у цей момент з'ясувалося, що не всі претенденти на отримання заробітної платні залишилися в «межах України», частина з них ніби знайшла спосіб виїхати на батьківщину. З метою з'ясування адрес і контактів із китайськими робітниками та пропозицією сплатити кошти китайцям, які тимчасово перебувають у Петрограді, з умовою пізнішого відшкодування управлінням, Управління інженерно-будівельних дружин зверталось до китайського представництва в Петрограді. Зрештою, Урядом Української Держави було визнано безумовно прийняти до сплати суму в розмірі 693 913 руб. Однак, зважаючи на відсутність офіційних зносин Української Держави із Китай-

ською Республікою та відповідну відсутність офіційного консульства в Києві, було визнано доцільним вказану для китайців суму сплатити датському консулові [17, арк.14–14 зв.].

Втім, скеровану 9 червня 1918 р. до Управління інженерно-будівельних дружин для розрахунку справу було призупинено й передано в особливу комісію для повторного розгляду. Формування такої комісії виявилось тривалим процесом. Зрештою, з метою уможливлення організації виїзду китайських громадян із Києва було вирішено зібрати в Харбіні та інших містах необхідні кошти у вигляді добровільних пожертв співвітчизників [17, арк.16].

Зважаючи на офіційний статус Карла Нільсена, Чжу Шаоян звертався до нього також із проханням про захист китайських підданих, які, за його висновками, «перебували в найжахливішому становищі»: «їх називали то більшовиками, то більшовицькими шпигунами», надісланими із Петрограда і Москви з агітаційною метою, а наприкінці вересня 1918 р. багатьох через такі звинувачення кинули за ґрати [9, с. 75]. 5 листопада 1918 р. датський консул звернувся до міністра внутрішніх справ Української Держави Віктора Рейнбота з проханням звільнити китайських підданих, що не вчиняли карних злочинів, і вислати їх за межі української території.

Водночас у боротьбі за належні до виплати кошти китайський представник намагався використати всі можливості. 12 грудня 1918 року Чжу Шаоян знову скерував на адресу датського консульства прохання сприяти в отриманні заробітної плати китайськими робітниками, задіяними в будівництві оборонних споруд та доріг на українській території. Датський консул, переправляючи того ж дня листа китайського представника Міністру закордонних справ Української Держави, пояснював: «У цей час в умовах повної відірваності Києва від усіх інших міст і держав не виплачена сума є єдиною можливістю підтримати безробітних китайців, оскільки інші можливості вичерпано» [17, арк. 24]. Про відсутність із боку зовнішньополітичного відомства «перешкод до видачі грошей Датському Консулу для передачі китайським громадянам» [17, арк. 28] він отримав відповідь уже за підписом комісара революційного Комітету при МЗС відновленої Української Народної Республіки М. Г. Левитського.

Із приходом до влади Директорії УНР розпочалася системна конфіскація нерухомого майна. Розташування в садибах іноземних консульств забезпечувало їх певний захист. У такий спосіб отримало нове приміщення і китайське представництво. Як згадувала небога відомого благодійника, купця 1-ї гільдії, цукропромисловця Маркуса Зайцева, перед від'їздом із буремного Києва в Одесу, її дядько, «прагнучи заручитися бодай якоюсь охороною для свого майна», розшукав китайця (котрого вважали консулом), що мешкав на околиці міста — вулиці Васильківській — і поселив його у своєму будинку [10, с. 211] на вулиці Левашовській, 1 (згодом — Шовковична, 1; Олександрійська, 17; нині — Михайла Грушевського, 20/1 — *І.М.*). У приміщенні залишилися меблі, музичні інструменти, килими, картини.

За короткий термін перебування Директорії в Києві функції іноземних консулів зводилися переважно до захисту життя і майна підданих своїх країн. Водночас вони активно шукали шляхи виїзду з буремної столиці УНР. Скористався такою можливістю і китайський представник. 21 січня 1919 р. розпочалася організація «окремої валки» вагонів для перевезення французьких, англійських, американських та китайських громадян до Одеси. «Чужоземці» вирушили до портового міста в п'ятницю, 24 січня [16, арк. 39].

Діставшись до Одеси, яка перебувала під владою французьких інтервентів та Добровольчої армії, китайці, втім, не змогли реалізувати свого плану виїзду на батьківщину. На початку квітня 1919 р. в Одесу повернулися більшовики. Надія китайських громадян на виїзд додому знову зазнала краху. У липні 1919 р. «китайську місію», що потрапила до Одеси слідом за своїми підопічними, у складі Чжу Шаояна, представників московського виконкому СКР у Росії Чжан Юнкуя, Лю Дечі, Сун Шічена й ще кількох співробітників жорстоко пограбували. Нападники забрали у членів місії зібрані з китайських громадян для підготовки реєвакації співвітчизників 2 975 310 рублів, коштовності та особисті речі. У результаті бандитського розбою були навіть людські жертви.

Про розгром китайського консульства негайно повідомили голову Ради Народних Комісарів УСРР і одночасно наркома зовнішніх справ УСРР Християна Раковського. Невдовзі Одеська Губернська

Надзвичайна Комісія затримала грабіжників і вилучила більшу частину награбованого. Колегія НКЗС УСРР визнала за необхідне висловити вибачення китайським представникам у зв'язку з цим інцидентом і взяла на себе зобов'язання повною мірою відшкодувати завдані збитки [18, арк. 10]. Одразу після затримання бандитів китайській місії було повернуто 1 млн рублів та 600 000 радянських грошових знаків, Чжу Шаояну — перстень, а Чжан Юнкую — годинник. Справу не було завершено через відступ більшовиків з Одеси під натиском білогвардійців. Зібрані в Одесі китайці мали їхати через Батумі та Стамбул [9, с. 149]. Не маючи можливості повернутися до місця роботи в Київ та Москву, члени «китайської місії» також виїхали на батьківщину.

Після чергового відновлення в Одесі в лютому 1920 р. влади більшовиків СКР в Україні заявив про свої претензії. Довіреність на завершення справи щодо пограбування їхніх представників влітку 1919 р. від Чжу Шаояна отримав Голова Центрального виконкому СКР у Росії Чжан Юнкуй. Вони повернулися з Китаю зі скерованою для переговорів із урядом РСФРР місією генерала Чжан Силіна, яка прибула в Москву 5 вересня 1920 р. Звідти Чжан Юнкуй вирушив до Одеси. Упродовж грудня 1920 р. — березня 1921 р. він наполегливо і послідовно надсилав звернення до НКЗС РСФРР щодо повернення викрадених грошей для поновлення організаційних заходів щодо відправлення китайців на батьківщину. Зрештою, 11 квітня 1921 р. листом із грифом «Терміново. Таємно» російський НКЗС затребував відповідь, «скільки саме грошей Українська Республіка вважає за необхідне доплатити Китайській місії за збитки, спричинені їй в Одесі» [18, арк. 3]. Майже дворічне домагання Чжан Юнкуя завершилося виплатою коштів у розмірі 1 375 310 романовських рублів, призначених «для реевакуації китайських громадян на батьківщину» [18, арк. 3], і обіцянкою організації їх виїзду.

У цей час «київський китайський консул» Чжу Шаоян здобув офіційний статус у консульській службі Китайської Республіки, отримавши призначення на посаду консула в Іркутськ [9, с. 83]. А в будинку на Левашовській, 1 «господарем» став уродженець Мукденської провінції Лі Зунсин — студент Петроградського університету, 1895 року народження. Як і його попередник, він добре знав російську мову та особли-

вості побуту, оскільки проживав у Санкт-Петербурзі й Москві від липня 1909 року за «особым русским билетом на жительство» [19, арк. 17].

Новий китайський представник продовжив справу організації репатріації китайців. На початку лютого 1919 р. до Києва увійшли більшовики. Вони продовжили розпочаті конфіскації в новій формі через діяльність Комісії з ліквідації консульських установ, перше завдання якої полягало в націоналізації будинків, що належали київським багатіям. Однак «китайське представництво» продовжило існування у націоналізованому будинку Маркуса Зайцева. Китайський «консул» набрав штат співробітників із представників буржуазних родин, які залишалися в Києві, тим самим рятуючи їх від більшовиків. Кореспонденткою і перекладачем у його канцелярії працювала небога М. Зайцева, юрисконсультом— її брат, секретарем— юнак, якого власник поселив перед від'їздом в одній із кімнат для нагляду за будинком [10, с. 211] Безпосередньо китайських представників було лише двоє. Натомість кількість співробітників-киян, які шукали захисту в консульстві, систематично збільшувалася до моменту, коли ситуацією зацікавилася київська Надзвичайна Комісія. Витримавши розмову з «надзвичайниками», консул набір співробітників припинив, але отримав певні гарантії недоторканності для тих, що залишалися працювати.

У зв'язку з переїздом уряду та іноземних місій до Харкова Лі Зунсину доводилося безперестанно здійснювати подорожі до радянської столиці. Проте Центральний виконком СКР продовжував працювати в Києві під наглядом Уповноваженого НКЗС у Київському районі. Водночас СКР України безпосередньо співпрацював зі СКР у Росії та Генеральним консульством Китайської Республіки. У таких умовах Лі Зунсину доводилося курсувати між Москвою і Харковом, шукаючи спосіб реєвакуації співвітчизників, організацію якої обіцяли радянські керівники, та підтримуючи контакти із китайськими робітниками на Харківщині.

Нова радянська столиця УСРР — Харків — стала основним місцем роботи іноземних консулів від січня 1920 р. Нормативні документи щодо іноземців українським зовнішньополітичним відомством розроблялися за взірцем аналогічних російських. Для організації вивезення китайців на батьківщину також потрібні були відповідні ін-

струкції. Навесні 1921 р. східний відділ НКЗС РСФРР за зверненням московського СКР розробив відповідний документ.

Китайським громадянам, що вирушали на батьківщину, в ній пропонувалося надавати свої документи, які посвідчували їх особу, в Генеральне консульство Китайської Республіки в Москві — для отримання візи. Принципова вимога до оформлення документів полягала в наявності фотографії особи, яка подавала прохання про отримання візи на виїзд із РСФРР. Візування здійснювалося безоплатно. Китайські піддані, які прибували в межі РСФРР, мали отримати в Генеральному консульстві посвідчення особи й відновити всі раніше видані посвідчення [18, арк. 12].

Організація виїзду китайських громадян покладалася інструкцією на Укревак та його місцеві органи, а реєстрація — на СКР, які взаємодіяли з Генеральним консульством Китайської Республіки в Москві. У разі відсутності таких союзів у місцевостях, де зосереджені групи китайських громадян, туди скеровувалися виконкомом представники для здійснення реєстрації китайців [18, арк. 17]. Під час реєстрації склалися окремі списки в 5-ти примірниках китайських робітників і службовців (за підприємствами та організаціями із зазначенням статі, віку, посади, спеціальності, місця проживання) та осіб, які не працюють (із зазначенням статі, віку і місця проживання). Для «трудового елемента» вимагалися також національні паспорти або документи, що їх заміняли, посвідчення з місця роботи із вказівкою на відсутність перешкод щодо звільнення з роботи. Передбачалося, що така інформація могла бути одна на увесь список працівників однієї установи чи підприємства. Списки візувалися в триденний строк місцевим Відділом Праці.

До списків «нетрудового елемента» мали додаватися, крім національних паспортів або відповідних документів, що видавалися замість цих документів, довідки будинкових або інших відповідних комітетів про те, що особа не мала постійної роботи. Ще одну групу китайських громадян, які потребували повернення додому, склали особи, які звільнялися з Червоної Армії як іноземці відповідно до наказу РВСР від 30 квітня 1921 р. №901, якому передувала телеграма начальника адміністративного управління Південно-Західного фронту до військово-

вих частин та комітетів із мобілізації в лютому 1921 р. [7, с. 321]. Серед інших «чужинців» демобілізації підлягали ревні захисники радянської влади — китайці, окрім тих, хто добровільно вступив до Червоної Армії або прийняв громадянство РСФРР чи УСРР. Китайці, які прийняли таке громадянство, звільненню не підлягали. Для китайських громадян, демобілізованих із Червоної Армії, та працівників мілітаризованих підприємств додаткова вимога під час реєстрації полягала в наданні довідки з військових комісаріатів про зняття з обліку. Такі списки передавалися в Харківський Губебак, в інших місцевостях — у відповідні органи, які забезпечували візування списків губернських надзвичайних комісій і скеровували їх до Адміністративного відділу Укреваку. Однак не всі демобілізовані (особливо ті, хто мав цивільні професії) поспішали потрапити на батьківщину, де їх ніхто не чекав, відтак погоджувалися на роботу на заводах, фабриках, копальнях у містах УСРР.

Укребак, отримавши списки і перевіrivши додані до них документи, мав скеровувати всі документи до Дипломатичного відділу НКЗС УСРР, на який покладалася відповідальність перевірити дійсність національних паспортів та скерувати документи до Іноземного відділу ВУЦВК та Генерального консульства Китайської Республіки в Москві. По тому документи знову мали надходити до адміністративного відділу Укреваку, який розпочинав підготовку до евакуації китайських громадян на батьківщину. Однак складна процедура організації відправки на батьківщину груп китайських робітників складала зайвий клопіт для НКЗС радянської України.

Отримавши від російського НКЗС копію листа генерального китайського консула в Москві Чень Гуанцина про організацію виїзду китайців зі столиці УСРР на батьківщину, радник зовнішньополітичного відомства Андрій Ждан-Пушкін 16 червня 1921 р. дав вказівку економічно-правовому відділу НКЗС УСРР, до функцій якого входила взаємодія з іноземними представництвами, щодо порушення питання про переведення Центрального виконавчого комітету СКР із Києва в Харків, оскільки «він там існує незалежно» від українського зовнішньополітичного відомства і «багато плутає» [18, арк. 17].

Український НКЗС розробив-таки 1 жовтня 1921 р. інструкцію про організацію виїзду китайських громадян із УСРР. Вже 6 жовтня

до Харкова «зі службовою метою» для узгодження положень інструкції вирушив Лі Зунсин. Можливість досягнення місця призначення йому гарантувала охоронна грамота, що містила звернення до цивільної і військової влади щодо сприяння китайському представникові у виконанні покладених на нього завдань [5, арк. 12]. Та вже на початку листопада 1921 р. у процесі організації евакуації китайських робітників назріла необхідність внесення зміни до 5-го пункту інструкції, який визначав процедуру отримання дозволів на виїзд. 3 листопада 1921 р. завідувач відділу дипломатичних відносин НКЗС УСРР Я. Істомін скерував Начальнику відділу Сходу НКЗС РСФРР С. І. Духовському телеграму з приводу наміру зміни апробованого способу вивезення китайців, зосереджених в українських містах. Громіздкість погодженої Укреваком процедури полягала в тому, що Укревак після отримання списків китайців мав затребувати для них перепустки в ВУНК, по тому — відправити ешелони до Москви, де відділ Сходу НКЗС РСФРР мав отримати у китайського консула та повноважного представника Далеко-Східної Республіки візи [18, арк. 25].

У цей час Центральне представництво в Україні СКР нарешті переселилося до Харкова. У радянській столиці УСРР Союз розпочав діяльність у листопаді 1921 р. як організація «трудящих китайських громадян, що мешкали на території України» [7, с. 327] з правами юридичної особи. Забезпечуючи переведення сюди центрального управління з Києва, Лі Зунсин фактично реорганізував його з Харківського відділу Виконкому СКР України. Управління Союзу знайшло осідок на одній із найстаріших харківських вулиць — Рибній (нині — Кооперативна) в будинку № 4. Район її розташування харків'яни асоціювали з Рибним базаром, де панував запах риби і мешкали переважно торговці цим товаром та шукали поживи місцеві злодюжки.

Завдання Союзу в нових умовах визначалися як «організація взаємодопомоги і культурно-просвітницької роботи серед китайських громадян» [7, с. 327]. Права Союзу поширювалися на охорону і захист особистих та майнових прав китайських громадян в усіх центральних і місцевих установах відповідно до законодавства УСРР, засвідчення справжності національних документів та засвідчення особи,

видавання посвідчення для подальшого отримання його власником у відповідних губвиконкомах видів на проживання на території УСРР, відкриття для своїх членів культурно-освітніх установ, організацію артілей, укладання угод, придбання рухомого майна для своїх потреб, подання позовів до суду.

Членства в ньому могли набувати китайські громадяни або особи китайської національності віком від 18 років, які мешкали на території УСРР, не експлуатували чужу працю, не мали судимості й не були позбавлені права на участь у громадських організаціях [7, с. 327]. На молодь, якій не виповнилося 16 років, що не мала рідних в УСРР, також поширювалося право на членство в Союзі, але без вирішального голосу під час голосування та без можливості до набуття повноліття обрання на керівні посади. За наявності не менше 20 членів Союзу дозволялося відкривати свої відділення в інших містах. Такі відділення розгорнули активну діяльність на Донеччині та Луганщині [7, с. 327]. У період між зборами управління Союзом покладалося на Правління, що обиралося делегатськими зборами на рік. При цьому доля Союзу прямо залежала від радянського керівництва, оскільки право на його ліквідацію мали як делегатські збори, так і «влада» [7, с. 328].

Упродовж листопада 1921 р. Союз організував «експедицію» для організації реєвакації китайських громадян. Членам експедиції на клопотання Союзу було надано право закупівлі, провезення та зберігання продуктів харчування у своєму вагоні [18, арк. 18]. Вже 20 листопада 1921 р. Лі Зунсин телеграфував у Москву до «Китайського центрального виконавчого комітету» про організовану ним відправку з Харкова 118 робітників до Москви за старою процедурою для подальшого виїзду на батьківщину та переведення Центрального представництва СКР в Україні до Харкова й наголошував на потребі удо-сконалення положень інструкції.

Появи нової редакції документа очікували якомога швидше. Відправка китайців була важливою для НКЗС УСРР і з матеріальної точки зору, оскільки утримання СКР в Харкові покладалося на НКЗС УСРР [18, арк. 20, 23].

Однак Москва вимагала обов'язкового погодження остаточного тексту інструкції з представником виконкому СКР в Україні. Проте

перебування Лі Зунсина в Москві 1 грудня 1921 р. російським зовнішньополітичним відомством було проігноровано, і нова редакція вироблялася без участі китайського представника [18, арк. 34]. Начальник відділу Сходу НКЗС РСФРР С. І. Духовський причину незалучення китайського представника до обговорення тексту інструкції пояснював тим, що той прибув до Москви виключно «у власних справах» і до НКЗС з'явився задля отримання візи на право повернення в Київ, «пред'явивши» посвідчення №703 від 18 листопада 1921 р. Відтак він замість зворотної візи отримав демонстративну відмову. Відправлений 7 грудня 1921 р. з Москви лист із цією інформацією у Харкові отримали лише 20 грудня [18, арк. 33]. При цьому С. І. Духовський невідкладно вказав Л. С. Савельєву на те, що надалі відрядження представникам китайського союзу мають видаватися у разі «дійсної і крайньої потреби» [18, арк. 33 зв.]. Очевидно, він мав інформацію про те, що китайський представник, попри переведення резиденції СКР в Україні до Харкова, переселятися до столиці радянської України не поспішав.

На початку березня 1922 р. Лі Зунсин отримав посвідчення СКР про те, що він «тимчасово залишає свою посаду і їде на батьківщину в Китай» [19, арк. 16]. 15 березня 1922 р. він повідомив НКЗС УСРР про потребу від'їзду додому за сімейними обставинами й просив надати йому візу для виїзду за кордон.

З травня 1922 р. за вимогою НКВС всі іноземні громадяни мали пройти реєстрацію за місцем проживання і стати на облік. Для багатьох китайців, які нелегально потрапили в УСРР, не мали відповідних віз, не могли впоратися з оформленням документів, чи не мали коштів на доведення своїх прав через суди, реєстрація стала надзвичайно складним завданням. Ті китайські громадяни, які планували залишитися на території УСРР хоча б на певний час, отримували на підставі виданого СКР посвідчення тимчасовий дозвіл на проживання терміном на 6 місяців. «Тимчасові правила», які регулювали видавання таких дозволів, НКВС УСРР у вересні 1922 р. розіслало циркулярним листом за належністю [7, с. 323]. Ключовою ланкою в отриманні китайцями права на легальне перебування на території УСРР залишався Центральний виконком СКР в Україні.

Маючи повноваження на обмежені консульські функції, Центральне управління (виконком) СКР видавало китайцям посвідчення, що засвідчували громадянство особи. Такі посвідчення набували легітимності за умови наявності фотографії особи-власника та діяли впродовж 6 місяців від дня отримання. Важливим елементом легітимації документа був підпис голови та секретаря управління. Проте багато посвідчень видавалися лише за підписом голови управління (таких збереглося 23 документи). Після від'їзду Лі Зунсіна управління очолював у 1922 році Фу Сунтин, у 1923–1924 рр. — Сю Шен. Секретарювали в 1922 р. — Козлова, в 1923–1924 рр. — Талупов, Лю Танюнь, Лі Ксину. Особлива вимога до кваліфікації секретаря полягала у володінні російською мовою і писемною грамотністю та вмінні працювати з документами.

Згідно з відомостями про реєстрацію представників нацменшин в 1922–1924 рр., Харківський осередок китайських громадян, членів СКР в Україні, складала близько 100 осіб. Збереглися відомості про 81 чоловіка та 1 жінку, які отримали посвідчення про громадянство Китайської Республіки як члени СКР України. За віковою ознакою, це були особи від 22 до 46 років, уродженці Шандуна — 32, Пекіна — 28, Мукдена — 7, Харбіна — 6, Конченда, Гофу, Конгена, Чилі — по 1 та у двох осіб місце народження не було вказано або вказано як «Китай». Єдина жінка — Чжу-Занцин Марія Петрівна, 32-річна вчителька французької мови, була зареєстрована на підставі витягу зі свідоцтва про шлюб із громадянином Китайської Республіки від 31 січня 1922 р. як уродженка Франції. Посвідчення про належність до китайського громадянства № 31 вона отримала 2 листопада 1922 р. [20, арк. 31]. Інші жінки, зареєстровані СКР в Україні, набули китайського громадянства згідно зі шлюбом із китайськими громадянами, були вписані відповідно до посвідчень чоловіків, як і діти. При цьому діти, народжені в шлюбі китайця й українки, вважалися громадянами УСРР до досягнення повноліття, коли вони отримували право впродовж року обрати громадянство одного з батьків. Багато китайців додавали до своїх імен та прізвищ російські імена.

Переважає більшість членів Союзу були чорноробами на Краснопольській шахті. 11 осіб прибули до Харкова із Запоріжжя після звіль-

нення з більшовицьких військових загонів Червоної Армії та лікування в госпіталях. Найстаршому серед такої категорії китайських «червоних вояків» у харківській китайській громаді — Лу Хачаю — було 57 років. Решта звільнених мали різний вік: від 27 до 47 років [18, арк. 32]. Їхнє перебування на «Рибному Базарі» розглядалося як тимчасове, відтак офіційний список таких осіб містив графу «Відправлення на батьківщину».

Центральне управління СКР в Україні діяло до 9 січня 1925 року. Відтоді його функції частково перебрав Центральна комісія у справах національних меншин ВУЦВК та Всеукраїнський Союз Професійних Спілок УСРР. Зміни в організації діяльності китайського представництва в УСРР зумовлювалися реалізацією рішень XII з'їзду РКП(б) (1923) та впровадженням політики коренізації в УСРР, орієнтованої серед іншого на створення умов для розвитку в УСРР національних меншин. Центральна комісія нацменшин ВУЦВК розпочала роботу у квітні 1924 р. і займалася обстеженням умов життя нацменшин, організувала допомогу у вирішенні побутових та медико-санітарних проблем, сприяла розвитку національної мови тощо.

Припинення діяльності СКР та його підрозділів, очевидно, було пов'язано також з арештами 1924 р. членів Таємного братства, слідство за діями яких було об'єднано в так звану «справу Лі Кайцзя» [2, с. 27]. Деякі фігуранти справи належали до керівного складу виконкомів СКР у Росії та, користуючись обмеженими консульськими повноваженнями, видавали фіктивні посвідчення, давали неправдиві свідчення, прикривали злочини або й самі брали в них участь. Тим самим дискредитувалася діяльність китайських представництв, а радянська влада втрачала до них довіру.

Загалом діяльність СКР в Україні (Українській Державі, Українській Народній Республіці та Українській РСР) тривала впродовж 1918 — початку 1925 рр. Створене як відділення СКР в Росії, китайське представництво в Києві за доби Гетьманату виконувало функції консульської установи з обмеженими повноваженнями, а його керівник брав участь у зібраннях консульського корпусу і контактував із місцевою владою з питань, що належали до його компе-

тенції. Упродовж всього періоду функціонування представництва в українських містах, де концентрація китайських громадян була найбільшою, створювалися його місцеві підрозділи (Полтава, Луганськ, Харків та ін.).

Ключове завдання представництва полягало в організації евакуації китайських громадян на батьківщину та полегшення їхнього побуту на українських землях. Однак через відсутність дипломатичних та консульських зносин Української Держави та Китайської Республіки офіційне представництво інтересів китайських громадян у Києві в цей період здійснював генеральний консул Данії Карл Нільсен. Із приходом до влади більшовиків китайське представництво деякий час продовжувало функціонувати в Києві й перебувало під наглядом Уповноваженого НКЗС УСРР у Київському районі, а керівник виконкому виконував функції Уповноваженого китайської місії в УСРР. Таким чином, спершу через посередництво датського консула в Українській Державі та виконкому Союзу китайських громадян (робітників) у Росії, а також завдяки розширенню повноважень СКР в Українській РСР Центральне представництво (виконком) СКР в Україні фактично виконувало функції консульського представництва в Україні, що контактувало безпосередньо з українським зовнішньополітичним відомством і захищало права та інтереси китайських громадян, тим самим закладаючи підґрунтя українсько-китайських консульських зносин.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Боевое содружество трудящихся зарубежных стран с народами Советской России (1917–1922) / Ред. Г. В. Шумейко. — М.: Сов. Россия, 1957. — 574 с.
2. Василевский В. П., Сушко А. В. Деятельность органов ГПУ по оперативной разработке Союза китайских рабочих в Омске (к постановке проблемы) / В. П. Василевский, А. В. Сушко // Вестник Кемеровского государственного ун-та. — 2013. — №2 (54). — Т. 3. — С. 26–30.
3. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні : Енциклопедичний довідник / Відп. ред. І. Ф. Курас. — К.: Головна редакція УРЕ, 1987. — 632 с.
4. Гражданская война на Украине 1918–1920: Сб. документов и материалов: В 3-х т. — К.: Наукова думка, 1967. — Т. 1. — Кн. 2. — 491 с.

5. Державний архів Київської області. — Ф. 4205. — Оп. 1. — Спр. 15.
6. Див.: [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]. — <http://www.time4tea.co.il/?categoryId=53733&itemId=149712>
7. Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917–1921 гг.) / Н. М. Карпенко. — Луганск: Альма-матер, 2007. — 392 с.
8. Киевщина в годы гражданской войны и иностранной интервенции (1918–1920 гг.): Сб. документов и материалов. — К.: Госполитиздат УССР, 1962. — 537 с.
9. Ларин А. Г. Китайские мигранты в России. История и современность / А. Г. Ларин. — М.: Вост. Книга, 2009. — 512 с.
10. Л-ляя Л. Очерки жизни в Киеве в 1919–20 гг. / Л. Л-ляя // Архив Русской Революции, изд. И. Е. Гессеном. — Т. III. — Берлин, 1921. — С. 210–233.
11. Лю Цзэ-Жун. Встречи с великим Лениным / Лю Цзэ-Жун // Вопросы истории КПСС. — 1960. — №2. — С. 192–94.
12. Попов Н. А. Они сражались за власть Советов. Китайские добровольцы на фронтах гражданской войны в России (1918–1922) / Н. А. Попов. — Л.: Лениздат, 1959. — 195 с.
13. Склярєнко Є. М. Робітничий клас України в роки громадянської війни / Є. М. Склярєнко. — К.: Наукова думка, 1966. — 215 с.
14. Хейфец А. Н. Советская Россия и сопредельные страны Востока в годы гражданской войны (1918–1920) / А. Н. Хейфец. — М.: Наука, 1964. — 471 с.
15. Цао Баин, Нин Яньхуан. Китайские рабочие как значимая сила в распространении марксизма / Цао Баин, Нин Яньхуан // Вестник Тамбовского ун-та. Серия гуманитар. наук. — 2016. — Т. 21. — Вып. 1 (153). — С. 80–88.
16. ЦДАВО України. — Ф. 2200. — Оп. 1. — Спр. 3.
17. ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 144. — Арк. 3.
18. ЦДАВО України. — Ф. 4. — Оп. 1. — Спр. 659.
19. ЦДАВО України. — Ф. 4. — Оп. 1. — Спр. 68.
20. ЦДАВО України. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 18371.
21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 50. — Арк. 16.
22. Ярошенко А. Д. Участь китайських червоногвардійців у боротьбі за владу Рад на Україні 1917–1920 рр. / А. Д. Ярошенко // Український історичний журнал. — 1957. — №3. — С. 58–65.

4.2. Спогади Григорія Купецького як джерело з історії життя українців у Китаї в 1937–1947 рр.

Про подробиці життя українців у Китаї у період 1937— 1947 рр. на сьогодні відомо доволі небагато. Між тим у ХХІ столітті, на сучасному етапі взаємин між Україною та Китаєм активізуються політичні, торговельно-економічні та культурні зв'язки. Саме тому на сьогодні є актуальним вивчення історії контактів, які існували між українцями і китайцями в ХХ столітті, в т.ч. подробиці життя і діяльності українців на території Китаю. Не менш важливо також прослідкувати, як українці, які жили в Китаї, ставилися до місцевих традицій, звичаїв, культури, їжі, архітектури тощо.

Спогади члена Організації українських націоналістів (ОУН) Григорія Купецького «Там, де сонце сходить» були опубліковані у Торонто (Канада) у 1988 р. [1]. Кілька років тому ця книга була оцифрована та з'явилася у повному обсязі в мережі Інтернет на сайті «diasporiana.org.ua». Однак і до сьогодні ця книга маловідома як дослідникам українсько-китайських взаємин, так і широкому загалові. Між тим у ній міститься цікава інформація про умови життя, культурне та політичне становище та побут українців-емігрантів на території Китаю у 1937–1947 рр. Цікаво, що автор був доволі спостережливим, зробив розлогі нотатки як про діяльність української громади, так і про тогочасне життя і побут китайців. Ці спостереження відтворюють маловідому для української громадськості ситуацію у Китаї 1937–1947 рр. Саме тому доцільно проаналізувати зміст спогадів, щоб мати більше інформації як про життя і діяльність українців-емігрантів у Китаї, так і про сам тогочасний Китай.

Про українсько-китайські контакти 1930-х — 1940-х рр. і діяльність українців-емігрантів у Китаї опубліковано порівняно небагато інформації. Деякі аспекти діяльності українських організацій на Далекому Сході проаналізовано у статті к.і.н. М. Посівнича [3]. Короткі біографії М. Гнатіва, М. Затинайка, Г. Купецького, Г. Файди, які перебували на території Китаю, можна відшукати у новому перевиданні кни-

ги П. Мірчука про події 1939–1949 рр. [2, с. 657, 686, 723, 829]. Є і деякі інші праці, в яких міститься уривчаста інформація про перебування українців у Китаї в цей період.

На початку статті доцільно коротко зупинитися на історії появи українців у Китаї. Про контакти мешканців України та Китаю у найдавніші часи інформації вкрай обмаль. Зате відомо, що тривалий час українсько-китайські взаємини мали опосередкований характер і здійснювалися в рамках відносин Росії з Китаєм, які було започатковано в першій чверті XVII ст. Українці входили до складу російського посольства, релігійних і торгових місій тощо. Наприклад, згідно з Нерчинським договором 1689 р., Росія одержала право на відкриття в Пекіні постійної духовної православної місії.

Українці не тільки постійно перебували серед персоналу цієї місії, а й нерідко очолювали її. Особливий внесок у вивчення Китаю зробили український історик та археограф М. Бантиш-Каменський (укладач збірника документів «Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским Государствами с 1619 по 1792 год». — 1882 р.), український синолог і мандрівник Юрій Тимківський (автор «Путешествия в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг.». — 1824 р.) та ін.

Тривалий час імператорським послом у Пекіні був дипломат Іван Коростовець, родом із Чернігівщини, який лишив кілька праць про Китай. Із 1819 по 1832 рік у Пекіні працював український лікар, випускник Петербурзької медико-хірургічної академії, Йосип Войцехівський, який особливо відзначився в боротьбі з епідеміями холери та інших недуг. Ще за життя в Пекіні китайці поставили йому пам'ятник (1829 р.). Після повернення з Китаю він був професором першої в Росії кафедри китайського і маньчжурського письменства в Казанському університеті. Наприкінці XIX ст. у складі російських місій українці почали більшими чи меншими групами перебувати в північно-східну частину Китаю — Маньчжурію. Початки цього процесу пов'язані з будівництвом Східно-Китайської залізниці (СКЗ), яку за згодою з Китаєм проклала Росія. Можливість доброго, як на ті часи, заробітку на будівництві приваблювала сюди значні контингенти населення з Росії. Однією з найбільших за чисельністю етнічних груп були саме українці, які переселялися як з України, так і з інших територій Російської

імперії, зокрема з близького до Маньчжурії Далекого Сходу (Зеленого Клину), більшість жителів якого становили вихідці з України. Найбільша кількість українських поселенців осіла в Харбіні.

Після поразки у війні за незалежність в 1917–1921 рр. чимало українців виїхали у різні країни світу — до Великобританії, Франції, Італії, Польщі, Чехословаччини, Аргентини, Бразилії, США, Канади, Австралії, Японії та до багатьох інших. Українці інформували уряди, громадськість та пресу країн перебування про боротьбу українського визвольного руху за відродження незалежності України; активізували діяльність українських громадських організацій за кордоном; налагоджували контакти між українцями в усьому світі; популяризували українську ідею всюди, де це лише було можливо.

На початку ХХ ст. немало українців проживало на територіях Зеленого Клину (Приморська і Амурська області СРСР), прикордонних із Китаєм. Ці території мали населення до 2,5 млн. чол., згідно з переписом 1926 р. відсоток українців сягав до 47% [3, с. 121–123]. На цей час у Маньчжурії проживало приблизно 20–30 тисяч українців (з них десь 15–20 тисяч — у Харбіні). Українські громади існували і у таких великих містах Китаю, як Циндао, Тяньцзінь, Шанхай та інших. У Харбіні українці заснували в кінці 1920-х — на початку 1930-х р. Українську Національну Колонію (УНК) на чолі з доктором Барченком, товариство «Просвіта» на чолі з І. Паславським, Український Національний Дім (УНД), Українську Далекосхідну Січ (УДС), Союз Української Молоді (СУМ), друкувалося видання «Український вісник» (редактор — Іван Світ). Із 1934 р. в Харбіні були налагоджені українські радіопередачі. Але у вересні — грудні 1931 р. японські війська окупували китайську Маньчжурію. 1 березня 1932 р. на захоплених територіях була проголошена маріонеткова держава Маньчжоу-Го на чолі з імператором Пу І під протекторатом Японії [3, с. 121].

Тригорій Купецький (роки народження та смерті точно невідомі) з юнацьких років був членом ОУН, мав організаційний псевдонім «Джура», у Китаї користувався фіктивним ім'ям «Борис Семенович Марков». Через переслідування з боку польської поліції вимушений був виїхати із Західної України спочатку до Німеччини, а потім до Італії, де проходив спеціальні навчальні курси [2, с. 723].

У 1937 р. Г. Купецький разом із Михайлом Гнатівим та Григорієм Файдою здійснив 6-тижневе плавання на японському кораблі «Каторі Мару» з м. Неаполь (Італія), через Середземне і Червоне моря та Індійський океан до м. Йокагама (Японія). По дорозі пароплав заходив у Порт-Саїд, Гонконг, Сінгапур [3, с. 121–123].

Перед Г. Купецьким було поставлене завдання активізувати діяльність українців у Маньчжурії. Через Цусімську протоку він прибув до порту Пусан у Кореї. Звідти вони поїхали далі потягом до столиці Маньчжоу-Го — міста Мукден, а далі до м. Харбіна і включилися у роботу української громади [3, с. 124].

У період 1937–грудень 1939 рр. Г. Купецький був керівником Української Далекосхідної Січі, брав активну участь у громадському житті українців м. Харбіна, організовував та проводив українські публічні заходи (виступи хору, святкові зустрічі, відзначення важливих історичних дат і т.п.). Великий розголос серед українців-емігрантів у Маньчжурії мала новина про проголошення незалежності Карпатської України у березні 1939 р. Багато українців готові були отримати громадянство Карпатської України. Така діяльність Г. Купецького не подобалася росіянам — прихильникам відновлення «єдиної неделимої Росії». У вересні 1940 р. Г. Купецький заарештовувався японською поліцією за проведення антиросійської пропаганди, кілька днів перебував у тюрмі, де його сильно побили. Основна активність Г. Купецького зосереджувалася в культурно-просвітницькій сфері. У цей час були організовані український хор та театр, які очолював М. Нестеренко, поставлені 8 п'єс і оперет на сцені місцевих театрів [3, с. 127–128].

Г. Купецькому вдалося організувати видання журналу «Сурма». Перший номер датувався листопадом 1941 р., але реально вийшов у січні 1942 р. Всього за рік було видано чотири номери цього журналу [1, с. 312]. Г. Купецький вимушений був пристосовуватися до місцевих умов, працював водієм. Тим часом 13 квітня 1941 р. Японія уклала пакт про ненапад із СРСР, а 7 грудня 1941 р. атакувала порт Перл-Харбор, після чого розпочалася війна між Японією і США. Напад Японії на США Г. Купецький вважав великою помилкою [1, с. 309–311].

У 1943 р. японська влада Маньчжурії стала виразно орієнтуватися на білу російську еміграцію. Відчутним ударом по українському рухові в

Маньчжурії стало включення УНК до складу Головного бюро російських емігрантів та призначення його головою В. Кулябка-Корецького. Останній не проводив жодної національно орієнтованої діяльності, що цілком влаштовувало японців. Але вже на початку 1944 р. японці пішли на поступки. Провід УНК змінився, новим головою став О. Вітковський, було обрано Раду Старшин (36 чол.), головою якої став І. Шевченко. Із весни 1944 р. до серпня 1945 р. Г. Купецький був секретарем Української Національної Колонії Харбіна. Зміна керівництва дозволила УНК та УНД працювати дещо активніше. Для УНК біля Харбіну було виділено земельну ділянку, яка отримала назву «Сангарійська Січ» [1, с. 332–340; 3, с. 129].

Після капітуляції Німеччини у травні 1945 р. закінчилася війна в Європі, а 8 серпня 1945 р. СРСР оголосив війну Японії. Ситуація в Маньчжурії стрімко змінювалася. Харбін одразу ж опинився під загрозою захоплення Червоною Армією. 15 серпня 1945 р., рятуючись від наступу Червоної Армії на територію Маньчжурії, Г. Купецький виїхав із м. Харбін спочатку до м. Тяньцзін, а згодом — через м. Циндао до м. Шанхай, де брав активну участь у діяльності української громади [2, с. 723].

Після прибуття кораблем із Циндао до Шанхаю Г. Купецький поїхав із порту на Авеню Едуарда VII, де в той час знаходився будинок української громади. У розпорядженні громади була велика зала, мала кімната та передня кімната, що містилися на третьому поверсі будинку. Головою української громади Шанхаю у той час був давній знайомий Г. Купецького — Михайло Гнатів, він же Сергій Іванович Василів. Останній запропонував Г. Купецькому на перший час зупинитися в нього, разом вони обговорили всі останні новини і враження. М. Гнатів працював у допоміжній американській військовій поліції, через кілька днів, за його порадою, туди ж влаштувався на роботу і Г. Купецький. Служба тривала 5 днів на тиждень (8 годин щодня), зарплата — 50 американських доларів на місяць. Охоронний батальйон охороняв американське військове майно. Невдовзі Г. Купецькому за 23 долари на місяць вдалося влаштуватися на проживання у військових бараках та харчуватися на місцевій кухні [1, с. 447–448].

Українська громада у Шанхаї в 1946–47 рр. нараховувала понад 150 членів. Управа громади на чолі з М. Гнатівим збиралась раз на

тиждень. Організувати український хор та театр виявилось непросто, адже українці жили та працювали у різних районах величезного Шанхаю. Лише невелика кількість українців постійно заходила до Громади, інші бували там залежно від наявності вільного часу. Інколи проводилися українські заходи — День Незалежності, роковини розстрілу вояків армії УНР під Базаром, Свято Героїв (Симона Петлюри і Євгена Коновальця), Свята Вечеря тощо. На таких заходах зачитувалися реферати на тему дня, співалися українські пісні. За спостереженнями Г. Купецького, у 1946 р. в цілому між членами української Громади панувала злагода, хоча траплялася велика різниця в політичних поглядах та матеріальному становищі. На заходах у залі поруч могли сидіти багаті купці та ремісники і безробітні. Строкатим було і політичне представництво — ветерани війни за незалежність 1917–1921 рр., прихильники колишнього Гетьмана Павла Скоропадського, націоналісти або і взагалі безпартійні [1, с. 458–460].

Із 1946 р. до Шанхаю почала регулярно надходити українська преса з Європи та Америки. Українці, які опинилися в Шанхаї, поступово пристосовувалися до еміграційного життя. Через певний час Г. Купецький став помічати, що взаємини в українській громаді почали псуватися. На його думку, «причиною цього стали амбіції деяких членів Громади, аніж різниця політичних переконань чи поглядів» [1, с. 460].

У 1947 р. українці Шанхаю зібрали на потреби Української повстанської армії кілька тисяч доларів [1, с. 463–464].

Показово, що тогочасна китайська влада Шанхаю ставилася до української Громади у Шанхаї як до представницького органу місцевих українців. Одного разу зі США прийшов лист на адресу: «Українське посольство, Шанхай, Китай». В іншій країні такий лист, скоріше за все, передали би до Посольства СРСР (адже Українська РСР перебувала у складі СРСР). Китайці ж передали листа до української Громади [1, с. 464].

Зважаючи на те, що у 1945 р. в Китаї розпочалася громадянська війна, в якій поступово перемагали комуністи, жити в Шанхаї ставало небезпечно. У зв'язку із погіршенням ситуації в Китаї через громадянську війну та можливість перемоги комуністів українська Громада стала шукати можливостей переправити своїх членів до Аргентини,

Канади чи США. Це виявилось непростю справою. Українські організації в США тоді не мали змоги допомогти у вирішенні цього питання, про що і повідомили. Конгрес українців Канади запропонував за 1500 доларів переселитися на Кубу, де отримати у користування землю. Однак цей задум реалізувати не вдалося, він закінчився нічим. Натомість українські організації в Аргентині через певний час повідомили, що можливість переїзду в цю країну існує. Спочатку було одержано дозвіл для 120 чол., згодом і для інших. Із травня 1947 р. Г. Купецький став безробітним, мав багато вільного часу. Як зацікавленому в організації виїзду з Китаю членів української Громади, йому довелося контактувати з аргентинським консульством у Шанхаї, щоб вирішити всі питання щодо виїзду українців до Аргентини. У середньому ціна такої поїздки була 1000 американських доларів, що на той час було величезною сумою. Ситуацію врятувало те, що шанхайські українці змогли продати свої помешкання за ще більші гроші, і питання було вирішено [1, с. 461–469].

Г. Купецький мав двоюрідного брата у Канаді, з яким йому вдалося під час перебування в Шанхаї встановити постійний письмовий зв'язок. У 1947 р. він із його допомогою зумів оформити транзитну візу до США і документи на виїзд до Канади. 4 січня 1948 р. Г. Купецький на кораблі «Генерал Мейтс» виїхав із м. Шанхай до м. Сан-Франциско (США). На цьому і закінчилося десятирічне перебування Г. Купецького у Китаї. Згодом він проживав у Канаді, брав активну участь в українському громадському житті, був співзасновником видавництва «Гомін України», сеньйором «Пласту» та Співки української молоді. У 1957 р. закінчив написання своїх спогадів «Там, де сонце сходить (спогади бойовика ОУН на Далекому Сході)». Був одружений, мав двох синів та двох доньок [2, с. 723].

У спогадах Г. Купецького подано не лише детальний опис життя українців у Китаї (особливо у Харбіні, Тяньцзіні, Шанхаї), але й надзвичайно цікаві враження про тогочасний Китай, його історію, архітектурні пам'ятки, кулінарію та побут.

Г. Купецький розповів про те, яке враження на нього і його друзів справила китайська їжа. Він зазначав: «Безгрошшя було в мене частим гостем. Я навчився, хотів я цього чи ні, заглядати до китайських ос-

танньорядних харчівень... Це були ятки — стіл з лавкою і з плахтою замість даху — які були частиною краєвиду китайських міст. Китайці торгують чим-небудь, часто тільки теплою водою. Вчашати до таких харчівень заставила мене пані біда. За кілька єн (соток по-японськи) або фен (те саме по-китайськи) можна було смачно, хоч не в надто гігієнічних умовах, підкріпитися. Миска супу з проса (чуміз) — один фен! А коли ще додати до нього (безплатно) ще трохи соусу з бобів — гм! — навіть не згадуйте, бо слина напливає мені до рота ще й тепер. Не гірші були й різного роду «вареники», якими я часто ласував, коли гаманець був повний. За тими останніми я й досі тужу. Приготовлені вдома ніколи так не смакували, як у найбільший мороз та ще й глухої ночі, десь там, на якомусь розі вулиці, під шатром у китайця. Підсолоджене цукром, у супроводі смачних паличок з дутого тіста, молоко було справжнім олімпійським нектаром!» [1, с. 278].

Автор спогадів продовжував: «Але погано було б з мого боку, коли б я, вихваляючи вуличні харчевні, не згадав добрим словом великих китайських ресторанів, в яких навіть найвибагливіше піднебіння знайде щось доброго для себе. І так приготовлена в такому ресторані курка європейцеві навіть не присниться! Не можна теж уявити собі поросятини в кусках, ще й у якомусь соусі, що товстою верствою прилягає до м'яса — «джюлю-лю-ді». А смак який! Ох, не пригадуйте мені! А морські «трепанги»! Прозорі, немов якісь драглі, а як діють на вас в амурних справах!» [1, с. 278–279].

Більше познайомитися з китайським кулінарним мистецтвом Г. Купецький зміг тоді, коли він став працювати водієм і заробляв достатньо грошей. Деякі страви, як видно зі спогадів, справили на Г. Купецького незабутнє враження: «І ще, і ще говорив би я вам про всякі спеціальні страви, але нам тепер треба оминати й звичайних додатків при їжі. Наприклад, рис заміняє там хліб, а як він ще, не дай Боже, змішаний зі смаженим яйцем, тоді б можна і миску проковтнути разом з ним! Замість хліба китайці вживають теж пампушок, варених на парі, без солі й будь-яких приправ. А спробуйте вкусити! Це ж «райський корм чудовий»! Ану, чи потрапить котрийсь з наших куховарів чи господинь приготувити таку просту річ? Б'юсь об заклад, що не зуміє, і все!» [1, с. 279].

Не обійшов автор спогадів своєю увагою і спиртні напої: «Не буду хвалити «хану» (китайську горілку), хоч жлукнув її немало в Шанхаї. Зате китайське вино «чін-г'ю» — пийте і пийте, мої пані, і крім доброго гумору, нічого іншого не станеться! Не вп'єтєся та й годі! А п'ють його теплим, як, зрештою, і «хану», і японське «саке» [1, с. 278–279].

Незабутнє враження на автора спогадів справили китайські палички: «Подібний пир в китайському ресторані напевне втратив би половину свого смаку й чару, коли б перед вами лежав столовий набір європейського стилю. Мисочки там високі й глибокі, а ножі, виделки й ложки — заступлені там тільки двома паличками. Попробуйте вдома, яка це вигода! Не йде? А китаець і суп їсть такими патичками! В них є теж ложки, але тільки на те, щоб підкинути собі «рецепту» з головної миски» [1, с. 279].

На українця враження справило те, що в Китаї він практично не бачив п'яних: «За десять років перебування в різних областях Китаю я бачив тільки один-однісінький раз п'яного китаеця! І то він нікого не зачіпав, тільки шукав якогось стовпа чи муру, щоб обпертися на ньому» [1, с. 279–280].

Значне враження на Г. Купецького справив Великий китайський мур: «Зі станції Шанхагуань і з поїзду зараз після виїзду з тієї станції, видно було по правому боці на гірських узбіччях славетний Китайський мур. Він ішов зигзагом, часто губився за горою, потім знову виринав на дальшому узбіччі. Це була імпозантна й велика лінія оборони колишньої китайської держави перед наїзниками. Велика китайська стіна, як ще її можна назвати, в своїй основі має 5–10 метрів ширини, і біля 10, в середньому, вона висока, залежно від рельєфу терену. На сході це мур з каміння зсередини і цегли назовні, а на заході, чи краще, в глибині Китаю, місцями це просто високий земляний насип. Почали його будувати понад 2100 років тому, а остаточний свій вигляд і форму прийняв він приблизно 1300 років тому. Численні успішні наїзди на Китай доказали, що цей мур не мав великого воєнного значення. Тягнеться він біля 3000 кілометрів. Відносно праці й труду на його будову, він не поступається перед єгипетськими пірамідами. Тільки довжина не дає можливості бачити його цілого, тому й враження менше, а тим самим говорить про нього не так багато, як про інші досягнення стародавніх будівничих» [1, с. 405–406].

Г. Купецький став свідком падіння японського окупаційного режиму в Китаї: «16 серпня 1945 р. капітулювала Японія...¹ Японські війська, де б вони не були, мали надалі тримати під своїм контролем зайняті території, аж поки прийдуть їм на зміну американські війська, або війська національного Китаю Чан Кай-ші. З таким рішенням не дуже погоджувалися комуністичні війська Китаю в силі коло 50000, які тримали частину фронту проти Японії, але були дуже пасивні. В той час національні сили Китаю сягали двох мільйонів і проявляли велику активність у час війни. Тепер китайські комуністи намагалися захопити деякі стратегічно важливі точки, однак японці поставили їм спротив. Таким чином, війна закінчилася і не закінчилася в тій частині Китаю. Околиці Тіенсіну й Пекіну кишіли від червоних партизанів, які організовували саботажі, головним чином на залізничних шляхах. Кінець тому не прийшов навіть тоді, коли пізніше законні — американські й китайські війська, перебрали від японців контроль» [1, с. 411].

У спогадах є інформація про велику радість китайців після капітуляції Японії: «На вістку про капітуляцію Японії китайців охопила невимовна радість. Навіть той, стоїчний своїм характером, народ не міг приховати своїх почувань з приводу цих змін. Та й пощо приховувати? Вечорами здіймалися понад містом різноманітні ракети, які, розсипаючись мірядами іскор у прекрасні узори, сповіщали радість того чи іншого китайця з приводу такої історичної події, як повернення волі. На вулицях гриміли петарди, лякаючи деколи несподіваними вибухами перехожих. Це викликало гучний сміх тих, які ті петарди кидали. Всі вулиці, навіть у найбідніших дільницях, були прибрані прапорами національного Китаю. Упоперек вулиць простягнені величезні полотна з написами по-китайськи. Народ ходив по вулицях у святковому настрої» [1, с. 412].

На початку 1946 р. Г. Купецький, проживаючи у Тяньцзіні (у спогадах це місто назване Тіенсін), несподівано отримав нагоду побувати проїздом у Пекіні, про який він багато чув раніше. До столиці Китаю він добирався потягом. Ось які були його перші враження від давніх мурів міста: «Відразу ж від залізничного двірця тягнувся височенний, коло 30-метровий мур. Недалеко від двірця дорога проходила тунелем

¹ Акт капітуляції було підписано 2 вересня 1945 р.

крізь той мур, що виявився дуже широким — коло 15 метрів! Весь той мур був сірий і вкритий диким виноградом, що влітку напевно робив мур дуже принадним. Тепер він робив на мене імпозантне враження. Я був просто захоплений його могутністю. Дотепер я ще не бачив чогось подібного до нього, а не то що самий мур. Що там мури якогось замку у Європі! Іграшки!» [1, с. 428].

Далі Г. Купецький опинився в центрі старого міста, побував на базарі, побачив величні палацові будівлі: «Ми були в центрі Старого міста, оточеного тим муром, якого з інших боків не було видно, бо Пекін — велике місто, з понад мільйоном мешканців. Очевидно, що Старе місто це не тільки частина Пекіну, хоча не така вже мала. У Старому місті знаходяться палати різних володарів Китаю, величезні парки і подиву гідні святині. Навіть коли оглядати це тільки ззовні і взимку, все одно це робить велике враження на відвідувача, а найбільше, мабуть, чужинця» [1, с. 428–429].

Історичний центр Пекіна справив на Г. Купецького незабутнє враження: «Я вже прожив був на той час у Китаї біля восьми років, бачив в Китаї різні особливості їхньої архітектури, але це були споруди, розкинені по різних місцевостях, до певної міри випадкові й оточені простотою і нужденністю довколишніх житлових забудовань. Зате тут, у Пекіні, все, що найкраще, було зосереджене на відносно малому просторі. Куди не обернешся, куди не глянь — звідусіль дивиться на тебе екзотична краса, сповнена поваги й незвичайно глибокої давнини та імпозантної величі того найбільшого в світі народу» [1, с. 429].

Автор продовжував свої враження: «Можна об'їздити весь Китай, побувати в усіх містах і бачити дуже багато мистецької краси, головню архітектурної, але хто не бачив Пекіну — не бачив і Китаю. Тут усе ніби зосереджене, зібране до купи й подане глядачеві, немов у якійсь велетенській чарівній коробці. Кожний крок, кожна закутина тієї коробки — це ніби дзеркало, в якому відбивається тисячолітня історія форм культурного і релігійного життя» [1, с. 428–429].

У книзі Г. Купецького був вміщений план центральної частини Пекіна, до якого він надав пояснення: «Старий Пекін складається з двох частин: Південної, що зветься «Китайське місто», та Північної з назвою «Татарське місто». За китайським повір'ям, вівтар неба, що

розташований в Китайському місті, є центром всього світу чи навіть всесвіту. Цей центр китайці визначили у віддаленій частині міста, щоб велич всесвіту не мішала величі Пекіну» [1, с. 429–430].

Далі автор спогадів коротко розповів про деякі важливі етапи історії Пекіна, які йому вдалося дізнатися: «Пекінові було вже понад дві тисячі років, коли один з найзників вирішив зробити з цього міста осередок сяйва й пишноти. Монгольський імператор Кублай-хан, внук Чингіс-хана, наказав збудувати Зелену гору, узгір'я якої засаджено вічнозеленими рослинами, які були привезені з різних далеких країн на спинах імператорських слонів. Схили гори були вимощені рудою міді, а на самому вершку був Зелений павільйон. Марко Поло писав про це з подивом, писав про те, що великий хан наказав зробити для заспокоєння свого духу. Яких п'ятсот років тому, довго після панування монголів, Пекін відбудовано. Імператор Юнг-Ло з династії Мінг, за порадою свого астролога, побудував місто у формі Но-Ча, триголової потвори з шести раменами. Тоді після закінчення будови Пекін став ніби китайським ребусом — коробка в коробці. Посередині квадрату Татарського міста піднялося Імператорське місто, всипане павільйонами, а всередині його розташувалося Заборонене місто. Юнг-Ло наказав зробити котловани в тому місті, щоб влаштувати там ставок великої плодоносної піни, а викопану землю наказав використати на дроблення Горбка вугілля, ціллю якого було захищати палату перед нечистими силами Півночі. Три ставки: Північне, Середнє і Південне море утворювали неначе намисто, яке постачала водою Річка золотой води. Північне море обмивало Кублаєву Зелену гору, знану теж як Узгір'я десяти тисяч років. Пізніше постав там острів, що звався Островом білої пагоди, і його прикрашували: Павільйон постійної південної мелодії, Вежа щасливих небес і Пахуча тераса мудрості» [1, с. 429–431].

Г. Купецький продовжував: «Від Західної брами квітів аж до джерела Перлової любки, Заборонене місто забудоване цілим рядом залів, великих дворів-палат, і низкою делікатних квітників-городів. Тут походжали з повагою імператори, грілися на сонці під подувами віял з павиноного пір'я, любки плекали своє волосся, вживаючи до того погною слонів, а євнухи замишляли палатні інтриги. В Імператорському місті багато вулиць, що роблять з міста рід шахівниці і мають досить дивні для чу-

жинців назви: Рівчак тисячі людей, Провулок собачої шиї, Провулок людського волосся, або Провулок «лови злодія» [1, с. 431–432].

Пекінський базар у спогадах описаний таким чином: «Купці промощують собі дорогу ліктями, розносячи свій найрізноманітніший крам: золоті рибки, пташини в клітках, смажені балабушки, рослини на продовження життя тощо. Кожний намагається звернути увагу на товпу різними звуками, згуками: сопілками, торохтілками, дзвінками, барабанами, кресанням двох кусків металу, або просто своїм голосом. Так було багато століть тому, так є і тепер. Що може змінити стиль їхнього життя? Вулиця Моррісен є центром для європейського базару... Тут багато будок і кіосків. Все переповнене різним крамом, а найбільше його розкладено на землі... І хоч це ще був воєнний час, не бракувало тут нічого. Зате ціни були дуже високі, майже неприступні для звичайної людини, якою тоді був я» [1, с. 432].

У своїх спогадах Г. Купецький не став багато писати про звичаї та побут китайців і пояснив чому: «При цій нагоді я хочу дещо сказати про китайців. Про них можна б писати цілі книги, але я обмежуся тільки до того, що першим приходиться на думку у зв'язку з ними. Незалежно від ділянки, яку автор, що пише, собі вибирає, увесь матеріал цікавий. Я не буду описувати китайських звичаїв, хоч вони надзвичайно цікаві та деколи навіть не так легко повірити в них, дарма, що вони правдиві. Не хочу описувати історії Китаю, хоч вона читається, немов якийсь екзотичний роман. Не хочу описувати стилю життя китайців, хоч подібного не знайде ніхто в іншій частині світу. Не хочу описувати китайських жінок, хоч вони дорівнюють своєю красою красуням Заходу, тільки може вони (китайки) делікатніші, як орхідеї чи лотоси серед квітів. Не хочу описувати винахідливості китайців, хоч багато чого «відкритого» білою расою було знане в Китаї сотні, а то й тисячі років раніше. Це все справи незвичайно цікаві й так багаті матеріалами, що про них хоч би поверхово говорити, зайняло б більше місця, ніж рамки цих спогадів на це мені дозволяють. Я торкнувся лише деяких духовних проблем, які китайці вирішують по-своєму» [1, с. 434–435].

Ось які головні міркування щодо китайців занотував Г. Купецький: «Найважливішою для китайця справою є зберегти гідність своєї особи й особи свого земляка. Навіть у таких крайніх випадках, як у

присуді смертної кари, суддя не забуде згадати про якусь добру прикмету засудженого. Китаець ніколи не змішає з болотом свого земляка, не принизить його так, щоб уже далі не було куди. А що говорити про стосунок до свого оточення за звичайних обставин! Він незвичайно чемний, і коли говорить до когось, то весь час ставить себе нижче за свого співрозмовця, хоч, очевидно, часто буває навпаки, і хвалить його, хоч той часто не заслуговує похвали. Всі для китайця щось, а він сам для себе — ніщо. Гостинність китайців — важлива їхня прикмета, а гість — абсолютно бажана й недоторкана особа» [1, с. 435].

Інші особливості поведінки китайців, на думку автора спогадів, були такими: «Китаець, наприклад, зовсім не вмішується у не свої справи. На його очах злочин може тягнути гаманця з кишені своєї жертви, а китаець-спостерігач не перешкодить цьому: це ж не його справа! Зате китаець більш словний за європейця, очевидно, як правило, бо бувають і винятки. Він вам позичить гроші без ніякої запоруки, тільки на слово, і віддасть свій борг в означений час, хоч би він мав втратити на цьому не знати скільки. Китаець незвичайно захоплюється небуденною красою, чи то природи, чи то мистецтва. Він незвичайно любить квіти. Тільки в Китаї я бачив чудові виставки квітів. Ось для прикладу, бо бачив це своїми очима. В Шанхаї, у Французькому парку, на так званій колишній французькій концесії, щороку восени влаштовують виставки квітів, які тривають цілий тиждень. Весь той великий парк перетворюється у величезний квітник, улаштований з таким тонким смаком, що його краса переходить усі поняття» [1, с. 435].

І далі: «В китайському малярстві знайдете завжди щось неземного. Доми, альтанки з хмаринок, змії населяють світ фантазії, душа намагається покинути земське й полинати у блаженне, у простори небес. Тому китаець легко піддається наркотичній спокусі. Китайця не так легко вивести з духовної рівноваги, і не так легко його обдурити. Він може ошукати в малих справах, кладучи це в основу свого дня, як і взагалі торгівлі, однак в ньому більше чеснот, зокрема справедливості, ніж в інших народів» [1, с. 435–436].

Цікавими були спостереження Г. Купецького про те, як китайці вчиняли спротив окупантам своєї землі: «Китаець — не глитаї, не заланний. Навпаки — він щедрий і жертвенний. Тому китайці зустріча-

ли всіх наїзників з незвичайною погордою і глибоко прихованою ненавистю, яка ніколи не вгасала. Саме тому китайський пасивний спротив доводив до поразки навіть наймогутніших окупантів. Час завжди був союзником китайців у боротьбі з ворогом. Активна агресивність вимагає незвичайно великого вкладу енергії так одиниць, як і цілого народу, і вона не може продовжуватися у безкінечність. Натомість непроникливий мур морального спротиву китайців триваліший. Я не вірю в те, щоб китайців можна було переробити на якесь «інше копито». Ніякі реформи не в силі змінити духовних основ китайця. Так як з вола не можна зробити лева, або навпаки, так китайця ніякі наїзники не зможуть зробити своїм зняряддям» [1, с. 436].

З усього вищенаведеного автор спогадів зробив такий підсумок: «Китаєць хоче жити сам, і не хоче відбирати життя в іншого. Будь-який примус над ним зломиться у зустрічі з його бездонною глибиною морального спротиву. І народ із сотнями мільйонів населення може собі дозволити на такий спосіб боротьби, і що найважливіше, бути певним рішальної перемоги» [1, с. 436–437].

Їдучи до Шанхаю, Г. Купецький на короткий час опинився в м. Циндао (написав його назву як Тсінг-тао). Ось як він описав свої враження від перебування там: «Тсінг-тао само по собі гарне містечко, чисто німецького стилю, коли йдеться про мешканеві дільниці, з дахами критими червоною черепицею. Очевидно, були теж дільниці зовсім китайські за своїм характером. Околиці тут дуже гарні, гористі, як, зрештою, і саме місто, яке розташовувалося на горбках. З різних точок моря прекрасні види на Жовте море, яке тут чомусь видається винятково зелено-синім кольором, від якого годі відірвати очі, коли хтось любить море так як я... Жили ми в південній частині міста, недалеко портових причалів. Тут морський берег низький, так що не було доброго виду на море. Прегарні морські узбережжя є в північній частині міста, тому ми робили великий шматок дороги, ідучи на прогулянки. Ми йшли спершу вулицею Гоінг-кіанг, уздовж залізничного полотна до Малого порту... Малий порт робив на мене враження ковбані, оточеної зо всіх боків будинками, складами, торговельними підприємствами, крамницями й вуличними підприємствами. Звідтам ми перетинали місто, йдучи головною артерією руху

та головною вулицею Шан-тунг роад. Вона піднімається лагідно вгору, з центру міста починає знову спускатися вниз, на південь, і відкриває все повніше вид на Тсінг-таонську затоку» [1, с. 441–442].

І далі: «Мало того, ця вулиця не зупиняється на останній вулиці Пасифік, що біжить уздовж затоки попри пляжу, тільки виходить на довжелезний мол, який біжить рівенько по воді до Зеленого острова, на середині Зеленої затоки, в Зеленому місті... бо «зелений» по-китайськи означає «тсінг». Не даром все тут називається зеленим, бо узгир'я влітку тут теж вкриті густою зеленню садів і лісів. Отже, все тут «Тсінг-тао». Коли стояти лицем до затоки, то по правому боці видніє західна частина міста на горі півострова, а ще далі, на кінчику того півострова, пишається морська ліхтарня Ю Нісан. До ліхтарні йти було заборонено, але прегарний, хоч і малий парк, був ідеальним місцем для мрійника. По лівому боці глядача підіймається гарне узгир'я, всипане домами-дачами, за якими друга затока з пляжею, замкненою ще одним гористим півостровом, вкритим лісом: Гуї Чінгук. Там міститься старий німецький форт. На жаль, ходити туди було трохи задалеко для нас, а на таксі ми не могли собі дозволити через брак грошей» [1, с. 442].

Не забув автор спогадів згадати про те, що Циндао було курортом: «Тсінг-тао — не тільки важлива воєнна морська база на Жовтому морі, але побіч Чі-Фу та Тсінг-Фан-Тао найкраще місце для лікування і відпочинку в цілому Китаї. Тут взимку не заходно, влітку не загаряче. Підсоння і краса природи кожного року притягали сюди тисячі курортників. Тут можна знайти наймодерніші приміщення і вигоду, як теж і купити все, чого душа забажає, і все це в наймодерніших крамницях. Не забуду із Тсінг-тао китайської парні. За крайне дешево ціну було в ній все, чого тільки треба, а може й ще більше. Тсінг-тао залишило по собі якнайкращі спогади з Далекого Сходу, незважаючи на те, що порожні кишені не скрізь мене допускали» [1, с. 442–443].

Г. Купецький детально описав свої враження від проживання в Шанхаї у 1946–47 рр.: «Життя в Шанхаї не різниться від життя в будь-якому мільйонному місті, ще й до того портовому. Тільки людське тло тут своєрідне: куди не глянь — китайські лиця з короткими бровами над скісними очима. Окутані в довгі халати як жінки, так і чоловіки, а коли вже без них, то майже всі в штанах, за винятком тих,

хто з-посеред жіночого персоналу працює в бюрох і крамницях. Там жінок можна впізнати по ніжних лицах, на яких видна помада, пудра, по чепурних зачісках, по високих розрізах спідничок, деколи вище колін. Старші (обі статі) покурюють люльки, молодші задовольняються цигарками. Багато китайської молоді вбирається по-європейському. Коли хто забagne пригод, повинен завітати до міста після заходу сонця. Одні вулиці грають яскравими неоновими світлами, а інші тонуть у п'їтмі. Численні кінотеатри показують найновіші фільми американського виробництва. Безчисленні бари переповнені з одного боку жадними пригод чоловіками, а з другого — готовими на це дівчатами. Пригоди, які закінчуються бійкою, як правило, мають своїм тлом любовні трикутники. Крізь деякі вулиці годі пройти й десять кроків самотньому чоловікові, щоб не почути провокативного «хеллоу!» з боку часом таки правдивих красунь. Спокуса чекає на кожному кроці і горе тому, в кого нема досить здорового глузду й досить сильної волі, і в кого якийсь гріш у кишені» [1, с. 454–455].

За спостереженнями Г. Купецького, у тогочасному Шанхаї життя було неспокійним: «Розбої, торгівля забороненими речами, наприклад наркотиками, сваволя одиниць, деколи й груп спричиняють галас, виття сирен амбулянсів швидкої допомоги або поліцейської погоні серед, на перший погляд, спокійної людської маси. Ніхто не може заручитися, що може статися найближчої хвилини, ніхто не може передбачити, де станеться бійка, навіть стрілянина» [1, с. 455].

В одну з таких масштабних вуличних перестрілок біля кінотеатру випадково ледь не втрапив і автор спогадів. Наступного дня він дізнався, що під час стрілянини з участю поліції і жандармів загинуло 23 особи, здебільшого — випадкові перехожі. Йому доводилося чути про безліч менш подібних випадків майже кожного дня, кожної ночі. Оскільки китайці мали звичай не вмшуватися не в свої справи, то трупи людей інколи лежали по кілька днів на вулицях, поки їх прибирали, бо всі думали, що це хтось спить [1, с. 455–456].

Шанхай був величезним торговим містом, тому не обходилося в ньому і без серйозних проблем. Г. Купецький у спогадах наголошував: «Поруч незвичайного багатства й розкішності, в Шанхаї існує незвичайна нужда й примітивізм. Всі переписи населення — це просто глу-

зування. Ніхто і ніколи не знав, скільки населення у Шанхаї. Оцінки коливаються між 3 і 7 мільйонами. В той час офіційно говорилося про 4 з половиною мільйона. Я повірю в це легко. Щоб не повертатися більше до опису Шанхаю і його особливостей у той час, згадаю ще про смертність безпритульних дітей восени 1947 року, про що писала преса. Щоденно ранком вантажні авта вивозили з міста 70–80 трупів умерлих з голоду й від холоду дітей» [1, с. 456].

Г. Купецький не міг оминати подій громадянської війни у Китаї 1945–1950 рр., вони теж знайшли відображення у його спогадах. Він бачив, що червоні партизанські відділи опановували все більшу територію, яка одразу ж після закінчення війни у 1945 р. була в руках уряду національного Китаю (Чан Кайші). Автор спогадів писав: «Дійшло до того, що студентська молодь з «націоналістичного» табору — та сама, на яку спершу спирався Чункінський, а потім Нанкінський уряд Чан Кайші, влаштувала велику демонстрацію на вулицях Шанхаю проти фактичних своїх визволителів-американців... Тоді я бачив розліплені афіші, транспаранти, на яких пишалися такі перлини, як: «Геть, собаки, з Китаю! Ми самі знаємо, як правити своєю країною!», «Геть американських імперіалістів з незалежного Китаю!»... Корупція на верхах і вперте переконання Чан Кайші (чи його жінки!), що він може опертися виключно на великих землевласників і багатіїв, одночасно нехтуючи народними масами, спричинилося до зміни влади на комуністичну шляхом громадянської війни. Бо горе всякій владі, яка не дбає про добро народу!» [1, с. 457].

Спогади члена ОУН Г. Купецького «Там, де сонце сходить (спогади бойовика ОУН на Далекому Сході)» є цінним та важливим джерелом про життя українців, які опинилися в Китаї в період 1937–1947 рр. За ними можна простежити, яким був побут українців на території Китаю у зазначений період. Спогади містять чимало подробиць про політичне, економічне, культурне життя українців у Китаї. Більше того, автор цікавився життям китайців, його книга містить спостереження про традиції, побут, культуру, їжу китайців, їх звичаї, архітектуру тощо. У ХХІ столітті контакти між Україною та Китаєм активізуються. Це поживляє інтерес громадськості до історії контактів між українцями та китайцями. Саме тому публікація інформації зі спогадів Г. Купецького про життя українців у Китаї в 1937–1947 рр. є важливою та актуальною.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Купецький Г. Там, де сонце сходить / Г. Купецький. — Торонто, 1988. — 499 с.
2. Мірчук П. Нарис історії ОУН 1920–1939 роки / П. Мірчук. — К.: Українська Видавнича Спілка, 2007. — 1003 с.
3. Посівнич М. Деякі аспекти діяльності Організації Українських Націоналістів на Далекому Сході / М. Посівнич // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. — Львів, 2005. — Збірник 5. — С. 118–130.

4.3. Українсько-китайські відносини на сучасному етапі

Двосторонні відносини, які виникли між Україною і Китаєм, мають свою історію. Початок цих відносин припадає на 1949 р., коли була утворена Китайська Народна Республіка. Після цього ці відносини пройшли кілька етапів свого розвитку. Так, в період 1949–1965 рр. наші країни обмінювалися делегаціями, до яких входили відомі діячі культури та науки, письменники, артисти. Влаштувалися різноманітні виставки, що знайомили з життям кожного народу, видавалися кращі твори письменників, вчених, діячів мистецтв, відзначалися ювілеї видатних історичних і культурних подій і діячів тощо. У цей період вийшли також перекладені на китайську мову твори Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, О. Гончара, М. Стельмаха, Б. Олійника. Безпосередні зв'язки встановили між собою вищі навчальні заклади та наукові установи Китаю і України. Широко практикувалося запрошення науковців і освітян на конференції, для читання лекцій, проведення спільних наукових досліджень. Відбувався обмін студентами, аспірантами, стажерами [5, с. 67]. Співробітництво зазвичай здійснювалося в галузях науки, техніки, освіти і переважно шляхом обміну інформацією, технічною документацією, досвідом, спеціалістами.

Однак, на той час Україна перебувала у складі СРСР і не була повноцінним суб'єктом міжнародних відносин та міжнародного права. В умовах тогочасного радянського тоталітарного режиму вона була позбавлена будь-якого права на проведення самостійної зовнішньої політики. Як згадував цей період Г. Удовенко, вся тогочасна українська дипломатія була «зажата в лещатах радянської системи» [6, с. 30].

Новий етап у розвитку українсько-китайських двосторонніх відносин розпочався після отримання незалежності України в 1991 р. Китайська Народна Республіка стала однією з перших країн, яка визнала нову українську державу. Це відбулося 27 грудня 1991 р., а вже у січні 1992 року між обома країнами були встановлені дипломатичні відносини. Із самого моменту свого виникнення і Україна, і КНР демонстрували високий рівень двосторонніх контактів та прагнення до поглиблення співробітництва в усіх галузях. Із перших кроків це співробітництво характеризувалось активним політичним діалогом на найвищому рівні.

У жовтні 1992 р. відбувся державний візит першого Президента України Л. Кравчука до КНР, що започаткував низку візитів найвищих керівників обох країн і заклав підвалини двосторонньої договірно-правової бази. А вже у березні 1992 р. розпочало свою роботу посольство КНР в Україні, а в 1993 році — українське посольство у Пекіні [5, с. 156]. У вересні 1994 р. відбувся перший офіційний візит в Україну Голови КНР Цзян Цземіня.

Характеризуючи цей період у розвитку українсько-китайських зовнішньополітичних взаємин, слід зазначити, що вони стрімко розвивалися, і пов'язано це було з високим рівнем політичного діалогу, створенням необхідної правової бази та практичним здійсненням досягнутих домовленостей у різних сферах співпраці (торгово-економічній, військово-технічній, науково-освітній, культурній тощо). Особливий вплив на активізацію цих відносин мав особистий контакт, який був встановлений Президентом України Леонідом Кучмою з тодішнім головою КНР Цзян Цземінем, в ході обміну державними візитами у 1994–1995 роках, і який мав своїм наслідком проголошення відносин стратегічного партнерства між нашими країнами.

Як результат цієї активізації у січні 1995 року було завершено розробку «Державної програми розвитку відносин України з КНР».

У цьому документі були викладені принципові засади та пріоритети Української держави на китайському напрямі. У серпні 1996 р. українською частиною Міжурядової українсько-китайської комісії з питань торгово-економічного співробітництва ухвалено «Концепцію розвитку економічних відносин України з КНР». Однак реалізація означених широких намірів і планів ще далека як від потреб, так і можливостей обох країн [9, с. 10].

Відтак у червні 1995 р. Україну відвідав тодішній прем'єр Держради КНР Лі Пен, а у березні 1996 р. — Голова Постійного комітету Все-китайських зборів народних представників Цяо Ши. У грудні 1997 р. відбувся візит до Китаю Прем'єр-міністра України В. Пустовойтенка. Започаткована традиція підтримувалася і надалі. Про це свідчить візит заступника Прем'єра Держради КНР У І в Україну в березні 1999 р., заступника Голови Народної політичної консультативної ради Китаю Чень Цзюньшена в Україну в липні 1999 р., заступника Голови Верховної Ради України С. Гавриша до КНР у квітні 2000 р., Голови КНР Цзян Цземіня у липні 2001 р. [13, с. 35–46].

Знаковим можна вважати і візит Голови Постійного комітету Все-китайських зборів народних представників Лі Пена, що відбувся в червні 2000 року. Справа в тім, що Лі Пен відноситься до нової генерації китайських політиків. Він закінчив Московський енергетичний інститут, неодноразово відвідував Україну, чудово спілкується російською мовою, добре обізнаний із нашими реаліями. Переговори на найвищому рівні, а Лі Пена приймали Президент Л. Кучма, Голова Верховної Ради І. Плющ, Прем'єр-міністр В. Ющенко, підтвердили, що між двома країнами не існує політичних суперечностей, а їхні підходи до основних міжнародних проблем близькі або збігаються. На той час між Україною і КНР було укладено більш ніж 50 міждержавних, міжурядових та міжвідомчих документів, які по сьогодні створюють необхідну правову базу для взаємовигідного співробітництва [7, с. 367].

У період перебування на посаді Президента України В. Ющенка (2005–2010 рр.) зовнішня політика України більше орієнтувалася на країни ЄС та США, аніж на Китай та інші країни Азії. Проголошений Україною євроатлантичний курс вплинув на відносини з Китаєм. Протягом періоду 2005–2007 рр. Уряд України більше уваги надавав

розвитку співробітництва з ЄС та США. Однак, КНР у 2005 р. підтримала Україну на шляху до ринкових перетворень. Протокол між Україною та КНР про доступ на ринки товарів та послуг у рамках вступу України до СОТ був підписаний 16 грудня 2005 р. у Гонконзі. Зі свого боку Україна визнала китайську економіку «ринковою».

Починаючи з 2007 р., відносини між країнами набувають нового розвитку. Початком цього відновлення послужив візит Голови Верховної Ради України О. Мороза до Китаю 27–31 березня 2007 р. Проте подальший розпуск Верховної Ради України не дозволив достатньою мірою закріпити відносини між КНР та Україною на рівні законодавчих органів влади. Окрім того, для китайської сторони, яка завжди виступала за політичну стабільність і прогнозованість, це стало черговим свідченням того, що Україна перебуває в зоні підвищеної політичної турбулентності, яка заважає вибудовувати сталі відносини на рівні вищого політичного керівництва. Втім, незважаючи на це, Китай і за цих умов виявляв зацікавленість у розширенні співпраці з Україною, продовжуючи двосторонні контакти, головним чином, на рівні парламентів та консультативних органів.

Характеризуючи зовнішню політику України перших двох десятиліть її незалежності, слід зазначити, що сторони прагнули до налагодження взаємовигідних відносин. Однак політична ситуація, в якій знаходилась Україна в той час, впливала на ці відносини. Так, починаючи з моменту проголошення незалежності України, українська дипломатія вимушена була діяти в полі жорсткого протистояння між Росією та країнами Заходу. На тогочасну зовнішню політику України постійно то здійснювався тиск із боку Росії, то була реакція невдоволення Заходу. Така ситуація серйозно заважала розвитку дійсно багатовекторної зовнішньої політики України, що також впливало на відносини двох країн.

Ситуація почала змінюватись лише в 2010 р., коли з ініціативи китайської сторони тодішній Президент України В. Янукович у вересні місяці відвідав КНР. Під час візиту йшлося про підвищення рівня міждержавних відносин. Наслідком цього стало рішення про те, що «сторони докладуть спільних зусиль до наповнення двосторонніх відносин стратегічним змістом, а також започаткування і розвитку відносин стратегічного партнерства» [17]. Китай підтвердив свої зо-

бов'язання, надані Україні після відмови останньої від ядерної зброї у 1994 р., а також визнав можливим продовжити консультації «щодо подальшого посилення гарантій без'ядерної безпеки». Сторони ухвалили рішення про створення Комісії зі співробітництва між Китайською Народною Республікою та Україною зі співголовами на рівні віце-прем'єр-міністрів двох країн, а також в її рамках — підкомісій із питань співробітництва у сфері економіки та торгівлі [14].

Від цього часу розпочався новий етап у політичному діалозі України та КНР. Так, зокрема Україна підтримала ініціативи Китаю з реформування ООН, побудови багатополярного світу та демократизації міжнародних відносин із метою створення більш гармонійного світу, у якому пануватимуть довготривалий мир та спільне процвітання.

Через рік, а саме в 2011 р. відбувся офіційний візит голови КНР до України, в ході якого було підписано Декларацію про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства, а також низку економічних угод на загальну суму 3,5 млрд дол. США [8].

2012 рік був роком 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між Китаєм та Україною, коли підводилися підсумки розвитку двосторонніх стосунків між Україною та Китаєм. Поряд із позитивними тенденціями також були виявлені і деякі проблемні питання. Виявилось, що не всі попередні домовленості лідерів країн виконуються. Зокрема сумнозвісний «Повітряний експрес» так і не було розпочато. У 2012–2013 р.р. була підписана велика кількість українсько-китайських угод і документів щодо конкретних галузей та сфер співробітництва, які раніше були поза увагою [16].

Однак така активність не привела до підвищення ефективності роботи українського уряду у покращенні відносин із Китаєм. Значна кількість угод не виконується і залишається тільки деклараціями про наміри. У 2012–2013 роках у рамках китайсько-українських відносин стратегічної взаємодії і партнерської співпраці продовжувала зберігатися тенденція розвитку і пошуку нових можливостей. Візит Президента України В. Януковича до Китаю у грудні 2013 р. відбувся на тлі нової глибокої внутрішньополітичної кризи в Україні, причиною якої стало непідписання Україною угоди про Асоціацію з ЄС у ході Вільнюського саміту 28 листопада 2013 р. через тиск із боку Росії. Результатом цього

візиту стало підписання Договору про дружбу і співробітництво між Україною і КНР (базовий політичний документ, про який сторони вели мову майже 15 років; термін дії — 10 років), Спільної декларації України і Китайської Народної Республіки про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства та Програми розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР на 2014–2018 рр. [10]. Важливе значення цих документів полягає, серед іншого, у: підписанні вперше в історії двосторонніх відносин юридично зобов'язуючого документа Договору, який визначає ключові принципи і закріплює засади подальшого розвитку українсько-китайського стратегічного партнерства; визначенні (вперше в історії двосторонніх відносин) сторонами конкретних напрямків і галузей здійснення практичної співпраці та реалізації спільних проектів на період до 2018 року.

Таким чином, візит завершив важливий етап в українсько-китайських відносинах, який характеризувався подоланням наслідків стагнації 2005–2010 років та досягнення «поглибленого стратегічного партнерства».

Із початком Революції Гідності Китай зайняв очікувальну позицію щодо України. Китайський уряд намагався зрозуміти суть подій, що відбулись в Україні під час Революції Гідності. Однак після дозволу 1 березня 2014 р. Держдумою РФ використовувати власні війська проти України вже 2 березня Китай зайняв чітку позицію щодо підтримки незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України та закликав сторони використати діалог та перемовини на основі міжнародного права і норм міжнародних відносин для забезпечення миру та стабільності в регіоні. Водночас китайський представник висловив думку про те, що існують певні причини подій в Україні. Такий підхід дав можливість дуже широко і по-різному трактувати офіційну позицію Китаю [15, с. 45–46].

Трохи пізніше представник МЗС КНР Цінь Ган уточнив позицію його країни: «Китай завжди виступає за повагу суверенітету і територіальної цілісності будь-якої держави, Китай завжди дотримується цього основного зовнішньополітичного курсу. Китайська сторона вважає, що українська криза має складні історичні передумови й зумовлена сучасними реаліями. Все це необхідно аналізувати і враховувати при врегулюванні кризи» [4].

На відміну від Москви, яка закликала В. Януковича до більш активних і жорстких дій щодо припинення протестів, Китай рішуче засудив акти насилля.

На сьогоднішній день двосторонні відносини між Україною та КНР носять характер стратегічного партнерства, відбивають багаторічні традиції дружби і співробітництва між двома країнами. Китай незмінно підтримував суверенітет і територіальну цілісність України, своєю чергою, Україна неухильно залишається відданою політиці «одного Китаю». З урахуванням триваючих змін і реформ в Україні останніх років наразі обома сторонами здійснюється робота, спрямована на започаткування нового етапу розвитку двосторонніх відносин шляхом піднесення їх на новий рівень.

4 червня 2014 р. Голова КНР надіслав привітальну телеграму новообраному Президенту України П. Порошенку, вказавши, що «китайська сторона надає великого значення розвитку відносин з Україною». Сьогодні українська і китайська сторони висловлюються на користь подальшої активізації двосторонніх відносин, докладання зусиль до їх наповнення стратегічним змістом, інтенсифікації політичного діалогу, у тому числі на рівні керівництва законодавчих та виконавчих органів державної влади України і КНР, а також зміцнення стратегічної взаємодовіри. Китай як новий глобальний гравець зайняв чітку позицію щодо російської агресії проти України: підтримка суверенітету та територіальної цілісності в кордонах 1991 року. Проте, на відміну від США та країн Заходу, Китай вважає, що введення санкцій щодо Росії є недовірливими. Одним із перших Китай у середині березня 2014 р. запропонував мирне врегулювання «кримського питання» у форматі міжнародного координаційного механізму, до якого б увійшли всі зацікавлені сторони. Однак пропозиція Китаю не була підтримана в Києві та його західними партнерами, а також і Росією. Натомість, у серпні–вересні 2014 р., коли ситуація на фронті для України стала критичною і перемовини почалися, Китай не був залучений до жодного з форматів перемовин [2].

Незважаючи на всі ці складнощі, протягом 2014–2015 рр. Україна та Китай виконали внутрішні процедури щодо ратифікації Договору про дружбу та співробітництво, відновили діалог на високому

політичному рівні, а також значно активізували двосторонню зовнішньополітичну співпрацю на найвищому рівні. Зокрема у січні 2015 р. відбулася зустріч Президента України П. Порошенка з Прем'єром Державної ради КНР Лі Кецяном у рамках засідання Всесвітнього економічного форуму (м. Давос). У жовтні 2014 р. Міністр закордонних справ України П. Клімкін провів зустріч із Міністром закордонних справ КНР Ван І на полях саміту АСЕМ (АСЕМ, АSEM — Asia-Europe Meeting) у Мілані.

Значно активізувалася також і міжпарламентська співпраця між Верховною Радою України та Всекитайськими зборами народних представників. У нинішньому складі Верховної Ради України функціонує група з міжпарламентських зв'язків із КНР на чолі з депутатом А. Павелком. У ВЗНП КНР працює група дружби з Україною на чолі з Головою Комітету у закордонних справах Фу Ін. У рамках міжпарламентських та міжпартійних контактів упродовж 2015–2017 рр. здійснено низку візитів до КНР груп народних депутатів та громадських діячів України. У грудні 2015 р. відбувся ознайомчий візит до України делегації Міжнародного відділу ЦК КПК. У січні та грудні 2015 р. у Пекіні відбулися політичні консультації на рівні керівництва МЗС двох країн з актуальних питань двосторонніх відносин та з тематики ООН. 1 квітня 2016 р. під час Вашингтонського саміту з питань ядерної безпеки відбулася коротка зустріч між Президентом України П. Порошенком та Головою КНР Сі Цзіньпіном, у ході якої обговорено питання активізації співробітництва між Україною і КНР, а також проведення наступного засідання Міжурядової українсько-китайської комісії зі співробітництва. 27–28 квітня 2016 р. Міністр закордонних справ України П. А. Клімкін перебував із робочим візитом у Китаї, де провів переговори з Міністром закордонних справ КНР Ван І, мав зустрічі з китайськими високопосадовцями, а також взяв участь у роботі П'ятої зустрічі міністрів закордонних справ держав-членів та спостерігачів Народи зі взаємодії та заходів довіри в Азії. На двосторонніх заходах обговорено широке коло питань українсько-китайської взаємодії [12].

17 січня 2017 р. в рамках засідання Всесвітнього економічного форуму в Давосі Президент України П. Порошенко провів зустріч із Головою КНР Сі Цзіньпіном, у ході якої глави двох держав висловили

зацікавленість в активізації політичного діалогу на найвищому рівні та поглибленні економічної співпраці між Україною і КНР. Крім того, досягнуто домовленості щодо проведення у 2017 р. наступного засідання Міжурядової українсько-китайської комісії зі співробітництва та участі делегації України у міжнародному форумі ініціативи «Один пояс, один шлях» (Пекін, травень 2017 р.). Сі Цзіньпін також підтвердив підтримку Китаєм територіальної цілісності й суверенітету України [4].

18 вересня 2017 р. на полях 72-ї сесії Генасамблеї ООН у Нью-Йорку відбулася зустріч глав МЗС України П. А. Клімкіна та КНР Ван І. Центральними темами обговорення були двостороння співпраця країн у міжнародних організаціях. А 5 грудня 2017 р. в Києві, в рамках Третього засідання Комісії зі співробітництва між урядами двох країн, відбулися окремі зустрічі Президента України П. О. Порошенка та Прем'єр-міністра України В. Б. Гройсмана з главою китайської делегації, заступником глави Уряду КНР Ма Каєм. Проведені зустрічі дозволили сторонам обмінятися думками з найактуальніших питань двосторонніх відносин, констатувавши досягнення і проблеми у взаєминах. За підсумками засідання комісії сторони підписали Дорожню карту (план дій) щодо реалізації ініціативи «Економічний пояс Великого Шовкового шляху» і «Морського Шовкового шляху ХХІ-го століття». Великий Шовковий шлях і Морський Шовковий шлях покликані створити транзитні маршрути та посилити економічне співробітництво між Європою і Азією. Підписавши план дій щодо реалізації зазначених ініціатив, Україна отримала можливості щодо участі в реалізації глобальних інфраструктурних проєктів, які Китай сьогодні реалізує в рамках зазначених ініціатив.

У даному контексті слід зазначити, що на сьогоднішній день Китай скорегував свої відносини з великими державами й поліпшив відносини із сусідніми країнами шляхом встановлення з ними «стратегічного партнерства». Дипломатичні відносини Китаю з іншими країнами можуть бути розділені на кілька рівнів: звичайні дипломатичні відносини, відносини добросусідства й дружби, відносини партнерства й співпраці. Відносини партнерства в Китаї поділяють на спільне партнерство, конструктивне партнерство, всебічне співробітництво й

партнерство, стратегічне партнерство, стратегічна взаємодія та партнерство й всебічне стратегічне співробітництво й партнерство. Китай встановив партнерські відносини з найбільш великими державами, БРІКС, G20 і сусідніми країнами на різних рівнях, але на загальному принципі партнерства: не протистояти один одному, а шукати спільне, відкласти вбік розбіжності й не завдавати шкоди третім країнам [11, с. 128]. Головними складовими «стратегічного партнерства», на думку Китаю, є:

— неконфронтація: не вступати в конфлікт, проводити міжнародну координацію, пропагувати взаєморівність відносин на основі п'яти принципів мирного співіснування;

— неприєднання та не дія проти якоїсь третьої країни: це такий новий тип міжнародних відносин, коли нема прагнення завдати шкоди інтересам третьої країни;

— низький рівень політичного співробітництва: на відміну від класичних зразків, стратегічне партнерство між Китаєм та іншими країнами (великими чи малими) характеризується низьким рівнем політичної співпраці й має символічне, а не фактичне значення.

Сучасні відносини України та Китаю значною мірою зумовлені зростаючими політичними та економічними інтересами КНР щодо країн ЄС та нової Східної Європи (Білорусь, Україна, Молдова, Латвія, Литва, Естонія). Політично Китай хотів би бути важливим гравцем у пострадянських країнах Європи, що, насамперед, є сферою інтересів ЄС та Росії. Китай послідовно зміцнює відносини зі Східною Європою шляхом активізації політичного діалогу та поглиблення економічних відносин.

Втім, це не означає, що Китай не бажає розвивати політичні відносини та спільно вирішувати питання безпеки з іншими країнами. Оскільки співробітництво в цих сферах є дуже важливим, Китай намагається сприяти розвитку всебічних відносин, заснованих на економічному та військовому співробітництві.

Так, під час останньої світової кризи, коли країнам нової Східної Європи була вкрай необхідна економічна підтримка, Китай вміло скористався цією ситуацією стосовно політичного співробітництва в оборонній сфері. Оскільки Росія скептично ставиться до можливості

надання Китаю військових технологій через високу ймовірність копіювання, то їх отримання з України дає КНР дві переваги: по-перше, Китай буде отримувати технології, а по-друге, буде зміцнювати свої позиції у країні, яку Росія вважає своєю сферою впливу [3].

Крім того, КНР планує реалізацію своєї глобальної стратегії збільшення експорту та інвестицій у потенційні ринки, розміщені між Росією та ЄС. У цій стратегії Україна може стати важливим регіоном для просування китайських продуктів і брендів, отримання доступу до нових ринків і придбання стратегічних активів. Допомога Китаю також є **політично вмотивованою**. Китайські кредити та інвестиції Україні можуть створити Китаю кращі позиції в переговорах із Росією та ЄС. Водночас Китай зберігатиме баланс відносин у геополітичному трикутнику США — Росія — Китай і у світі в цілому. А Україні важливо показати Китаю власну зовнішньополітичну концепцію, яка не повинна повністю залежати від США та ЄС, в іншому випадку це буде сприйматися Китаєм як «втрата обличчя» [5, с. 176–178].

На сьогоднішній день відносини між Україною і Китаєм носять асиметричний характер, тому ініціатива про фактичне перезавантаження відносин між країнами повинна виходити від України, в якій відбулися революція і повна зміна влади. Україна повинна підтвердити або пояснити свою позицію з питань співпраці з Китаєм [1, с. 34].

За останні два роки суттєво змінилося сприйняття України в китайських політичних колах та суспільстві. Сьогоднішня Україна для китайців — це європейська країна, яка перестала бути частиною пострадянського простору, країною-сателітом Росії або навіть частиною Росії, а українці, нарешті, сприймаються як окремий народ. Проте китайці не відмовляються від думки, що російські інтереси на пострадянському просторі існують. Дієвою платформою для виведення міждержавних відносин на якісно новий рівень і здійснення масштабної співпраці має стати імплементація Договору про дружбу і співробітництво між Україною і КНР та реалізація Програми розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною і КНР на 2014–2018 роки [3].

Необхідно зазначити, що всі політичні сили в Україні (за винятком радикальних правих) виступають за розвиток відносин стратегічного партнерства з Китаєм. Втім, у сучасних умовах українсько-китайське

співробітництво вимагає нового мислення, нових підходів та водночас здорового консерватизму. З одного боку, Китай залишається для України чи не єдиним «безпроблемним» зовнішнім джерелом модернізації та можливостей економічного зростання, адже не викликає жодних застережень із боку Європи, США або Росії. Виважена позиція КНР щодо російської агресії проти України та анексії Криму, підтримка суверенітету та територіальної цілісності нашої держави є важливим чинником міжнародної солідарності щодо України в сучасних непротих геополітичних умовах.

В умовах, коли Україна фактично зіткнулася зі збройною агресією з боку Російської Федерації та має витратити значні фінансові ресурси на захист власної територіальної цілісності, а також має забезпечити імплементацію Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, особливого значення набуває усвідомлення сучасною політичною елітою важливості збереження послідовного та поступального характеру відносин із КНР як з одним із ключових глобальних політичних, фінансових та економічних центрів. Вітаючи принципову позицію КНР щодо поваги до обраного українським народом шляху розвитку, законодавчо закріплених засад внутрішньої та зовнішньої політики України, її суверенітету і територіальної цілісності, українська сторона закликає Китай всіляко сприяти врегулюванню конфлікту довкола нашої держави та притримуватися і в подальшому об'єктивної, справедливої і відповідальної позиції щодо України.

Саме відносини стратегічного партнерства мають стати підґрунтям для такого підходу з боку КНР до подальшого розвитку українсько-китайських взаємин. Настав час розпочати імплементацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною і КНР та реалізацію Програми розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною і КНР на 2014–2018 роки. Для цього необхідно виробити в рамках Міжурядової комісії зі співробітництва механізм дієвого контролю за реалізацією започаткованих спільних проєктів.

Сьогодні Україна конче потребує інвестиційної підтримки всіх галузей економіки, забезпечення пріоритетного фінансування великих інфраструктурних об'єктів, що створюють нові робочі місця та сприяють поживленню економіки. Тому так важливо опрацювати ал-

горитм взаємодії і пошуку нових форм українсько-китайської співпраці в інвестиційній сфері, розглянути питання створення спільного інвестиційного фонду на паритетних засадах [2].

На жаль, Україна, маючи відповідну договірно-правову базу та високий рівень стратегічного партнерства з КНР, нині не використовує можливості співпраці з найбільшим світовим експортером, другою економікою світу, країною, що має найбільші у світі золотовалютні резерви й практично необмежені інвестиційні можливості [6, с. 28].

У геополітичному плані Китай є свідомим прихильником української євроінтеграції та завжди визначав Україну як «важливу державу в Європі». Керівництво КНР вітало підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС та розглядає залучення України до розбудови «Економічного поясу Великого Шовкового шляху», що є особистою ініціативою Голови КНР Сі Цзіньпіна. У разі успішної реалізації амбітного китайського плану (який, між іншим, оминає Росію і передбачає прямий вихід Китаю до Європи через Центральну Азію і Кавказ) Україна матиме принципово нове геополітичне місце «першої європейської країни на Шовковому шляху».

Слід зазначити, що в Європі досить прихильно ставляться до китайських планів та, з огляду на нині обмежені фінансові можливості Європейського Союзу, не заперечують проти можливої китайської економічної активності щодо України. Більше того, ЄС прямо зацікавлений у тому, щоби здійснити модернізацію України на китайські кошти.

Таким чином, Україна має унікальну можливість стати осередком розбудови «Економічного поясу Великого Шовкового шляху» у Чорноморсько-Балтійському регіоні із залученням країн Балтії, Вишеградської четвірки, Румунії, Болгарії, Білорусі, Грузії.

Досить перспективною є також участь України у зініційованому КНР ще в 2011 р. форматі співробітництва країн Центральної і Східної Європи і Китаю (надалі формат «16+1»). На думку китайських аналітиків, формат «16+1» є найперспективнішим для реалізації проекту «Один пояс, один шлях» та для здійснення великих інфраструктурних проєктів у Європі [13, с. 134–139]. Китайською стороною запропоновано європейським партнерам перейти до більш конкретного співробітництва та створити з цією метою спеціальну платформу взаємодії. Пропонуєть-

ся укладати угоди на місцевому рівні, розширювати співробітництво на рівні середнього та малого бізнесу. Питання координування зосереджуватимуться на торгівлі та інвестиціях, але не на політиці. Проте посилення взаєморозуміння залишається чи не найважливішою метою. Через це особлива увага приділятиметься тому, аби формат «16+1» не конфліктував із взаєминами Китаю з ЄС загалом та провідними країнами Європи зокрема. Пекін підкреслює, що співробітництво у форматі «16+1» доповнює та підсилює стратегічне партнерство Китаю та ЄС, що закріплене у плані дій «Китай — ЄС 2020». Україна має багато спільного з країнами Центральної та Східної Європи, а після підписання Угоди про асоціацію з ЄС має всі підстави посилити свою взаємодію з цими країнами, використовуючи різні формати («Вишеградська четвірка + 1», трикутник «Україна — Польща — Литва», Організація Чорноморського економічного співробітництва та інші). Проте саме приєднання України до формату «16+1» та перетворення його на формат «17+1» має суттєві переваги як із точки зору активізації взаємодії з Китаєм, так і щодо реалізації європейського вектора свого розвитку.

Окрім того, у такому форматі Китаю буде зручніше посилювати співробітництво з Україною без зайвої уваги до нього з боку Росії.

Таким чином, на сьогодні прагнення і практичні кроки України встановити якомога більш тісні економічні стосунки з Європою ні в якому разі не є перешкодою для співпраці з Китаєм. Після підписання і ратифікації Угоди про Асоціацію з ЄС Україна перетворюється на певні «ворота» до Європи. Це важливо для українсько-китайських відносин, особливо у контексті реалізації ідеї відродження Великого Шовкового шляху, запропонованої Головою КНР Сі Цзіньпіном.

Зараз Україна та Китай мають всі можливості реалізувати значний потенціал двостороннього співробітництва. Народи наших країн сподіваються на активну та дієву позицію всіх владних структур щодо вирішення нагальних завдань українсько-китайської взаємодії. **Досвід КНР — це єдиний приклад переходу соціалістичної економіки на рейки ринкового розвитку без падіння життєвого рівня населення та серйозних соціальних катаклізмів у масштабах держави.**

Нинішнє російсько-українське збройне протистояння поставило Китай перед вирішенням складного зовнішньополітичного завдання:

як реагувати на агресивну поведінку Росії? Очевидно, що для Китаю найбільш важливими є відносини зі Сполученими Штатами, якими Китай не буде ризикувати заради Росії. Але при цьому Китай не буде підтримувати і будь-які політичні чи економічні санкції проти Росії, щоб не псувати з нею відносини. У сфері українсько-китайського економічного співробітництва, у науковій галузі, а також у торговельно-економічній діяльності Україна наразі є донором ресурсів та продуктів четвертого технологічного укладу до Піднебесної. Китай є одним із найбільших торгових партнерів України.

Слідуючи своїй прагматичній політиці на міжнародній арені, Китай співпрацює з Україною, купуючи тут те, що йому зараз потрібно, допоки це не заважає його відносинам з іншими великими геополітичними гравцями. Співпраця Китаю з Україною для китайського уряду є важливою. Найбільше, в чому КНР зацікавлена у співробітництві з нашою державою, то це військова сфера та галузь сільського господарства.

Україна знайшла в Китаї надійний ринок збуту продукції сільськогосподарства, зокрема пшениці, ячменю, насіння та олії. Протягом останніх років Китай виявляє підвищену увагу не тільки до сільськогосподарської продукції України, а також і до українських продовольчих товарів. Обмеженість земельних ресурсів Китаю не дозволяє повною мірою задовольняти потреби населення Китаю у харчових продуктах, тому Китай активно шукає можливості щодо імпорту якісних продовольчих товарів. Залучення українських ділових кіл до цього процесу надасть можливість українським бізнесменам вийти на найбільший споживчий ринок світу.

У сьогоднішніх реаліях співпраця з Китаєм має бути пріоритетом для України, адже це величезний ринок збуту високотехнологічних товарів, якісної продукції АПК, творів мистецтва. Наукове співробітництво між країнами є, але воно також дуже мале в порівнянні зі співробітництвом із РФ чи країнами Заходу, якщо Україна зможе розвивати фундаментальну та прикладну науку, особливо п'ятого та шостого технологічного укладів, це відкриє нові горизонти співпраці. За рішенням уряду України 2019 р. було проголошено роком Китаю в Україні. Це є свідченням визнання урядом України важливості відносин стратегічного партнерства між Україною та Китаєм.

Для цього пропонуємо державним структурам України:

Пропозиція 1. Протягом 2018 р. розробити та затвердити Програму розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною і КНР на 2019–2023 рр. Програма має бути спрямована на закріплення відносин стратегічного партнерства між двома країнами та піднесення їх на новий якісний рівень.

Пропозиція 2. На рівні Кабінету Міністрів України та профільних міністерств, розробити спільну стратегію та тактику державної підтримки українських державних та приватних підприємств у їх співпраці з китайськими компаніями та роботі на ринках Китаю.

Пропозиція 3. На рівні Кабінету Міністрів України розробити програму дій щодо залучення України до глобальних проектів Китаю, зокрема «Економічний пояс Шовкового шляху» та «Морський Шовковий шлях XXI-го століття».

Пропозиція 4. Долучитись до участі України в зніційованому КНР форматі «16+1». Україна має бути активним учасником цього формату міжнародного співробітництва як найбільша країна Східної Європи.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бугрій М., Федоренко І., Медведкіна С. Глобальна економіка у кризовий період: тенденції та перспективи. — К.: НІСД, 2012. — 46 с.
2. Інтереси України в Китаї. — Міжнародна економіка.../ekonomika/interesi_ukrayni_kitayi.
3. Київ — Пекін: безпечна дистанція. — [Електронний ресурс]. — Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua> — Держком. статистики України.
4. Китай призывает все заинтересованные стороны прилагать усилия к политическому урегулированию кризиса в Украине — МИД КНР // Синьхуа. — 13.03.2014. — <http://russian.people.com.cn/31521/8568055.html>.
5. Курнишова Ю. Актуальні засади формування стратегічного партнерства України і КНР / Ю. Курнишова // Аналітична доповідь. — К.: Вид-во Нац. ін-ту стратегічних досліджень, 2010. — 236 с.
6. Ли Чжоу. У Китая и Украины нет никаких препятствий для сотрудничества / Чжоу Ли // Киевский телеграф. — 2009. — №27 (477). — С. 27–32.
7. Макгрегор Р. Партия. Тайный мир коммунистических властителей Китая. — М.: Эксмо, 2011. — 415 с.
8. Образцова А. Украина — Китай: перезагрузка // Профиль. 11.09.2010. <http://minprom.ua/digest/51013.html>.

9. Пен Ван. Трансформація торговельних відносин України з КНР в умовах глобалізації світової економіки : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Київський НУ ім. Тараса Шевченка. — К., 2008. — 20 с.

10. «Повітряний експрес» перейшов під управління Мінінфраструктури // УНІАН. — 23.06.2015. — <http://economics.unian.ua/transport/1092595-povitryaniy-ekspres-pereyshov-pid-upravlinnya-mininfrastrukturi.html>.

11. Погорелова І. Сучасні українсько-китайські відносини: історія становлення та розвитку / І. Погорелова // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. — 2010. — №19 (206). — С. 127–132.

12. Представитель МИД КНР Цинь Ган ответил на вопрос журналиста относительно ситуации в Украине // МИД КНР. — 02.03.2014. — <http://www.fmprc.gov.cn/rus/xwfw/fyrth/fyrbthdhdw/t1133559.shtm>.

13. Современный Китай в системе международных отношений. — М.: ЛЕНАНД, 2015. — 280 с.

14. Спільна заява України та КНР щодо всебічного підвищення українсько-китайських відносин дружби та співробітництва 2010/09/06 <http://ua.china-embassy.org/rus/zwgx/t737970.htm>. Україна — Китай. Дискусійна записка. — К: Відродження, 2016. — 60 с.

15. Україна — Китай. Дискусійна записка. — К: Відродження, 2016. — 60 с.

16. Ху Цзиньтао встретился с премьер-министром Украины Н. Азаровым // Посольство КНР в Украине. — 21.06.2011. — <http://ua.china-embassy.org/rus/zwgx/t832759.htm>.

17. International Crisis Group, ICG // <https://www.crisisgroup.org>.

РОЗДІЛ V.

КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ЕКОНОМІЧНІЙ ТА ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРАХ

5.1. Результати співробітництва Китаю та України та перспективи співробітництва в контексті проекту «Один пояс, один шлях»

Питання розширення українсько-китайського співробітництва перебуває в центрі уваги української та китайської сторін. КНР і Україна встановили дипломатичні відносини 25 років тому.

За повідомленням Міністерства закордонних справ України, нині договірно-правова база двосторонніх відносин налічує 295 документів: 177 документів основного списку (угоди і договори) і 118 документів додаткового списку (протоколи міжурядових комісій, підкомісій, контракти про підготовку військовослужбовців та ін.). Сторони підтримують активні міжпарламентські зв'язки.

Торговельно-економічне співробітництво між Україною і КНР регулюється Угодою між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне співробітництво (1992 р.), згідно з якою встановлено режим найбільшого сприяння щодо стяг-

нення митних зборів на експортні та імпорتنі товари обох країн, податків та інших внутрішніх зборів.

Протягом останніх років у відносинах між Україною та Китаєм спостерігається активізація контактів представників вищого керівництва країн. Історичним для відносин двох країн можна вважати візит голови КНР Ху Цзіньтао в Україну 20 червня 2012 р., рік 20-ї річниці встановлення дипломатичних відносин України з Китаєм. Важливим результатом візиту стало підписання Спільної декларації про встановлення і розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР. Оцінюючи результати свого візиту в Україну і проведених переговорів, Ху Цзіньтао зазначив, що у відносинах України та Китаю відкриваються нові значні можливості. Він також висловив переконання, що подальша співпраця має бути довготривалою і мати стратегічний характер.

Протягом 3–6 грудня 2013 р. відбувся офіційний візит колишнього Президента країни до Китаю. У рамках цього візиту були проведені зустрічі з Головою постійного комітету Всекитайських зборів народних представників Чжан Децзяном, з прем'єром Держради КНР Лі Кецяном, віце-прем'єром Держради КНР Ма Каєм, з головою народного уряду провінції Шенсі Лоу Ціньцзянем та іншими китайськими посадовцями.

У рамках візиту відбулось підписання близько 22 двосторонніх документів. Серед них основними є наступні: Договір про дружбу і співробітництво між Україною та КНР, Спільна декларація України та КНР про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства, Міжурядова угода про економіко-технічне співробітництво, Договір про співпрацю в галузях енергоефективності, енергозбереження та відновлюваних джерел енергії, Рамковий контракт на виконання проекту будівництва нової шахти у м. Красноармійськ (Донецька обл.), Меморандум про співробітництво у галузі розробки, виробництва і технічного обслуговування авіаційної техніки, Меморандум про взаєморозуміння щодо створення рухомого складу в рамках національного проекту «Повітряний експрес», Меморандум між українською стороною «Київгідроінвест» і китайською компанією ВІСІМ із будівництва глибоководного порту в Криму, Меморандум між Державною

агенцією з туризму та курортів і Національною туристичною адміністрацією Китаю про сприяння груповим поїздкам китайських туристів в Україну.

Повідомлялось про наміри китайської сторони надати 21 млрд дол. США кредитних коштів на проекти у сфері морської портової інфраструктури, енергетики та сільського господарства, зокрема 15 млрд дол. США — на іпотечне кредитування.

Протягом візиту китайська сторона підтвердила готовність інвестувати економіку України, враховуючи її вигідне геополітичне розташування, розгалужену транспортну систему, наявність потужного науково-промислового комплексу та доступ до ринків СНД і Євросоюзу.

Даний візит мав дати поштовх активізації відносин між Україною та Китаєм та вивести ці відносини на новий якісний рівень.

У травні 2014 р. Верховна Рада України прийняла закон про ратифікацію Договору про дружбу й співробітництво між Україною та Китайською Народною Республікою. Головне науково-експертне управління Верховної Ради вважає, що ратифікація цього Договору сприятиме розвитку співробітництва України й КНР у політичній, торговельно-економічній, сільськогосподарській, енергетичній, інфраструктурній, авіакосмічній, гуманітарній областях і сфері безпеки.

Вже 27 лютого 2015 р. під час 13-ї сесії Постійний комітет Всекитайських зборів народних представників (ПК ВЗНП) 12-го скликання прийняв резолюцію про ратифікацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною та КНР (надалі Договір).

Слід зазначити, що Договір базується на засадничих принципах міжнародного права (ст. 1) і положеннях Статуту ООН (ст. 2). Надзвичайно важливими є положення, котрі вказують на взаємне поважання суверенітету, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи одне одного (ст. 1). Сторони підтримують зроблений відповідно до національних особливостей кожної зі сторін вибір шляху розвитку (ст. 3). Китай підтверджує Україні гарантії безпеки, надані їй у результаті відмови від ядерного арсеналу, й зобов'язується не використовувати проти України ядерну зброю (ст. 4).

Важливою для безпеки України є ст. 6 Договору, яка визначає, що сторони зобов'язуються не допускати використання своєї території

третіми країнами для створення загроз державному суверенітету, безпеці або державній цілісності іншої договірної сторони.

Стан торгово-економічних відносин між Україною та Китаєм

Протягом всього періоду розвитку стосунків між КНР та Україною між сторонами тривала активна економічна співпраця, в першу чергу у сфері торгівлі. Станом на кінець 2016 р. Китай став другим торговим партнером України. Товарообіг між двома країнами становив 8,6% від загального обсягу зовнішньої торгівлі України.

Стан економічного розвитку України протягом останніх років позначився на стані торговельних стосунків між Україною та Китаєм. За період із кінця 2012 р. по кінець 2016 р. товарообіг між двома країнами зменшився на 31,5% — з 9,5 млрд дол. США до 6,5 млрд дол. США (рис. 1).

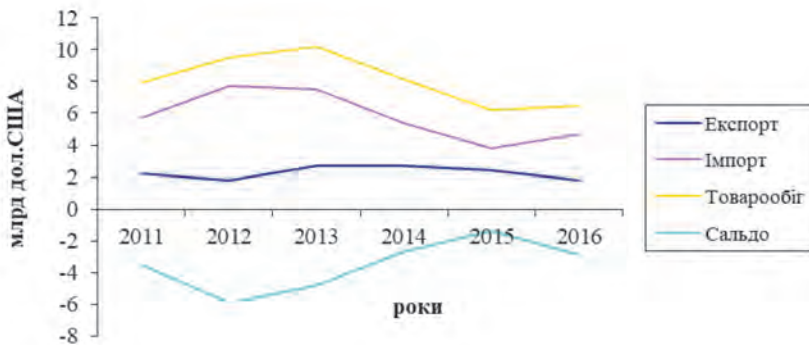

Рис. 1. Товарообіг Україна — Китай, 2012–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Девальвація гривні майже в 3 рази призвела до зниження імпорту китайських товарів в Україну, що значно зменшило обсяг негативного сальдо торгового балансу України, обсяг якого знизився більш ніж у 4 рази з 2012 р. по 2015 р., з 5,9 млрд дол. США до 1,4 млрд дол. США. Однак завдяки досягненню певної фінансової стабілізації в Україні протягом 2015–2016 рр., обсяг торгівлі між Україною та Китаєм зріс з 6,2 млрд дол. США у 2015 р. до 6,5 млрд дол. США у 2016 р. Поряд із цим за цей же

період більш ніж вдвічі зріс обсяг негативного сальдо торгового балансу України у торгівлі з Китаєм, з 1,4 млрд дол. США до 2,9 млрд дол. США.

Структура китайського імпорту не зазнала суттєвих змін. Китай в основному постачає в Україну електричні машини — 24,7% від загального обсягу в 2016 р., реактори, котли та машини відповідно — 17,4%, пластмаси та полімерні матеріали — 5,7%, органічні хімічні сполуки — 3,7%, хімічну продукцію — 3,2%, взуття — 3,1%, іграшки — 3%, вироби з чорних металів — 2,8%, наземний транспорт — 2,6%, одяг — 2,6%, каучук та гуму — 2,1%, меблі — 2%. У незначних обсягах Китай постачає в Україну і сировинну продукцію, зокрема чорні метали, частка яких у загальній структурі китайського імпорту становила в 2016 р. 3,8% (рис. 2). Така структура китайського імпорту в Україну зберігається впродовж останніх 6 років із деякими незначними змінами. Китай і надалі продовжує експортувати в Україну готову продукцію [4, с. 46].

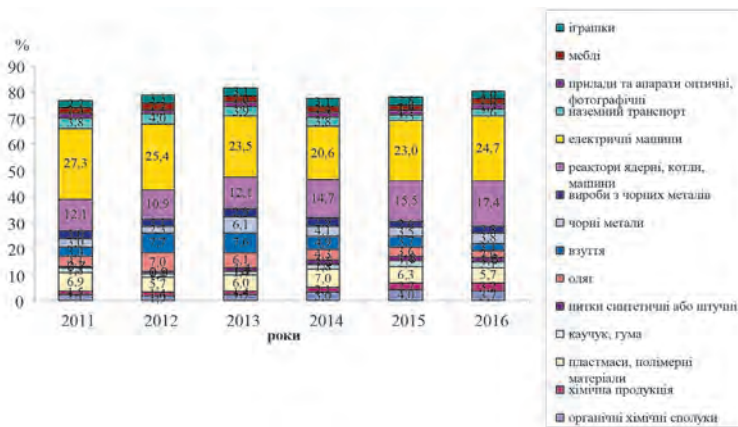

Рис. 2. Структура китайського імпорту в Україну, 2011–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Варто зазначити, що девальвація гривні не призвела до зростання обсягу українського експорту в Китай. Більше того, обсяг українського експорту в Китай повільно знижується, з 2,7 млрд дол. США в 2013 р. до 1,8 млрд дол. США в 2016 р. Це є свідченням нееластичності та неконкурентності українських товарів, що експортуються в Китай (рис. 3).

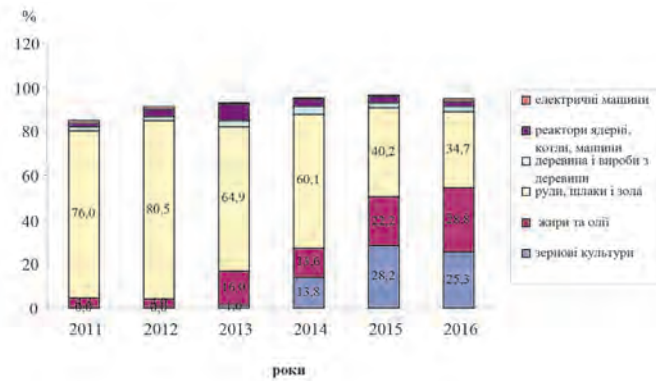

Рис. 3. Структура українського експорту в Китай, 2011–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Структура українського експорту в Китай в основному представлена сировинною та мінеральною продукцією. За останні 6 років змінилась лише частка цих видів продукції в загальному обсязі експорту. Якщо в 2011 р. 76% українського експорту припадало на руду, шлаки і золу і тільки 4,3% — на жири та олію, то, починаючи з 2014 р., структура українського експорту починає суттєво змінюватись. Відбувається суттєве зростання частки експорту зернових, жирів та олії, тоді, як частка руди, шлаків і золи знижується.

У 2016 р. основними експортними товарними групами України були залізна руда, питома вага якої в загальній структурі експорту становила 34,7%, зернові — 25,3%, жири та олія — 28,8%, деревина — 2,6%, реактори, котли і машини — 2,3% та електричні машини — 1,2%.

Зменшення обсягу експорту руди та хімічної продукції до Китаю пояснюється тим, що протягом останніх років Китай спромігся налагодити власний видобуток та виробництво відповідної продукції, що призвело до зниження попиту на українську продукцію. Надмірне виробництво сталі в Китаї вплинуло на ріст китайського експорту руди. Тільки за 8 місяців 2015 р. експорт китайської руди зріс на 26%. Всього за рік експорт із Китаю залізної руди оціночно становитиме 105 млн т. Ще два роки тому китайський експорт руди становив 61,4 млн т. Так само падіння попиту

на руду призвело до зниження ціни на цей вид продукції. Так, з початку 2014 р. котирування контрактів на залізну руду з вмістом заліза 62% знизилась на 62,4 % — зі 140 дол. США за тону до 52,7 дол. США станом на перший квартал 2015 р. Суттєве зниження вартості руди призвело до зниження валютної виручки гірничорудних підприємств України, незважаючи на збільшення обсягів експорту на 7,7%.

Аналіз розвитку торгівлі між Україною та Китаєм свідчить про зростання експорту сільгосппродукції України до Китаю, яка представлена зерновими та олійно-жировою продукцією, що явно свідчить про зацікавленість китайської сторони у розвитку стосунків між країнами в галузі сільського господарства.

Між Україною та Китаєм також триває торгівля послугами. У 2016 р. загальний обсяг торгівлі послугами між країнами становив 156,2 млн дол. США, що майже дорівнює обсягу торгівлі послугами між країнами в 2013 р., який становив 157,8 млн дол. США. У 2014 р. спостерігалось зменшення обсягу торгівлі послугами між країнами до 91,2 млн дол. США. Це сталося внаслідок загострення економічної ситуації в Україні, яка супроводжувалась зниженням обмінного курсу української гривні. Проте, починаючи з 2015 р., почалося стрімке зростання торгівлі послугами між країнами (рис. 4).

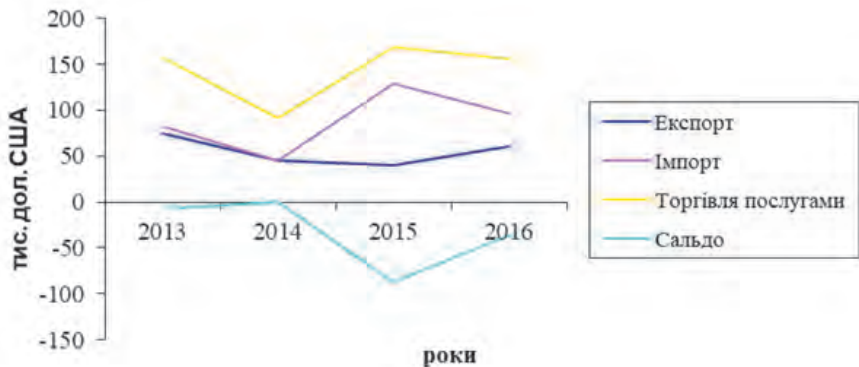

Рис. 4. Торговля послугами між Україною та Китаєм, 2013–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Структура українського експорту послуг до Китаю в основному складається з 4 експортних позицій — це транспортні послуги, ділові послуги, послуги, пов’язані з подорожами, та послуги у сфері телекомунікації, комп’ютерні та інформаційні послуги. Протягом останніх років спостерігається зростання частки транспортних послуг. Так, їх частка в загальній структурі українського експорту послуг у Китай зросла більш, ніж вдвічі, — з 25% в 2013 р. до 54,8% в 2016 р. За відповідний період на 35,6% знизилась частка послуг, що пов’язані з подорожами, — з 13,6% до 8,8%, майже втричі зросла частка послуг у сфері телекомунікації, комп’ютерні та інформаційні послуги — з 0,9% до 2,6%. Частка обсягу ділових послуг майже не змінилась (рис. 5).

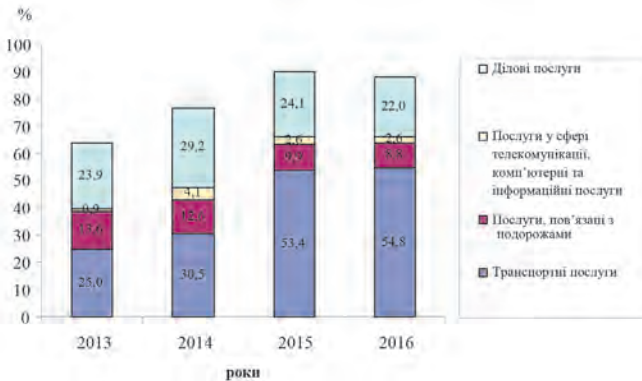

Рис. 5. Структура експорту послуг України в Китай, 2013–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

У структурі китайського імпорту послуг лівову частку займають фінансові послуги. Їх частка за період з 2013 по 2016 рр. зросла на 21% з 67,5 до 81,1%. Помітно, більш ніж у 5 разів, за аналогічний період скоротилась частка імпорту діловими послугам — з 10,8% до 1,9%. Більш, ніж у 4 рази, зменшилась частка транспортних послуг — з 6,4% до 1,5%. Майже без змін залишилась частка імпорту транспортних послуг (рис. 6).

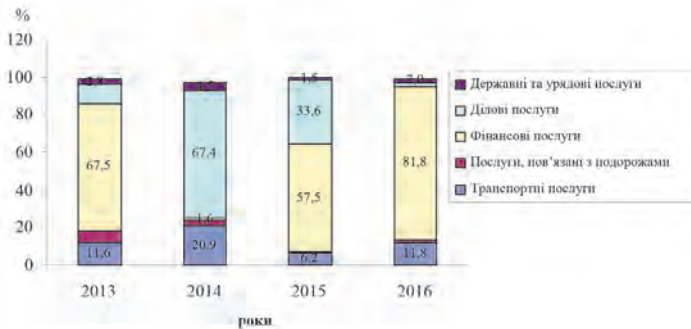

Рис. 6. Структура імпорту послуг із Китаю, 2013–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Хоча частка обсягу торгівлі послугами між двома країнами є незначною, в загальному торговельному обсягу між двома країнами в 2016 р. вона становила лише 1%, проте сторони мають потужний потенціал щодо нарощування торгівлі послугами.

Станом на 01.01.2017 р. обсяг інвестицій КНР в економіку України склав 16,4 млн дол. США. Найбільший обсяг китайських інвестицій спрямовано у сільське та рибне господарство — 39,1%; до підприємств у сфері промисловості — 20,1%, у т.ч. переробну промисловість — 18,2%; оптової та роздрібної торгівлі — 11,9%; транспорту — 9,1%; будівництва — 6,9%. З іншого боку обсяг інвестицій з України в Китай становить близько 1,3 млн дол. США.

Стан інвестиційної активності між Україною та Китаєм характеризується пасивністю та знаходиться на низькому рівні. Сторони мають потужний потенціал щодо розвитку інвестиційного співробітництва [6, с.320].

Китай є найбільшим кредитором України. З 2012 року Китай підписав з Україною чотири кредитні угоди, які передбачають використання державних гарантій загальним обсягом 6,7 млрд дол. США. Перша угода на 3 млрд дол. США була підписана між ПАТ «Державною продовольчо-зернова корпорація України» (ДПЗКУ) та Експортно-імпортним банком Китаю. Друга угода на 3,6 млрд дол. США була під-

писана між НАК «Нафтогаз України» та Державним банком розвитку Китаю. Третя кредитна угода обсягом 85 млн дол. США була підписана в 2012 р. між ВАТ «Лисичанськвугілля» та Державним банком розвитку Китаю. Планувалось, що ці кошти мають бути спрямовані на реконструкцію та модернізацію шахти ім. Мельника. На реалізацію проекту було використано 78,5 млн дол. США. Четверта кредитна угода на 372 млн дол. США була підписана між ДП «Дирекція з будівництва та управління проектом «Повітряний експрес», яке входило до складу Держінвестпроект, та Експортно-імпортним банком Китаю. Кредит планувалось виділити двома траншами. Перший в обсязі 52 млн дол. США було виділено у 2013 р. і направлено на виконання проектних підготовчих робіт. Другий, на 320 млн дол. США, мав бути направлений на будівельні роботи і закупівлю рухомого складу. Китайські кредити надаються на привабливих умовах на тривалий термін (від 15 до 20 років), під низьку процентну ставку (LIBOR+3%), з пільговим періодом сплати відсотків (як правило, до трьох років).

Оцінка здобутків фінансово-економічного співробітництва між Україною та Китаєм

1. Агропромислова сфера.

Протягом останніх років між Україною та КНР налагодилися перспективні взаємозв'язки в агропромисловій сфері. На сьогодні Україна з Китаєм уклала значну кількість контрактів на постачання зернових, м'яса та м'ясопродукції на китайський ринок. Для цього китайська сторона провела ряд заходів щодо сертифікації української агропродукції.

У 2012 р. підписана кредитна угода розміром 3 млрд дол. США між ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» (ДПЗКУ) та Експортно-імпортним банком Китаю на вигідних умовах, за ставкою Libor + 4,5% на 15 років, із п'ятирічним пільговим періодом. Зі свого боку Україна зобов'язана поставляти до Китаю щороку 2–2,5 млн тонн кукурудзи. Підписання цієї угоди створює вигідні умови для України щодо закріплення на китайському ринку зерна.

У 2013 р. Державна продовольчо-зернова корпорація України й Синьцзянська виробничо-будівельна корпорація (Китай) підписали меморандум про співпрацю з підтримки пріоритетних проектів у

сільському господарстві. Очікується, що сума китайських інвестицій в український агросектор перевищить 2,6 млрд дол. США.

Ця сума стала безпрецедентною для вітчизняного сільського господарства. Виконання цієї інвестиційної програми із Синьцзянською виробничо-будівельною корпорацією дало змогу реалізувати ряд ініціатив. Це і створення нових робочих місць на аграрних підприємствах, і забезпечення громадян високоякісними продуктами харчування, і збільшення експортного потенціалу українського сільськогосподарського сектору.

Починаючи з 2013 року, в околицях села Наумівка, розташованого в Чернігівській області на півночі України, веде свою діяльність сільськогосподарська компанія Фанда, засновниками якої є велика китайська сільськогосподарська державна корпорація Хуанфаньцуй.

Китайська корпорація COFCO Agri запустила в 2016 році в Миколаївському морському торговому порту перевантажувальний комплекс зернових і олійних культур річною потужністю 2,5 млн тонн. Інвестиційний проект обійшовся в \$75 млн, він вже справно працює, і з української акваторії ідуть пароплави із зерновими для Піднебесної. COFCO Agri в Україні контролює також кілька елеваторів та олійно-екстракційний завод.

За результатами 2016 року експорт української продукції до Китаю становив \$1,025 млрд. Ключові товари експорту: олія — \$527,1 млн, зернові злаки — \$464,1 млн, продукти борошномельно-круп'яної промисловості — \$16,833 млн, насіння олійних культур — \$3,630 млн, сири та йогурти — \$2,1 млн, кондвироби — \$1,9 млн. За той самий період імпорт становив — \$105,2 млн. Ключові товари імпорту: залишки харчової промисловості — \$14,2 млн, тютюн — \$12,4 млн, консервовані рибні продукти — \$11,359 млн, овочі — \$6,7 млн.

Із метою розширення співробітництва в аграрному секторі між урядами України та КНР було створено Підкомісію з питань співробітництва в галузі сільського господарства, Комісії зі співробітництва між урядом України та урядом Китайської Народної Республіки (надалі — Підкомісія), яка є важливим органом двосторонньої співпраці між країнами на державному рівні. У рамках діяльності Підкомісії між аграрними міністерствами України та Китаю відбувається інтенсив-

ний діалог щодо розвитку співробітництва в галузі агропромислового комплексу, зокрема за такими напрямами: постачання української сільгосппродукції на ринок Китаю, підвищення продуктивності і якості сільгосппродукції обох країн, науково-технічне співробітництво, інвестиційне співробітництво (сфери, напрями і механізми залучення китайських інвестицій в аграрний сектор України), постачання до України засобів захисту рослин тощо.

У серпні 2017 р. відбулось шосте засідання Підкомісії. Під час засідання було відзначено, що співробітництво між Україною та Китаєм поступово розширюється. У 2017 р. китайський ринок відкрився для експорту української замороженої яловичини, також збільшився експорт української молочної продукції, насіння олійних культур та горіхів. Україна зацікавлена у відкритті ринку КНР найближчим часом для українських черешні, продуктів з яєць, м'яса птиці, меду та продукції бджільництва, ріпаку, пшениці, лохини, сорго, яблук. Українська сторона також висловила сподівання на швидке підписання протоколів щодо експорту на китайський ринок соняшникового шроту та бурякового жому, починаючи з 2018 року.

Сторони визначили перспективні напрями для спільних проєктів в аграрному секторі, зокрема: кооперація у розвитку інфраструктури та логістики, більш активна і тісна співпраця в галузі ветеринарії та фітосанітарії, обмін досвідом у науково-технічних розробках та сфері зеленої енергетики. Також цікавою для України є співпраця в галузі геокадастру та формування геопросторових даних.

Китайська сторона виявила зацікавленість до спільної роботи в галузі генетики та селекції, розвитку тваринництва, джерел відновлюваної енергетики, що дасть можливість відчутно розширити торговельно-інвестиційне співробітництво.

Китай — густонаселена країна, можливості якої з нарощування власного виробництва кукурудзи практично вичерпані. Водночас споживання цієї культури у країні стійко зростає, що рік від року збільшує її імпортний потенціал і змушує китайських імпортерів шукати для себе все нових і нових постачальників. У зв'язку з виснаженням власних запасів і зростанням цін на внутрішньому ринку Китай, який посідає друге місце у світі за кількістю споживаної кукурудзи, вийшов

із пропозицією про підготовку ще ряду великих угод з Україною. За повідомленнями одного з покупців, у той час, як ціна на місцеву кукурудзу, яку продають в одному з основних портів Китаю Шеньчжень, становить 400 дол. США за 1 т, вартість на українську продукцію на період квітень — травень закріпилася на рівні 240 дол. США.

Перспективи співпраці в агропромисловій сфері КНР з Україною в першу чергу пов'язані з тим, що Китай має намір збільшити витрати на створення запасів зерна, харчових масел та інших видів сировини, ідеться в повідомленні Міністерства фінансів країни, підготовленому до Всекитайських зборів народних представників (ВЗНП, вищий орган державної влади Китаю). Згідно з даними аналітиків Oil World, у квітні 2015 р. Китай збільшив імпорт соняшникової олії до 81 тис. т, що значно перевищує показник за аналогічний місяць роком раніше (35 тис. т).

2. Техніко-економічна сфера.

Україна та КНР зацікавлені в налагодженні співробітництва в галузі машинобудування, зокрема у виробництві літаків. Саме пошук нових перспективних розробок для налагодження виробництва на власних промислових потужностях є чи не найпоширенішою промисловою політикою керівництва КНР. Наразі китайська сторона вивчає можливості серійного виробництва нового українського транспортного Ан-178 вантажопідйомністю до 18 т розробки ДП «Антонов» (Київ) на потужностях у КНР. І це не випадково: ДП «Антонов» — провідний український розробник і виробник авіатехніки, визнаний світовий лідер у ніші транспортних літаків найширшого призначення. Підприємство співпрацює із 76 країнами світу. Плани співробітництва України та КНР за програмою Ан-178 закріплені протоколом про наміри, підписаним китайською Beijing A-Star Aerospace Technology Co та ДП «Антонов» у рамках церемонії першого польоту Ан-178 у Києві. Документ, зокрема, передбачає закупівлю китайською компанією в Україні двох Ан-178 із подальшою організацією виробництва літака в КНР. Умови перспективного співробітництва не розголошуються за бажанням китайського замовника.

Новий Ан-178, який створюється на заміну Ан-12, призначений для ефективного виконання всіх основних завдань транспортного

літака, включаючи матеріально-технічне забезпечення, транспортування техніки, доставки обладнання. Значущою конкурентною відмінністю Ан-178 є можливість перевезення всієї лінійки вантажів, які пакуються, включаючи великогабаритні морські контейнери 1С. У виробничій кооперації за програмою Ан-178 задіяно близько 200 компаній із 14 країн. На сьогодні ДП «Антонов» просуває програму Ан-178 у тому числі в країнах Близького Сходу та Середньої Азії: інтерес до нового українського транспорту вже підтвердили ОАЕ та Азербайджан.

Зі свого боку КНР демонструє також зацікавленість у налагодженні спільного виробництва авіаційних двигунів із Державним концерном «Укроборонпром». Як відомо, наразі китайська авіаційна компанія AVIC планує налагодити з українським держпідприємством «Івченко-Прогрес» спільне виробництво авіаційних двигунів. Про намір спільного виробництва заявив президент китайської авіакомпанії Л. Цзунмін. Зустріч відбулася під час міжнародної виставки сучасної авіаційної техніки Airshow China-2014 у Китаї 11–16 листопада. Раніше в «Укроборонпромі» повідомляли, що китайська авіакомпанія AVIC заявляла про зацікавленість у швидкому завершенні організації виробництва авіаційних двигунів АІ-322 і АІ-322ф на території Китаю.

На сьогодні українська сторона розглядає можливість виробництва китайських бойових літаків з українськими двигунами, які передбачають для постачання у ВПС України. Ідеться про китайські легкі штурмовики L-15 розробки компанії Hongdu. Планується, що фюзеляжі штурмовика направлятимуться в Україну з Китаю й забезпечуватимуться різними системами українського виробництва. Цей літак є легким тренувально-бойовим штурмовиком, який комплектується авіадвигунами, що випускаються на українському підприємстві «Мотор-Січ», і спроможний розвивати надзвукову швидкість.

Така зацікавленість китайської сторони пояснюється тим, що у 2013 р. КНР уже мала успішний результат виробництва перших шести навчально-тренувальних літаків L-15 з українськими двигунами, які йшли виключно на експорт. Про це в рамках XV Міжнародної виставки Aviation Expo/China-2013 повідомив генеральний менеджер Китайської корпорації з імпорту та експорту авіатехнологій (CATIC, China National Aero and Technology Import and Export Corporation) М. Чжипін.

Китай наразі здійснює підготовку поставок сучасних навчально-тренувальних літаків L-15 у деякі африканські країни. За словами керівника САТІС, початок експорту навчально-тренувальних літаків третього покоління означає, що Китай офіційно вийшов на міжнародний ринок торгівлі найсучаснішими військовими товарами й може успішно змагатися із Заходом і Росією в цьому сегменті продукції. Контракт на поставки 12 літаків L-15 був підписаний із неназваним покупцем 13 листопада 2012 р. Літак L-15 оснащений двигунами АІ-222К-25Ф українського виробництва, створеними запорізькими ВАТ «Мотор-Січ» і ДП «Івченко-Прогрес» за участі Харківської науково-виробничої корпорації «ФЕД». Компанія Beijing Skyrizon Aviation Industry Investment Co Ltd створила з українською «Мотор-Січ» спільне підприємство, яке базується вже в самому Китаї. У місті Чунцін розпочато будівництво заводу з виробництва і обслуговування авіадвигунів. На виставці AirshowChina 2016 компанія Beijing Skyrizon заявила про можливість ліцензійного виробництва спільним підприємством вертолітних двигунів Д-136, МС-500В і ТВ3-117ВМА-СБМ1В та двигунів для літаків загального призначення АІ-450С, турбореактивних Д436-148ФМ і Д-18Т й ін. Сума інвестицій наразі не розголошується, але введення в експлуатацію першої черги очікується наступного року. З урахуванням того, що російський ринок збуту тепер для «Мотор-Січ» обмежений, новий і перспективний ринок виявився дуже доречним. Beijing Skyrizon фінансує запуск виробництва, українська сторона надає технології. Причому китайці вже інвестували \$100 млн у модернізацію виробничих потужностей «Мотор-Січ» в Україні і підписаний договір про інвестування ще \$150 млн у центр перспективних розробок і дослідне виробництво. Такі амбітні плани потребують не лише збільшення кількості робочих місць безпосередньо на «Мотор-Січ», а й сприятимуть ринковій конкурентоспроможності продукції «Мотор-Січ».

За повідомленням прес-служби РНБО, 8 серпня 2017 р. в РНБО була проведена зустріч із делегацією Народно-визвольної армії Китаю, в ході якої обговорили можливість створення спільних оборонних підприємств. Під час зустрічі, організованої в рамках проведення дванадцятого засідання Міжурядової українсько-китайської координаційної комісії з питань військово-технічного співробітництва,

сторони обговорили поточний стан двостороннього військово-технічного співробітництва та висловили спільну зацікавленість у його подальшому розвитку. Також у рамках робочої зустрічі відзначили значний потенціал оборонної промисловості двох країн, можливості кооперації та необхідності вдосконалення комунікацій між підприємствами та установами України та КНР.

3. Фінансова сфера.

У 2014 р. була досягнута домовленість української сторони з КНР про виділення близько 18 млрд дол. США на реалізацію в Україні програми оренди житла з правом викупу. Державна іпотечна установа України й профільна фінансова установа КНР уклали меморандум про спільну реалізацію в Україні державної програми, яка дасть змогу громадянам отримати житло в оренду з подальшим правом викупу під 3% річних у гривні.

У 2015 році між китайською та українською сторонами досягнуто домовленості про інвестування інфраструктурних проектів із будівництва житла. Відповідний меморандум підписали в Києві уповноважений глави Мінрегіону України та уповноважений дочірньої компанії Китайської державної міжнародної трастово-інвестиційної корпорації CITIC Construction Co. Ltd. У Мінрегіоні повідомили, що кредит надається під мінімальні відсотки, терміном на 15 років, з правом пролонгації. У планах — виділення Україні кредиту в розмірі 15 млрд дол. США у сфері будівництва. У міністерстві додали, що в Україні буде реалізовано пілотний проект інвестиційною вартістю до 1 млрд дол. США. Компанія CITIC розглядатиметься як генеральний підрядник-замовник із реалізації проектів. Мінрегіон займатиметься підготовкою та реалізацією проектів. Меморандум передбачає розвиток державної житлової політики, будівництво доступного житла, формування фонду соціального житла, розгортання молодіжного житлового будівництва, кредитування індивідуальних сільських забудовників, реалізацію інфраструктурних проектів.

З метою покращення техніко-економічного співробітництва Україна й Китай домовилися про взаємний обмін валютами — гривнею і юанем (своп-лінії на суму 2,4 млрд дол. США). Відповідні домов-

леності були досягнуті між Президентом України П. Порошенком і прем'єр-міністром Китаю Л. Кецяном під час зустрічі в Давосі в 2015 р.

У цьому ж році Національний банк України та Народний банк Китаю підписали двосторонню угоду про валютний своп китайський юань/гривня на суму до 54 млрд грн і 15 млрд китайських юанів. Під час XXXIII засідання Клубу голів центральних банків країн Центральної Азії, Чорноморського регіону та Балкан у м. Шанхай (КНР) 15 травня 2015 р. відбулося підписання головами центральних банків України та Китайської Народної Республіки В. Гонtareвою та Ч. Сяочуанем двосторонньої угоди про валютний своп для валют китайський юань/гривня на суму до 54 млрд грн та 15 млрд китайських юанів. Нова угода терміном на три роки набрала чинності з 23 червня 2015 р. Ця угода є надзвичайно важливою для країн як стратегічних партнерів і сприятиме економічному розвитку обох держав. Кошти, отримані за угодою, можуть бути використані на фінансування торгових операцій і прямих інвестицій між двома країнами. Практичне втілення домовленостей про валютний своп дає змогу зменшити тиск на валютний курс із боку імпортерів та допомагає у стабілізації вітчизняного грошово-кредитного ринку.

4. Інвестиційна сфера.

У рамках розвитку техніко-економічного співробітництва Україна зацікавлена в залученні китайських інвестицій. На сьогодні представники КНР шукають найбільш вигідні пропозиції для вкладення своїх фінансів. Крім агропромислової сфери, яка останнім часом найбільш цікава для китайської сторони, привабливими для китайських партнерів є енергетичний сектор, машинобудування, авіаційна галузь і приладобудування.

Інтерес до України з боку китайських інвесторів, а також співпраця в частині залучення інвестицій є позитивним сигналом як для України загалом, так і для її окремих регіонів.

Зокрема Сумщину для налагодження співпраці відвідали представники китайської енергетичної компанії — Корпорації ядерної індустрії (China Nuclear Energy Industry Corporation, CNEIC). Китайська делегація ознайомилась із роботою Інституту прикладної фізики, підприємствами ВАТ «Селмі», СНВО ім. Фрунзе, ВАТ «Сумський

завод «Насосенергомаш» і концерном «Укрросметал». Сторони також провели переговори про співробітництво підприємств та наукових організацій Сумської області з Китайською Народною Республікою. Китайські гості повідомили, що китайські компанії повірили в Україну, в її енергетичний сектор, тому готові інвестувати в цю галузь. Раніше, у грудні 2014 р., на Сумщині побувала делегація компанії Zhyuan Energy Conservation and Protection Equipment Co Ltd, яка розглядала можливість будівництва в області різного типу електростанцій на основі біомаси.

У 2014 р. китайська компанія Xinwei Group, яка є однією з провідних телекомунікаційних компаній у світі, відкрила свій офіс у Києві. Разом з українським телекомунікаційним оператором «Пронат» вона створює мережу мобільного ширококутного мультимедійного зв'язку 4 покоління національного масштабу на базі технологій McWiLL® компанії Xinwei Group. Вже встановлено 150 базових станцій, які покрили зв'язком Київ і значну територію від Харкова до Маріуполя, «смуга» покриття проходить через 4 східні області України. У найближчий рік планується зробити ривок і встановити по всій території України понад 2 тис. базових станцій, які вже завезені і розмитнені. Це єдина китайська компанія, технологи якої, за визнанням Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU), відповідають міжнародним комунікаційним стандартам. Сьогодні Xinwei Group розроблені дві сервісні системи: бездротовий ширококутний мультимедійний транкінговий зв'язок і система управління (тестування і моніторингу) мереж зв'язку, представлені двома основними підприємствами групи — Beijing Xinwei Telecom Technology, Inc. і Beijing Zhongchuang Telecom Test Co., Ltd. Розробки компаній отримали визнання не тільки в Китаї, але і в більш ніж 30 країнах світу.

Водночас налагоджуються швидкісні авіасполучення для перевезення пасажирів. 29 квітня 2015 р. зі столичного аеропорту «Бориспіль» був здійснений перший рейс на далекомагістральному маршруті Київ — Пекін — Київ. Виконання регулярних рейсів на цьому маршруті почала авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України». «Відкриття прямого повітряного сполучення між Пекіном та Києвом, по-перше, відповідає темпам розвитку двосторонніх відносин, по-друге, це новий додатковий канал, щоб люди з

Китаю та України один до одного частіше заходили і краще один одного пізнавали», — зазначив під час церемонії відкриття рейсу посол КНР Ч. Сіюнь.

Китайська компанія «Синвей Україна» планує інвестувати розвиток українських портів. Наразі вивчається стан акваторії та портів України. Представники компанії відвідали морський порт «Південний». Метою їхнього візиту стало ознайомлення з потенціалом акваторії. Зокрема, компанія розглядає технічну можливість розвитку існуючої інфраструктури порту, а також будівництва нових інфраструктурних об'єктів під реалізацію власних проєктів. Крім «Південного», китайські інвестори вивчають і інші порти Одеського та Миколаївського регіонів. Усього ж у розвиток морського господарства України заплановано інвестувати близько 5 млрд дол. США.

Наприкінці 2016 року міністерство енергетики та вугільної промисловості України підписало Меморандум про співпрацю в енергетичній галузі з китайською компанією CNBM International Corporation. Згідно з Меморандумом, компанія CNBM готова вкласти \$2 млрд в енергетичну сферу України. CNBM International Corporation — це глобальний гравець, який входить до списку Fortune Global 500. Компанія CNBM закріпилася на ринку України шляхом придбання ряду сонячних електростанцій у братів Ключєвих. CNBM працює на ринку України вже декілька років, її називають одним із найпотужніших гравців ринку відновлюваної енергетики в Україні. Їй належить 10 найбільших сонячних електростанцій, розташованих у Миколаївській і Одеській областях. Їх потужність складає 267 МВт, при тому, що потужність всіх українських сонячних електростанцій досягає 500 МВт. За даними компанії, обсяг інвестицій склав близько 1 млрд дол. США.

Китайським інвесторам необхідні три фактори при розміщенні своїх виробництв — доступ до ринків ЄС, наявність відносно недорогої робочої сили та базової інфраструктури на земельних індустріальних майданчиках, завдяки яким можна швидко розпочати будівництво заводів. До того ж китайські компанії не потребують державної підтримки у формі держгарантій та інших пільг. Однак для них важлива відсутність непотрібних бюрократичних процедур і підтримка та сприяння на рівні місцевої влади [1].

Водночас китайський бізнес досить обережно ставиться до інвестування в Україну. Крім політичної нестабільності й проблем в економіці, усе ускладнює наявність проблем із захистом іноземних інвестицій і невиконанням зобов'язань Україною щодо вже наданих коштів. Представники КНР хочуть від української сторони гарантій збереження їхніх інвестицій. Ідеться про роботу над компромісним рішенням, яке влаштує всіх учасників ринку, інвесторів і український уряд.

Таким чином, **розвиток українсько-китайського співробітництва стає більш багатовекторним. Обидві сторони до налагодження більш продуктивної взаємодії підходять передусім із позиції забезпечення національних інтересів. КНР враховує реальні можливості та перспективи України в агропромисловій сфері й напрацювання в технічних галузях, таких, як літакобудування. Для України на сьогодні Китай виступає ринком просування своєї продукції, а також джерелом залучення інвестицій в економіку. Привабливість цього напряму зовнішньої політики Української держави визначається багатьма чинниками, серед яких не останнє місце посідає постійно зростаюча політична та економічна вага КНР у світі.**

Пропозиції щодо вдосконалення форм, методів і інструментів співпраці:

1. *Кооперація.* Для створення довготривалих взаємовигідних економічних відносин із Китаєм потрібно враховувати особливості ведення бізнесу китайськими компаніями як всередині країни, так і за кордоном. Відомо, що Китай залишається одним із найбільших реципієнтів іноземних інвестицій і утримує цю позицію впродовж більш ніж 30 років. Важливою причиною цього є те, що, як правило, китайські підприємства розвивають коопераційні відносини з іноземними підприємствами, створюючи таким чином нові спільні підприємства з різними організаційно-правовими формами, зокрема акціонерні, товариства з обмеженою відповідальністю та ін. Як правило, іноземний партнер отримує суттєву частку в статутних фондах новостворених підприємств, та часто іноземний партнер володіє контрольною часткою. Для китайської сторони важлива постійна присутність іноземного партнера, оскільки останній також бере участь в управлінні підприємством, дбає про його розвиток та несе відповідальність за результати.

Кооперація в різних її формах має бути основою ділової співпраці українських компаній із китайськими партнерами.

2. Експорт готової продукції. Сьогодні основним видом експортної продукції України в Китай є продукція мінерального та сировинного походження. Світовий досвід переконує, що така форма експорту породжує проблеми волатильності експортних надходжень і невисокої доходності експортних операцій. Про це також свідчить досвід поставок української залізної руди до Китаю. Тривалий час левову частку українського експорту в Китай становив експорт залізної руди (майже до 90%). Проте з часом Китай спромігся модернізувати свої металургійні заводи і налагодити власне видобування залізної руди. Це призвело до суттєвого скорочення поставок української руди в Китай (сьогодні 65%), також до зменшення надходжень валютної виручки, обсягів виробництва та гальмування економічного розвитку країни.

Україна має відходити від постачання сировинної та мінеральної продукції до Китаю і переорієнтовуватись на постачання готової продукції.

Без створення спільних підприємств цього буде складно досягти. Звертає увагу на себе той факт, що близько 70% китайського експорту за кордон становить продукція, що вироблена в Китаї на підприємствах з іноземними інвестиціями. Відповідно українські підприємства мають бути готовими створювати спільні підприємства з китайськими партнерами в Україні.

Іншим перспективним напрямком збільшення експорту української продукції до Китаю є створення українського логістичного центру в одній з країн Центральної Азії. Обрання країни для такого проекту має відбуватись з урахуванням політичних інтересів України.

3. Участь у проекті розбудови Шовкового шляху. Останнім часом Китай активно розвиває ідею розбудови економічного та морського Шовкових шляхів, які мають з'єднати Китай з Європою. Китайська сторона серйозно розглядає Україну як транзитну країну, через яку потенційно можуть проходити ці шляхи. Під час відкриття представництва Китайської торгової асоціації в Києві 7 вересня поточного року голова асоціації Вейдзян Чжоу зазначив, «що завдяки щасливому випадку Україна географічно розташована дуже вигідно». На цере-

монії голова асоціації також запропонував українській стороні низку проєктів, спрямованих на залучення України до розбудови нового Шовкового шляху.

Уряд країни має уважно розглянути запропоновані проєкти і розробити власні рішення, які б задовольнили обидві сторони. Зволікати з рішеннями сьогодні неможливо, оскільки, не дивлячись на всю привабливість українського географічного положення, Україна не є єдиною країною, через територію якої може проходити Шовковий шлях. Сьогодні конкурентами України є Росія, Білорусь та Греція, з якими Китай вже активно співпрацює. Через територію Росії та Білорусі сьогодні проходить залізниця, що з'єднує Китай з Європою. У Греції Китай на 50 років взяв в оренду морський порт Пірей, який за останні роки перетворився на один із найбільших європейських портів.

Участь України в розбудові Шовкових шляхів, крім економічного ефекту, має також і геополітичне значення. У випадку активної участі України в цьому проєкті наша держава має шанс перетворитись на впливову регіональну країну і отримати впливового партнера в особі Китаю, що матиме важливе значення для безпеки країни.

4. Співпраця в енергетичній галузі. Наприкінці 2013 року сторони підписали низку угод, що спрямовані на активізацію економічної співпраці між Україною та Китаєм, включаючи інфраструктурні та енергетичні проєкти. Однією з цих угод є угода про надання Китаєм Україні кредиту на суму 3,5 млрд дол. США на будівництво заводів із газифікації вугілля. Цей проєкт є достатньо перспективним з огляду на те, що він зорієнтований на вирішення енергетичних проблем в Україні. Враховуючи складну ситуацію в Україні з газопостачанням, а також наявність у Китаю досвіду та відповідних технологій із газифікації вугілля, можна зробити висновок, що кредит на будівництво заводів із газифікації вугілля в Україні є потенційним напрямком співпраці між Україною та Китаєм. Будівництво таких заводів дозволить зменшити потребу в імпорті, в першу чергу російського газу [7].

Перспективним також виглядає і співпраця у галузі спільного виробництва альтернативної енергії.

5. *Співпраця у галузі розвитку інфраструктури.* У рамках пакету економічної співпраці між Україною та Китаєм в 2012 році Китай запропонував Україні будівництво глибоководного порту в Криму з відповідною портовою інфраструктурою. Вартість проекту становила 3 млрд дол. США. При цьому китайська сторона готова була виділити кредит і не вимагала державних гарантій. Водночас китайська сторона хотіла отримати 50% власності в статутному капіталі майбутнього підприємства, що обслуговуватиме морський порт. Слід зазначити, що Україна потребує сучасної портової інфраструктури, оскільки наявність морських портів в Україні є важливим напрямком розширення торгових шляхів. Україна має вигідне географічне положення, тому вона може слугувати і як транзитний шлях для морських суден інших країн. Будівництво глибоководного порту за участю китайських партнерів варто розглядати тільки як можливість розширення морських шляхів для українських суден та потенційних маршрутів перевезення українських товарів в інші країни світу. Іншим напрямком співпраці між Україною та Китаєм щодо будівництва глибоководного порту може бути будівництво альтернативного морського Шовкового шляху через територію України. Сьогодні навряд чи можна говорити про те, щоб Україна стала альтернативою Греції в побудові морського Шовкового шляху, однак як додатковий шлях це може розглядатися.

Слід звернути увагу на те, що Росія також проводила переговори з Китаєм із приводу будівництва глибоководного порту в Криму, і сторони схвально поставились до цієї ідеї. Очевидно, що це не в інтересах України.

Враховуючи існуючі обставини, уряд України має розглянути можливість будівництва такого порту на узбережжі материкової України. Потенційними ділянками для таких проектів можуть стати території портів Миколаєва та Чорноморська або навіть інші нові території.

6. *Співпраця у сфері запровадження «зелених технологій».* Починаючи з 2012 року, Китай активно реалізує стратегію «зеленого розвитку», що передбачена 12-м п'ятирічним планом розвитку. Китай активно вкладає інвестиції в енерго- та ресурсозберігаючі технології задля покращення довкілля, зменшення споживання енергоресурсів та мінеральної сировини. За темпами росту інвестицій у «зелені технології» сьогодні Китай посідає одне з перших місць у світі [3]. Враховуючи

незадовільний екологічний стан і в Україні, варто досліджувати досвід Китаю щодо розвитку «зелених технологій» та розробляти спільні з китайською стороною проекти. Враховуючи багатий досвід Китаю щодо створення наукових та технологічних парків, перспективним виглядає створення спільного українсько-китайського наукового чи технологічного парку з розробки та запровадження «зелених технологій».

7. *Реалізація проектів у сільськогосподарській галузі.* У 2013 р. між Україною та Китаєм була підписана угода про реалізацію аграрних проектів, які стосуються освоєння орних земель та будівництва польових іригаційних проектів. Крім того, китайська сторона виступала з ініціативою вирощування в Україні рису за технологією безводного рису. У порівнянні зі звичайним способом вирощування рису ця технологія дозволяє зекономити близько 65% води та підвищити урожайність мінімум на 20%. Крім того, запровадження нових технологій вирощування рису дозволило б збільшити обсяг власного виробництва рису в Україні та, відповідно, зменшити імпорт цієї продукції в Україну.

Враховуючи те, що південні райони України потерпають від посухи, що негативно впливає на врожайність у цих регіонах, проект будівництва польових іригаційних технологій у цих районах із залученням китайських технологій виглядає достатньо перспективним. Китайські банківські установи та страхові компанії вже підтвердили свою зацікавленість у фінансуванні цих проектів на суму 1,5 млрд дол. США. Освоєння нових орних земель в Україні варто розглядати як перспективну можливість збільшувати експорт сільгосппродукції в КНР. Із метою подальшого розвитку співробітництва України та Китаю в сільськогосподарській галузі доцільно створити спільний аграрний сільськогосподарський парк, діяльність якого можна спрямувати на дослідження та розробку нових технологій вирощування сільськогосподарської продукції та «зелених технологій» у галузі сільського господарства.

8. *Спільний вихід на європейські ринки.* Враховуючи стратегічний напрямок України щодо інтеграції в ЄС та прагнення Китаю зберегти свої позиції на європейському ринку (ЄС є найбільшим торговим партнером Китаю), уряд країни разом із китайськими партнерами має розробити програму спільного виходу українських та китайських підприємств на європейський ринок. Одним із напрямків програми може бути створен-

ня логістичного центру для транзиту китайських товарів в Європу. До розробки цієї програми мають бути залучені також представники провідних українських та китайських підприємств, наукові установи.

Держава (через відповідні установи) має брати активну участь у створенні необхідних умов для спільного виходу українських та китайських підприємств на європейський ринок. Україна потенційно може бути логістичним центром транзиту китайських товарів в Європу.

9. *Спільний українсько-китайський банк розвитку.* Для реалізації спільних із Китаєм проєктів доцільно створити спільний українсько-китайський Банк розвитку. Китай має багатий досвід щодо діяльності банків розвитку, які беруть активну участь у фінансуванні будівництва стратегічних транспортних та інфраструктурних проєктів як всередині країни, так і за кордоном. Зокрема Банк розвитку Китаю, Сільськогосподарський банк розвитку, Банк Китаю вже активно працюють не тільки в Китаї, а й за кордоном.

Створення спільного з Китаєм банку розвитку надасть можливість залучати необхідні ресурси безпосередньо як від китайських банківських установ, так і виходити на зовнішні ринки капіталу.

10. *Вихід на ринок капіталу Китаю.* Протягом останніх років Китай створив достатньо ефективний ринок капіталу. У країні діють дві найбільші в Азії, а зрештою і у світі, фондові біржі, Шанхайська та Шенчженська. Протягом останніх років у рамках програми інтернаціоналізації національної валюти уряд Китаю запроваджує заходи з інтернаціоналізації діяльності і китайських фондових бірж, що означає можливість для іноземних компаній розміщувати цінні папери на фондових майданчиках Китаю. Крім того, уряд країни має розглянути питання залучення китайських інвестиційних компаній та компаній з управління активами до фондових майданчиків України.

За останні роки Китай перетворився на одного з найбільших інвесторів у світі, включаючи вкладення портфельних інвестицій. З огляду на виснаження фінансово-інвестиційної сфери України та дефіцитність платіжного балансу, уряд країни має розробити Програму залучення китайського капіталу на фондовий ринок України.

11. *Співпраця у сфері валютних відносин.* Стабільність національної валюти є ключовим фактором сталого розвитку країни. Нероз-

судлива валютна політика в Україні поглибила економічний спад та дестабілізувала фінансову систему країни. За останні три роки Україна втратила дві третини своїх валютних резервів. Останні роки у світі посилюється тенденція щодо застосування національних валют у міжнародних торгово-розрахункових операціях, зокрема це стосується китайського юаня. Більшість країн Центральної Азії та кілька країн Східної Азії вже перейшли до застосування національних валют у міжнародних валютно-кредитних операціях із Китаєм, що знижує валютні ризики для цих країн. Крім того, низка центральних банків використовує юань як резервну валюту.

Підписання між НБУ та НБК у травні 2015 р. двосторонньої угоди SWAP-угоди на суму 54 млрд грн та 15 млрд юанів (2,44 млрд дол. США) створює можливості для зменшення тиску імпортерів на обмінний курс та сприяє стабілізації вітчизняного валютно-грошового ринку [5, с.78].

Національний банк і уряд України повинні сприяти більш широкому застосуванню національних валют у розрахункових, платіжних та кредитних операціях між Україною та Китаєм. Цікавим також є і досвід Китаю щодо інтернаціоналізації національної валюти — юаня [2, с.64–65].

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Олійник О. М. Досвід Китаю з реалізації геополітичних інтересів шляхом здійснення іноземних інвестицій і надання закордонних кредитів / О. Олійник // Проблеми науки. — 2015. — №9–10 (177–178). — С. 130–142.
2. Олійник О. Заходи валютної політики уряду Китаю в посткризовий період / О. Олійник // Вісник Національного банку України. — 2015. — №1(227). — С. 63–68.
3. Олійник О. М. «Зелений розвиток» як інструмент інноваційної політики Китаю / О. Олійник // Проблеми науки. — 2015. — №4–5 (172–173). — С. 22–30.
4. Олійник О. Зовнішньоекономічна політика Китаю в умовах глобалізації світової економіки: уроки для України / О. Олійник // Вісник Національного банку України. — 2015. — №6 (232). — С. 40–647.
5. Олійник О. Посилення ролі китайського юаня у міжнародних розрахунково-кредитних операціях: виклики та можливості для України / О. Олійник // Банківська справа. — 2015. — №6(137). — С. 59–80.

6. Олійник О. М. Результати фінансово-економічного співробітництва України і Китаю у період 2012–2015 рр.: здобутки та проблемні аспекти / О. М. Олійник // Вплив глобальних фінансів на валютно-фінансову систему України : монографія / [Т. П. Богдан, О. М. Шаров, О. О. Сльозко та ін.] ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». — Київ, 2017. — С. 361.

7. Олійник О. М. Стан та перспективи розвитку енергетичної галузі Китаю: перспективи співпраці для України / О. Олійник // Проблеми науки. — 2015. — №9–10 (177–178). — С. 42–47.

5.2. Залучення китайських інвестицій у вітчизняну економіку: проблеми та шляхи їх подолання

Після багатьох років швидкого економічного зростання Китай став на міжнародній арені гравцем глобального рівня. Економічні інтереси Китайської Народної Республіки наразі можна знайти у всіх куточках земної кулі. У тому числі і в Україні. Українська економіка потребує інвестицій із-за кордону, проте переважна більшість іноземних інвесторів вбачають ризик, пов'язаний із політичною нестабільністю у країні, що є одним зі стримуючих факторів для інвестування.

Відомо, що надходження приватних іноземних прямих інвестицій у країну може частково компенсувати дефіцит внутрішніх джерел інвестування. Це дає змогу в деяких обсягах отримувати устаткування і технології без зростання зовнішньої державної заборгованості, збільшувати зайнятість населення та надходження до бюджету тощо. Світовий досвід показує, що коли надходження приватного іноземного капіталу недостатньо регулюється державою, то воно не сприятиме вирішенню галузевих та регіональних структурних проблем у руслі визначених нею пріоритетів. Іноді це навіть зумовлює притиснення інтересів вітчизняних виробників, створює нездорову диференціацію в оплаті аналогічної праці. Тому практично в усьому світі іноземне інвестування в тій чи іншій формі регламентується. І хоча в багатьох країнах (у тому числі і

в Україні) для закордонного капіталу встановлюється національний режим, держава регулює його приплив, заохочуючи його вкладання в одні галузі економіки та обмежуючи — в інші, шляхом застосування анти-монопольного законодавства та іншими способами.

Якщо оцінювати інвестиційний потенціал Китаю, то можна відзначити, що ця країна сьогодні продовжує залишатися одним із перспективних партнерів у сфері капіталовкладень. Із кінця 70-х рр. минулого століття, коли влада КНР почала проводити політику реформ і відкритості, транснаціональні корпорації активно вкладали свій капітал в економіку країни.

Китай є однією з найбільш привабливих країн для іноземного капіталу, про що свідчать дані звіту міжнародної аудиторської компанії «Ернст енд Янг» (Ernst & Young) і результати опитування, проведеного Американською торговою палатою в КНР в 2016 р. Із числа опитаних підприємств за участі американського капіталу 78% назвали Китай у першій трійці країн, куди вони готові інвестувати. При цьому 39% вважають, що прибуток, який вони зможуть отримати від капіталовкладень у КНР, перевищить дохід від інвестицій у будь-які інші країни світу. У найближчій перспективі Китай має намір сприяти залученню іноземного капіталу в розвиток сільського господарства, високотехнологічне виробництво і відновлювальну енергетику. Володіючи привабливим інвестиційним кліматом, Китай до того ж сам перетворився в одного з найбільших світових інвесторів. Аналізуючи цей процес, експерт Інституту міжнародного торгово-економічного співробітництва Міністерства комерції КНР Мей Синью відзначав, що «слідом за стрімкою економічною експансією китайських підприємств капітал КНР в останні роки стає важливою рушійною силою у сфері світових інвестицій, до того ж зміни глобальної економічної ситуації надають нам можливість для прискорення росту».

За останнє десятиліття обсяг щорічного припливу китайських прямих інвестицій за кордоном збільшився в 22 рази. Із цим показником КНР увійшла в п'ятірку провідних експортерів капіталу. У 2016 році обсяг прямих нефінансових інвестицій Китаю в 7961 підприємство 164 країн і регіонів світу склав 170,11 млрд дол. США, що на 44,1% більше, ніж у 2015 році. Такі дані оприлюднило Міністерство комерції КНР.

Як зазначив представник Мінкомерції Хань Юн, яскравим моментом у 2016 році стала співпраця Китаю з країнами, розташованими вздовж «Нового Шовкового шляху». У минулому році прямі інвестиції китайських підприємств у ці країни склали 14,53 млрд дол. США. За підсумками 2016 року, китайські підприємства створили у країнах уздовж «Шовкового шляху» 56 зон співробітництва, спільні капіталовкладення в які досягли 18,55 млрд дол. США.

Китайські інвестори приділяли особливу увагу реальному сектору економіки та новим галузям. Частка інвестицій у промисловість у загальному обсязі інвестицій за кордон збільшилася з 12,1% у 2015 році до 18,3% в 2016 році, а частка інвестицій у передачу даних, програмне забезпечення та IT-послуги — з 4,9 до 12%.

Відбуваються зміни і в галузевій структурі китайських зарубіжних інвестицій. Якщо раніше пріоритетними галузями для капіталовкладень із КНР були туризм, громадське харчування, судноплавство і товарні перевезення, то зараз фінансові потоки йдуть у видобуток нафти і різних видів стратегічної сировини, в галузі промислового виробництва, будівництво об'єктів інфраструктури, телекомунікаційний сектор. Китайські підприємства відкривають за кордоном центри розробок та інновацій, а також зони і парки торгово-економічної співпраці.

Двостороннє інвестиційне співробітництво поки що не відповідає можливостям Китаю і потребам України. Нарощування обсягів імпорту з КНР не супроводжується активізацією інвестиційного співробітництва (0,48 % у загальному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій), українські інвестиції в КНР також практично відсутні.

Відносини України з Китаєм поки розвиваються переважно в торговельній площині. На Китай припадає близько 5% всього українського експорту, а китайський імпорт в Україну вже перевищує 12% від загального українського імпорту. Загальний торговельний оборот між країнами перевищив 6 млрд дол. США в 2016 році. Україна та Китай давно ведуть діалог про великі інвестиційні проекти, але далі слів справа поки не дійшла. Окремі китайські інвестиції в Україні відносно невеликі, в інвестиційній статистиці зазвичай навіть не виділяються. І це на тлі заяв уряду Китаю про намір інвестувати до 40 мільярдів дола-

рів США у країнах вздовж «Одного поясу, одного шляху» — трансєвразійського інвестиційного плану КНР, частиною якого є Україна. Що ж стримує китайські інвестиції в Україну? Тут можна багато говорити про корупцію, бюрократію, ефективність судової системи України та інші знайомі нам явища. Але ж все це не заважає Китаю інвестувати в Південно-Східну Азію, Африку і Південну Америку.

У всіх китайських партнерів є цілком певні інвестиційні цілі, які вони готові розглядати. У першу чергу це, звичайно, сільське господарство і природні ресурси. Але також інвестиційно привабливі енергетика, високотехнологічне виробництво, машинобудування, авіація і транспортна галузь. За ними придуть китайські банки, постачальники фінансових послуг і портфельні інвестори. Зріс цей інтерес на тлі скорочення інвестицій і товарообігу з російськими підприємствами. Китайський інвестор готовий замінити російського в багатьох галузях. Але китайці ведуть справи по-іншому.

Китайські інвестори представлені великими державними корпораціями, багато з яких входять до списків Fortune Global. Але перш за все особливість цих компаній полягає в тому, що всі свої рішення вони узгоджують із китайським урядом і його зовнішньою політикою. Для китайських інвесторів важливіше, чи можна з певною країною в цілому встановлювати двосторонні стійкі довгострокові відносини. Чи готова ця країна приймати на себе зовнішньоекономічні зобов'язання і виконувати їх. В ідеалі, чи готовий уряд цієї країни домовлятися про розвиток тих чи інших проектів, сприяти такій інвестиції, в тому числі надавати гарантії.

Низький рівень інвестиційної взаємодії двох країн на сучасному етапі китайські і українські представники пояснюють цілою низкою причин.

Однією з них є недостатня інформованість ділових кіл двох держав про можливості та особливості ведення бізнесу на ринку країни-партнера. Як українські, так і китайські підприємці поки ще мало розбираються в чинному в Україні та Китаї законодавстві, зазнають труднощів при встановленні контактів і пошуку надійних партнерів. Вирішенню цієї проблеми покликана сприяти діяльність ряду організацій, спрямована на зміцнення інвестиційного та економічного

співробітництва вітчизняних і китайських компаній і забезпечення інформаційного супроводу ведення їх бізнесу.

Великі претензії китайські партнери висувають до інвестиційного клімату в Україні. У багатьох китайських бізнесменів є сумніви щодо довгострокових вкладень у нашу країну через непослідовність політики. Україна в цілому і окремі регіони зокрема програють у конкурентній боротьбі за інвестиційні проекти іншим країнам і регіонам. На регіональному рівні зосереджена і велика частина адміністративних бар'єрів в українській економіці, що також суттєво стримує розвиток ринкового середовища і зростання конкуренції. Адже саме на місцевому рівні вирішується багато питань, які мають особливе значення для потенційних інвесторів.

Складно пояснити низький рівень китайських інвестицій в Україну. Адже Китай вже зник до великих інвестиційних проектів у галузі видобутку сировини і енергетики в регіонах, які географічно набагато далі від нього і в умовах ще більшої нестабільності. Це добре видно на прикладі південноафриканських країн — Замбії, Анголи і Мозамбіку і латиноамериканських держав — Бразилії та Венесуели, куди китайські бізнесмени активно вкладають гроші. В Європі останнім об'єктом «щедрості» китайського бізнесу є Греція. Під впливом багаторічної кризи Афіни продали свій найбільший порт — Пірей китайській компанії COSCO за 368,5 млн євро. Завдяки цій угоді в руки китайців потрапила значна частина сектору грецької економіки, який пов'язаний із вантажоперевезеннями по воді. Нині китайський порт Пірей є воротами в Азію, північну Африку і Східну Європу. Звичайно, Греція не перша і не остання країна, яка продала свої ресурси і стратегічно важливі активи Китаю в обмін на економічне відродження.

Саме ефективність і стійкість уряду України, його політичні відносини з урядом КНР, його практичність у впровадженні ключових економічних рішень, швидке завершення реформ і можуть стати тими сигналами для китайських інвесторів, які допоможуть їм прийняти рішення про вкладення своїх коштів в Україну.

У Китаї є такий термін, як «country shopping». Дослівно передати складно, але по суті він означає, що мало не кожен китайський інвестор має величезний вибір країн, куди можна вкласти свої кошти. Один із потен-

ційних інвесторів прямо сказав: «Україна мені подобається, але є дві інші пропозиції. Переконайте, що Україна краща». Інтерес до України є. Але при цьому є чимало сфер, де наша країна, як і раніше, залишається terra incognita для світу. Навколо України існує безліч міфів, неточної або неправильної інформації, більше говорять про складні і негативні ситуації. У результаті привабливість зменшується, а історії успіху майже не чути. Для того, щоб у країну, що переживає агресію іншої держави і перебуває у складних фінансово-економічних умовах, прийшли інвестиції, її потрібно не просто активно просувати. Про Україну необхідно розповідати інвесторам, розвіюючи їх тривоги і пояснюючи ключові переваги, які нам здаються очевидними. А ще важливо і навіть необхідно прийняти закони, що гарантують захист інвестицій і можливості їх отримувати назад.

Що ж стосується власне реформ, то Україні багато над чим треба працювати. Одними з найбільших проблем є недосконала судова система і недовіра інвесторів і бізнесу до цієї системи. Водночас ми розуміємо, що нові інвестори просто не хочуть вкладати гроші в країну, де вони не зможуть належним чином захистити свої права в суді або захиститися від елементарного рейдерства. Окремо варто відзначити важливість захисту прав кредиторів, вона повинна займати особливе місце серед пріоритетів для реформ. Необхідність продовження політики валютної лібералізації також є критичною для прискорення припливу іноземних інвесторів. Це дозволить одночасно приносити користь нашій економіці і сприяти поліпшенню умов для комфортної роботи іноземних компаній в Україні. Також інвесторів цікавлять питання безпеки ведення бізнесу, стабільне економічне зростання в країні і можливість безперешкодного виведення інвестицій і капіталу з України.

За даними Державного комітету статистики, в 2016 році в Україну надійшло 4,4 млрд доларів прямих іноземних інвестицій. Це в 2,5 рази менше, ніж у Польщі, і в 22 рази менше, ніж у Великобританії. Країни Африканського континенту можуть похвалитися більш значними успіхами в залученні іноземного капіталу. Наприклад, в Нігерію надійшло прямих іноземних інвестицій у 2016 році на суму 5,6 млрд дол.

Інвестиції приходять у ті країни, де низький рівень ризиків і висока норма прибутку на вкладений капітал. В Україні ситуація рівно навпаки: високі ризики інвестування і невизначена ситуація з можли-

вістю отримувати стабільні доходи. Більш того, трапляється, що, заробивши прибуток в Україні, іноземні інвестори стикаються з проблемою її репатріації, що дуже серйозно підриває довіру міжнародного бізнесу до нашої країни.

В Україні на даному етапі сформувався не досить сприятливий інвестиційний клімат через внутрішню нестабільність та недосконалість нормативно-правової бази. Виходом із цієї ситуації є обґрунтування раціональної інвестиційної політики, в якій чільне місце мають посідати система державного регулювання та концепція технічного переоснащення промислового виробництва із залученням коштів іноземних інвесторів.

Розробка необхідного механізму регулювання підвищить інвестиційну активність, але за наявності таких економічних передумов:

- залучення іноземних інвестицій з урахуванням мети та завдань структурної трансформації промислового комплексу, цільових програм міжгалузевого розвитку, конверсії;
- збільшення обсягів інвестиційних ресурсів, які формують виробничий потенціал на новій науково-технічній базі;
- ефективного використання інвестицій;
- створення динамічного експортного потенціалу, який може швидко адаптуватися до кон'юнктури зовнішнього ринкового середовища;
- розвитку внутрішньої та зовнішньої продукції виробничо-технічного призначення.

Реальна наявність зазначених економічних передумов підвищення інвестиційної активності має стати достатньою основою для обґрунтованого визначення мети залучення іноземних інвестицій у різні сфери вітчизняної економіки. Основними цілями інвестування повинні бути:

- структурна перебудова промислового комплексу;
- сприяння досягненню сучасного технічного рівня розвитку на основі нових технологій;
- розвиток ресурсозберігаючих, наукомістких та екологічно чистих технологій;
- збільшення обсягів експортного потенціалу України;
- подолання залежності економіки країни від імпорту;

– створення виробництв із використанням місцевих природних ресурсів;

– сприяння розвитку приватного сектора.

Актуальним завданням держави є активізація інвестиційної діяльності та значне нарощування обсягів інвестицій. Збільшення притоку інвестицій є пріоритетним напрямом діяльності центральних органів виконавчої влади. Уряд ставить перед собою багато завдань. Проте проблема залишається у тому, чи вдасться йому втілити їх у життя.

Важлива роль у безпосередньому залученні інвестицій належить також регіонам. Їх інвестиційна привабливість визначається дією системи чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До об'єктивних можна віднести соціально-економічні особливості інвестиційної привабливості регіонів, основні напрямки структурної трансформації їх економіки. Інвестори надають перевагу промислово розвинутим, з вигідним економічним положенням регіонам. Суб'єктивні чинники безпосередньо пов'язані з характером дій місцевої влади, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій в економіку регіону. Крім того, на регіональному рівні місцева влада повинна визначити пріоритетні сфери та галузі інвестування, сприяти зменшенню зовнішніх ризиків та бюрократичних перепон для розвитку спільного підприємництва. Дуже важливим є забезпечення іноземних інвесторів достовірною інформацією про підприємницькі можливості і ризики в регіонах.

Іноземні інвестиції є одним із джерел фінансування розвитку економіки регіону, тому державне управління іноземним інвестуванням на рівні місцевих держадміністрацій набуває важливого значення. Воно є одним із видів соціального управління і являє собою урегульовану нормами права виконавчу та розпорядчу діяльність відповідних органів виконавчої влади щодо ефективного залучення та раціонального використання іноземних інвестицій. Щодо принципів управління іноземним інвестуванням, то вони впливають із загальних принципів управління економікою і їх можна поділити на соціально-політичні, організаційні та спеціальні.

Зовнішньоекономічна політика та політика міжнародного співробітництва мають забезпечити позитивний імідж регіону, встановлен-

ня тісних дружніх і взаємовигідних зв'язків з іншими країнами (їхніми регіонами, містами) і, загалом, забезпечити чільне місце регіону у світовій господарській системі, а отже, і належний рівень залучення іноземних інвестицій. Питання створення регіонального інвестиційного ринку — проблема не менш актуальна, ніж створення товарного ринку, оскільки товари — це, певною мірою, похідний продукт від інвестицій (національних чи іноземних). Разом із тим залучення іноземних інвестицій набуває важливого зовнішньополітичного значення, оскільки активний розвиток міжнародного економічного співробітництва, в тому числі інвестиційного, про що свідчить практика міжнародного життя, дозволяє створювати систему міжнародної економічної безпеки, уникати військових конфліктів при розв'язанні спірних питань (особливо в прикордонних регіонах). До того ж обсяг іноземних інвестицій є одним із показників ступеня інтеграції країни у світове господарство, важливим елементом подальшого розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

Отже, успіх економічного зростання регіону напряму залежить від рівня ефективності інвестиційної політики, яка є невід'ємною складовою економічної політики регіону. Вона складається із системи рішень та заходів, що зумовлюють обсяги, структуру та напрямки капіталовкладень в економічний розвиток регіону, і загалом формується за такими складовими:

- політика залучення інвестицій в економіку регіону;
- політика підвищення ефективності використання залучених інвестицій на основі визначення оптимальних напрямків і обсягів їхнього спрямування;
- моніторинг використання залучених інвестицій із метою забезпечення витрат капітальних вкладень за цільовим призначенням.

Визначені надії на позитивні зрушення в рішенні проблеми залучення іноземних інвестицій з'явилися після Указу Президента України «Про додаткові заходи по збільшенню надходжень в економіку України» і розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.02.2001 р. «Про заходи для поліпшення інвестиційної привабливості», підготовленого для виконання Указу. Залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) є однією з ключових проблем у ході реформування української економі-

ки. ПІІ забезпечують доступ до нових технологій і методів управління, прискорюють науково-технічний розвиток, призводять до створення нових інвестиційних інститутів, забезпечують створення нових робочих місць, а також сприяють підтримці і активізації внутрішнього інвестування.

Приток в Україну іноземних інвестицій дуже невеликий, і пов'язано це в першу чергу з недосконалим законодавством і великими ризиками. Інвестори вкладають кошти, головним чином, у торгівлю і харчову промисловість.

У регіонах важливу роль відіграють наявність відповідної інфраструктури і привабливість об'єктів інвестування.

Активізація процесів інвестування повинна передбачати розробку і реалізацію комплексу заходів як на макроекономічному рівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. При цьому актуальним є планування і регулювання інвестиційної діяльності, зокрема не відпрацьовані такі напрямки, як регулювання фінансового аспекту інвестування, формування ресурсів і джерел інвестування, повноцінне функціонування фондового ринку. При обговоренні подібних проблем пріоритетними повинні бути інтереси інвестора з урахуванням стратегічних, економічних інтересів держави.

Міжнародні рейтинги України перебувають на низькому рівні, відбиваючи складну політичну та економічну ситуацію і високі ризики ведення бізнесу. Одна з головних причин, чому іноземні компанії відмовляються інвестувати в нашу країну, — низький рівень захищеності інвестицій.

У рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass за 2015 рік, опублікованому компанією BDO, Україна за рік піднялася на 20 позицій.

Україна в рейтингу розташовується на 89 місці і входить до переліку країн, що показали найкраще зростання за рік, нарівні з Білоруссю і Латвією. У 2014 році наша країна займала 109 місце.

Зазначені індекси формуються компанією BDO спільно з Гамбурзьким інститутом світової економіки і характеризують економічну і фінансову привабливість різних країн світу на підставі трьох основних показників: економічних, політичних і соціокультурних умов.

У рейтингу легкості ведення бізнесу, що його укладає Світовий банк, Україна посіла 83 місце і покращила свої позиції на 4 пункти порівняно з минулим роком.

У доповіді Doing Business 2016 р. відзначається, що ключовою реформою, яка сприяла підвищенню рейтингу України, є спрощення реєстрації бізнесу. Так, у сфері реєстрації підприємств Україна посіла 30-те місце та покращила свої позиції на 40 пунктів порівняно з минулим роком. В Україні скорочено час на реєстрацію підприємства платником податків та скасовано збір за державну реєстрацію бізнесу.

Україна теж могла б стати майданчиком для китайських інвестицій. Тим більше, що ми знаходимося якраз на шляху проходження Північного сухопутного коридору «Нового Шовкового шляху», який іде з Китаю через Казахстан, Росію і далі в Європу. Але нашу країну від участі в ньому своїми діями відгородила Росія, і всі транзитні потоки з Азії в Європу (і назад) пішли через територію Білорусії.

Реагуючи на дії Росії, намагаючись взяти участь у транснаціональному проєкті і отримати вигоду для себе, український уряд розробив і запропонував Китаю альтернативний маршрут «Нового Шовкового шляху» до Європи в обхід Росії. Тобто маршрут повинен пролягати через Україну, Грузію, Азербайджан, Казахстан, Китай, включаючи дві паромні переправи Чорного і Каспійського морів. Однак проєкт запуску на початку 2016 року за цим шляхом поїзду видався витратним. За ціною він не зміг конкурувати з Північним маршрутом «Нового Шовкового шляху» (через Росію), оскільки виявився більш, ніж у 2 рази дорожче за нього.

Аносований Китаєм «Новий Шовковий шлях» у 2013 році передбачає створення сухопутного, а також морського транспортних коридорів між Азією і Європою, тим самим маючи на увазі величезні інвестиції у країни, що знаходяться на «шляху».

Сьогодні, як ніколи раніше, Україна потребує інвестиційної підтримки всіх галузей вітчизняної економіки. Керівництво країни і керівники компаній перебувають у постійному пошуку надійних партнерів, які допоможуть забезпечити фінансування інфраструктурних проєктів. Все частіше в повідомленнях ЗМІ, на брифінгах і різноманітних конференціях ідеться про потенціал і стратегічну важливість

співпраці з КНР. Вкрай важлива активізація двостороннього торговельно-економічного співробітництва, різке збільшення припливу китайських інвестицій і використання технологічних і фінансових можливостей Китаю для модернізації української економіки.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна служба статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
2. Наумкин Д. В ожидании инвестиций / Дмитрий Наумкин // ChinaPRO: Деловой журнал про Китай : интернет-сайт. 2017. 21 марта. URL: <http://www.chinapro.ru/rubrics/2/5929/>.
3. Growth, actually: Ernst & Young's 2016 European attractiveness survey // Ernst & Young : website. 2016. June 20. URL: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Attractiveness_2016_europe/\\$FILE/Attractiveness_2016_europe.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Attractiveness_2016_europe/$FILE/Attractiveness_2016_europe.pdf).
4. Heritage Foundation. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.heritage.org
5. Jiang Chengcheng. Why Foreign Businesses in China Are Getting Mad / Jiang Chengcheng // Time : website. 2016. September 9. URL: <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2017024,00.html>.
6. Ministry of Commerce People Republic of China. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.mofcom.gov.cn
7. World Investment Report China. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.unctad.org

5.3. Стан та перспективи розвитку енергетичної галузі Китаю: перспективи співпраці для України

Протягом останніх років увага світової спільноти прикута до процесу економічних трансформацій, що відбувається в китайському суспільстві. Інтерес до досвіду Китаю з року в рік тільки посилюється, оскільки Китай — фактично єдина країна у світі, яка протягом останніх 35 років демонструє позитивні показники економічного розвитку. Сьогодні світовий економічний розвиток значною мірою

визначається станом економіки Китаю. Унікальність китайського досвіду реформування економіки країни полягає в тому, що ця країна, маючи обмежені енергетичні ресурси, змогла розвинути енергетичну галузь, яка забезпечує енергетичні потреби як промисловості країни, так і її населення. Китай спромігся уникнути залежності від зовнішніх енергоносіїв та створив самодостатню енергетичну галузь, яка є надійною опорою процесу технологічної модернізації промисловості країни. Створивши ефективну банківську систему країни, Китай активно інвестує в енергетичні та інфраструктурні проекти за кордоном, вирішуючи таким чином питання енергозабезпеченості та створення маршрутів для просування товарів власного виробництва за кордон.

Стан енергетичної галузі Китаю

Економічне зростання Китаю супроводжувалось інтенсивним розвитком паливно-енергетичної галузі. У країні спостерігається активний розвиток вугільної, нафтової та газової промисловостей, що призвело до інтенсивного використання викопних енергетичних ресурсів. Поряд із розвитком традиційних видів енергетики з'являється та набуває розвитку відновлювана енергетика. За період з 2001 по 2013 рр. Китай збільшив обсяги виробництва палива на 118% — з 1189 млн т у.п. до 2593 млн т у.п., тоді як США — тільки на 11,16%: з 1685 млн т у.п. до 1873 млн т у.п. Із 2005 р. Китай став найбільшим виробником палива у світі, випередивши навіть США. За час реформ рівень споживання енергоносіїв у Китаї завжди випереджав рівень виробництва, іноді навіть і рівень економічного росту.

Хоча Китай володіє усіма основними енергетичними ресурсами (вугілля, нафта та природний газ), однак за показником обсягів відповідних ресурсів на одну особу Китай значно поступається багатьом країнам світу, зокрема обсяг власних запасів вугілля на одну особу становить 67% від середньосвітового рівня, нафти — 5,4% та газу відповідно — 7,5%.

Протягом періоду 1981–2011 рр. рівень споживання енергоносіїв у Китаї щорічно зростав у середньому на 5,82%, що забезпечувало щорічний рівень економічного росту в середньому на 10%. Починаючи з 2006 р., енергоспоживання в Китаї на кожні 10 тис. юанів ВВП знижувалось на 20,7%, що забезпечило економію 710 млн т у.п. Такі успіхи були досягнуті завдяки розвитку «зелених технологій».

Структура енергоспоживання Китаю відрізняється як від світової, так і від азійської тим, що в ній значну частку становить вугілля. Друге місце по енергоспоживанню займає нафта, 3-є місце — гідроенергія (6% в енергобалансі), 4-е місце — природний газ.

Уряд Китаю надає активну підтримку розвитку альтернативної енергетики та запровадженню «зелених» енергетичних товарів, зокрема бойлерів, електричних машин та будівель. У структурі виробництва електроенергії зростає частка відновлюваної енергетики. Із 2003 по 2013 рр. вона зросла з 15% до 20,7%.

Вугільна галузь

Основним видом палива в Китаї є вугілля. Потреби в цьому виді палива Китай фактично задовольняє власними ресурсами. За обсягами запасів вугілля Китай посідає 3 місце у світі. Наявність значних запасів вугілля великою мірою вплинула на енергетичну політику країни. Із самого початку заснування КНР керівництво країни основні зусилля зосереджувало на розвитку саме вугільної галузі. Вугільна промисловість стала однією з провідних галузей країни. Із розвитком вугільної промисловості уряд Китаю пов'язував енергетичну безпеку країни. Енергетична політика не змінилась і з початком економічних реформ. В умовах відсутності золотовалютних резервів Китай фактично не мав можливості імпортувати інші енергоносії. Крім того, програма модернізації в першу чергу промисловості країни передбачала здійснення технічного переобладнання промисловості країни. Уряд Китаю не міг собі дозволити витратити незначні валютні резерви на закупівлю сучасного обладнання. Із 1981 р. по 2013 р. видобування вугілля в Китаї зросло в 5,8 разів — із 616,5 млн т до 3577 млн т.

Важливим чинником політики активної підтримки вугільної промисловості також стала і ціна на енергоносії. У порівнянні з іншими енергоносіями ціна на вугілля виглядала більш конкурентною. Крім того, з огляду на те, що більшість вугільних шахт у Китаї знаходиться в державній власності, керівництво країни має можливість контролювати рівень цін на вугілля і стримувати різкі коливання цін, що позитивно впливає на формування цінового ланцюга на інші товари, в першу чергу промислові.

Завдяки вугільній промисловості Китай фактично вийшов на рівень самозабезпеченості енергетичними ресурсами.

Активна експлуатація вугільних ресурсів завдала нищівного удару по довкіллю та екології країни. За даними органів екологічної безпеки, в Північному Китаї третину року стан атмосфери оцінюється як критичний та шкідливий для стану здоров'я. Вартість деградації довкілля та виснаження ресурсів за останні 10 років становить 10% ВВП, забруднення повітря, відповідно, — 6,5%, забруднення води — 2,1%, деградації ґрунту — 1,1%. Однак китайське керівництво відмовляється від обмеження видобутку вугілля.

Згідно з прогнозами Національної енергетичної адміністрації в 2015 р. Китай споживатиме 4–4,2 млрд т. умовного вугільного палива. Вугілля становить 70% первинного споживання енергії країни. До 2025–2027 рр. планується збільшити обсяги його видобування до 5,1 млн т на рік [2].

Газова галузь

За існуючими прогнозами Китай володіє значними покладами газу, однак більшість цих покладів залишаються непідтвердженими, попередні розрахунки свідчать про високу вартість видобутку газу в цій країні. Якщо Китай покладатиметься виключно на внутрішнє виробництво газу, то, виходячи із сьогоденних умов, внутрішнє виробництво є недостатнім, а собівартість видобутку газу значно зросте, що вплине на зростання вартості газу і створить ланцюговий вплив на зростання вартості виробництва в Китаї. За умови зростання вартості виробництва Китай втрачатиме цінні конкурентні переваги, які тривалий час забезпечують конкурентні переваги китайських товарів на зовнішніх ринках. У таких умовах уряд Китаю намагається розвивати внутрішнє виробництво газу таким чином, щоб собівартість видобутого газу залишалась на конкурентному рівні відповідно до світових цін на газ. Із 2008 по 2013 рр. виробництво газу в Китаї зросло на 45% — з 80 до 116 млрд м³, що вивело Китай на 6 місце у світі за обсягом виробництва газу.

Водночас Китай активно нарощує обсяги імпорту газу. У 2013 р. Китай посів 3 місце у світі за обсягом імпорту газу після Японії та Південної Кореї, імпортувавши 52,9 млрд м³ газу, 85% якого надійшло з Австралії, Індонезії, Малайзії та Катару.

Згідно з енергетичною політикою уряд Китаю планує до 2020 р. збільшити обсяги споживання газу і довести його частку у структурі

споживання до 10%. Таким чином у найближчі роки Китай збільшуватиме обсяг імпорту газу [4].

Нафтова галузь

За обсягом споживання енергоресурсів нафта посідає 2-е місце в Китаї [3]. На початку економічних реформ Китай активно експортував нафту, не дивлячись на те, що обсяги власного виробництва не були зайвими навіть, щоб задовольняти власні потреби. Однак китайське керівництво свідомо вдалось до політики обмеження внутрішнього споживання нафти та її експорту. Експорт нафти забезпечив країну конче необхідними валютними ресурсами. Завдяки виручці від експорту нафти, китайські нафтовики почали імпортувати сучасні бурові установки, сейсмічну апаратуру та інше обладнання, що істотно розширювало технічні можливості галузі.

До 1993 року національна нафтова промисловість перестала встигати за потребами швидкозростаючої економіки. Перед урядом КНР поставила задача покриття дефіциту енергетичних ресурсів за рахунок імпорту. На економічну дипломатію було покладено практичне вирішення цього завдання. Для реалізації стратегії зростання імпорту нафти уряд Китаю створює спеціалізовані державні корпорації, діяльність яких була спрямована на розвідку, видобування та імпорт нафти з інших країн. Зокрема були створені Китайська національна нафтогазова корпорація (CNPC), Китайська нафтохімічна корпорація (Sinopet), Китайська національна компанія з експлуатації морських нафтових ресурсів (CNOOC).

Наступним кроком у кінці 1990-х років стала кардинальна реструктуризація цих національних корпорацій, щоб зробити їх більш сучасними, технологічно просунутими і більш незалежними. Незабаром усі три компанії здійснили IPO на міжнародних ринках і перейшли в часткову власність акціонерів із різних країн. Публічна дочірня компанія CNPC отримала нову назву — PetroChina, а Sinopet і CNOOC використовували для своїх публічних дочірніх компаній існуючі назви.

У 1990-х роках почалася експансія китайської нафтової індустрії за межами країни. Перші кроки Китаю за кордоном були невеликими, спочатку в Канаді, потім у Таїланді, Папуа-Новій Гвінеї та Індонезії. У середині 1990-х років CNPC придбала фактично занедбане родови-

ще нафти в Перу. Однак ці проекти були незначними — потрібен був час на придбання досвіду і технологій.

Новостворені компанії помітно активізували свою діяльність на зовнішніх ринках після світової фінансової кризи 2008–2009 рр., якщо видобуток нафти в Китаї зріс тільки на 11,5%, то імпорт — на 60,5% [5].

Із метою підтримки експансії китайських підприємств на закордонні ринки Національна комісія з розвитку та реформ разом з Експортно-імпортним банком Китаю (ЕІБК) розробили у 2003 р. «Правила щодо кредитної підтримки ключових іноземних інвестиційних проєктів». До ключових віднесено, насамперед, проєкти в нафтовій і гірничій галузях. Для кредитної підтримки іноземних інвестиційних проєктів був розроблений механізм кредитування. ЕІБК виділив кошти у формі спеціальних кредитів для підтримки іноземних інвестицій відповідно до плану розвитку національних іноземних інвестицій [1].

Ядерна енергетика

Ядерна енергетика в Китаї перебуває в зародковому стані. За даними Асоціації ядерної енергетики Китаю, сьогодні ядерна енергетика становить 2,11% всієї енергії, що виробляється у країні. Виробничі потужності ядерної енергетики становлять 1,19% від загального обсягу енергогенеруючих виробничих потужностей країни. Після катастрофи на атомній станції у префектурі Фукусіма китайське керівництво припинило встановлення нових ядерних реакторів. Однак поступово погляди керівництва країни на майбутнє ядерної енергетики змінюються. Китайські лідери визнають обмеженість використання викопних енергоносіїв і все більше схиляються у бік розширення використання ядерної енергетики. Китайські фахівці вважають, що ідеальним було б збільшити до 10% обсяг ядерної енергетики. Однак, на думку співробітника Китайської інженерної академії п. Є Цічжєня, Китай ще має пройти довгий шлях, щоб досягнути поставленої мети.

Перспективи розвитку енергетичної галузі Китаю

На тлі інтенсифікації процесів індустріалізації та урбанізації Китай відчуває посилення попиту на енергію. Завдяки цим чинникам Китай перетворився на найбільшого виробника та споживача енергії

у світі. Амбіційні плани китайських урядовців щодо перетворення Китаю на найбільшу економіку світу, а також екологічні проблеми, пов'язані із застосуванням вугілля як основного виду палива, вимагають від китайських урядовців кардинальних змін в енергетичній політиці країни. Головуючи на зустрічі Центральної провідної групи з фінансових та економічних питань, Голова Китаю Сі Цзіньпін виступив із промовою стосовно необхідності проведення у країні енергетичної революції. Суть представлених пропозицій:

- змінити існуючу практику споживання енергії, приборкати ірраціональне використання енергії та здійснювати суцільний контроль за споживанням енергії у країні;

- диверсифікувати джерела постачання енергії, встановити таку енергетичну систему, що включає чисту енергетику, зі зменшенням використання вугілля, ядерну енергетику, нову енергетику та відновлювану енергетику;

- запровадження інноваційних енергетичних технологій, що сприятимуть перетворенню енергетичної галузі на двигун економічного росту. Запровадження «зелених» та низьковуглецевих енергетичних ресурсів є ціллю технологічної революції;

- прискорення розвитку енергетичної системи країни. Енергетична продукція має розглядатись як звичайний товар. Створення конкурентного ринку, який відіграватиме вирішальну роль у визначенні ціни на енергію. Урядовий нагляд за енергетичною галуззю має здійснюватись на основі закону;

- здійснення всебічної міжнародної співпраці задля забезпечення енергетичної безпеки Китаю. Міжнародні ресурси мають повною мірою застосовуватись у виробництві енергії;

- зменшення обсягу споживання енергії в 2015 р. на 16% по відношенню до 2010 р. Протягом періоду 2011–2013 рр. таке зменшення становило 9,03% (54% від запланованого).

Висновки

1. Енергетична стратегія Китаю заснована на принципі: «опора на власні сили». Китай володіє лише одним видом енергоносіїв у достатніх обсягах, щоб в основному забезпечити енергопотреби країни. Відповідно, всі зусилля керівництво країни докладало для роз-

витуку вугільної галузі як основи енергетичної безпеки країни. Хоча експлуатація вугільних копалин та подальше використання вугілля як основного палива завдали значної шкоди довкіллю та екології країни, проте Китай зміг уникнути негативного впливу цінових коливань, залежності від інших країн та проблем із постачанням імпортних енергоносіїв.

2. Протягом останніх років Китай дещо змінює власну енергетичну стратегію у напрямку збільшення імпорту інших енергоносіїв, зокрема газу та нафти. Однак на відміну від більшості імпортерів нафти та газу, Китай здійснює стратегію зміцнення своєї присутності у країнах-експортерах шляхом купівлі місцевих енергетичних компаній, будівництва газо- та нафтопроводів, експорту власних технологій та робочої сили. Така стратегія дозволяє Китаю контролювати поставки енергоносіїв та їх ціну.

3. Посилення присутності на іноземних енергетичних ринках Китай також реалізує і через відродження Економічного поясу Шовкого шляху та будівництво Морського Шовкового шляху ХХІ-го століття, що матиме безпосередній вплив на геополітичні процеси в регіоні Євразія.

***Перспективи участі України в китайських енергетичних проектах
Співпраця у галузі енергетики***

Наприкінці 2013 року сторони підписали низку угод, спрямованих на активізацію економічної співпраці між Україною та Китаєм, включаючи інфраструктурні та енергетичні проекти. Однією з цих угод є угода про надання Китаєм Україні кредиту на суму 3,6 млрд дол. США на будівництво заводів із газифікації вугілля.

Цей проект є достатньо перспективним з огляду на те, що він є зорієнтованим на вирішення енергетичних проблем в Україні. Відомо, що залежність України від імпортних носіїв, в першу чергу російського газу, призвела до того, що Україна вимушена купувати газ за найвищою ціною у світі та навіть обсяги газу, що перебільшують промислові потреби, проте законтрактовані угодою. В умовах обмеженості фінансових ресурсів у України фактично не має альтернатив. Останнім часом уряд країни досяг певних результатів завдяки енергозберігаючим технологіям та диверсифікації джерел постачання газу, зокрема через його реверсне постачання з європейських країн. Однак сьогодні не

можна говорити про те, що газове питання вирішено, попереду ще багато складних проблем, які уряд країни має вирішити, щоб забезпечити стає енергопостачання на вигідних для країни умовах.

Україна і Китай мають однакові енергетичні проблеми, обидві країни мають значні поклади вугілля, проте — обмежений обсяг розвіданих газових та нафтових родовищ. Хоча обидві країни видобувають газ та нафту, проте цих обсягів недостатньо, щоб забезпечити потреби країн.

На відміну від України, Китай зробив вугільну галузь основою енергетики країни. Впродовж всього періоду незалежного Китаю і особливо за часів реформ Китай здійснював значні обсяги капіталовкладень із метою розширення промислової бази та модернізації вугільної галузі. Опора на власні енергоресурси, зокрема вугілля, дозволила Китаю забезпечити енергетичні потреби країни, а також уникнути залежності від інших країн та цінового диктату з їх боку. Тільки через 20 років реформ, коли Китай став другою економікою у світі, накопичив значні обсяги фінансових ресурсів, уряд цієї країни почав переглядати свою енергетичну стратегію у напрямку збільшення обсягу імпорту нафти та газу. Фактично сьогодні Китай має можливість контролювати виробництво та ціну на імпортні енергоносії.

Керівництво України пішло іншим шляхом щодо вирішення питання енергозабезпечення країни. Традиційно українська промисловість споживала газ як основне паливо. Якщо за часів СРСР ціна на газ була низькою і постачання газу здійснювалось без будь-яких перепон, то за часів незалежності України ціна на газ стала каменем спотикання у стосунках України з Російською Федерацією. Володіючи монопольним правом на постачання газу в Україну, російська влада використовує газ як засіб тиску задля отримання політичних дивідендів. Фактично газове питання перетворилось на газову війну між країнами. Сьогодні газові відносини між Україною та Росією залишаються невирішеними. Будь-які спроби врегулювати питання ціни та обсягів постачання газу в Україну у правовому полі результатів не дають. Виходом із ситуації, що склалась, є диверсифікація джерел постачання газу, перехід на альтернативні та відновлювані джерела постачання газу.

Одним із напрямків заміни газу на альтернативне паливо може бути вугілля через запровадження технологій газифікації вугілля. Китай за роки реформ досяг значних успіхів у цьому питанні. Активне споживання вугілля в Китаї завдало значної шкоди довкіллю цієї країни та іноді навіть призводило до екологічних катастроф. Загострення екологічних проблем примусило китайське керівництво запроваджувати нові екологічно чисті технології у процесі газифікації вугілля. Слід відзначити, що Китай сьогодні витрачає значні кошти щодо очищення довкілля. Уряд країни активно просуває ідею «зеленого розвитку» через запровадження «зелених технологій».

У рамках пакету щодо надання Україні кредитів передбачалось надання Китаєм кредиту на будівництво заводів із газифікації вугілля обсягом 3,5 млрд дол. США. Враховуючи складну ситуацію в Україні з газопостачанням, а також наявність у Китаю досвіду та відповідних технологій із газифікації вугілля, можна зробити висновок, що кредит на будівництво заводів із газифікації вугілля в Україні є потенційним напрямком співпраці між Україною та Китаєм. Будівництво таких заводів дозволить зменшити потребу в імпорті в першу чергу російського газу. Крім того, реалізація цього проекту дозволить створити нові робочі місця в регіонах розташування вугільних копалин, в першу чергу Донецькій та Луганській областях. Однак при прийнятті рішення щодо імпорту китайських технологій варто провести ретельну експертизу в першу чергу на відповідність цих технологій міжнародним екологічним стандартам. І тільки за умов їх відповідності міжнародним екологічним стандартам можна приймати рішення щодо купівлі китайських технологій та обладнання.

Використані джерела та література:

1. Олійник О. М. Досвід Китаю з реалізації геополітичних інтересів шляхом здійснення іноземних інвестицій і надання закордонних кредитів / О. М. Олійник // Український соціум. — 2014. — N4 (51). — С. 130–143.

2. Luke Sussams. The great coal cap: China's energy policies and the financial implications for the thermal coal. — [Електронний ресурс]. — Доступний із : <http://www.carbontracker.org/chinacoalcap>.

3. Komneni Ana, China: Ana Komnening, The world's biggest energy consumption: [Електронний ресурс]. — Доступний із : <http://www.mining>.
4. Tang Tingting. China's Natural Gas Imports and Prospects / Tingting Tang // Duke university. — April, 2014. — P. 1–32.
5. Thornton John L. China Development Bank's Cross-Border Energy Deals / John L. Thornton //China Center at Brookings. — 2011. — N3. — P. 1–104.

5.4. Газові гідрати — паливо майбутнього Китаю та України

У світі проблему природних газогідратів вивчають відносно недавно — близько 20 років. Особливо інтенсифікували останнім часом дослідження в цій галузі США: з 2001 р., із прийняттям «Акта про дослідження гідратів» урядом виділено понад 50 млн дол. на науково-дослідні роботи. До досліджень приєдналися такі країни, як Японія, Канада, Корея, Індія та інші. Як Китайська Народна Республіка, так і Україна, будучи імпортерами природного газу, вкрай зацікавлені в отриманні природного газу (метану) з гідратів.

Згідно з дослідженнями, проведеними в 90-х роках Інститутом геологічних наук НАН України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №938 (22.11.1993) «Про пошуки газогідратної сировини в Чорному морі і створенні ефективних технологій його видобутку і переробки», в Чорному морі виявлено три зони гідратоутворення з оціночними запасами 50... 60 трлн куб. м метану. За їхніми оцінками, одна з багат шарових структур може дати тільки з одного горизонту 40... 60 млрд куб. м газу при коефіцієнті видобутку 10% [22].

Аналогічна ситуація існує в КНР. На початку 2000-х Китай відкрив на Цинхай-Тибетському нагір'ї велике скупчення гідрату метану [7]. За оцінками фахівців, його обсяг еквівалентний 35 мільярдам т нафти. Зовсім недавно агентство «Сінхуа» повідомило [28], що китайський міністр земельних і природних ресурсів Цзян Дамін оголосив про успіх пробного видобутку газогідратів у морі. 18 травня 2017 року на

місці дослідного видобутку в області Шенхуа Південно-Китайського моря китайським спеціалістам вдалося зібрати зразки «горючого льоду». Це є великим проривом, який може привести до глобальної енергетичної революції, — сказав міністр земельних і природних ресурсів Цзян Дамін (рис. 1).

Рис. 1. Дослідна ділянка в районі Шенхуа Південно-Китайського моря.

Газогідратні технології у порівнянні з існуючими надають можливість із більшою енергоефективністю транспортувати природний газ, розділяти суміші газів і рідин, стискати гази до високих тисків, концентрувати водні розчини, проводити і акумулювати холод, утилізувати і зберігати CO_2 та ін. Їх вивчення також важливо для вирішення завдань розробки покладів метанових газогідратів, зокрема, в акваторії Чорного моря [11].

Однак технології видобутку метану на промисловому рівні не відпрацьовані, а їх дослідження проводилося на експериментальних установках і на окремих газогідратних родовищах, по суті, в режимі тестових випробувань і розробок [14, 3, 4].

Результати випробувань у галузі технологій отримання гідратних / льодогазогідратних гранул і транспорту природного газу у вигляді гідратів поки також відомі тільки на основі досліджень, проведених на експериментальних і макетних установках [18, 16, 30]. Японськими компаніями розроблені технології отримання гідратних гранул, створений (і успішно випробуваний!) ланцюжок: виробництво гранул —

транспортування автомобільним транспортом — використання газу для отримання електроенергії (опалення) [30]. Обґрунтовано також морське перевезення природного газу у вигляді гідратів від родовища до споживача [25, 26].

Перспективним видається і захоронення діоксиду вуглецю, що створює парниковий ефект, у вигляді гідратів, про що автори вже згадували в попередніх публікаціях [1, 17]. Відзначимо, що в останні роки уряди низки країн (Австралія, Канада, Японія, Норвегія, Республіка Корея, Великобританія і США), також, як і Європейська Комісія, здійснювали значне фінансування і активно сприяли розгортанню великих проєктів для демонстрації технологій уловлювання та зберігання діоксиду вуглецю (Carbon Capture and Storage — CCS). До квітня 2010 р. державні вкладення коштів знаходилися в діапазоні 26.6... 36.1 млрд дол. США. Крім того, уряди анонсували зобов'язання запустити до 2020 р. від 19 до 43 масштабних проєктів депонування діоксиду вуглецю.

У даний час Україна вкрай зацікавлена в розвитку газогідратних технологій у зазначених вище напрямках. Видобуток метану із природних газових гідратів дозволить замінити значну частину імпортованих поставок природного газу, а в подальшому зовсім від них відмовитися. Транспортування природного газу у вигляді гідратів також актуальне як конкурентоспроможна альтернатива його перевезення в рідкому стані.

Видобуток метану з природних гідратів. Прогнозовані технології видобутку метану з його гідратів засновані на порушенні термодинамічної рівноваги в системі метан — вода — гідрат метану шляхом локального підвищення температури, зниження тиску, додавання активного третього компонента (рідина або газ). Перші два шляхи через відсутність замкненого (локалізованого) простору вельми затратні: різницю температури і тиску з навколишнім середовищем необхідно буде постійно підтримувати, причому витрати на підтримку, ймовірно, перевищать енергетичну вигоду від одержуваного метану. Подача метанолу у свердловину була експериментально випробувана для збільшення видобутку газу за рахунок розкладання гідратів на Мессояхському родовищі [14]. Дебет свердловини був збільшений, але технологічні витрати перевищили економічний ефект від видобутку метану.

Багато вчених вважають найбільш перспективним для розробки газогідратних родовищ метод заміщення метану в гідратах вуглекислою [29].

Для заміщення молекул метану в гідратній композиції на молекули вуглекислого газу є всі умови: термодинамічні, енергетичні, структурні. У діапазоні температур морської води від 0 до 8°C гідрати діоксиду вуглецю утворюються при меншому тиску, ніж гідрати метану [1]. Теплота дисоціації гідратів метану приблизно дорівнює теплоті утворення/дисоціації гідратів діоксиду вуглецю (чисельні значення дещо різняться у різних авторів — табл.1), тобто процес заміщення не вимагає значного додаткового підведення тепла.

Транспортування природного газу в гідратному стані. Технології переведення природного газу в гідратний стан приділяється не менша увага, ніж видобутку метану з природних гідратів.

Таблиця 1. Теплота дисоціації гідратів CO_2 та CH_4 (кДж/моль).

Джерело даних	CO_2	CH_4
[17]		54.2
[29]	59.9	60.67
[8]	68.9	
[5]		64.5

Успішно проведені дослідно-промислові випробування гідратної технології отримання капсул (пеллет), що складаються з гідратів метану і води, створено виробництво гідратних капсул продуктивністю 0.7 тонн/день (по метану) [30], проведені оцінки вартості гідратного способу транспортування природного газу [26].

Згідно з розробленою технологією [30], газ переробляють у газові гідрати, 1 т яких містить близько 160 ст. куб. м метану. Природний газ очищають від CO_2 і H_2S і у взаємодії з водою отримують гідрати у вигляді гранул. Гранули зберігають у бункері і перевозять по морю в контейнерах при температурі -20°C . У порту призначення гранули роз-

вантажують у бункер, і, в міру потреби, перевантажують у цистерни високого тиску, в яких перевозять до входу в газову магістраль. Перед закачуванням у магістраль проводять регазифікацію гідратів шляхом дисоціації (розпаду) під впливом зовнішнього нагріву.

Гідратні капсули (рис. 2) або блоки транспортуються по морю за умов: тиск — до 0.5 МПа, температура — 253 К, що відповідає температурі найбільшої стійкості гідратів метану. Справа в тому, що при температурі нижче точки замерзання води, гідрати складових природного газу можуть зберігатися при тиску, близькому до атмосферного, тобто значно нижче рівноважного (так звана «самоконсервація» гідратів [15]). Льодогозагідратні капсули можна зберігати і транспортувати при атмосферному тиску і температурах 263... 258 К [11].

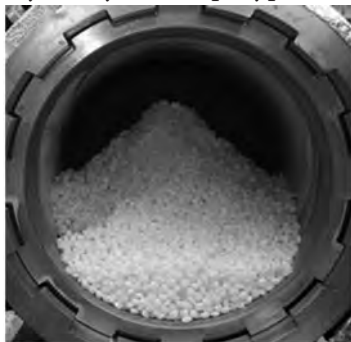

Рис. 2. Зовнішній вигляд гідратних капсул у контейнері.

Японська компанія Mitsui реалізувала пілотний проект постачання газом (1000 ст. куб. м/день) невеликої газотурбінної електростанції потужністю 280 кВт.

Експериментальна оцінка експрес-методом процесу заміщення в газогідратах метану вуглекислотою.

В Україні початок вивченню газових гідратів (кристалогідратів газів) і їх технологічному застосуванню покладено роботами Л. Ф. Смірнова [27, 20], А. С. Чепцова [23], В. В. Кліменко [10], А. П. Кліменко [9]. Експериментальні дослідження гідратів проводилися в Одеському інституті низькотемпературної техніки та енергетики (гідрати фреонів R-12 і R-22) [10, 21], Інституті колоїдної хімії та хімії води НАН України (гідрати фре-

ону R-12) [23], Кіровоградському національному технічному університеті (гідрати діоксиду вуглецю і льодогазогідратні капсули) [19, 12]. Із 2009 р. гідрати метану (природного газу) почали досліджувати на спеціальному обладнанні в Національному гірничому університеті [2].

Із метою дослідження процесів утворення і дисоціації гідратів вуглеводневих сполук, що входять до складу природного газу, в Інституті газу НАН України був створений гідратний стенд СГ-16: 100 [1], а на базі гігрометра ТОРОС-3–2 ВІЗ власної розробки (рис. 3) апробований експрес-метод визначення термодинамічних і кінетичних параметрів перетворення гідратів.

Основним призначенням гігрометра є вимір точки роси по волозі в природному газі при робочому тиску до 25.0 МПа в різних газах (природний газ, водень, повітря, азот, оксид вуглецю, гелій і ін.) У діапазоні температур точки роси від мінус 65 до 20°C з основною абсолютною похибкою $\pm 0,5^\circ\text{C}$. Застосування літій-фосфатного акумулятора нового покоління дозволило зменшити масу гігрометра і забезпечити проведення до 800 замірів в автономному режимі.

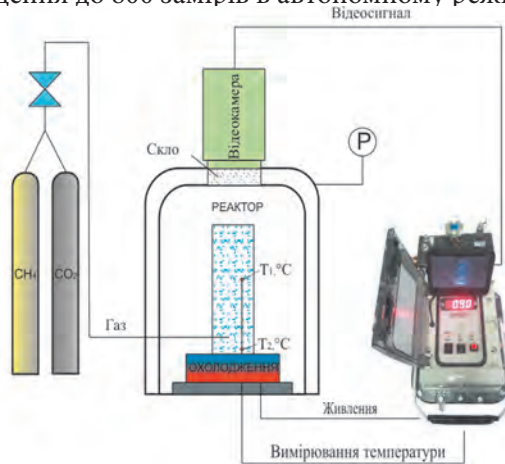

Рис. 3. Обладнання для експрес-методу дослідження гідратів.

Для прискорення процесів гідратуутворення робоча камера гігрометра була обладнана барботером.

Експрес-метод дослідження гідратів полягає в наступному. Температуру води в барботері свідомо задають на рівні більш високому, ніж рівноважна. Потім температуру поступово знижують при одночасному барботуванні газу. Газ подають із балона, що знаходиться під тиском 15–18 МПа, задаючи необхідний тиск у робочому обсязі за допомогою редуктора. Газ додатково охолоджують у проміжній камері — термостаті до необхідної температури. При безперервному барботуванні температуру води знижують до отримання гідратів (рис. 4). Шляхом усереднення даних температури води і газу при заданому тиску в камері барботера були зафіксовані термодинамічні умови утворення гідратів для даної технологічної схеми барботування. Наявність гідратів компонентів природного газу в барботері підтверджується горінням атмосфери над твердою фазою в повітрі (рис. 5).

Експрес-методом були отримані як гідрати природного газу, так і гідрати вуглекислоти. Гідрати природного газу отримували шляхом підвищення тиску в реакторі до рівноважного. Для фіксації гідратного стану (твердої фази) реактор попередньо охолоджували до -40°C із зовнішньої сторони твердою вуглекислою. Потім тиск у реакторі знижували до атмосферного, стравлюючи надлишковий природний газ.

Після цього робочий об'єм реактора знову нагрівали до повної дисоціації гідратів. У процесі проведення експериментів було встановлено, що склад вихідного природного газу та газу, що виділився при розпаді гідратів, істотно відрізняється (рис. 6). Цей факт пояснюється різницею рівноважних умов гідратоутворення для компонентів природного газу: при охолодженні і підвищенні тиску утворення гідратів важчих вуглеводнів відбувається раніше [5]. Таким чином здійснюється «вибіркове» гідратоутворення компонентів природного газу.

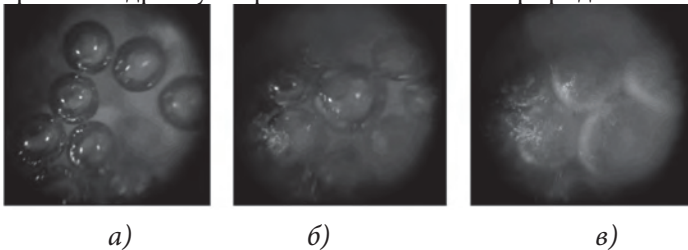

Рис. 4. Процес утворення гідратів метану в барботері: а — стан до утворення гідратів; б — початок утворення; в — перехід у гідратний стан.

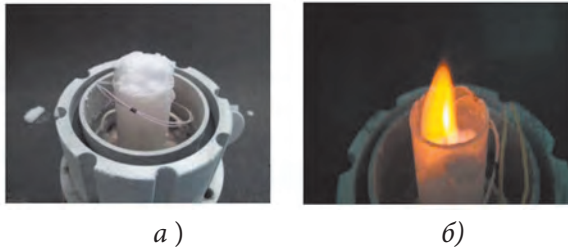

Рис. 5. Гідрати в робочій камері: а — фіксація при температурі -40°C ; б — горіння газу із дисоційованого гідрату.

Також була проведена серія експериментів із метою дослідження процесу заміщення метану вуглекислотою. У процесі експериментів після отримання гідратів природного газу, як описано вище, його надходження припиняли і до реактора підключали балон із вуглекислотою. Над поверхнею гідратної маси продували вуглекислий газ (до 5 обсягів реактора), потім всі вентиля перекривали і відбирали пробу атмосфери в реакторі на аналіз. Далі реактор витримували при постійній температурі і тиску протягом двох годин і брали повторну пробу. За даними аналізів газової фази над гідратами встановлено збільшення вмісту метану на 14% при збереженні тиску, що свідчить про його заміщення в гідратах вуглекислотою.

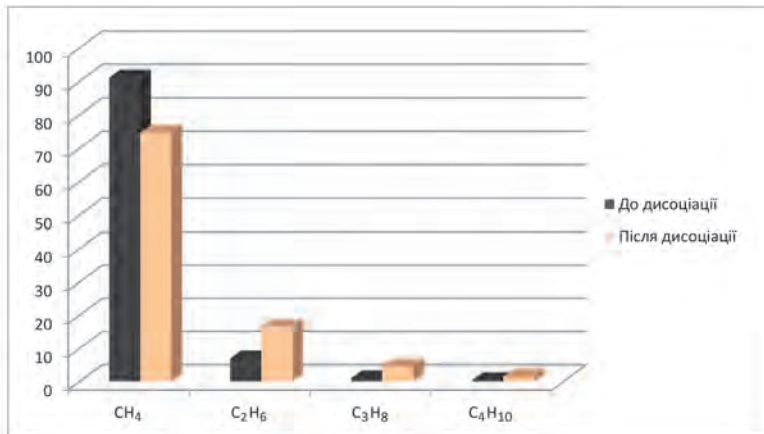

Рис. 6. Склад природного газу до утворення гідратів та після їх дисоціації (% об.).

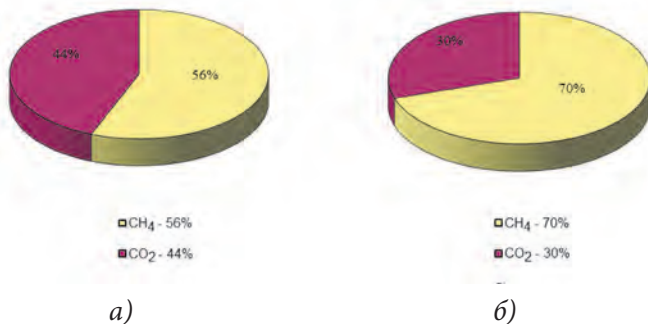

Рис. 7. Склад газової фази над гідратом: а — безпосередньо перед продувкою вуглекислим газом; б — через 2 години.

Проведений аналіз підтверджує перспективність робіт у галузі газогідратів. Спільна робота українських та китайських фахівців дозволить досягти значних результатів у розробці гідратних технологій. Дослідження морських родовищ газогідратів і розробка технології видобутку з них метану може бути здійснена спільними зусиллями університетів і науково-дослідних установ України та Китаю із залученням підприємств газовидобутку і зацікавлених зарубіжних організацій. Позитивними результатами експериментальних досліджень експрес-методом процесу заміщення в газогідратах метану вуглекислотою підтверджена можливість використання такої технології для умов розробки газогідратних покладів у морі. Із залученням підприємств машинобудування протягом найближчих декількох років можливе створення інноваційного дослідно-промислового обладнання для переведу природного газу в гідратний стан, його транспортування і регазифікації.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко Б. И., Пятничко А. И., Жук Г. В. Гидратное хранение углекислого газа // Энерготехнологии и ресурсосбережение. — 2011. — №3. — С. 52–54.
2. Бондаренко В. И. К вопросу скважинной подземной разработки газовых гидратов / В. И. Бондаренко, К. А. Ганушевич, Е. С. Сай // Науковий вісник НГУ. — 2011. — № 1. — С. 60–66.
3. Бородин К. В. Японии начат первый в мире эксперимент по добыче метаногидратов / К. Бородин // <http://energo-news.ru/archives/90046/16.02.2012>

4. Бородин К. США и Япония провели тестовое извлечение природного газа из метаногидратов в Арктике / К. Бородин. — <http://energo-news.ru/archives/108879>
5. Бык С. Ш., Макогон Ю. Ф., Фомина В. И. Газовые гидраты / С. Ш. Бык, Ю. Ф. Макогон, В. И. Фомина. — М.: Химия, 1980. — 296 с.
6. Гройсман А. Г. Теплофизические свойства газовых гидратов / А. Г. Гройсман. — Новосибирск: Наука, 1985. — 94 с.
7. Зінченко Олексій. Нова технологія отримання природного газу з гідрату метану / О. Зінченко (Опубліковано 29.01.2013 23:28) <http://www.researchclub.com.ua/jornal/297>
8. Истомин В. А., Якушев В. С. Газовые гидраты в природных условиях. — М.: Недра, 1992. — 236 с.
9. Клименко А. П. Клатраты (гидраты газов) / А. П. Клименко. — К.: Наукова думка, 1989. — 76 с.
10. Клименко В. В. Исследование теплоиспользующих кристаллогидратных опреснительно-холодильных установок : Автореферат дис. ... канд. техн. наук / В. В. Клименко. — Одесса: ОТИХП, 1977. — 24 с.
11. Клименко В. В. Науково-технічні основи газогідратної технології (термодинаміка та кінетика процесів, схемні рішення): Автореф. дис. ... докт. техн. наук: 05.14.06. — К., 2012. — 40 с.
12. Клименко В. В., Скрипник А. В. Экспериментальное исследование плавления льдогазгидратных капсул // Холодильная техника и технология. — 2010. — №5. — С. 54–57.
13. Макогон Ю. Ф. Гидраты природных газов / Ю. Ф. Макогон. — М.: Недра, 1974. — 206 с.
14. Макогон Ю. Ф. Природные газовые гидраты: распространение, модели образования, ресурсы / Ю. Ф. Макогон // Рос. хим. журнал. — 2003. — №3. — С. 70–79.
15. Мельников В. П., Нестеров А. Н., Поденко Л. С., Решетников А. М., Шаламов В. В. Метастабильные состояния газовых гидратов при давлениях ниже давления равновесия лед–гидрат–газ // Криосфера Земли. — 2011. — Т. XV. — № 4. — С. 80–83.
16. Педченко М. М. Технологія формування газогідратних блоків з метою транспортування та зберігання вуглеводневих газів / В. С. Білецький, Л. О. Педченко, М. М. Педченко // Вісті Донецького Національного університету. — Донецьк, 2012. — Випуск №1(30) 2(31). — С. 363–372.
17. П'ятничко О. І. Заміщення метану діоксидом вуглецю в природних гідратах Чорного моря / О. І. П'ятничко, Г. В. Жук, В. Г. Ковальчук, В. В. Клименко // Збірник наукових праць за матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми й перспективи розвитку

академічної та університетської науки», 8–9 грудня 2011 року. — Полтава: ПолтНТУ, 2011. — С. 61–63.

18. Скрипник А. В. Экспериментальная оценка процессов замораживания смеси « H_2O + газовые гидраты CO_2 » / А. В. Скрипник, В. В. Клименко // Холодильна техніка і технологія. — 2007. — № 1 (105). — С. 87–89.

19. Скрыпник А. В. Экспериментальная оценка кинетики образования гидратов диоксида углерода в системе “ H_2O + CO_2 ” / А.В. Скрыпник, В. В. Клименко // Холодильна техніка і технологія. — 2006. — №4 (102). — С. 50–54.

20. Смирнов Л. Ф. О новых технологиях, использующих газогидраты / Л.Ф.Смирнов//Теоретическ основы хим. технологии. — 1989. — №6. — С. 806–822.

21. Смирнов Л. Ф. Экспериментальное исследование процессов образования гидратов фреона — 12 / Л. Ф. Смирнов // Холодильная техника. — 1973. — №2. — С. 28–34.

22. Сокур О. М. Гідратоутворення в Чорному морі / О. М. Сокур // Збірник наукових праць інституту геологічних наук НАН України. — 2009. — Вип. 2. — С. 141–146.

23. Чепцов А. С. Исследование процесса опреснения шахтных вод газогидратным методом: Автореф. дис. ... канд. техн. наук. — К.: ИКХХВ, 1971. — 24 с.

24. Японія забезпечить себе паливом з газогідратів.- <http://ua.euronews.com/2013/03/12/japan-joins-the-dash-for-gas-but-at-what-price-for-the-atmosphere/>

25. Gudmundsson, J. S., Hveding, F. and Borrehaug, A. (1995). Transport of Natural Gas as Frozen Hydrate, Proc. 5th International Off shore and Polar Engineering Conf., The Hague, June 11–16. — Vol. I. — P. 282–288.

26. H. Kanda. Economic Study On Natural Gas Transportation With Natural Gas Hydrate (Ngh) Pellets // 23rd World Gas Conference, Amsterdam 2006. — <http://igu.dgc.dk/html/wgc2006/pdf/paper/add10399.pdf>

27. Martynovsky V. S., Smirnov L. F. Conversion of saline sea water to fresh by the hydrate method / 12th International Congress of the Refrigeration, Comission 6 B, Madrid, 1967 //Bulletin of International Institute of Refrigeration, 1967. — P. 1–7.

28. Mu Xuequan. China Headlines: China succeeds in mining combustibile ice in South China Sea (2017-05-18 20:19:27) http://news.xinhuanet.com/english/2017-05/18/c_136295598.htm

29. A. Nago, A. Nieto: Natural Gas Production From Methane Hydrate Deposits Using CO_2 Clathrate Sequestration: state-of-the-art review and new technical approaches — Hindawi Publishing Corporation: Journal of Geological Research, Volume 2011, Article ID 239397, 6 p.

30. Shigeru Watanabe, Shinji Takahashi, Hiroshi Mizubayashi. A Demonstration Project Of Ngh Land Transportation System // Proceedings of the 6th International Conference on Gas Hydrates (ICGH 2008). — <http://www.nghjapan.mes.co.jp/topics/pdf>

РОЗДІЛ VI.

КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ НАУКИ ТА ОСВІТИ

6.1. Україна — Китай: співпраця у сфері вищої освіти

Китай сьогодні — це друга за потужністю економіка світу, це велика держава, з могутньою армією та ядерним потенціалом, сучасна та технологічно розвинута країна, величезний ринок праці і торговельних можливостей. Тож партнерські, взаємовигідні відносини з Китаєм є дуже вигідними та перспективними для України.

Історія розвитку українсько-китайських освітніх взаємин є досить змістовною та різноманітною. Її можна охарактеризувати з позицій то похваленої зацікавленості, то стриманості та поступовості. Варто зазначити, що в Україні перебуває та навчається у вищих навчальних закладах велика кількість студентів та аспірантів із Китаю. У нашій країні працюють китайські фахівці та спеціалісти. Варто більш детально зупинитися на ключових моментах українсько-китайської співпраці у сфері освіти та науки.

У жовтні 1992 року між урядами України та Китайської Народної Республіки було підписано Угоду про науково-технічне співробітництво, в якій акцентувалася увага і на співпраці у сфері освіти, зокрема у таких формах, як обмін викладачами, вченими, фахівцями з метою

взаємного ознайомлення із системами освіти кожної зі сторін, проведення спільних дослідних робіт та читання лекцій, запровадження обміну студентами, аспірантами, взаємних стажувань, встановлення контактів між вищими навчальними закладами, участь у міжнародних наукових конференціях обох країн. У 4 статті даної Угоди сказано, що передбачається вивчити питання щодо взаємного визнання дипломів, свідоцтв про освіту, вчених ступенів і звань, які видаються кожною із країн, з метою укладання Угоди про взаємне визнання дипломів та свідоцтв [12]. Відтоді китайська проблематика посіла певне місце в науково-дослідній роботі українських вчених.

Співпраця України з КНР у сфері освіти є одним із пріоритетних напрямів двосторонніх відносин. Основним механізмом її реалізації на міждержавному рівні є Підкомісія з питань співробітництва у сфері освіти, що була утворена державами у 2011 р. в рамках Комісії зі співробітництва між урядом України та урядом КНР. Перше засідання Підкомісії відбулося у лютому 2012 р. у м. Санья (провінція Хайнань). Під час засідання було затверджено План першочергових заходів із розвитку українсько-китайського співробітництва в галузі освіти на 2012–2014 роки. Було також підписано оновлену міжвідомчу Угоду про співробітництво у сфері освіти, відповідно до положень якої кількість державних стипендій, що надає одна сторона студентам іншої сторони, була збільшена у чотири рази: з 25 до 100, починаючи з 2013 р.

Важливою подією в науковому та культурному житті Китаю стало відкриття першого спеціального центру з вивчення України в Уханьському університеті. Аналогічний центр створюється і при Шанхайському університеті іноземних мов. У рамках реалізації Угоди про співробітництво між Міністерством освіти України та Державним Комітетом КНР у справах освіти 14 навчальних закладів України здійснюють результативні прямі взаємини з 36 китайськими вищими навчальними закладами. Значна кількість громадян обох країн здобуває освіту у вищих навчальних закладах України і Китаю [1, с. 17–22].

Співробітництво між Україною та КНР у науково-технічній та гуманітарній сферах здійснюється у формі спільних проектів між науково-дослідними установами обох країн, обміну інформацією та делегаціями, навчання китайських студентів в українських вищих на-

вчальних закладах, організації мистецьких виставок та ознайомлення громадськості з культурною спадщиною обох держав тощо. Важливу роль у встановленні партнерських зв'язків між Україною та Китаєм в освітній та науковій сферах відіграло проведення спільних міжнародних наукових конференцій. Зокрема 30 серпня — 3 вересня 2002 року в Києві відбулася міжнародна конференція «Україна — Китай: шляхи до співробітництва». У роботі конференції брали участь понад 100 провідних українознавців та синологів.

Найбільш важливими культурними та освітніми центрами у процесі співпраці були передусім українські та китайські вищі навчальні заклади.

В українських ВНЗ донедавна навчалися понад 5 тисяч китайських студентів та стажистів. Відтак в інтересах нашої держави нарощувати зусилля щодо підтримання авторитету і престижу України серед китайської спільноти, стимулювати культурні, освітні, наукові та гуманітарні обміни [9].

Варто вказати на досить високий рівень студентських обмінів між Україною та КНР: у 2015 році понад 2500 українських студентів навчалися у Китаї та 2100 китайських студентів навчалися в Україні. У травні 2016 р. за сприяння Посольства керівники низки провідних українських університетів взяли участь у Першому міжнародному освітньому форумі з інноваційного розвитку, в рамках якого було створено Міжнародний освітній альянс з інновацій та розвитку — об'єднана платформа для 66 університетів та 40 компаній з України, Китаю, Польщі, Франції, Італії, Південної Кореї та інших країн, що має на меті надання освітніх послуг, проведення спільних наукових розробок, їх комерціалізація і просування на міжнародні ринки [7].

Свідченням плідного співробітництва країн у гуманітарній сфері може слугувати створення у грудні 1991 р. при Академії наук України Інституту сходознавства ім. Агатангела Кримського, який на той час очолив член Нобелівського комітету професор Гарвардського університету О. Пріцак. В Інституті сходознавства діє відділ Далекого Сходу [2].

Активно розвивається співпраця між державами у форматі створення центрів вивчення української та китайської мов та культур. Наразі, у КНР створені Центри вивчення української мови та культури

у Пекінському, Шанхайському, Тяньцзінському та Далянському університетах іноземних мов, а в Україні успішно функціонують чотири Інститути Конфуція, у яких вивчаються китайська мова та культура: в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, у Харківському національному університеті ім. В. Каразіна, у Південно-українському національному педагогічному університеті ім. К. Ушинського, у Київському національному лінгвістичному університеті. Крім того, у Київській гімназії східних мов №1 створено «Клас Конфуція». Головним інформаційним джерелом про вищу освіту в Україні для іноземців є Український державний центр міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України. Центр є єдиною офіційною державною платформою, яка займається інформуванням щодо можливостей навчання. На офіційному сайті Українського державного центру міжнародної освіти www.studyinukraine.gov.ua абітурієнти можуть отримати загальну інформацію про навчальні програми, процедуру вступу та інші практичні поради. Окрім цього, абітурієнти можуть подавати онлайн заявки на навчання до будь-якого вищого навчального закладу України через сайт www.studyinukraine.gov.ua [7].

Важливу роль у розвитку двосторонньої співпраці у сфері освіти та науки між українськими та китайськими ВНЗ відіграє Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Будучи не лише провідним, престижним вищим навчальним закладом України, а і важливим науково-дослідним осередком вітчизняної науки та освіти, Київський університет продовжує традиції академічного обміну та наукової співпраці зі своїми китайськими колегами. На початку вересня 2010 року у складі офіційної делегації від України Китай відвідав ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка академік Леонід Губерський. Він взяв участь у багатьох зустрічах, що відбулися у рамках візиту Президента України до Китаю, зокрема в контексті співпраці університету з вищими навчальними закладами Китаю.

КНУ імені Тараса Шевченка підписав низку угод про співпрацю і партнерство з китайськими університетами, до числа яких належать: Нанькайський (з 1999 р.), Цзілінський (з 2001 р.), Гуанчжоуський (з 2003 р.), Чжецзянський (з 2008 р.) та Китайський політико-юридичний університет у Пекіні (з 2010 р.). У межах цих угод відбуваються

регулярні обміни студентами і викладачами. Так, в 2008 р. Київський університет прийняв по обміну 22 особи з китайських університетів-партнерів, в 2009 р. — 10 осіб. Зі свого боку для навчання та наукової роботи КНР у 2008 р. відвідало 40 студентів, аспірантів, викладачів, а в 2009 р. — 17 студентів КНУ.

У межах співпраці з Посольством КНР в Київському університеті у 2001 р. було відкрито Центр китайської літератури та викладання китайської мови, який надає суттєву допомогу у підготовці фахівців китайської мови. Щороку Міністерство освіти КНР направляє двох висококваліфікованих викладачів китайської мови для викладання в університеті. Серед української молоді постійно зростає інтерес до вивчення китайської мови, історії, культури. Така підтримка з китайської сторони дозволяє задовольнити на високому рівні інтереси студентів у цьому плані. Щороку Київський університет випускає 30–40 бакалаврів і 20–25 магістрів у галузі китайської філології. Більше половини тих студентів, які вивчають китайську мову, мають можливість пройти часткове навчання у Китаї, передусім в університетах-партнерах. Цьому сприяє також і остання ініціатива Міністерства освіти КНР надавати щорічно 4–5 стипендій для магістерських програм студентам університету.

Завдяки підтримці Посольства КНР та за безпосередньої участі Правління міжнародної ради з поширення китайської мови, в університеті у 2008 р. був заснований Інститут Конфуція як неприбуткова організація, яка має на меті сприяти вивченню китайської мови і культури в Україні. Університет виділив приміщення та призначив директора Інституту зі своєї сторони. Університет отримав кошти від китайської сторони як стартовий внесок для облаштування і діяльності Інституту. У рамках діяльності підготовчого факультету, який на контрактній основі веде підготовку іноземних громадян для навчання у ВНЗ України, за період лише з 1997 р. по 2010 р. курс навчання пройшли 2720 громадян КНР. Більшість із них успішно закінчила підготовчий факультет і була направлена для продовження навчання у КНУ імені Тараса Шевченка та інших ВНЗ України. За останні 13 років Київський університет закінчили 780 громадян КНР, які переважно навчалися в Інституті міжнародних відносин та в Інституті філології.

З 9-го по 13-е вересня 2010 р. в університеті з робочим візитом перебувала делегація Цзілінського університету. У її складі були проф. Сунь Юйхун — директор Інституту інженерного будівництва; проф. Чжен Вейтао — директор Інституту науки і технології; проф. Хань Вей — заступник директора Інституту фізики; проф. Чжу Гуаншань — провідний спеціаліст із водневої енергетики. На зустрічах із проректором із науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) Петром Бехом та науковцями споріднених напрямків ішлося про підсумки співпраці та її майбутню стратегію [10].

22 червня 2016 року представницька делегація Китайської Народної Республіки (члени Підкомісії з питань науково-технічного співробітництва) відвідала КНУ імені Тараса Шевченка. Голова китайської частини Підкомісії, заступник міністра науки і техніки КНР Їнь Хецзюнь зазначив, що плідна співпраця між країнами має відбуватися, зокрема, й у напрямку розвитку технопарків. Наразі йшлося про співпрацю з Корпорацією «Науковий парк Київський національний університет імені Тараса Шевченка». Їнь Хецзюнь висловив сподівання, що Україна посяде важливе місце у проекті «Один пояс, один шлях». Були активно обговорені напрямки і пріоритети проекту, перспективність участі в ньому науковців університету [4].

Варто зазначити, що дуже важливу роботу щодо дослідження викладання історії та китайської культури, академічних обмінів у Київському університеті проводить історичний факультет, передусім кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн. Із відродженням вітчизняного сходознавства у 1990-і роки найбільшого розвитку набуло саме китаєзнавство, поглиблене вивчення якого на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн запропонував доцент Макар Анатолійович Таран. Із 2016 року цей напрямок на кафедрі розвиває також Володимир Борисович Урусов. Доцент Наталія Данилівна Гордня з 2007 року вивчає АСЕАН і регіональні процеси у «великій Східній Азії» й Азійсько-Тихоокеанському регіоні, застосовуючи регіональний підхід до вивчення сучасних міжнародних процесів.

У рамках освітньої програми «Сходознавство» на історичному факультеті динамічно розвивається підготовка китаєзнавців. На історичному факультеті пройшла міжнародна конференція «Китайська цивілізація: тра-

диції та сучасність», відбулося відкриття Клубу друзів української служби Міжнародного Радіо Китаю. Історичне сходознавство з посиленою мовною підготовкою вже довело свою ефективність як під час вступної кампанії, так і з погляду активності й ентузіазму студентства. Китайська мова впевнено посідає одне з перших місць за популярністю вивчення.

За підтримки Посольства КНР в Україні 28 грудня 2016 року на історичному факультеті Київського університету відбулася знакова подія — відкриття сучасної мультимедійної аудиторії, яка одержала назву «Китайська мрія». У цій урочистій події взяли участь: проректор із міжнародного співробітництва професор Петро Бех, декан історичного факультету Іван Патриляк, перший секретар відділу освіти Посольства КНР в Україні Ван Цзіньго, директор із китайської сторони Інституту Конфуція КНУ імені Тараса Шевченка Сунь Кевень, координатор міжнародної співпраці історичного факультету з китаєзнавства доцент Макар Таран, завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн професор Олег Машевський, а також викладачі, студенти, аспіранти історичного факультету. Найсучасніше обладнання дає змогу проводити будь-які заходи з високим рівнем технічної складності. Аудиторія «Китайська мрія» — це своєрідна платформа пізнання Китаю, обмін думками, формування різних форм співробітництва. Все це дає можливість українській освіті та науці, зокрема в межах університету, вийти на новий якісний рівень.

22 вересня 2016 року у стінах Київського університету, на історичному факультеті відбулася X міжнародна наукова конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність». Важлива роль конференції полягала в тому, що її співорганізаторами були ті навчальні заклади, академічні установи та громадські організації, які є основою навчально-наукового та експертного середовища: Українська асоціація китаєзнавців, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Серед співорганізаторів були колеги з Євразійського національного університету ім. Л. Н. Гумільова (Астана, Казахстан). Доповіді, дискусії, обговорення та виступи під час секційних засідань охоплювали практично всі аспекти феномену Китаю у світовому історичному процесі та в сучасному світі.

Лейтмотивом практично всіх наукових повідомлень та доповідей було переконання в тому, що досвід динамічних змін у Китаї протягом більш ніж 35 років має стати важливим емпіричним матеріалом для українських інтелектуальних та експертних груп. І, можливо, глибше розуміючи коріння стратегії «китайської мрії», українське суспільство зможе більш чітко сформулювати обриси й «української мрії» [8]. 17 березня 2017 року у приміщенні головного корпусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулася Всеукраїнська олімпіада для старшокласників «Китай: минуле та сьогодення». Організаторами Олімпіади стали кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка, громадська організація «Українська асоціація китаєзнавців» та Інститут Конфуція КНУ імені Тараса Шевченка. Сама Олімпіада проходила в два етапи. Під час першого старшокласники з різних областей України надіслали есе, з 58 робіт журі обрало 28 кращих. Автори цих есе були запрошені взяти участь у наступному етапі, а саме — пройти тестування зі шкільної програми на тему історії Китаю. За сумою балів з есе і тесту перемогу здобула учениця 9 класу Українського гуманітарного ліцею, що знаходиться в м. Києві, — Кулик Дарина. Вона і ще низка призерів отримали цінні подарунки, люб'язно надані Інститутом Конфуція КНУ імені Тараса Шевченка. Всі фіналісти отримали заохочувальні призи та подяки від історичного факультету. Загалом можна відзначити високий рівень проведення Олімпіади, що зазначалося батьками та науковими керівниками учасників [11].

Викладачі кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн беруть участь у масштабних китаєзнавчих міжнародних проектах. Зокрема доцент Макар Таран у липні — серпні 2016 р. взяв участь у такому багатосторонньому заході. У партнерстві з Пекінським університетом (КНР), Школою східних та африканських студій Лондонського університету (Велика Британія), Університетом Сучжоу (Тайвань) та Китайською академією перекладу Благодійний фонд розвитку синології (Sinological Development Charitable Foundation), штаб-квартира якого розташована в Гонконзі, у період із 3 липня по 1 серпня 2016 р. організував унікальний за структурою та змістом літній семінар. В основі його лежала ідея поєднання теоретичного матеріалу, який викладав-

ся найбільш знаними та авторитетними з тієї чи іншої теми вченими, з практичним зануренням у середовище. Приміром, лекції, присвячені даосизму та буддизму, мали продовженням проживання у відповідних монастирях та залученням деяких елементів релігійної практики.

Загалом курс поділявся на три блоки, кожен з яких розкривався в середовищі, де є найбільш авторитетні особистості та відповідна традиція: «Книга Перемін», доцінські філософські школи викладалися на базі Китайського університету Гонконга; буддизм та даосизм у стінах авторитетного Університету Сучжоу (Тайбей), неоконфуціанство — в Пекінському університеті. Лекції супроводжувалися щоденними інтенсивними семінарами. Наприкінці курсу учасники повинні були представити та захистити груповий проект (проектом М. Тарана, спільно з Ying Jingcai (КНР–США), Marcia Schmaltz (Бразилія), О. Кочеров (Росія) була тема під назвою: Chinese Wisdom on the Ethics of International Humanitarian Intervention). Незважаючи на надзвичайну інтенсивність курсу (5–7 годин щодня), щоденне спілкування з авторитетними професорами з Гонконгу, КНР та Тайваню, п'ять змін місць проживання, результати семінару виявилися досить вагомими. Розуміння китайської філософської та суспільно-політичної думки загалом значно розширило сприйняття динаміки розвитку не лише китайської цивілізації, а й глобальної історії людства.

У рамках двосторонньої співпраці у сфері науки та освіти важливе місце серед українських вишів займає Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського (НТУУ «КПІ»). Зв'язки з вищими навчальними закладами і дослідницькими організаціями Китаю у КПІ — давні і міцні. НТУУ «КПІ» має угоди про співробітництво з 18 університетами КНР. У 2012 році в КПІ навчалися і проходили стажування 40 студентів і аспірантів із Китаю. У жовтні 2011 року було відкрито Українсько-Китайський центр НТТУ «КПІ», а 23 травня цього ж року — Спільний навчально-науковий центр сучасного приладобудування «Нові датчики та системи» (Пекінська компанія сучасних аерокосмічних оптико-електронних технологій та кафедра приладобудування ПБФ НТУУ «КПІ»). Однак, як зазначив ректор НТТУ «КПІ» М. Згуровський, в КПІ розроблено низку заходів для поглиблення співпраці з китайськими колегами. Зокрема

передбачалося відкриття філії Наукового парку «Київська політехніка в КНР», відкриття філії НТТУ «КПІ» в КНР, створення бюро з набору кандидатів на навчання в КПІ, відкриття в КПІ філії Інституту Конфуція при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та інші. Реалізація цих заходів забезпечує серйозну основу для суттєвого поглиблення і поліпшення якості співпраці [4].

КПІ також співпрацює з Харбінським політехнічним інститутом у межах Китайської державної стипендіальної програми. Ця стипендіальна програма включає в себе виплату стипендій іноземним студентам на навчання в магістратурі або аспірантурі. Навчання іноземців у Харбінському університеті відбувається китайською мовою. Тому стипендіальна програма покриває витрати як у період вивчення китайської мови (1 рік), так і протягом навчання власне в магістратурі чи аспірантурі (2–3 роки). Перелік спеціальностей широкий, починаючи від менеджменту та економіки і закінчуючи інженерними науками [3].

Інститут Конфуція при Луганському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка співпрацював із Чжецзянським педагогічним університетом. У рамках співпраці реалізуються програми та стипендіальна підтримка талановитих студентів, які вивчають китайську мову, викладачів китайської мови та слухачів інституту Конфуція. Студентам пропонуються програми навчання в магістратурі (2 роки), рік або 1,5 роки навчання у Чжецзянському педагогічному університеті. Витрати за міжнародний переліт бере на себе претендент. Навчання, основні навчальні матеріали та проживання забезпечує Штаб-квартира Інституту Конфуція (Ханьбань), а також при цьому виплачується щомісячна грошова допомога в юанях, залежно від виду стипендії [5].

27 квітня 2017 р. у білій залі Будинку вчених НАН України відбулася Міжнародна наукова конференція «Україна — Китай — 25 років співробітництва: результати та перспективи. Один пояс, один шлях». Ініціаторами проведення конференції виступили відділ історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут Конфуція Національного лінгвістичного університету, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У роботі конференції взяли участь науковці та викладачі Державної установи «Інсти-

тут всесвітньої історії НАН України», Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України, Інституту економіки та прогнозування НАН України, Інституту газу НАН України, Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного лінгвістичного університету, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Державного економіко-технологічного університету транспорту, Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, Київського національного університету культури і мистецтв, ДНВЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». У роботі конференції взяли участь офіційні та повноважні представники України та Китайської Народної Республіки.

У своєму виступі директор ДУ «Інститут всесвітньої історії» НАН України професор А. І. Кудряченко наголосив, що в нинішніх обставинах для України, усього суспільства особливе значення має поглиблене дослідження досвіду Китаю у проведенні масштабних перетворень, використання цього досвіду в сучасних реаліях. Директор Інституту Конфуція, доктор політичних наук, доцент Ши Яцзюнь зазначив, що конференція стала природним продовженням започаткованого ще у 2015 р. співробітництва між Інститутом всесвітньої історії НАН України та Інститутом Конфуція національного лінгвістичного університету. Досягненням такої співпраці вже став випуск спільного збірника наукових праць «Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми». Надзвичайний і повноважний посол України в КНР О. О. Дьомін у своїй привітальній телеграмі відзначив, що цей науковий захід дозволить науково переосмислити сучасні завдання та перспективи українсько-китайського співробітництва. У своєму виступі на конференції радник Відділу науки і техніки Посольства КНР Чжан Мін зупинився на особливостях нинішньої політики Китаю щодо найбільш важливих регіонів та країн світу, звернув увагу, що сучасний Китай готовий взяти на себе відповідальність за стабільний розвиток світу, послідовно розвиває відносини з більшістю країн у всіх сферах, у тому числі й у сфері науки. Під час конференції було звернено увагу на те, що важливим є створення спільних українсько-китайських дослідницьких центрів [6].

Отже, двосторонні відносини у сфері освіти між Україною та Китайською Народною Республікою почали набирати серйозних обертів лише на початку ХХІ століття, хоча і мали свою передісторію. Важливими складовими двосторонньої співпраці між нашими державами та пріоритетними напрямками залишаються сфери науки, освіти, культури, передових технологій. Китай сьогодні — це потужна світова економіка, величезний ринок праці та масштабні можливості у сфері торгівлі. Україна повинна використати всі можливості, щоб заручитися підтримкою Китаю на міжнародній арені та знайти в ньому вигідного партнера. Саме сфери освіти, науки і культури є пріоритетними та важливими для встановлення дружніх і партнерських зв'язків. Центрами та орбітами таких зв'язків щодо налагодження партнерських стосунків та взаємовигідної співпраці є українські та китайські вищі навчальні заклади. Важливим є обмін досвідом, розробка спільних наукових та освітніх проектів, активне застосування практики академічних обмінів та академічної співпраці.

Для нашої держави і її керівництва на сучасному історичному етапі державотворення варто усвідомлювати важливість та пріоритетність багатовекторної політики та партнерських, взаємовигідних стосунків з усіма країнами світу. Особливо це важливо в умовах прискореної глобалізації. Таким чином, зовнішньополітичний вектор та прагнення України до європейської інтеграції і європейського способу життя повинен доповнюватись встановленням та розвитком партнерських, дружніх, взаємовигідних зв'язків і на Сході, в першу чергу з таким потужним на сьогодні світовим гравцем, як Китай.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гайдуков Л. Українсько-китайські відносини: історія, сьогодення, перспективи / Л. Гайдуков // Політика і час. — 2001. — №7. — С. 17–22.
2. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського Національної академії наук України. Відділ Далекого Сходу. Інформація з офіційного інтернет-сайту інституту. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://oriental-studies.org.ua/uk/category/відділи/ds/> Дата звернення: 15.05.2017.
3. «Китай: минуле та сьогодення» — олімпіада для старшокласників на історичному факультеті. Новини Київського університету. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://for.history.univ.kiev.ua/?p=1517> Дата звернення: 05.05.2017.

4. Китай пропонує участь у проекті «Один пояс — один шлях». Прес-центр Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/ua/news/7867/> Дата звернення: 05.05.2017.

5. Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Інтелектуальні виміри шовкового шляху. X міжнародна конференція на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 22 вересня 2016 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.history.univ.kiev.ua/uk/kafedri/2-uncategorised/183-kitajska-tsvivilizatsiya-traditsiji-ta-suchasnist> Дата звернення: 15.05.2017.

6. Міжнародна наукова конференція «Україна — Китай — 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях» (26 квітня 2017 р. Прес-реліз). Інформація з офіційного інтернет-сайту Державна установа «Інститут всесвітньої історії Академії Наук України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ivinas.gov.ua/uk/novini-f/mizhnarodna-naukova-konferentsiia-ukraina-kytai-25-rokiv-spivrobotnytstva-rezultaty-ta-perspektyvy-odnyroias-odyn-shliakh-26-kvitnia-2017-r-presreliz.html> Дата звернення: 05.05.2017.

7. Посольство України в Китайській Народній Республіці та в Монголії (за сумісництвом) Офіційний інтернет-сайт. Розділ «Співпраця у сфері освіти». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/Співпраця+у+сфері+освіти> Дата звернення: 02.05.2017.

8. Руїнуємо міфи про освіту за кордоном. Навчання в Китаї — твої можливості, твоє майбутнє. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.univer.tv/tips/perspektiva/ruynu-mo-m-fi-ro-osv-tu-za-kordonom-navchannya-v-kita-tvo-mozhliivost-tvo-maybutn/> Дата звернення: 04.05.2017.

9. Сосюкіна О. О. Розвиток відносин України та Китаю в гуманітарній сфері: друга половина XX століття / О. О. Сосюкіна // Наукові праці. — Випуск 195. Том 207. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrchdui_2012_207_195_7 G:\Downloads\70567-147034-1-SM (3).pdf Дата звернення: 05.05.2017.

10. Співпраця Київського національного університету імені Тараса Шевченка з ВНЗ Китаю. Інформація Прес-центру університету. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/news/2198> Дата звернення: 05.05.2017.

11. Стефанович Д. НТТУ «КПІ» та університети КНР: нові горизонти співпраці / Д. Стефанович. Офіційний інтернет-сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського. — Київ, 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kpi.ua/12-05-25-photo> Дата звернення: 03.05.2017.

12. Угода між урядом України та урядом Китайської Народної Республіки про культурне співробітництво від 31.10.1992. Офіційний інтернет-сайт міністерства освіти та науки України. Розділ «Угоди у сфері освіти і науки». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/mizhнародni-zvyazki/dvostoronnya-spivpraczya/ugodi-v-sferi-osviti-i-nauki.html>
Дата звернення: 02.05.2017.

6.2. Провінція Шаньдун КНР у науково-технічному співробітництві Національної академії наук України: сучасний стан та напрямки взаємовигідної співпраці

Статус держави на міжнародній арені значною мірою визначається науково-технологічним та інтелектуальним потенціалом, ступенем інтеграції країни до світового технологічного та інформаційного простору. Одним з ефективних і дієвих інструментів інтеграції України до європейської і світової сфери досліджень, розвитку та інновацій є міжнародне науково-технічне співробітництво, яке стало важливою складовою всього комплексу міжнародних відносин нашої держави. Інтелектуальний та науковий потенціал суспільства дозволяє оптимізувати прийняття будь-яких державних рішень, сприяє підвищенню конкурентоспроможності держави.

Важливе місце в міжнародному науково-технічному співробітництві Національної академії наук України (НАН України) займають наукові організації, промислові підприємства і комерційні структури провінції Шаньдун КНР. Співпраця з провінцією Шаньдун є одним із пріоритетних напрямків міжнародного співробітництва НАН України. І це не дивно з огляду на той факт, яку важливу роль відіграє провінція Шаньдун в економіці Китаю. Двостороннє співробітництво вчених НАН України і провінції Шаньдун сприяє не тільки взаємно-

му ознайомленню з напрямками і рівнем наукових досліджень, а й подальшій розбудові плідних прямих контактів між науковими та промисловими організаціями.

Заснована в 1979 р., Академія наук провінції Шаньдун (АНШ) є найбільшою в Китаї регіональною науково-дослідною установою в галузі природничих наук, яка приділяє особливу увагу дослідженням і розробкам у сфері високих і нових технологій та реалізує ключові науково-дослідні проекти як у межах країни, так і провінції.

У складі АНШ діють дванадцять науково-дослідних інститутів, серед яких Інститут океанографічних приладів та інструментів, Інститут лазерних досліджень, Обчислювальний центр, Центр аналізу та випробувань, Науково-дослідний інститут автоматизації, Інститут енергетичних досліджень, Дослідницький інститут нових матеріалів, Науково-дослідний інститут біології, Інститут стратегії розвитку науки і технології, Науково-дослідний інститут інформації та ін.

Установи АНШ, з-поміж іншого, спеціалізуються на розробці прикладних технологій, які впроваджуються промисловими компаніями провінції Шаньдун. Крім цього, вони мають повноваження створювати власні комерційні підприємства, які успішно виробляють і реалізують високотехнологічну продукцію [21].

Інститути Академії наук провінції Шаньдун мають багаторічний позитивний досвід співпраці з низкою інститутів НАН України, зокрема з Інститутом електрозварювання ім. Є. О. Патона, Інститутом проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інститутом надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля, Інститутом мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного, Інститутом біохімії ім. О. В. Палладіна та ін., добре знайомі з науковим потенціалом України і тому зацікавлені в розширенні двостороннього співробітництва.

Пріоритетними галузями співпраці є: нові матеріали, зварювальні технології, біологія, біохімія, відновлювальна енергетика та ін.

На сьогоднішній день існує ґрунтовна договірна база двостороннього науково-технічного співробітництва, яка надає цим зв'язкам планомірного і довгострокового характеру. Вона включає в себе Меморандум про співпрацю між Департаментом науки і техніки Народного уряду провінції Шаньдун і Національною академією наук

України, Меморандум про науково-технічне співробітництво між Народним урядом м. Циндао провінції Шаньдун і НАН України, а також Угоду про співпрацю між корпорацією «Qingdao Xianchu Energy Development Group Co. Ltd» м. Циндао та НАН України.

Крім того, окремими інститутами НАН України укладено 21 угоду з науковими організаціями, компаніями і промисловими підприємствами провінції Шаньдун.

Меморандум про науково-технічне співробітництво між Народним урядом м. Циндао провінції Шаньдун і НАН України був підписаний 21 червня 2009 р. під час візиту до Києва делегації м. Циндао на чолі з мером міста Сіа Гін [9].

Особливою активністю протягом останніх років відзначається розвиток науково-технічних і комерційних зв'язків між Інститутом електрозварювання ім. Є. О. Патона (ІЕЗ ім. Є. О. Патона) НАН України та науковими установами провінції Шаньдун. Із моменту створення в 2009 р. Спільної базової лабораторії морського підводного зварювання відбувається динамічний обмін делегаціями, впроваджуються нові теми двосторонньої співпраці, реалізується ряд зовнішньоекономічних контрактів, триває робота над підготовкою та укладенням нових. Паралельно з виробничою і конструкторською діяльністю виконуються науково-дослідні роботи, здійснюється макетування зварювальних процесів і вузлів устаткування. У результаті виконання контрактів китайська сторона отримує передові технології та обладнання для їх впровадження у промисловості. У планах українських і китайських вчених — створення Академії зварювальних технологій Чжунцзі-Патон в м. Янтай [10].

Наукові установи активно обмінюються вченими і фахівцями. Так, у березні — квітні 2010 р. ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України відвідала делегація Інституту океанографічних приладів та інструментів АНШ з метою обговорення поточних питань виконання контрактів зі зварювання титану та підводного зварювання. У червні 2010 р. фахівці китайського інституту відвідали Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона з метою випробування обладнання для зварювання титанових сплавів за умовами згаданих контрактів.

Влітку 2010 р. Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона відвідала урядова делегація провінції Шаньдун, яка обговорювала питання

більш тісного науково-технічного співробітництва в галузі зварювання та споріднених технологій.

У листопаді 2010 р. в Інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона перебувала делегація Інституту лазерних досліджень АНШ з метою узгодження питань співпраці в галузі фізичних процесів, технологій і розробки приладів для лазерно-дугового зварювання стиків труб великого діаметру в польових умовах. Тоді ж делегація Українсько-китайського високотехнологічного технопарку м. Цзінань познайомилася з розробками в галузі зварювання для оновлення рухомого складу залізничного транспорту, а представники компанії «Yantai Taihai Manoir Nuclear Equipment Co. Ltd.» переймали досвід у галузі електрошлакової переплавки великогабаритних зливків іржостійкої сталі і отримали обладнання для зварювання.

Про передові досягнення в галузі електрошлакового наплавлення прокатних валиків вчені Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона в листопаді 2010 р. доповідали на двосторонньому семінарі, який проходив на базі фірми «Jinan HaiTong Welding Technology Co Ltd» м. Цзінань [11].

У лютому — березні 2011 р. співробітники Інституту океанографічних приладів та інструментів АНШ на базі Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона проходили навчання техніці зварювання і різання під водою, знайомилися з процесом виготовлення електродів і порошкового дроту для зварювання та різання під водою [12].

Сьогодні ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України продовжує контрактні роботи за двома темами з Інститутом океанографічних приладів та інструментів АНШ: підводне зварювання та різання; зварювання титанових листів великої товщини. Крім того, тривають також роботи з виконання контрактів із металургійним комбінатом «Jigang Group» м. Цзінань.

Співробітники інституту налагодили тісні контакти з Українсько-китайським технопарком співробітництва у сфері високих технологій (Українсько-китайський високотехнологічний технопарк) у м. Цзінань.

Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона виконує ряд контрактів на замовлення китайських партнерів з експортно-імпоротної компанії корпорації зовнішньої торгівлі провінції Шаньдун, зокрема: «Установка типу УД-682 для зварювання титанових сплавів методом

TIG у вузьку щілину з магнітним керуванням дугою; консультативна і технічна допомога в складанні, регулюванні і випробуваннях установки; навчання китайських фахівців; консультативна допомога в адаптації обладнання до умов використання в Китаї з застосуванням китайських матеріалів», «Обладнання для напівавтоматичного та ручного підводного зварювання і різання маловуглецевих сталей; комплекс науково-дослідних робіт із вивчення можливості підводного зварювання і різання сталей; консультативна і технічна допомога в складанні, регулюванні і випробуваннях обладнання; навчання китайських фахівців; консультативна допомога в адаптації обладнання до умов використання в Китаї з застосуванням китайських матеріалів».

На замовлення Науково-дослідного інституту сталі провінції Шаньдун (Central Iron & Steel Research Institute) вчені Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона виконували контракт «Установка для електронно-променевого зварювання типу КЛ-168; консультативна і технічна допомога в ході складання, регулювання і запуску в експлуатацію, навчання китайських фахівців» і провели успішне спільне випробування агрегату КЛ-168 [13].

У травні 2016 р., під час візиту в Україну делегації провінції Шаньдун на чолі з віце-губернатором провінції Ван Шуцзянем в Інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона було підписано базову угоду про науково-технічне і комерційне співробітництво між Науково-технологічним комплексом «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона» НАН України та компанією «Yantai CIMC Raffles Offshore Limited».

Підписана угода передбачає навчання співробітників компанії на спеціалізованих тренажерах виробництва ІЕЗ ім. Є. О. Патона, передачу компанії технологій зварювання морських конструкцій, відрядження в Китай українських фахівців, а також створення в майбутньому спільного науково-дослідного і технологічного центру.

Вже майже п'ять років Інститут надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України успішно співпрацює з Шаньдунською компанією технологій кращого захисту навколишнього середовища — підприємством «Best Environment Technology Co». Між установами діє договір про спільні дослідження і розробки технології вирощування великих монокристалів алмаза.

Сьогодні Інститут надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля спільно з китайськими колегами працює над створенням у провінції Шаньдун Китайсько-українського інституту надтвердих і нових матеріалів, а з Шаньдунським університетом ведуться переговори про створення Китайсько-українського науково-дослідного об'єднаного центру напівпровідників.

У травні 2016 р. під час візиту в Україну віце-губернатора провінції Шаньдун в Інституті надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля було підписано угоду про створення Китайсько-українського спільного науково-дослідного центру перспективних матеріалів. Із китайської сторони угоду підписали представники Інституту нових матеріалів АНШ, а з української — представники Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля, Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича та Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова [14].

Мета діяльності центру полягає в тому, щоб сприяти розробці і застосуванню сучасних матеріалів. Передбачається, що китайська сторона буде надавати науково-дослідне обладнання і забезпечувати фінансування, а інститути НАН України — технічний персонал, результати наукових досліджень та власні розробки.

Інститут сорбції та проблем ендоекології НАН України успішно співпрацює з Інститутом екології Академії наук провінції Шаньдун у вирішенні актуальних екологічних проблем, зокрема при розробці біосорбційних технологій очищення об'єктів довкілля від забруднення нафтопродуктами. Сьогодні ведуться переговори про створення спільної спеціалізованої лабораторії для вирішення питань відновлення навколишнього середовища і досліджень у суміжних областях.

Діяльність спільної лабораторії передбачає вирішення питань інноваційного спрямування, виконання проектів довгострокового співробітництва, обмін персоналом та проведення спільних наукових досліджень. У стадії узгодження знаходиться перелік напрямів науково-технічних проектів зі створення адсорбентів і їх застосування в галузі охорони навколишнього середовища та медицини.

У межах виконання міждержавної програми співробітництва між Україною та КНР Інститут сорбції та проблем ендоекології НАН України спільно з Інститутом біології АНШ (в рамках додаткової угоди до

прямого Договору про науково-технічне співробітництво) співпрацюють над реалізацією теми: «Науково-технологічні дослідження мікробіологічної ремедіації нафтозабруднених ґрунтів».

У процесі виконання цього проекту була доведена доцільність використання леофільної сорбційної матриці при розробці біосорбційних комплексів для знешкодження нафтозабруднення навколишнього середовища.

Зараз українські та китайські вчені працюють над з'ясуванням технологічних принципів застосування мікробіологічного методу відновлення нафтозабруднених ґрунтів [15].

Досить тривала історія розвитку творчих відносин об'єднує колектив Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України з ученими провінції Шаньдун. Починаючи з 2005 р., вчені Інституту підтримують плідні наукові зв'язки з Інститутом біології АНШ, оформлені договором про наукове та технічне співробітництво від 10 жовтня 2007 р.

В Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна розроблений ряд технологій, спрямованих на отримання біологічно активних речовин із морепродуктів. Ці біологічно активні речовини природного походження мають позитивний вплив на організм людини, регулюючи різні його функції, і можуть бути використані як лікарські препарати або біологічно активні харчові добавки. На жаль, в Україні, на відміну від КНР, сировинна база морепродуктів не розвинена, і виробництво власних ліків поки не стало пріоритетом.

Розробками українських вчених зацікавилися китайські вчені. Був проведений ряд спільних досліджень і отримано кілька спільних патентів. Результатом багаторічного наукового співробітництва Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України та Інституту біології АНШ стало отримання в 2014 р. спільних патентів на препарати на основі фосфоліпідів із морських моллюсків «Молюфіл», «Кальмофіл» і «Молюстерон».

Зараз мова йде про можливе виробництво в Китаї трьох лікарських препаратів на основі технологій, розроблених вченими Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України [5].

Окрім того, Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України налагодив дієву співпрацю з Українсько-китайським високотехнологічним технопарком м. Цзінань та Цзінаньською зоною розвитку високих технологій.

16 листопада 2011 р. губернатор провінції Шаньдун вручив директору Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна академіку НАН України Сергію Комісаренку почесну відзнаку Народного уряду провінції — «Нагороду Дружби Цілу (Qilu)» [6].

Очевидно, що нагорода є свідченням того, що наукове співробітництво українських і китайських вчених плідно розвивається, а також запорукою того, що воно буде і надалі зміцнюватися.

29 вересня 2012 р., за значний внесок у соціально-економічний розвиток Китаю директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна академік Сергій Комісаренко був нагороджений орденом Дружби КНР [20].

Ця висока нагорода є визнанням заслуг колективу Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України та його директора в розвитку двостороннього співробітництва.

Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України також успішно реалізує договір про науково-технічне співробітництво з Інститутом біології АНШ, який передбачає виконання спільних робіт у галузі мікробіології, фізіології промислових мікроорганізмів, генетики мікроорганізмів і біотехнологій.

У червні 2010 р. Інститут налагодив співпрацю з Українсько-китайським високотехнологічним технопарком м. Цзінань.

У 2015 р. був підписаний безстроковий договір про продовження науково-технічного співробітництва між Інститутом мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України та Інститутом біології АНШ [16].

Інститут чорної металургії ім. З. І. Некрасова НАН України активно співпрацює з низкою металургійних комбінатів КНР. Зокрема сьогодні фахівцями Інституту забезпечений технологічний контроль і виконані всі необхідні послуги з налагодження та підготовки до запуску установки десульфурзації чавуну на металургійному комбінаті м. Циндао [17].

Інститут проблем безпеки атомних електростанцій (ІПБ АЕС) НАН України 25 вересня 2015 р. уклав договір про науково-технічне співробітництво з компанією «Qingdao Xianchu Mechanical Equipment Co. Ltd». Одним із важливих напрямків співпраці, передбачених цим договором, є створення за ініціативою китайської сторони спільного Китайсько-українського науково-дослідного інституту зі зняття з експлуатації енергоблоків атомних електростанцій [8].

Реалізація цього проекту принесе користь як українським, так і китайським вченим у сфері безпечного зняття з експлуатації енергоблоків АЕС.

Перед Інститутом проблем безпеки АЕС НАН України, який є активним учасником цього проекту, стоїть завдання забезпечити на високому рівні його науково-технічну підтримку, адже Інститут накопичив значний досвід при проведенні досліджень у Чорнобильській зоні і при вирішенні питань створення там екологічної зони.

Нові технології, які будуть розроблені в рамках спільного Китайсько-українського інституту, необхідні як для ядерної галузі України, так і КНР.

Проект створення спільного інституту отримав схвалення Міністерства науки і технологій КНР, Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки України.

Спільними зусиллями і за ініціативою українських і китайських колег цей проект був включений до Програми науково-технічного співробітництва між Україною і КНР на 2017–2018 роки.

Крім ІПБ АЕС НАН України у створенні спільного інституту також братиме участь Державний науково-технічний центр з ядерної та радіаційної безпеки Державної інспекції ядерного регулювання України.

Угоду про створення спільного китайсько-українського підприємства «Китайсько-українська академія Сянчу зі зняття з експлуатації АЕС» було підписано 22 березня 2017 р. [7]. 23 березня 2017 р. досягнуті домовленості були закріплені Угодою про співпрацю між корпорацією «Qingdao Xianchu Energy Development Group Co. Ltd» та Національною академією наук України [3].

Вчені установ НАН України та провінції Шаньдун є активними учасниками міжнародних науково-технічних форумів, що проводяться на території КНР і України.

На виконання щорічної Програми співробітництва між Київським державним центром науково-технічної і економічної інформації та Цзінанською зоною розвитку високих технологій у рамках функціонування Українсько-китайського високотехнологічного технопарку у м. Цзінань 20 травня 2008 р. у м. Київ відбулася V Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання та організаційно-правові засади співробітництва України та КНР у сфері високих технологій».

У роботі конференції взяли участь близько 100 представників різних наукових організацій, вищих навчальних закладів та промислових підприємств, профільних міністерств і відомств України, Посольства КНР в Україні, Національної академії наук України та галузевих академій наук, а також китайська делегація з провінції Шаньдун на чолі з генеральним директором Комітету управління Цзінанською зоною розвитку високих технологій Су Шувієм.

25–29 листопада 2008 р. у м. Цзінань відбулася V Міжнародна наукова конференція з обміну технологіями та співпраці. У конференції взяли участь представники окремих інститутів НАН України, зокрема, Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона, Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інституту технічної теплофізики та інших науково-дослідних установ, які представили ряд своїх розробок і технологій, провели переговори з китайськими партнерами з їх комерціалізації.

У ході роботи конференції представники Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона та Запорізького національного технічного університету відвідали ряд підприємств провінції Шаньдун, які зацікавлені у впровадженні прогресивних технологій зварювання і наплавлення.

Зокрема українські вчені відвідали Шаньдунський машинобудівний завод «Ченжонг» м. Цибо (Shandong Chenzhong Mechanical Stock Co. LTD). За результатами переговорів був підписаний протокол про наміри, який передбачає укладення угоди про співпрацю між Інститутом електрозварювання, Запорізьким національним технічним університетом та китайським підприємством.

У 2012 р. представники Інституту океанографічних приладів та інструментів Академії наук провінції Шаньдун брали участь у семінарі «Системи контролю навколишнього середовища — 2012», який проходив в Україні.

У кінці червня 2015 р. у КНР відбувся Перший китайсько-український форум із питань науки і технологій, організований Китайською академією наук і Китайською інженерною академією. Перша частина форуму проходила в м. Харбін на базі Харбінського інституту технологій, а друга — в м. Циндао, де створюється кілька технопарків, у тому числі «Блакитна кремнієва долина» (Blue Silicon Valley) — гігант-

ський технопарк, спрямований на створення і розвиток технологій, пов'язаних із морем і водними ресурсами.

Представницька делегація НАН України, яка брала участь у роботі форуму, могла обговорити найрізноманітніші проблеми — від очищення шахтної води до космічних досліджень і вивчення графена майже з 200 експертами провідних університетів і науково-промислових центрів з усього Китаю, в тому числі провінції Шаньдун.

Учасники Другого китайсько-українського форуму з питань науки і технологій, який проходив у липні 2016 р. у м. Харбін, також мали можливість відвідати майбутній науковий технопарк у м. Циндао, який орієнтований на реалізацію спільних наукових проєктів із зарубіжними науковими центрами [19].

Результати цих форумів дозволяють зробити висновок про великі масштаби і серйозні перспективи потенційного двостороннього співробітництва.

Між установами НАН України та провінції Шаньдун триває динамічний обмін візитами. У травні 2012 р. в Україні перебувала делегація Інституту автоматики АНШ, яка відвідала цілий ряд профільних установ НАН України.

У березні–квітні 2013 р. делегація Науково-дослідного центру металевих порошкових матеріалів і технологій м. Янтай на чолі із заступником генерального директора Цзи Суном відвідала Національну академію наук України та Інститут органічної хімії НАН України [18].

25–28 травня 2016 р. за сприяння Посольства України в КНР і Посольства КНР в Україні на запрошення Національної академії наук України відбувся візит в Україну делегації провінції Шаньдун на чолі з віце-губернатором провінції Ван Шуцзянем і численної делегації Академії наук провінції Шаньдун на чолі з президентом Ван Інлуном. Метою візиту було розширення і поглиблення науково-технічного співробітництва між провінцією Шаньдун, Академією наук провінції Шаньдун і українськими науковими установами.

У Києві делегація провінції Шаньдун відвідала НАН України, зустрілася з першим віце-президентом НАН України академіком НАН України Антоном Наумовцем, який зазначив, що НАН України приділяє значну увагу розвитку науково-технічного співробітництва з

науковими установами та промисловими підприємствами китайської провінції Шаньдун і привів яскраві приклади плідної співпраці академічних інститутів з їх шаньдунськими партнерами.

Глава китайської делегації Ван Шуцзян, своєю чергою, підкреслив, що тісна співпраця з такою потужною науковою організацією, як НАН України, є надзвичайно важливою для подальшого розвитку науки і промисловості провінції Шаньдун.

Представники НАН України та члени делегації провінції Шаньдун обговорили стан і результати двостороннього співробітництва, обмінялися думками про можливі напрямки подальшого розширення науково-технічного співробітництва між інститутами НАН України та науковими установами провінції Шаньдун, а також висловили впевненість у перспективності і плідності подальшого співробітництва [4].

Китайська делегація відвідала ряд установ НАН України: Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона, Інститут надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля, Інститут сорбції та проблем ендоекології, Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова, Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного, Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна, Інститут проблем реєстрації інформації, Інститут технічної теплофізики, Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського, Міжвідомче відділення електрохімічної енергетики НАН України.

У Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» делегація провінції Шаньдун зустрілася з проректором із наукової роботи академіком НАН України Михайлом Ільченком.

Під час зустрічі відбулося обговорення ходу виконання підписаного в жовтні 2015 р. договору про співпрацю, питань стратегічного науково-технічного співробітництва між Академією наук провінції Шаньдун і НТУ України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», визначення напрямків подальшого співробітництва в галузі біотехнологій, нових матеріалів, енергетики та екології, а також відкриття Китайсько-української акустичної лабораторії.

Члени делегації провінції Шаньдун обговорили також питання співпраці з факультетами фізики та інженерії, біології та біотехніки,

Центром чистого виробництва НТУ України «КПІ ім. Ігоря Сікорського» і компанією «Eco-Energoprom», яка має значний досвід з утилізації та екологічної переробки небезпечних промислових відходів в Україні, та підписали низку документів про співпрацю окремих структурних підрозділів НТУ України «КПІ ім. Ігоря Сікорського» і Академії наук провінції Шаньдун [1].

Варто зазначити, що Академія наук провінції Шаньдун започаткувала системне довгострокове співробітництво з НТУ України «КПІ ім. Ігоря Сікорського». Зокрема в галузі гідроакустичних досліджень Особливе конструкторське бюро «Шторм» вже виконує контракти з АНШ обсягом 250 000 дол. США. Зараз готуються до підписання ще 4 контракти [2].

У ході візиту делегація провінції Шаньдун уклала з українськими науково-дослідними установами 14 документів про співробітництво, зокрема, угоди про створення 6 спільних лабораторій. Цей візит відіграв важливу та ефективну роль у подальшому розвитку співпраці Академії наук провінції Шаньдун з Україною. Той факт, що вперше в історії Академії наук провінції Шаньдун така масштабна делегація відвідувала іншу країну, свідчить про рішучість намірів співпраці з Україною.

У міжнародному науково-технічному співробітництві Академії наук провінції Шаньдун співробітництво з Україною займає досить важливе місце. Станом на сьогоднішній день АНШ виконує 6 великих спільних програм із НАН України та Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського». Про високий рівень співпраці фахівців обох сторін свідчить той факт, що в 2015 р. 11 делегацій українських науково-дослідних установ загальною кількістю 36 вчених і спеціалістів відвідали АНШ, а в лютому 2016 р. 15 фахівців АНШ відвідали установи НАН України.

Між Україною та Китаєм реалізуються такі перспективні форми науково-технічного співробітництва, як спільні центри і технопарки. Прикметно, що перший Українсько-китайський високотехнологічний технопарк був відкритий саме у провінції Шаньдун у м. Цзінань у листопаді 2002 р. Подальша активізація і поглиблення розвитку технопарків дозволить сформуванню ефективного механізму для налагодження взаємовигідного трансферу високих технологій, спільної розробки

науково-технічних проєктів і їх впровадження у виробництво; створення спільних підприємств із реалізації наукомісткої і високотехнологічної продукції.

Беручи до уваги той факт, що НАН України має досвід створення і вагомі результати функціонування спільного Китайсько-українського інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона, створеного в 2012 р. у м. Гуанчжоу (провінція Гуандун), вбачається доцільним розглянути можливість створення аналогічного центру в рамках Академії наук провінції Шаньдун.

На думку представників Академії наук провінції Шаньдун, можливим інструментом активізації двостороннього співробітництва є також створення у провінції Шаньдун фонду сприяння українсько-китайському науково-технічному співробітництву, який забезпечував би фінансування спільних наукових проєктів у рамках економічної ініціативи «Один пояс, один шлях».

Сьогодні важливим аспектом розширення українсько-китайського співробітництва в науково-технічній та інноваційній сферах, а також однією з можливих форм подальшої взаємодії вбачається доцільним не тільки залучення українських вчених для роботи в інститутах АНШ, а й створення як у Китаї, так і в Україні спільних наукових лабораторій, центрів і науково-виробничих інтегрованих структур, орієнтованих на реалізацію наукових проєктів із подальшим спільним використанням інтелектуальної власності наукових продуктів. Така форма міжнародного співробітництва дає можливість значно розширити механізми комерціалізації наукових розробок на зовнішньому ринку.

Досить перспективною формою двостороннього співробітництва є також проведення спільних регулярних конференцій із найбільш актуальних проблем науки і техніки.

Із метою створення правової основи для розширення співпраці доцільним є укладення Угоди про науково-технічне співробітництво між НАН України та Академією наук провінції Шаньдун, у рамках якої можуть реалізовуватися пріоритетні напрямки наукових досліджень, які можуть бути взяті за основу для визначення перспективних спільних наукових проєктів.

Важливу роль у розгалуженій мережі українсько-китайського науково-технічного співробітництва відіграє Посольство України в КНР, зокрема наполеглива і цілеспрямована робота Надзвичайного і Повноважного Посла України в КНР Олега Дьоміна, радника-посланника Віктора Танасійчука і першого секретаря Артема Рождественського.

Значним внеском у розвиток і поглиблення науково-технічних зв'язків між двома країнами є також діяльність Посольства КНР в Україні, перш за все Надзвичайного і Повноважного Посла КНР в Україні Ду Вея і співробітників посольства КНР: радника Чжан Міна, першого секретаря Чжан Вея, третього секретаря Є Сяювей.

У цілому ж Посольство України в КНР і Посольство КНР в Україні відіграють ключову роль у розвитку двосторонніх відносин у галузі науки і техніки, в поглибленні і розвитку двостороннього партнерства. Однак у контексті зміцнення конкурентних позицій українського науково-технологічного та інтелектуального потенціалу на світовому ринку сучасні реалії потребують поліпшення координації у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва між Національною академією наук України та Посольством України у КНР, а також більш тісної взаємодії в ході реалізації планів двостороннього співробітництва відповідно до стратегічних напрямів зовнішньої політики нашої держави.

Великий китайський мудрець і мислитель Конфуцій сказав, що люди не складають разом планів, якщо їхні дороги розходяться. Сьогодні українські та китайські вчені будують спільні плани, тому що у них однакова шляхетна мета — приносити користь своїм народам.

Аналіз науково-технічного співробітництва між НАН України та провінцією Шаньдун за останні роки свідчить про те, що двостороннє співробітництво вчених і фахівців вже зараз дає взаємовигідні результати — збільшується кількість спільних дослідницьких проєктів, їх учасників та масштабів реалізації, з'являються нові і розвиваються вже існуючі форми науково-технічного співробітництва. У перспективі потенціал науково-технічного співробітництва може бути істотно розширений, а співпраця українських та китайських наукових установ може стати дієвим чинником прискорення інтеграційних процесів в інших сферах українсько-китайських взаємин.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Візит делегації Департаменту науки і техніки та Академії наук провінції Шаньдун (КНР). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kpi.ua/16-05-27#sthash.7RV7MKbC.dpuf>.

2. Доповідь ректора НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» академіка НАН України М. З. Згуровського на сесії науково-педагогічних працівників 30 серпня 2016 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kpi.ua/report-2016#sthash.XN1s1nBG.dpuf>.

3. Зустріч з делегацією представників Корпорації «Qingdao Xianchu Energy Development Group Co., Ltd». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2960>.

4. Національну академію наук України відвідала делегація китайської провінції Шаньдун. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2323>.

5. Оптимістичний приклад українсько-китайського співробітництва у галузі новітніх біотехнологій // Вісник НАН України. — 2011. — №12. — С. 94–96.

6. Там само. — С. 94.

7. Підписання договору про створення спільного підприємства зі зняття з експлуатації. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ipbaes.org.ua/index.php/ua/home/150-2017-03-28-16-39-21.html>.

8. Підписано Угоду про спільну науково-технічну діяльність між Державним науково-технічним центром з ядерної та радіаційної безпеки, Інститутом проблем безпеки атомних електростанцій НАН України та корпорацією Циндао Ксеінчу Меканікал Еквіпмент. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=1744>.

9. Поточний архів Відділу міжнародних зв'язків НАН України. — Довідка про стан та перспективи українсько-китайського науково-технічного співробітництва. — 2009. — С. 3.

10. Поточний архів Відділу міжнародних зв'язків НАН України. — Звіт про наукову та науково-організаційну діяльність Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України за 2010 рік. — С. 56.

11. Там само. — С. 57–58.

12. Поточний архів Відділу міжнародних зв'язків НАН України. — Звіт про наукову та науково-організаційну діяльність Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України за 2011 рік. — С. 62.

13. Поточний архів Відділу міжнародних зв'язків НАН України. — Довідка про стан та перспективи українсько-китайського науково-технічного співробітництва. — 2016. — С. 5.

14. Поточний архів Відділу міжнародних зв'язків НАН України. — Довідка про стан та перспективи українсько-китайського науково-технічного співробітництва. — 2016. — С. 11.

15. Там само. — С. 9.

16. Поточний архів Відділу міжнародних зв'язків НАН України. — Звіт про наукову та науково-організаційну діяльність Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України за 2015 рік. — С. 75.

17. Поточний архів Відділу міжнародних зв'язків НАН України. — Звіт про наукову та науково-організаційну діяльність Інституту чорної металургії ім. З. І. Некрасова НАН України за 2016 рік. — С. 62.

18. Поточний архів Відділу міжнародних зв'язків НАН України. — Довідка про стан та перспективи українсько-китайського науково-технічного співробітництва. — 2013. — С. 7.

19. Поточний архів Відділу міжнародних зв'язків НАН України. — Довідка про стан та перспективи українсько-китайського науково-технічного співробітництва. — 2016. — С. 14.

20. Українсько-китайське співробітництво в галузі новітніх біотехнологій // Вісник НАН України. — 2012. — №12. — С. 65.

21. Shandong Academy of Sciences. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://english.sdas.org/aboutus/index.jhtml>.

6.3. Стан та перспективи викладання китайської мови у вищих навчальних закладах України

Усе більше і більше громадян України, в першу чергу студенти, прагнуть опанувати китайською мовою. Цьому сприяє кілька причин.

По-перше, вражаючи успіхи Китаю в економічній, соціальній, гуманітарній, культурній сферах. Протягом останніх десяти років, незважаючи на глобальну нестабільність, економіка Китаю демонструє рекордне зростання, причому на інноваційній основі. Економіка Китаю вже зараз є першою у світі. Без перебільшення, Китай став провідною світовою державою, яка відіграє ключову роль у глобальній політиці.

По-друге, проведення керівництвом Китаю політики відкритості, в результаті якої в українських громадян з'явилися додаткові можливості співпраці з китайськими інституціями, організації академічних обмінів, проведення сінологічних досліджень, налагодження зовнішньоекономічних зв'язків тощо.

По-третє, розширення присутності у світі (в тому числі в Україні) Інститутів Конфуція, які надають реальну можливість вивчення китайської мови на високому рівні.

По-четверте, закономірний інтерес українських студентів до вивчення «неєвропейських» мов, у тому числі китайської мови, що підвищує вартість робочої сили таких слухачів на ринку праці.

По-п'яте, поступове збільшення кількості викладачів китайської мови (в тому числі викладачів із КНР і викладачів з України), які застосовують інноваційні методики і активні форми навчання.

Все це викликає закономірний інтерес до вивчення китайської мови.

Однак нині далеко не всі бажаючі мають можливість вивчення китайської мови на високому рівні. Не всі вищі навчальні заклади України, в тому числі філологічного профілю, надають послуги з вивчення китайської мови. Інститути Конфуція функціонують тільки в 4 обласних центрах України і не функціонують в 21 обласному центрі.

Тому Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету спільно з Науково-дослідним інститутом економічного розвитку провели експертно-аналітичне дослідження стану та проблем організації вивчення китайської мови в Україні.

Мета дослідження — виявити конкретні проблеми чи труднощі, які виникають при організації викладання та вивчення китайської мови, що дозволить глибше зрозуміти існуючі проблеми та вжити заходів для їх вирішення.

Було встановлено, що в Україні створено сприятливе правове поле для вивчення іноземних мов (у тому числі китайської мови) у вищих навчальних закладах. Відповідно до частини 4 статті 10 Конституції України, держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Крім того, частина 3 статті 10 Конституції України встановлює, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Основи державної мовної політики України викладені в Законі України «Про засади державної мовної політики». Вільний вибір мови навчання, як зазначено в частині 1 статті 20 цього Закону, є невід’ємним правом громадян України, яке реалізується в рамках цього Закону, за умови обов’язкового вивчення державної мови в обсязі, достатньому для інтеграції в українське суспільство.

Частина 4 цієї статті встановлює, що державні і комунальні навчальні заклади у встановленому порядку створюють окремі класи, групи, у яких навчання ведеться іншою мовою, ніж у навчальному закладі в цілому, при наявності достатньої кількості відповідних заяв про мову навчання від учнів (для неповнолітніх — від батьків або осіб, які їх замінюють), студентів відповідно до законодавства України про освіту.

Пунктом 5 вказаної статті передбачено, що з метою підтримання нечисленних мовних груп у встановленому законом порядку рекомендуються нормативи формування малокомплектних навчальних закладів, класів, груп і забезпечуються умови для їх функціонування.

Основним законом, що регулює діяльність вищих навчальних закладів, є Закон України «Про вищу освіту». Частина 2 статті 48 Закону України «Про вищу освіту» встановлює, що з метою створення умов для міжнародної академічної мобільності вищий навчальний заклад має право прийняти рішення про викладання однієї або декількох дисциплін англійською та/або іншими іноземними мовами, забезпечивши при цьому знання здобувачами вищої освіти відповідної дисципліни державною мовою. Частина 3 зазначеної статті гарантує, що вищі навчальні заклади або їх структурні підрозділи, утворені на території України іноземними державами, а також вищі навчальні заклади України приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються в таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни.

Таким чином, законодавством України створені необхідні нормативно-правові умови для вивчення у вищих навчальних закладах України іноземних мов, в тому числі китайської мови.

Необхідно підкреслити, що між Україною і КНР задекларовані відносини стратегічного партнерства. Китай незмінно підтримує су-

веренітет і територіальну цілісність України. Україна неухильно залишається відданою політиці «одного Китаю». Зокрема по багатьох напрямках розвивається співробітництво між Україною та Китайською Народною Республікою у сфері вищої освіти.

На початку 2016 року було прийнято рішення про проведення серед вищих навчальних закладів України експертного опитування на тему: «Основні проблеми організації вивчення китайської мови у вищих навчальних закладах України».

Мета опитування — за результатами анкетування виявити (ідентифікувати) характерні і специфічні проблеми організації вивчення китайської мови у вищих навчальних закладах України, що дасть можливість прийняти рішення про усунення цих проблем. Відповіді надійшли від 17 респондентів — 16 вищих навчальних закладів, включених до вибірки, і 1 професійного ліцею, не внесеного до вибірки.

Із 16 вищих навчальних закладів, які надіслали анкети, китайську мову вивчають у 7 навчальних закладах. Вивчення китайської мови досить поширене в класичних університетах, які націлені на високу якість вищої освіти і надання широкого асортименту освітніх послуг.

Із 7 закладів, у яких вивчається китайська мова, тільки в 4 навчальних закладах китайську мову вивчають як основну студенти філологічних спеціальностей. В інших 3 навчальних закладах китайську мову вивчають студенти філологічних спеціальностей як неосновну (другу) іноземну мову.

У 2 ВНЗ, які надіслали відповіді на питання анкети, китайську мову вивчають студенти нефілологічних спеціальностей.

У 6 ВНЗ китайську мову вивчають 534 студенти (в середньому 89 студентів у ВНЗ), в тому числі 184 студента, які навчаються на філологічних факультетах і вивчають китайську мову як основну.

Китайську мову у ВНЗ України вивчають в основному громадяни України.

Викладання китайської мови в основному забезпечують українські штатні викладачі (5 ВНЗ із 7, у яких вивчається китайська мова). У 3 ВНЗ (50% від загальної кількості ВНЗ, у яких вивчається китайська мова) навчальний процес забезпечують китайські викладачі.

У більшості ВНЗ, у яких вивчається китайська мова, викладання здійснюється за участю науково-педагогічних працівників вищої

кваліфікації (1 доктор наук, 7 кандидатів наук). Тільки в одному ВНЗ викладання китайської мови здійснюється без залучення науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації.

У 5 ВНЗ існує спеціалізований підрозділ, що відповідає за навчально-методичне забезпечення вивчення китайської мови (кафедра, центр, навчально-методичний кабінет і т. ін.).

У 6 ВНЗ, в яких вивчається китайська мова, студенти заявляли про бажання вивчати китайську мову в більшому обсязі навчального навантаження. У цих же ВНЗ керівництво також бажає розширити викладання китайської мови (в тому числі для студентів, які раніше не вивчали китайську мову).

Респонденти відзначають такі основні проблеми організації викладання китайської мови: відсутність (дефіцит) кваліфікованих викладачів (3 відповіді), відсутність навчального обладнання (3 відповіді), відсутність можливості спілкування з носіями мови (3 відповіді), відсутність реальної можливості брати участь у програмах академічної мобільності (3 відповіді), низька рентабельність освітньої діяльності (3 відповіді). Також респонденти вказують на відсутність підручників та інших навчально-методичних матеріалів (2 відповіді), відсутність реальної можливості відвідувати наукові конференції та науково-методичні семінари з питань викладання і вивчення китайської мови (2 відповіді).

Також були проаналізовані відповіді вищих навчальних закладів, в яких не вивчається китайська мова (9 ВНЗ).

Серед причин відсутності викладання китайської мови респонденти найчастіше називали такі: відсутність кваліфікованих викладачів (9 відповідей), відсутність підручників та інших навчально-методичних матеріалів (8 відповідей), відсутність можливості спілкуватися з носіями мови (5 відповідей), відсутність навчального обладнання (2 відповіді).

Серед ВНЗ, у яких зараз не вивчається китайська мова, 6 респондентів вказують, що студенти виявляли бажання вивчати китайську мову під час навчального процесу.

11 респондентів відзначили, що студенти виявляли бажання вивчати китайську мову у позанавчальний (у вільний) час, наприклад, на курсах китайської мови, з репетитором, в Інституті Конфуція тощо.

12 респондентів зазначили, що вони готові організувати або розширити вивчення китайської мови в разі отримання необхідної допомоги від китайської сторони. Серед найбільш бажаних форм підтримки респонденти найчастіше виділяли такі: надання китайських викладачів (11 відповідей), навчально-методичне забезпечення (10 відповідей), надання підручників, навчально-методичних посібників (9 відповідей), участь в академічних обмінах (9 відповідей), спілкування з носіями мови (7 відповідей), фінансування участі в наукових конференціях і семінарах (7 відповідей).

Серед респондентів 12 ВНЗ мають партнерські відносини з китайськими установами, 4 ВНЗ не мають таких відносин. Співпраця в основному здійснюється за такими напрямками: китайські вчені приїжджають в Україну з метою проведення спільних наукових досліджень (9 відповідей), українські студенти наносять візити в КНР із навчальною метою (5 відповідей), китайські викладачі приїжджають в Україну з метою викладання китайської мови (4 відповіді).

8 українських ВНЗ, які взяли участь в опитуванні, мають досвід академічних обмінів із китайською стороною, 6 ВНЗ такого досвіду не мають. Співпраця в основному здійснюється за такими напрямками: китайські студенти приїжджають в Україну з навчальною метою (6 відповідей), українські студенти наносять візити в КНР із навчальною метою (4 відповіді), українські вчені наносять візити в КНР із метою проведення спільних наукових досліджень (4 відповіді).

Абсолютно всі респонденти відповіли, що вони бажають встановити або розширити партнерські відносини з китайськими організаціями та установами.

На нашу думку, необхідно продовжити вивчення організації викладання і вивчення китайської мови в Україні, а також причин відсутності викладання китайської мови.

Зокрема поглиблене дослідження може бути проведено за такими напрямками:

— збір емпіричного матеріалу — ознайомлення з досвідом організації викладання китайської мови в деяких ВНЗ, які відчувають специфічні труднощі в питаннях організації викладання китайської мови;

- збір емпіричного матеріалу — ознайомлення з причинами відсутності викладання китайської мови в деяких ВНЗ, які, проте, висловлюють бажання організувати викладання китайської мови;
- проведення поглибленого опитування (на основі підтримки Міністерства освіти і науки) серед всієї сукупності ВНЗ України;
- проведення науково-практичної конференції з питань організації вивчення китайської мови в Україні, із запрошенням всіх представників ВНЗ, у яких вивчається китайська мова або здійснюється підготовка фахівців із філологічних спеціальностей;
- підготовка видання збірника наукових праць та тез наукових доповідей за підсумками роботи конференції;
- підготовка рекомендацій і пропозицій за підсумками роботи конференції;
- визначення перспективних (можливих) форм підтримки організації вивчення китайської мови;
- підготовка науково-практичних пропозицій (наукової доповіді) на основі проведеного дослідження.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про вищу освіту». — [Електронний ресурс]. — Доступний з: rada.gov.ua.
2. Закон України «Про освіту». — [Електронний ресурс]. — Доступний з: rada.gov.ua.
3. Закон України «Про основи державної мовної політики». — [Електронний ресурс]. — Доступний з: rada.gov.ua.
4. Конституция Украины. — [Электронный ресурс]. — Доступен с: rada.gov.ua.
5. Проект «Один пояс, один шлях»: можливості для України / В. Поворозник, В. Перебийніс. — К.: МЦПД, 2015. — 31 с.
6. Kaszmariski M. The New Silk Road: a versatile instrument in China`s policy / M. Kaszmariski // OSW Centre for Eastern Studies, 2015. — Number 161. — 89 p.
7. Moldavchuk R. The strategic partnership of China and Ukraine / R. Moldavchuk, I. Odotuk // Modern science. — 2016. — №2. — С. 77–82.
8. Zuokui L. Central and Eastern Europe in Building the Silk Road Economic Belt / L. Zuokui // Working Paper Series on European Studies Institute of European Studies Chinese Academy of Social Sciences. — 2014. — Vol. 8. — No. 3. — 130 p.

6.4. Роль науки в модернізації Китаю: уроки для України

На рубежі 80–90-х років ХХ ст. для вирішення проблем модернізації такою країною з перехідною економікою, як Китай, було розроблено політику «реформ та відкритості», найважливішими елементами якої стала реформа державного сектору економіки, поступове забезпечення її відкритості і часткова лібералізація ціноутворення та валютного регулювання. Водночас у ході реформи Китай уникнув скорочення бюджетних витрат за рахунок відмови від державної підтримки реального виробництва та згортання соціальних програм. Навпаки, після реформування державний сектор продовжує відігравати провідну роль в економіці, а її соціальна складова істотно посилилася.

Для України корисним було б запозичення досвіду модернізації таких країн, як Японія, Республіка Корея, Китай, нові індустріальні країни Східної Азії [1]. Їх досвід переконує, що суто ринкової економіки в реальному житті не існує. Є лише різні варіанти поєднання методів державного контролю за економікою і відносної ринкової свободи. Аби забезпечити розвиток ринкової економіки, ці країни спочатку пройшли стадію економічного зростання з ефективним державним контролем над валютними та фінансовими потоками, регулюванням цін, запровадженням протекціоністської торговельної та валютної політики, прямим та непрямим державним субсидуванням національної промисловості та сільського господарства. І лише згодом була запроваджена модель ринкової економіки.

Аналіз заходів, що застосовувалися Китаєм у ході економічних реформ, дозволить виділити ті, які могли б бути корисними для України у справі швидкої модернізації.

Модернізація пройшла кілька етапів розвитку, поступово набуваючи нових ознак і тенденцій, які вносили суспільно-політичні, науково-технічні та управлінські досягнення. Сьогоднішній етап модернізації цивілізації отримав назву постіндустріального або постмодерністського. Його основою є пріоритетна роль науки як стрижня,

навколо якого створюються нові технології, відбуваються економічний і соціальний прогрес суспільства [2].

Сучасні тенденції глобалізації та інтеграції світової економіки характеризуються широким використанням інформаційних технологій, формуванням інноваційної економіки, інтернаціоналізацією досліджень, розробок і наукомісткого виробництва, загостренням глобальної конкуренції на світових ринках інвестицій, наукомістких товарів і послуг. Змінюються традиційні форми і механізми міжнародної взаємодії у сфері науки і технологій, а також роль держави у регулюванні цих процесів. Окреслюється тісний взаємозв'язок науково-технологічної, зовнішньої та торговельно-економічної політики у науково-технологічній сфері для ефективного подолання економічної кризи [1].

Внутрішні витрати на дослідження і розробки у країнах світу, % до ВВП за даними ЮНЕСКО [6]					
№	Країна	%	№	Країна	%
1	Ізраїль	4,38	13	Китай	1,84
2	Корея	4,03	14	Великобританія	1,77
3	Фінляндія	3,78	15	Ірландія	1,70
4	Японія	3,39	16	Норвегія	1,66
5	Швеція	3,37	17	Португалія	1,49
6	Данія	3,09	18	Іспанія	1,33
7	Німеччина	2,88	19	Італія	1,25
8	США	2,77	20	Угорщина	1,21
9	Австрія	2,75	21	Росія	1,12
10	Франція	2,24	22	Греція	0,60
11	Нідерланди	1,85	23	Мексика	0,43
12	Чехія	1,85	24	Україна	0,3

Ключову роль у модернізації і розвитку економіки на основі нового технологічного укладу відіграє різке підвищення інноваційної активності. У сучасній економіці на частку НТП припадає до 90% від сукупного вкладу всіх факторів приросту. З урахуванням критичного значення і високої невизначеності результатів наукових досліджень

держава має взяти на себе функції інтелектуально-інформаційного центру регулювання і стратегічного планування розвитку економіки, підтримки відповідного науково-технологічного середовища, яке включає в себе розвинену базу фундаментальних знань і пошукових досліджень, інститути прикладних досліджень і дослідно-конструкторських розробок, систему стимулювання освоєння і розповсюдження нових технологій. У багатьох країнах світу послідовно збільшується фінансування НДДКР, частка яких у ВВП сягає 4%, що набагато більше відповідного українського показника.

У Китаї у 40-і роки ХХ ст. фактично не було жодного вищого навчального закладу. У подальшому низка видатних вчених китайського походження, які отримали освіту на Заході і працювали у західних університетах, повернулися до КНР і надали потужний поштовх національній науці. Поверненню вчених сприяла копівка політика Пекіна, спрямована на зворотній «потік мізків». Зокрема вчені-репатріанти створили неформальний «Клуб Лос-Аламос». Члени Клубу заснували та очолили сотні наукових центрів, у тому числі в Університеті Цінхуа, Університеті науки і техніки Китаю, Харбінському технологічному інституті, Університеті Фудань та ін. Наразі Китай посідає провідні позиції у науково-технологічній сфері. На початку 2016 р. Гарвардський інститут світової економіки констатував, що Китай перейшов від країни копіювання до інноваційної держави. Країна переорієнтувала внутрішні технопарки із зовнішнього інвестування на розвиток, підвищення кваліфікації і стимулювання винахідництва. У 2015 р. в Китаї налічувалось 1600 науково-технічних підприємств-інкубаторів, понад 1000 інвестиційних державних установ із фондом понад 350 млрд юанів, які спеціалізуються на вкладанні коштів у винаходи. У 2016 році Держрада КНР оприлюднила програму зі сприяння перетворення досягнень науки і техніки у виробничі сили, в якій відображено вирішальну роль науки для ринку [4].

Із 2010 р. Китай займає перше місце у світі за кількістю отриманих патентів. За даними відомства Китаю з питань інтелектуальної власності, у 2014 р. з 928 тис. винаходів 663 тис. мали ринкову вартість, а 485 тис. виконані спеціалізованими дослідницькими центрами. У 2000–2007 рр. кількість інженерно-технічних працівників у Китаї

подвоїлась. За прогнозами, у 2024 р. вчених і дослідників у Китаї буде більше, ніж у США, ЄС і Японії разом узятих. Вже в 2013 р., за даними ЮНЕСКО [6], Китай вийшов на перше місце у світі за кількістю науково-технічних працівників. Кількість вчених із загальної кількості людей, зайнятих у виробництві, в ЄС складає 22%, в Китаї — 19%, в США — 17%, в РФ — 6%.

Чверть світового високотехнологічного експорту, який складає понад 2,5 трлн дол., забезпечує Китай. У 2014 р. КНР досягла паритету зі США з частки доданої вартості у високотехнологічному виробництві, де у США — 29%, а у Китаю — 27%. При цьому за останні десять років його частка виросла у 10 разів. За прогнозами, до 2020 р. Китай випередить США з інвестицій у дослідження і розробки, накопичить аналітичну масу знань та результатів наукових експериментів, що сприятиме науково-технологічному прориву [4].

Сьогодні Китай демонструє високу ефективність інвестицій в освіту, займає одне з перших місць у світі за рівнем освіти, а США — тільки восьме–десяте [6]. Керівництво країни вважає, що рівень освіти для майбутнього Китаю є найголовнішим фактором конкурентоспроможності.

Важливим для КНР є міжнародне співробітництво в галузі ВПК. Китайська наука з'явилась і розвивалась як прикладна галузь оборонної промисловості. За даними Стокгольмського інституту досліджень проблем миру [5], за витратами на оборону (215 млрд дол.) Китай посідає друге місце у світі. На першому місці знаходяться США (611 млрд дол.), на третьому — Росія (69,2 млрд дол.).

Китай використовує досвід і напрацювання України у суднобудівній та авіаційній галузях. Так, свій перший авіаносець «Ляонін» (в минулому крейсер «Варяг») Китай придбав у недобудованому вигляді в Україні в 1998 р. Корабель був повністю реконструйований і розпочав свою військову службу у 2012 р. У квітні 2017 р. в Китаї було спущено на воду перший власний авіаносець, побудову якого було розпочато у 2013 р. на базі попередніх інженерних рішень. Остаточне уведення нового авіаносця до лав флоту планується після 2020 р.

У серпні 2016 р. ДП «Антонов» уклало угоду з китайською компанією «China Airspace». Сторони висловили наміри про довгострокову співпрацю [4], яка передбачає на першому етапі будівництво другого модернізо-

ваного екземпляра літака Ан-225 «Мрія» на держпідприємстві «Антонов» та створення на другому етапі спільного серійного виробництва Ан-225 у Китаї за ліцензією ДП «Антонов». Ан-225 «Мрія» з максимальною спорядженою масою 640 т є найпотужнішим літаком у світі.

Протягом багатьох років за часів незалежності інститути Національної академії наук України брали активну участь у розбудові технопарків у Китаї, проведенні НДДКР, опануванні китайськими фахівцями українських методик досліджень і прогресивних технологій. Розробки організацій ДКАУ (зокрема, КБ «Південне» та заводу «Південмаш») сприяли розвитку сучасної ракетно-космічної галузі Китаю.

Китай підтримує та фінансує створення технопарків за певними видами наукової діяльності за участю українських НДІ. Наприклад, це українсько-китайський Центр зварювання і споріднених технологій у м. Харбін, угоду про створення якого було підписано між Інститутом електрозварювання ім. Є. Патона НАН України й Харбінським інститутом зварювання. Наприкінці жовтня 2016 р. делегація Національної академії наук України відвідала Китайську Народну Республіку та взяла участь у кількох важливих заходах, що завершилися підписанням двосторонніх українсько-китайських угод у сфері науково-технічного співробітництва. Зокрема, угода, укладена завдяки тісній співпраці Інституту металофізики імені Г. В. Курдюмова й Радіоастрономічного інституту НАН України із Цзілінським університетом, передбачає створення на базі згаданого вищого навчального закладу Міжнародного наукового центру з розвитку фундаментальних і прикладних досліджень та сучасних технологій, фінансування якого здійснюватиме китайська сторона. Установа отримає найсучасніше наукове обладнання для досліджень у галузях матеріалознавства, фізики твердого тіла, радіоелектроніки, низьких температур, магнетизму тощо. Роботою центру керуватиме наукова рада, створена на паритетних засадах [3]. Також перспективними є напрямки спільної роботи у галузі IT-технологій. Китайський ринок посідає чільне місце разом зі США у споживанні IT-послуг.

Українським науковцям комфортно працювати у Китаї, який фінансує прикладну науку та сприяє проведенню досліджень та розробці технологій, які в подальшому будуть використані для розвитку

китайської держави. Вітчизняні науковці не мають практично можливості використати увесь потенціал своїх досягнень в Україні через застарілу інфраструктуру, недофінансування, відсутність попиту на високотехнологічну продукцію тощо.

У двосторонніх відносинах Україна є для Китаю джерелом сировинних ресурсів та продукції четвертого технологічного укладу. У сьогоdnішніх реаліях відносини з Китаєм мають бути пріоритетними для України, оскільки це — величезний ринок збуту високотехнологічних товарів та якісної продукції АПК. Нові перспективи співпраці відкриваються, якщо Україна зможе розвивати сучасну фундаментальну та прикладну науку, особливо п'ятого та шостого технологічних укладів. Україна має потенціал продажу в Китай ІТ-послуг, а також може використати своє вдале геоелекономічне положення, ставши транзитною країною китайських товарів до ЄС і місцем інвестицій для китайського бізнесу та туризму. Китайський досвід може слугувати для уникнення таких вад вітчизняної економіки, як концентрація найбільш продуктивних та ефективних колишніх державних підприємств у руках відносно невеликого прошарку людей, розрив у доходах між «вищими» та «нижчими» верствами суспільства, слабкий розвиток середнього та малого бізнесу, занепад галузей промисловості, насамперед найбільш високотехнологічних, та ін.

Досвід Китаю говорить: аби наука грала важливу роль в обороні країни та її економіці, повинно бути замкнене коло відтворення інновацій; аналіз проблем, тенденцій розвитку і простору можливостей; цілеспрямовання і планування; фундаментальні дослідження і підготовка спеціалістів; прикладні розробки; дослідно-конструкторські роботи, створення технологій; вивід товарів на ринок і реалізація; подальше вкладення отриманих у результаті цієї діяльності коштів у всі згадані елементи циклу.

Важливу роль у цьому мають грати великі високотехнологічні компанії, які створюють надійні ефективні технології, виконують дослідно-конструкторські розробки, випускають продукцію і виводять її на світовий ринок. Основним споживачем технологій є промисловість. Великих високотехнологічних компаній під час реформ в Україні не з'явилося. Крім того, після розвалу обробної промисловості країна

прив'язана до західних комплектуючих. Для зміни ситуації необхідна системна робота держави і науково-інженерного співтовариства у створенні розвиненої мережі інжинірингових компаній, проектних і конструкторських організацій.

Розглядаючи питання, чи можливо сьогодні в Україні використовувати ті мобілізаційні методи, що їх використовував Китай під час створення основ ефективної сучасної економіки, слід підкреслити, що це вимагає поглиблення економічної реформи, зокрема перегляду та корекції всього комплексу економічних зв'язків тощо.

Стіжке поліпшення економічної ситуації в Україні неможливе без зміни теперішньої сировинної моделі вбудови країни у світову економіку. Аналіз ролі науки Китаю в модернізації країни дозволяє зробити низку висновків, які можуть бути корисними і для України, оскільки питання модернізації країни залишаються вкрай актуальними.

1. Досвід Китаю свідчить, що сучасного рівня розвитку він досягнув шляхом макроекономічного планування і макроконтролю економічного розвитку; держнаглядом за діяльністю державних і комерційних банків, за обігом іноземної валюти, за наданням кредитів, рівнем процентних ставок, за інвестуванням і ціноутворенням. Що стосується зовнішньої торгівлі, то Китай продовжує політику підтримки експорту і регламентації імпорту за допомогою переважно ринкових інструментів.

2. Китай як один зі світових лідерів науково-технічного прогресу має наукові стратегії, ставить масштабні завдання перед вченими і вкладає величезні кошти в науку і оборону. Завдяки вагомим досягненням у науково-технічній сфері КНР займає провідні позиції в глобальних інтеграційних проектах.

3. Використовуючи наукові досягнення і фінансові ресурси Китаю, Україні необхідно підвищити рівень розвитку економіки шляхом впровадження новітніх технологій, в т.ч. у співпраці з китайськими корпораціями та іншими власниками технологій, створюючи вітчизняні технопарки та експорторієнтовані підприємства.

4. Як засвідчив досвід Китаю, рівень національної науки значною мірою визначає фундаментальні основи економічної і військової безпеки держави і забезпечує можливості виходу із сучасної фінансо-

во-економічної кризи. Тільки опора на потужний науково-технічний комплекс може бути найбільш реальним шляхом для України зайняти гідне місце серед розвинених в економічному відношенні країн, сприяти становленню у країні соціально-орієнтованої, структурно-інноваційної моделі розвитку. За низьких темпів трансформації власного науково-технічного комплексу Україна не зможе розвиватися необхідними темпами і вийти на рівень розвинутих держав.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєв О. А. Розвиток виробничих сил, науки і техніки як головний фактор, що визначає соціально-політичну трансформацію сучасних держав / О. Васильєв // Зовнішні справи. — 2014. — №9. — С. 44–47.

2. Инновационное направление современных международных отношений / А. В. Бирюков, Е. С. Зиновьева, А. В. Крутских и др. — М.: Аспект Пресс, 2010. — 295 с.

3. Інформація про міжнародне науково-технічне співробітництво Національної академії наук України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: new.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx.

4. Інформація про науково-технічний сектор Китаю — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://en.wikipedia.org/wiki/China>.

5. Офіційний портал Стокгольмського інституту досліджень проблем миру. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.sipri.org>.

6. Офіційний портал ЮНЕСКО. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.unesco.org/new/ru.

РОЗДІЛ VII.

КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

7.1. Взаємовплив китайської та української культур на прикладі творчої діяльності китайського режисера художніх фільмів У Тяньміна (吴天明)

Китайська Народна Республіка унікальна країна: найбільша за чисельністю населення, з багатою історією та самобутньою культурою. Актуальність цього дослідження зумовлена потребою знаходження точок перетину української та китайської культур, які б допомагали розвиватися кожній із них. Яскравим, проте мало дослідженим вітчизняними кінознавцями та мистецтвознавцями прикладом взаємовпливу наших культур є кінематографічна діяльність ушавленого китайського режисера художнього фільму, легендарного директора Сіанської кіностудії, наставника творчої молоді, «хрещеного батька» п'ятого покоління китайських режисерів У Тяньміна (кит. — 吴天明, англ. — Wu Tianming), який в Україні зняв двадцятисерійний художній телевізійний фільм «Овід» (кит. — 牛虻, Нью менг, англ. — The Gadfly).

Незважаючи на згадки про життя і творчу діяльність У Тяньміна у публікаціях К. Лозовської [6], М. Варварцевої [3], Е. Косінчук [5], О. Танасійчук [9] та О. Безручка [1; 2], можна констатувати, що

У Тяньмін фактично залишився поза увагою українських кінознавців та культурологів.

У Тяньмін народився в жовтні 1939 року в китайській провінції Шансі. 1960 року після закінчення школи вступив до трупі Сіанських кіноакторів. У Тяньмін виховувався на найкращих зразках світового кінематографа, зокрема й українського. У Тяньмін розповідав автору дослідження, коли дізнався, що останній пише дисертацію про О. П. Довженка, як ще в дитинстві на нього вплинули фільми саме цього видатного українського кінорежисера, сценариста і кінопедагога. Так, зокрема, одного зимового дня У Тяньміна настільки вразив фільм «Поема про море» (1958), поставлений за сценарієм О. П. Довженка, що він навіть продав власні черевики, аби потрапити ще раз на перегляд цієї стрічки. Взагалі У Тяньмін передивився цей фільм чотирнадцять разів.

Зауважимо, що режисером цього фільму була дружина Довженка Ю. І. Солнцева, а автором сценарію — О. П. Довженко, який провів увесь підготовчий період, проте напередодні початку знімального періоду передчасно помер. Фільм «Поема про море» був би ще кращим, якби його зняв сам майстер, проте Ю. І. Солнцева, наскільки дозволяв їй рівень таланту, завершила кінострічку, підготовлену до зйомок її чоловіком. Фільм отримав багато нагород, серед яких Державну (Ленінську) премію СРСР (1959), Всесоюзного кінофестивалю (1959), Лондонського міжнародного кінофестивалю (1962) тощо.

Про епізод впливу фільму О. Довженка — Ю. Солнцевої «Поема про море» на подальше власне життя і творчу долю У Тяньмін розповідав не лише автору цього дослідження, але й багатьом українським і російським кінознавцям і журналістам, зокрема, й К. Лозовській [6, с. 38] та М. Варварцевій [3]. Найголовнішим у цій розповіді був висновок, на якому китайський режисер постійно наголошував: «Саме після перегляду фільмів Довженка, — зазначає У Тяньмін, — він і вирішив стати режисером» [6, с. 38].

Так український кінорежисер вплинув на бажання китайського юнака стати кінорежисером, а тому 1975 року У Тяньмін вступив на вищі курси кінорежисерів Пекінської кіношколи.

Це був сміливий крок, адже того часу китайський кінематограф перебував, за К. Лозовською, у періоді «застою і розпаду» (1966–1976):

«Культурна революція» — період застою і спаду китайського кінематографа. Діячі кіно були засуджені як «праві елементи», а кінопідприємства — зачинені. Китайське кіно вступило в епоху «міжчасся». Незважаючи на те, що через деякий час відбулося відоме пожвавлення творчого життя, у кіновиробничій сфері панувала «зразкова пекінська опера». Десятиліття хаосу заподіяло китайському кіно величезного збитку. Крім того, сильний удар по кінематографу був нанесений ще 1964 року, коли чудові фільми, зняті до 1948 року, тобто до заснування Нового Китаю, піддалися критиці під приводом «ігнорування класової боротьби» [6, с. 37–38].

Студент У Тяньмін навчання поєднував із практикою, а тому брав участь як режисер у фільмі «Червоний дощ» (1976). Після закінчення навчання 1977 року У Тяньмін повернувся на Сіанську кіностудію, де працював другим режисером.

Початок творчого життя У Тяньміна в кінематографі припадає на початок нового, п'ятого, за К. Лозовською, етапу розвитку китайського кінематографа — «пошук у русі» (1977–1989): «Після десятиліття хаосу Китай вступив у нову стадію розвитку, що не могло не відобразитися на стані справ у кінематографії. Китайське кіно, що мало за плечима понад 70-літню історію розвитку, зустрічало виклики нового часу й обстановки, що склались унаслідок реалізації політики економічних реформ і відкритості. Китайський кінематограф, приступивши до активного запозичення теорії і практики західного кіномистецтва, узявши курс на ідеологічне розкріпачення, унаслідок цього вписав найяскравіші сторінки в історію китайського мистецтва» [6, с. 38].

У багатьох кінематографічних країнах існує традиція надавати шанс молодим кінематографістам, які ще не встигли проявити себе як самостійні режисери, у так званому «режисерському тандемі». Не оминув такої участі і У Тяньмін, а тому свої перші фільми «Звуки життя» (1979) і «Рідний зв'язок» (1981) як режисер-постановник зняв разом із Тен Вендзі.

Для У Тяньміна було б цікаво дізнатись, що Олександр Довженко, завдяки фільмам якого він і вирішив стати режисером, у різні роки мав діаметрально протилежні думки щодо поширеного в радянському кінематографі явища роботи двох режисерів над одним фільмом

або творчих тандемів двох режисерів. Так, наприклад, О. П. Довженко під час виступу на партійно-виробничій нараді Київської кіностудії на початку 1941 року висловився проти творчого тандему двох режисерів над одним фільмом, що, за його словами, навіть призвело до проблеми молодих «парних» режисерів: «Режисер, як звичайно, повинен бути один, а парні режисери в нас виростають тому, що ми зараз зіштовхнулися з необхідністю розширити власне виробництво, режисерів немає, одному доручити ми не можемо, нам завжди здається, що один і один — буде два, а може, півтора. Набагато краще давати короткометражки режисерові-одинаку, і тоді буде видно, що один зробив, тому що, коли працюють двоє, невідомо, хто з них кращий» [4, арк. 18].

Проте водночас Олександр Петрович Довженко у другій половині 30-х рр. ХХ ст. як керівник режисерської лабораторії, а потім і наприкінці 30-х — початку 40-х рр. як художній керівник Київської кіностудії підтримував створення таких творчих тандемів, насамперед через бажання надати шанс творчій самореалізації молодим режисерам.

У Тяньмін сприймав власну співпрацю з іншим режисером у творчому тандемі як вимушену міру, яка дозволить у подальшому працювати самостійно. І це було правильне рішення.

Третій повнометражний художній фільм «Річка без орієнтиру» (1982) У Тяньмін зняв уже як одноосібний режисер-постановник. Китайське кінематографічне керівництво не помилилось, довіривши молодому режисеру знімати самостійно, оскільки фільм викликав не лише велику глядацьку зацікавленість, але й нагороди: 1983 року — приз від Міністерства культури Китаю як кращий фільм року; 1984 року — приз Міжнародного кінофестивалю на Гаваях і приз Істман Кодака.

Потім У Тяньмін зняв надзвичайно популярний фільм про справжнє життя сільської молоді «Життя» (1983), який викликав великий резонанс у Китаї і став найкасовішим фільмом року. Також ця стрічка отримала головні кінопризи в Китаї за категоріями «кращий фільм», «краща жіноча роль» і «краща музика до фільму».

Від 1983 до 1989 року відомий китайський режисер У Тяньмін обіймав посаду директора Сіанської кіностудії, де провів низку успішних реформ, що привело до створення надзвичайно творчої атмосфери на

кіностудії. «Заснована вона була 1958 року і за перші десять років свого існування випустила 19 фільмів, — писала К. Лозовська. — У період «культурної революції» кіностудія дуже постраждала, адже будь-які творчі пошуки переслідувались, а виробництво фільмів урешті-решт було заборонене. Із приходом 1989 року У Тяньміна студія отримала новий поштовх до розвитку, поліпшилось її технічне оснащення, підвищився рівень акторської майстерності» [6, с. 38–39].

Завдяки прогресивним реформам У Тяньміна виросла нова генерація молодих кінематографістів Китаю, серед яких режисери Чжан Імоу, Чжен Кайге, Тянь Чжуанчжуан та ін., які змогли повною мірою реалізовувати власні творчі задуми, що зі свого боку привело до буму китайського кінематографа у 80-х рр. ХХ ст. Варто зазначити, що У Тяньмін як директор Сіанської кіностудії став немовби хрещеним батьком п'ятого покоління китайських режисерів. На думку К. Лозовської, «Кіностудія «Сіань» відома своїми «китайськими фільмами у західному дусі», що здебільшого вплинуло на їхнє визнання міжнародною кінематографічною спільнотою» [6, с. 39].

У Тяньмін поєднував адміністративну та мистецько-наставницьку діяльність із власною творчою, а тому як режисер-постановник зняв повнометражний художній фільм «Старий колодязь» (1986), який отримав кінопризи в Китаї за кращий фільм, кращу режисерську роботу, кращу жіночу роль, кращу чоловічу роль, кращу жіночу роль другого плану тощо. Того ж року на Міжнародному кінофестивалі в Токіо фільм У Тяньміна «Старий колодязь» отримав головний приз, приз за кращу чоловічу роль та інші призи. Ця стрічка також отримала призи на Міжнародному кінофестивалі Шарсо в Італії та призи на Міжнародному кінофестивалі на Гаваях.

К. Лозовська так описала цей фільм: «Глибоко в горах Тайхан розташоване маленьке село Лаоцзін (Старий Колодязь). Нестача води настільки велика, що майже всі чоловіки кожного дня копають нові колодязі, глибина яких сягає 50 метрів. Головний герой Сунь Фанчуань — один із небагатьох у цьому селі, хто здобув освіту, тому саме йому доручають знайти колодязь, який назавжди позбавить село від проблем із водою. Усе життя Сунь Фанчуань кохав одну дівчину, але одружився на молодій удовиці, тому що не може послухатися свого дядю» [6, с. 39].

1987 року за внесок у кіномистецтво У Тяньмін отримав почесне звання професора від міжнародного кінофестивалю Telluride в США та Кіноінституту Dartmouth. На думку К. Лозовської, режисерська діяльність У Тяньміна належить до останнього, п'ятого періоду розвитку китайського кінематографа. У період від 1979 до 1995 року він створив 6 фільмів, що стали класикою китайського кінематографа [6, с. 38].

1989 року У Тяньмін був почесним членом журі Міжнародного кінофестивалю в Токіо. Від 1989 до 1994 року на запрошення Американського інституту з вивчення азійської культури У Тяньмін жив у Сполучених Штатах Америки і викладав у Каліфорнійському університеті, що можна назвати періодом його мистецько-наставницької діяльності, коли уславлений китайський режисер передавав власний творчий досвід молодим кінематографістам з інших країн.

Українським кінематографістам У Тяньмін розповів про те, як спочатку в США йому було настільки важко жити, що він навіть із донькою ліпив китайські пельмені для вуличних продавців, аби вижити; російським — що спочатку «займався прокатом китайських фільмів і лише після цього вже почав виступати з лекціями» [6, с. 39].

Після повернення 1994 року до Китаю У Тяньмін знову розпочав активну режисерську діяльність. Першим його фільмом цього періоду став повнометражний художній фільм «Король масок» (1995), який отримав призи на Міжнародних кінофестивалях у Франції, Австрії, Сінгапурі, Швейцарії, Індії тощо. К. Лозовська так описала цей фільм: ««Король масок» настільки сильний та емоційний, що глядачі в залі плакали, незважаючи на відмінності наших культур. Дія в ньому відбувається в часи Китайської Республіки. Літній чоловік кочує з місця на місце, показуючи одну і ту ж виставу — він з надзвичайною швидкістю змінює маски Пекінської опери, за що отримав прізвисько Короля масок. Людина все життя мріє про нащадка, якому міг би передати своє мистецтво. Одного разу він купує хлопчика, називає його онуком, і вони разом починають мандрувати з місця на місце. Невдовзі з'ясовується, що купив він дівчинку. Урешті-решт саме дівчинка рятує головного героя від в'язниці» [6, с. 39–40].

У його творчому доробку також багатосерійний телевізійний фільм «Чорне обличчя» (1996); художній фільм «Незвичайне кохан-

ня» (1997); багатосерійний телевізійний фільм «Люди Хуан Хе» (1998); багатосерійний телевізійний фільм «Міські пристрасті» (1999); багатосерійний телевізійний фільм «СЕО» (2002) тощо.

У 2003–2004 роках У Тяньмін працював кінорежисером-постановником у міжнародному кінопроекті — багатосерійному телевізійному фільмі «Овід», зйомки якого були проведені тільки на території України з українськими акторами та із залученням українських кінематографістів. Другим режисером з українського боку на цьому складнопостановочному кінопроекті був автор цього дослідження.

Роман Етель Ліліан Войнич «Овід» та інші твори радянської і світової літературної класики, які вивчало старше покоління українців за часів Радянського Союзу, залишаються актуальними в КНР з початку 1950-х рр. до наших днів, принаймні в китайських школах вони донині включені до шкільної програми із закордонної літератури.

Зазначимо, що твір Е. Войнич «Овід» продовжують вивчати науковці багатьох країн, серед інших і України. Так, наприклад, завідувач науково-методичного центру з організації наукової роботи і моніторингових досліджень Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Світлана Сергіївна Митягіна вважає, що «внесок Е. Войнич у розвиток світової художньої літератури не обмежується створенням низки оригінальних творів, серед яких найвидатнішим, безумовно, виступає «Овід»; її роботи, передусім «Овід», вплинули на творчість інших письменників першої половини ХХ ст.; цей вплив був ідейним, однак у деяких випадках носив також сюжетно-художній характер; вплив «Овода» можна простежити у творах таких письменників, як В. Беляєв, В. Каверін, Б. Лавренхов, О. Новіков-Прибой, М. Островський, Б. Польовий та ін.; у них можна виявити не лише згадку про роман, але й елементи наслідування Е. Войнич, а також подальший розвиток піднятої письменницею теми; роман «Овід» вплинув на творчість Дж. Лондона, який високо оцінив твір Е. Войнич, образ революціонера і побачив у ньому ідеал борця і зразок для наслідування, унаслідок чого свідомо домагався схожості героя свого твору «Мексиканець» із головним героєм роману Е. Войнич; він не лише використав образ Овода, але й певним чином посилив його» [8, с. 61].

Необхідність нового переосмислення китайським суспільством образу Овода привело китайських кінематографістів в Україну, де чверть століття тому відомий український кінорежисер, сценарист і продюсер М. П. Мащенко вже екранізував цей твір. В українській версії Миколи Мащенка «Овода» (1980) було три серії, у китайській версії У Тяньміна — двадцять серій, тому у продакшен телевізійного фільму «Овід» (牛虻, Ніу менг) було вкладено великі кошти — 14 млн юанів, що на той час дорівнювало 1,9 млн дол. США.

Підготовчий та знімальний період «Оводу» 2003 року відбувався в Україні, монтажно-тонувальний 2004 року — в Китаї.

Сценарист і продюсер Луо Сюеїн (кит. – 罗雪莹, англ. — Luo Xueying), яка надала для спілкування з українською групою слов'янський відповідник свого імені «Лена», привезла в Україну сценарій двадцятисерійного фільму «Овід» китайською мовою.

Наведемо три варіанти першої сторінки сценарію: китайською мовою, китайською + російською мовами, коли українські перекладачі перекладали по фразах і віддавали на вичитку китайським перекладачам. Лише на рівні роботи над сценарієм у групі працювало два українських перекладачі: Ольга Філатова та Ольга Ін. У подальшому у групі працювали винятково китайські перекладачі. Третій варіант сценарію — російський. Українського варіанта не було, оскільки китайські перекладачі знали лише російську. Зважаючи на побажання китайської частини знімальної групи, внутрішня документація (режисерський сценарій, листи оповіщення, оголошення у групі тощо) була російською, а зовнішня — листи до установ та організацій, відповідно, українською мовами.

Уривок із китайського варіанта сценарію «Овід» (牛虻)

第 1 集

1. 里窝那 教堂外景 春 清晨

距离海边不远的大教堂。

字幕：1825年，意大利，里窝那。

2. 里窝那 教堂内 春日

金碧辉煌的大厅、穹顶与墙壁上精致的绘画、全副仪仗以及身着白袍的合唱队在管风琴伴奏下演唱的圣歌，营造出一种庄严、肃穆的神圣气氛。

年轻的神父蒙泰里尼正在主持弥撒。

华伦医生和他的女儿小琼玛坐在信众席里倾听着。小琼玛身穿方格花布连衣裙，系着一条丝围巾，脑后托着一条小辫子，她偷偷看了看坐在不远处的小亚瑟——

身着讲究的英式服装的小亚瑟向她做了个手势——

小琼玛不解其意—— [11, арк. 1].

Уривок із китайсько-російського варіанта сценарію «Овід» (牛虻)

第 1 集

Первая серия

3. 里窝那 教堂外景 春 清晨

1. Ливорно. Экстерьер католического собора. Весна. Раннее утро.

距离海边不远的大教堂。

Католический собор недалеко от моря.

字幕：1825年，意大利，里窝那。

Субтитры: 1825 г., Италия, Ливорно.

4. 里窝那 教堂内 春日

2. Ливорно. Католический собор. Весна. День.

金碧辉煌的大厅、穹顶与墙壁上精致的绘画、全副仪仗以及身着白袍的合唱队在管风琴伴奏下演唱的圣歌，营造出一种庄严、肃穆的神圣气氛。

Великолепное убранство храма, обрамленные в золото картины на стенах и потолке, роскошь и позолота, органная музыка в сопровождении одетого в белое церковного хора — все это внушает прихожанам благоговение и трепет.

年轻的神父蒙泰里尼正在主持弥撒。

Молодой падре Монтанелли ведет службу.

华伦医生和他的女儿小琼玛坐在信众席里倾听着。小琼玛身穿方格花布连衣裙，系着一条丝围巾，脑后托着一条小辫子，她偷偷看了看坐在不远处的小亚瑟——

Доктор Уоррен и его дочь Джемма сидят среди прихожан, внимая словам священника. Маленькая Джемма одета в клетчатое платье из простой ткани, на шее повязан шелковый платок, волосы стянуты в

косу. Она украдкой бросает взгляд на маленького Артура, сидящего неподалеку –

身着讲究的英式服装的小亚瑟向她做了个手势——

Артур одет в дорогой, прекрасно сшитый английский костюмчик.

Он делает знак Джемме –

小琼玛不解其意——

Джемма не понимает [12, арк. 1].

Уривок із першого російського варіанта сценарію «Овід» (牛虻)

Овод

Первая серия

1. Ливорно. Экстерьер католического собора. Весна. Раннее утро.

Католический собор недалеко от моря.

Субтитры: 1825 г., Италия, Ливорно.

2. Ливорно. Католический собор. Весна. День.

Великолепное убранство храма, обрамленные в золото картины на стенах и потолке, роскошь и позолота, органная музыка в сопровождении одетого в белое церковного хора — все это внушает прихожанам благоговение и трепет.

Молодой падре Монтанелли ведет службу.

Доктор Уоррен и его дочь Джемма сидят среди прихожан, внимая словам священника. Маленькая Джемма одета в клетчатое платье из простой ткани, на шее повязан шелковый платок, волосы стянуты в косу. Она украдкой бросает взгляд на маленького Артура, сидящего неподалеку.

Артур одет в дорогой, прекрасно сшитый английский костюмчик.

Он делает знак Джемме. Джемма не понимает [13, арк. 1].

У подальшому літературний сценарій був ще раз відредагований, унаслідок чого з'явився другий варіант російського сценарію «Овід» (牛虻) [10]. Відразу після перекладу літературного сценарію таким же чином був підготовлений режисерський сценарій «Овода», а потім і календарно-постановочний план, який був двомовним, — для китайської та української частин знімальної групи.

Під час зйомок, які тривали майже рік, постійно відбувалося взаємозбагачення китайської та української культур на усіх рівнях: творчому, побутовому тощо. Показово, що в китайсько-укра-

їнській групі «Овід» створилася справжня інтернаціональна родина двох кіномитців: асистента режисера по акторах із китайського боку Лю Сюаня (Діма Лю) та художника-постановника картини Олени Яременко. Кіномитці, яких звів фільм У Тяньміна, одружились і поїхали жити до Китаю. Завдяки публікації «Лю Сюань про свою родину, зйомки...» було з'ясовано, що нині випускник режисерського факультету Всеросійського державного університету кінематографії ім. С.А. Герасимова Дмитро Лю працює як незалежний режисер і продюсер: «Лю Сюань брав участь у зйомках великої кількості фільмів, працював з багатьма знаменитими режисерами, зіграв головні і другорядні ролі в декількох фільмах і телесеріалах. Він працював над зйомками таких відомих фільмів, як «Овід» і «Монгол» Тимура Бекмамбетова. Він також був зайнятий у популярному китайському телесеріалі «Ой, цвіте калина», який розповідає про історію кохання між молодим китайським хлопцем і російською дівчиною в далеких 50-х, коли Китай направив велику кількість студентів на навчання до Радянського Союзу» [7].

Як режисер-постановник Лю Сюань, зокрема, зняв документальний фільм «Довга дорога долі», у якому розповідається про життя його дідуся — відомого китайського революціонера Лі Лісаня та бабусі — «хрещеної матері» китайської русистки Єлизавети Павлівни Кішкіної, яка в КНР більше відома як Лі Ша. Фільм Лю Сюаня «Довга дорога долі» став лауреатом VIII Міжнародного кінофестивалю «Російське зарубіжжя», отримав почесний диплом від Євразійської академії телебачення і радіо «За вірність історичній правді» та спеціальний диплом і приз міжнародного журналу «Геополітика».

Радісно, що колишні члени китайсько-українського телевізійного фільму «Овід» Дмитро та Олена Лю (Яременко) і донині щасливо живуть у Пекіні та займаються творчістю: українка Олена продовжує працювати художником, має власну майстерню, розташовану на північному заході Пекіна, неподалік від парку Іхеюань. В їхній інтернаціональній родині панує така ж доброзичлива, затишна і творча атмосфера, як колись на кінофільмі «Овід».

Не вдалось з'ясувати, які фільми після «Овода» (牛虻, Нью ман) знімав У Тяньмін, проте достеменно відомо, що він і далі залишався «живим класиком» китайського кінематографа, чії найкращі фільми показували на різноманітних кінофестивалях. Так, зокрема, на Міжнародному кінофестивалі документальних фільмів країн-учасниць Шанхайської організації співробітництва у 2008 році було представлено два кіношедеври уславленого китайського майстра екранних мистецтв У Тяньміна — «Старий колодязь» (1986) і «Король масок» (1995). Однак російська дослідниця кінематографа К. Лозовська у своїй статті навела слова режисера, який вважав, що найцікавішим у його творчому доробку є саме двадцятисерійний телевізійний художній фільм «Овід», який він «знімав протягом 8 місяців в Україні. За словами режисера, це одна з найнезвичніших його робіт» [6, с. 40].

Незважаючи на проведенне ґрунтовне наукове дослідження взаємовпливу китайської та української культур на прикладі життєвого і творчого шляху китайського режисера художніх фільмів, легендарного директора Сіанської кіностудії, наставника творчої молоді, «хрещеного батька» п'ятого покоління китайських режисерів У Тяньміна, можна зазначити, що перспективи наукових розвідок залишаються великими, оскільки ще малодосліджені причини відсутності показу китайсько-українського телевізійного фільму «Овід» на вітчизняних екранах та подальша творча діяльність членів знімальної групи, насамперед, У Тяньміна.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Безручко А. Китайско-украинский телевизионный художественный фильм «Овод»: взгляд изнутри глазами второго режиссера с украинской стороны / Александр Безручко // Украинско-китайские отношения: неизвестные страницы истории и современность / Отв. ред. И. Б. Матяш; перевод на кит. язык Ю. И. Сокол / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины; Научное общество истории дипломатии и международных отношений. — К. : Горобец, 2016. — С. 51–69.

2. Безручко О. Патріарх китайської кінорежисури У Тяньмін / Олександр Безручко // Матеріали VIII круглого столу «Перспективи розвитку екранних мистецтв в Україні», 4 листопада 2016 р., м. Київ. — К. : КиМУ, 2016. — С. 5–11.

3. Варварцева М. В китайской экранизации «Овода» приняли участие украинские актеры, цыгане и... солдаты / Марианна Варварцева // Факты. — 2003. — 20 августа.

4. Довженко О. П. Виступ на парт.-вироб. конф. Київ. кіностудії, 1941 р., м. Київ / О. П. Довженко // Рос. держ. архів літератури і мистецтв. — Ф. 2081. — Оп. 2. — Спр. 62. — Арк. 1-23.

5. Косинчук Э. Точный диагноз. К 5-летию создания китайско-украинского фильма «Овод» / Эмилия Косинчук // 2000.ua. — 2007. — 27 апреля.

6. Лозовская К. Б. Китайский режиссер У Тяньмин / К. Б. Лозовская // Россия и Китай: исторический опыт взаимодействия и новые грани сотрудничества : материалы науч.-практ. конф., Екатеринбург, 25-26 ноября 2008 г. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2009. — С. 36-40.

7. Лю Сюань о своей семье, съемках и взаимоотношениях российского и китайского кинематографа. — [Электронный ресурс] // Российская газета: спецвыпуск. — 2015. — 10 февраля, №6597 (26). — Режим доступа: <https://rg.ru/2015/02/10/kino.html>

8. Митягина С. Идейное и сюжетно-художественное влияние романа Э. Войнич «Овод» на творчество писателей первой половины XX века / Светлана Сергеевна Митягина // Вестник Приамурского государственного университета им. Шолом-Алейхема. — 2014. — №2 (15). — С. 53-63.

9. Танасийчук О. Как китайцы закаляли зори и Овода. Советская киноклассика переживает эпоху возрождения в китайском кинематографе / Ольга Танасийчук // Киевский телеграфъ. — 2005. — №21. — 27 мая — 2 июня.

10. 罗雪莹 Luo Xue Ying, Луо Сюе Ин. Другий варіант російського варіанта сценарію двадцятисерійного телевізійного художнього фільму «Овід» (牛虻) / Луо Сюе Ин, Luo Xue Ying 罗雪莹 // Приватний архів автора.

11. 罗雪莹 Luo Xue Ying, Луо Сюе Ин. Китайський варіант сценарію двадцятисерійного телевізійного художнього фільму «Овід» (牛虻) / Луо Сюе Ин, Luo Xue Ying 罗雪莹 // Приватний архів автора.

12. 罗雪莹 Luo Xue Ying, Луо Сюе Ин. Китайсько-російський варіант сценарію двадцятисерійного телевізійного художнього фільму «Овід» (牛虻) / Луо Сюе Ин, Luo Xue Ying 罗雪莹 // Приватний архів автора.

13. 罗雪莹 Luo Xue Ying, Луо Сюе Ин. Перший варіант російського варіанта сценарію двадцятисерійного телевізійного художнього фільму «Овід» (牛虻) / Луо Сюе Ин, Luo Xue Ying 罗雪莹 // Приватний архів автора.

7.2. Анімація та комп'ютерні ігри: китайська локалізація

У Китаї сфері анімації та комп'ютерних ігор приділяється велика увага. Вона розглядається як напрямок культурної політики і як одна з галузей виробництва — культурна індустрія.

Вивченню стану, проблем та перспектив анімації та комп'ютерних ігор приділяється значна увага. Відповідні дослідження проводяться у низці китайських університетів як столичних (Пекінський університет, Китайський університет комунікацій), так і провінційних (Уханський університет, Центральнокитайський педагогічний університет, Університет Сунь Ятсена та ін.).

Розвиток анімації та комп'ютерних ігор перебуває у фокусі різних прикладних наук, передусім культурної економіки. Як важливе джерело досліджень у сфері анімації та комп'ютерних ігор можна розглядати щорічник «Синя книга з анімації» (动漫蓝皮书) [1].

Китай приділяє значну увагу розвитку анімації, вважаючи її однією з галузей культурної індустрії. Як зазначає один із визначних дослідників анімації, директор центру анімаційних студій Китайського університету комунікацій Цзя Фоу 贾否, анімація як індустрія має такі головні особливості, як великий масштаб виробництва (зокрема за числом фірм та працівників), який поступається тільки американському; об'ємний ринок, найбільший у світі; зрілі механізми ринкового регулювання галузі з меншим, ніж у інших, втручанням держави, ліберального ціноутворення та позбавленої від явищ монополізму вільної конкуренції; досить розвинена правова система з відпрацьованими інструментами захисту прав на інтелектуальну власність.

Він доводить, що анімація — це не тільки основа, яка об'єднує діяльність у сфері анімації, — це акт творчості мистецького, літературного, культурного, музичного, архітектурного або креативного змісту. Ця сфера виробляє твори, які також є культурним продуктом, видом виробництва анімаційного товару або відповідної послуги.

З огляду на їх важливість у соціальному та економічному плані та для стримування натиску продукції Заходу, відповідні міністерства та

відомства, а також держтелерадіокомпанії, з одного боку, здійснюють функцію макроуправління і контролю над галуззю, а з другого — надають підтримку для її становлення в умовах ринкової економіки, не втрачаючи контроль над їхньою діяльністю. Згаданий контроль стосується передусім контенту анімаційних творів. Заохочується і фінансується контент анімаційних творів, який ґрунтується на позитивних сценаріях та образах.

В умовах зростаючої конкуренції з боку Заходу державні інституції також підтримують вітчизняну анімаційну індустрію, в т.ч. для того, аби зменшити несприятливий для Китаю баланс між імпортом та вітчизняним продуктом.

За даними сайту «Китайська культура» (文化网), касові збори кількох західних анімаційних фільмів («Кун Фу Панда-2», «Rio» та ін.) становлять 1,33 млрд юанів (81% ринку), а вітчизняних — лише 310 млн юанів (дані за 2013 р.) [2].

За європейськими масштабами, Китай володіє величезним творчим потенціалом та продуктивними силами анімації, здатними створити багатомільйонну додану вартість. До того ж темпи зростання згаданих сфер істотно випереджають темпи зростання економіки. Важливим для китайської економіки фактом є переважання у структурі підприємств малих і мікрофірм.

У структурі економіки Китаю ця галузь, за виключенням кількох десятків корпорацій, визначається малими й мікропідприємствами (97 відсотків) або навіть людьми вільних професій. Тому кількість суб'єктів підприємницької діяльності вже перевищила 9 тис. За даними Інституту анімації Китайського університету комунікацій (中国传媒大学动画学院), з 2011 по 2015 рр. загальний обсяг виробництва цієї галузі зріс більш, ніж удвічі: з 47,087 млрд юанів до 100 млрд юанів, тобто щорічний приріст виробництва становив близько 25%.

Проте процеси злиття і поглинання середніх і малих підприємств вже розпочалися, наразі з'явилися великі підприємства, які справлять серйозний вплив на розвиток галузі у цілому. Уже 13 підприємств галузі мають показник виробництва вартості валової продукції понад 100 млн юанів, а 24 підприємства — понад 30 млн юанів. Усього на ринку продукції анімації діють 169 підприємств, визнаних

і ліцензованих Міністерством культури КНР. Водночас вони є помітними у китайській економіці платниками податків і визнані Міністерством фінансів та Головним управлінням податків як такі, що досягли значних результатів і є лідерами ринку анімації.

Галузь анімації першочергово зорієнтована на отримання прибутку, тому, за невеликими винятками, підприємства працюють передусім у приватному, а не в публічному секторі (кіно, телестудії) або в секторі громадянського суспільства (мистецькі об'єднання, фонди).

Зі свого боку, вільний вибір локації приватних підприємств призвів до їх скупчення у приморських районах, тобто там, де умови ведення бізнесу сприятливіші, зокрема, де є пільговий податковий режим, а також команди фахівців високої кваліфікації і креативу і ширший вихід на регіональні та світовий ринки.

У приморських регіонах розташовані штаб-квартири таких відомих підприємств, як China Animation Group, China Animation Comic Game Group, Talkweb Information System Co., Ltd, Guangdong Alpha Animation and Culture Group, Jian Toon Animation, Zhongnan Animation. Серед них гуандунські підприємства багато років тримають лідерство з обсягу виробництва продукції анімації.

За обсягами продукції також лідирують приморські райони, оскільки приморськими провінціями виробляється анімаційних фільмів та коміксів (окремо по провінціях, 2014 р.):

1. Гуандун — 16,869 млрд юанів,
2. Шанхай — 5,09 млрд
3. Чжецзян — 3,498 млрд
4. Цзянсу — 1,958 млрд
5. Фуцзянь — 0,9 млрд [3].

Приморські провінції також є лідерами виробництва анімації та коміксів на замовлення телеканалів. Кількість виробників згаданої продукції у приморських районах у десятки разів більше, ніж у внутрішніх.

Так, Гуандун, Чжецзян і Цзянсу з усіх виробників 566 телевізійних мультфільмів (491814 хвилин мовлення) мають, відповідно, по 59, 42 та 33 підприємства-виробника, а внутрішні провінції Ганьсу, Цінхай, Гуйчжоу, Гуансі та Сіньцзян — по 1–2 підприємства [4].

Проте завдяки послідовній підтримці створення нових підприємств у внутрішніх районах з'явилася велика кількість креативних підприємств. Таких підприємств, особливо в галузі виробництва мультфільмів, стає більше у північних та центральних районах.

Вищезазначене свідчить про початок тенденції вирівнювання балансу виробництва галузевого продукту регіонами. До того ж підприємства з цих регіонів істотно зросли за масштабом та обсягом виробництва.

Із 310 найбільших підприємств індустрії анімації виділяються компанії міста Далянь (Північно-Східний Китай), зокрема Dalian Kaxiu Digital Technology, Dalian Hanxing Media та ін.

Саме індустрія програмного забезпечення, що внаслідок взаємного переплетіння різних сфер діяльності — кіно, відео, музики, тексту й анімації, що має екстериторіальний характер — демонструє потенціал цієї галузі до територіального розширення на Захід країни.

Адже, за даними «Культурної газети» (文化报), підприємства західних районів використовують матеріали креативних авторів із приморських районів для створення мультфільмів на своїй новоствореній виробничій базі. Таким чином провінціям Ліонін, Хубей та Хебей вдалося значно наблизитися до лідерів анімаційного виробництва, а провінціям Цзянсі, Шаньсі, Цзілінь та Юньнань — вийти з числа провінцій, де анімаційна продукція не вироблялася взагалі.

Що стосується внутрішніх провінцій, то за багатьма показниками там навіть почалося зростання виробництва темпами вищими, ніж динаміка виробництва у приморських районах. Найбільш яскраво ця тенденція проявляється у регіоні Північно-Східного Китаю, де вже налічуються сотні підприємств. Ця місцина ще не має такої щільної виробничої інфраструктури, як провінція Гуандун. Проте підприємства анімації регіону вже діють із відповідними фахівцями з вищих навчальних закладів. Цим створюється основа для формування майбутніх креативних анімаційних кластерів.

А такі великі міста Півночі (як Пекін, Тяньцзінь, Чанчунь), а також Хунань (м. Чанша) та Хебей (м. Шицзячжуан) вже мають у своїй територіальній структурі чітко виражені креативні кластери. Вони тісно взаємопов'язані з приморськими регіонами, надаючи їхнім телекомпаніям пропозиції щодо виробництва анімаційних продуктів. Така

взаємодія охоплює також взаємне консультування, мережевий обмін та фінансову підтримку, що створює в анімаційних кластерах кращі умови для творчості в галузі анімації та коміксів. До речі, анімаційні кластери на Півночі спираються на потужні південні ІТ-структури як суміжників у виробництві продуктів.

Що стосується ігрової індустрії Китаю, то з початку 2000-х рр. виробництво електронних та інтернет-ігор набуло у КНР масштабів культурної індустрії, а щорічні темпи зростання істотно перевершували приріст китайського ВВП.

За даними сайту «Індустрія ігор», протягом 2004–2011 рр. обсяг виробництва усіх видів ігор зріс з 2,6 до 44,6 млрд юанів, при цьому щорічні темпи зростання сягали 30–40%. Так, у 2011 р. порівняно з попереднім роком зростання ринку тільки он-лайн ігор збільшилося на 32,4%, а їхні продажі — на 86,8% (!). У той же період темпи зростання економіки становили близько 10% [5].

Після 2011 р. зростання ігрового ринку, а також розробка нових ігор уповільнилися, вступивши у фазу стабільного зростання, коли показники розвитку не виділялися істотною динамікою у ту чи іншу сторону.

Як і інші культурні індустрії, індустрія ігор була включена до важливих цілей 12-ї п'ятирічки (2011–2015 рр.), тому місцеві органи влади визнали сферу електронних та інтернет-ігор як індустріальну галузь регіональної економіки та звернули увагу на її розвиток і, зокрема, почали вивчати питання розвитку цієї галузі.

Спочатку нею більше опікувалися у приморських районах, а згодом, з їх розповсюдженням теренами Китаю, — в усіх інших районах. Упродовж останніх років, з метою регулювання і контролю цієї галузі, у Центрі і провінціях були вжиті такі заходи:

- крім затвердженого вищим органом законодавчої влади індикативного Плану економічного та соціального розвитку Китаю на 12-ту п'ятирічку (2011–2015 рр.), були ухвалені інші правові документи щодо розвитку індустрії ігор, якими, зокрема, унеможлиблюються її вихід у тіньовий сектор, несплата податків, корупційні ризики тощо;

- значно активізувалася правова робота із захисту прав на інтелектуальну власність виробників ігор.

Враховуючи пропозиції великих компаній із виробництва платформ і усіх типів ігор, центральний орган управління індустрією ігор, на той час Національна адміністрація преси та публікацій (нині у складі Комітету преси, публікацій, кіно, радіо та телебачення КНР), утворив Китайський союз захисту прав на власність інтернет-ігор. Цим самим було створено механізм співпраці між компаніями та їхніми міжнародними підрозділами (представництвами, дочірніми компаніями, партнерами) для забезпечення інтересів китайських компаній-розробників від порушення їхніх авторських прав.

— засновано низку спеціальних інвестиційних фондів інтернет-ігор, які забезпечують подальше розширення інфраструктури зазначеної галузі. Такі фонди створено не тільки у м. Пекін (Zhongguancun New Media Fund, Information and Media Investment Fund), а й у регіонах Китаю— провінції Хебей (Hebei Xuan RMB Fund), Хайнань (Huaxia Cultural Animation Development Fund) та ін.

Такі великі компанії, як Tencent, Baidu, а також середні підприємства значно наростили зусилля зі створення власних ігрових платформ, які дозволяли їм розширювати власну клієнтську базу.

Тисячі малих фірм приєдналися до створених ігрових платформ за допомогою докінг-технологій, чим значно розширили коло користувачів ігор і збільшили можливості просувати відповідні ігрові продукти та послуги.

Між клієнт-орієнтованими ігровими компаніями та фірмами-розробниками ігор посилилася співпраця, яка логічно переросла у створення спільних або кооперативних компаній зі спільного управління платформами он-лайн та інших видів ігор.

Зважаючи на уповільнення розвитку китайської економіки та явища стагнації на світових ринках, китайські венчурні та інвестиційні компанії з 2012 р. почали скорочувати інвестиції в ігрову галузь. Натомість як інвестори в ігровий бізнес Китаю виступили іноземні інвестиційні компанії.

Так, великі компанії скоротили інвестиції у проекти створення нових ігор, які не мали чіткої перспективи успіху на ринку. Також значно скоротилися замовлення компаніям-розробникам on-line та browser-ігор.

Скорочення інвестицій із боку китайських інвесторів було певним чином компенсовано інвестиціями з боку ігрового бізнесу країн Південно-Східної Азії, передусім Сінгапуру та Таїланду.

Зазначені заходи дозволили утримати темпи розвитку індустрії ігор на прийнятному рівні.

На початковому етапі виробництва та дистрибуції комп'ютерних ігор у Китаї (на зламі ХХІ століття) вартість розробки та окремих видів праці були мінімальними, тому це був прибутковий бізнес.

Ігри, розроблені одним програмістом або невеликою групою, що складалася з програміста і кількох художників, могли забезпечувати продаж невеликих партій гральних копій. Частина ігор розроблялася за кілька місяців, що давало можливість розробникам випускати по кілька ігор на рік.

Усе це давало можливість китайським видавничим компаніям поступово підвищувати рівень заробітної плати, почати отримувати роялті з проданих копій. Протягом цього економічно сприятливого періоду було створено багато відомих компаній-видавців. Також розвивалася система Інтернет-кафе та інфраструктури консольних ігор. Нині їхня мережа покриває практично усю територію Китаю.

Із пришвидшенням темпів розвитку комп'ютерних технологій число їх виробників збільшувалося, проте через складність графіки та програмування штати фахівців компаній розширювалися, навіть у випадку скорочення виробництва. Водночас зростала загальна вартість розробки ігор, її темпи.

Чисельність китайських фірм збільшувалася навіть за умов, коли розробники використовували вже існуючі базові елементи технологій чи навіть повністю готові ігрові блоки. Більшість професійно виконаних комп'ютерних ігор почали розроблятися протягом 1–3 років, що створювало підвищені вимоги до бюджету гри. Для скорочення витрат розробники переходили на використання інших способів розповсюдження ігор, наприклад, до цифрової дистрибуції.

У даний час комп'ютерні ігри вносять значний вклад у китайську економіку через великі обсяги продажів ігрових систем і, власне, ігор.

Китайські компанії приваблює успіх таких ігор, як «Зов обов'язків» чи «Чорні опції». Зазначені комп'ютерні ігри набували неабиякої популярності, приносячи істотні чисті прибутки від продаж. Китайські ЗМІ часто

наводять приклади китайських та іноземних бізнесменів, коли на успіхах індустрії комп'ютерних ігор вони змогли швидко збільшувати прибутки.

Особливості розміщення індустрії комп'ютерних ігор у Китаї схожі із розміщенням аудіовізуальної індустрії, яка орієнтується на місцеві ринки сфери послуг. Однак підприємства ігрової індустрії приморських районів часто використовують методику передачі частини роботи розробникам із внутрішніх районів, тобто не зважають на їхню локацію. Це сприяє появі компаній у внутрішніх районах, які на основі набутого досвіду виконання частини робіт для приморських компаній вдаються до незалежних гральних розробок.

Інколи творчі групи розробників залишають свої старі компанії і засновують власні нові компанії і проекти, але вже у внутрішніх районах. У ряді випадків компанії з приморських районів шляхом злиття чи поглинання встановлюють контроль і поступово перетворюються у міжрайонні компанії з перспективою створення корпорацій.

На відміну від сучасної музичної індустрії, розміщення якої залежить від розташування об'єктів музичної інфраструктури, компанія ігрової індустрії може створити продукт практично професійної якості незалежно від розташування її офісу. Адже для створення сучасної комп'ютерної гри потрібно все більше число залучених до створення працівників, які можуть перебувати поза його межами, тобто в інших регіонах. Ця обставина робить ігрових видавців, які фінансують створення ігор, істотно більш впливовими за видавців у музичній та інших традиційних видах індустрії.

Слід зазначити, що спеціальні адміністративні райони Китаю Гонконг та Макао мають власну систему регулювання і розміщення підприємств індустрії ігор, яка має відмінності від інших районів Китаю.

Таким чином, анімація і комп'ютерні ігри утворили потужну галузь культурної економіки Китаю. Маса креативного потенціалу та виробничих потужностей галузі сконцентрована здебільшого у східних, приморських районах, однак внутрішні райони наздоганяють східні завдяки вищим темпам зростання і використанню сучасних моделей розміщення виробництва, використанню цінкових та індустріальних ланцюгів, полюсів росту та інших інструментів наздоганяючого розвитку.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. 动漫蓝皮书 (Блакитна книга з анімації). — [Електронний ресурс]. — Доступний з: <http://www.ssap.com.cn/c/2016-11-15/1044080.shtml>
2. 中国文化网 (Сайт «Китайська культура»). — [Електронний ресурс]. — Доступний з: <http://cn.chinaculture.org/>
3. 中国统计年间 (Статистичний щорічник Китаю-2014). — Пекін: Видавництво статистики Китаю, 2015. — С. 31, 25, 48, 91
4. 中国文化产业年鉴 - 2012 (Щорічник культурних індустрій Китаю). — Пекін: Видавництво Університету комунікацій, 2012. — С. 37
5. 行业动态//游戏产业网 (Стан підприємств) // Сайт «Індустрія ігор». — [Електронний ресурс]. — Доступний з:<http://www.youxichanye.com/hydt/>

7.3. Методи і стратегії китайсько-українського перекладу туристичної термінології про пам'ятки музейного комплексу «Санькун» міста Цюйфу

摘要: 导游词作为旅游文本的重要组成部分, 直接影响到外国游客对景点的旅游体验和满意度, 因此对导游词的翻译要求准确、形象、生动。本文在对曲阜三孔导游词进行乌克兰语翻译的基础上, 分析这类导游词乌译中的翻译原则、翻译方法和策略。

关键词: 曲阜三孔导游词乌译; 翻译方法; 翻译策略

一、引言

中国旅游资源丰富, 最吸引外国游客的莫过于名胜古迹。坐落于山东曲阜的三孔(孔庙、孔府和孔林)景点是中国传统儒家文化的代表, 作为体验中国传统文化的最佳景点之一, 它得到了众多外国游客的青睐。

但目前曲阜三孔景区并没有专门的乌克兰语导游, 专门介绍三孔景区的乌克兰语导游词更是几乎空白。这导致很多乌克兰语以及俄语国家的游客在游览三孔景区时, 只能欣赏古色古香的建筑而不知其蕴含的深意, 更无法深入细致地体会中华文化的博大精深。而随着乌克兰语以及俄语国家游客的不断增多, 这种情形影响到了这些国家游客对曲阜三孔景点的游览热情和对中国传统文化的了解。

有鉴于此，我们决定对三孔景区导游词进行整理翻译。首先我们选择了在携程网上最受欢迎的一条曲阜旅游路线，并来到景区，跟随导游对这条线路的中文导游词进行了现场记录。之后对中文导游词进行了翻译。笔者在翻译曲阜三孔导游词的过程中，针对汉乌语言特点的不同，采取相应的翻译策略，借助恰当的翻译技巧，在翻译实践中进一步完善对翻译理论和技巧的掌握，一定程度上提高了译文的质量。

二、旅游翻译的特点

«旅游翻译是所有单项专业翻译中涉及面最广、翻译手段最丰富、翻译方式最全面、跨文化特色最鲜明，涉及社会、经济、政治、教育、宗教等因素最多的包罗万象的翻译种类或科目之一»（傅燕，2006:17）。

导游词是在游客进行游览时，导游员向游客进行口头讲解所用的材料，主要是为外国游客了解旅游景点的自然风光、名胜古迹、民族习俗以及风土人情提供便利。一篇精彩的导游词除了要求结构严谨、层次清晰、语言流畅外，还要有丰富的内容，并融入各类知识，内容充实、融会贯通、引人入胜。导游词具有真实性、生动性和针对性等特点，在翻译时除忠实原文外，还要重视更深层次的内容。比如，尽量生动描绘该景点的特征；常用第一人称的方式展开论述等等。

三、曲阜三孔导游词翻译的方法与策略

1. 专有名词的翻译

导游词中最具特色的莫过于专有名词。三孔景区中的专有名词无处不在，包括门坊、大殿、碑亭等等，涉及中国古代建筑的方方面面，体现出博大精深的儒家思想。对于第一次游览的外国游客而言，最重要的是让他们知晓景点的名称及其文化含义。因此我们对这些专有名词的翻译多采用音译和释义相结合的翻译策略，力求加深外国游客对中国文化的认知。

1.1 音译法加意译法

很多中国的景点名称是由专有名称和种类名称组成的，因此我们采用了对专有名称进行音译，对种类名称进行意译的翻译策略。如«弘道门»译为«Ворота Хундаомень», ворота 为种类名称, Хундаомень 为专有名称。这样的用法还有，«大成门» (Ворота Даченмень), «太和殿» (Зал Тайхедянь), «洙水河» (Річка Чжушуйхе) 等等。

1.2 音译法加注释法

有些名词在乌克兰语以及俄语中找不到与其相等值的词汇，在这种情况下，往往要采用音译加注释法。这种方法可以对景点名称加以解释说明，揭示其蕴含的文化内涵。例如：

(1) 接下来我们来到了大中门。

Далі ми підходимо до воріт *Дачжунмень* — головні ворота в Храм Конфуція при династії Сун.

在翻译门坊名称时，我们先采用音译法译出名称的中文发音，引起外国游客的兴趣，然后添加释义，译出«大中门是宋代孔庙的正门»这个补充信息，既打消了游客的疑问，又使其更充分地了解到景点信息。

(2) 东边腰门曰«快睹», 西边腰门曰«仰高»。

Хвіртка на сході названа по імені *Куайду*, а хвіртка на заході називається *Янга*. Назва *Куайду* значить «радіти із того, що побачив першим», а назва *Янгао* походить із книги «Луньюй Цзіханя».

这里，单纯采用音译法就不行了。需要译者添加注释，于是我们追译出«快睹»为先睹为快之，«仰高»出自《论语·子罕》这些背景信息。

2. 固定词组的翻译

在曲阜三孔导游词中有很多固定词组。对这些词组不可随便翻译，而应该找到约定俗成的译文，以求准确无误。

(3) 曲阜«三孔»是全国重点文物，1994年曲阜«三孔»还被联合国正式列为世界文化遗产。

Храм Конфуція, Садиба Конфуція і Кладовище роду Кун є національними підрозділами захисту ключових культурних реліквій. У 1994 році Храм Конфуція, Садиба Конфуція і Кладовище роду Кун увійшли до списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО.

原文中的«全国重点文物»、«联合国世界文化遗产», 相对准确的译文应该是«національні підрозділи захисту ключових культурних реліквій»和«Всесвітня культурна спадщина ЮНЕСКО». 对这类词组的翻译应该遵循规范，直接借用，避免望文生义，造成不伦不类的译。

3. 体现中国文化元素词汇的翻译

中国和乌克兰语以及一些俄语国家具有不同的历史进程和文化积淀，这造就了不同民族之间的文化差异。导游词翻译是一种跨文化交际的活动，因此在翻译具有文化背景差异的词汇时要尤为慎重。

译者必须具有跨文化意识，要了解目的语游客的思维方式、交际习惯等，采用能被他们接受的方式和话语翻译中国文化，以保证信息交流的顺利实现。

(4) «元气»原意是形成世界的原始物质，后来，一些人将«金、木、水、火、土»这五行称为«原气»，世界上万事、万物都是由五行构成。

Слово «юаньці» спочатку позначає первісну матерію створення світу (Всесвіту), а потім вже маються на увазі складові елементи: метал, дерево, вода, вогонь, земля. Ці п'ять елементів відомі як «юаньці» і все у Всесвіті, все суще ґрунтується на цих п'яти елементах.

中国传统文化中阴阳五行的概念深入人心，但对一些乌克兰语国家的游客来说却可能比较陌生。所以我们在遇到这种目的语文化空缺的现象时，应该尽量将其翻译清楚，便于游客理解。

(5) 孟子将中国古代的四位圣人做了比较后指出：«伯夷，圣之清者也；伊尹，圣之任者也；柳下惠，圣之和者也；孔子，圣之时者也»。

Порівнюючи чотирьох стародавніх китайських мудреців, Менцзи зазначив: Бо І був невідкупним мудрецем; І Ін був мудрецем, який служив; Лю Сяхуей — мудрець, який постійно думав про те, як створити гармонійний світ; Конфуцій був мудрецем, який ідеально відчував свій час.

这一句是古汉语的表达，言简意赅，含义深刻，对译员有极大的挑战。译员应该在吃透原文的基础上，翻译出其中蕴含的文化背景。

(6) «仰之弥高，钻之弥坚»意思是说孔子之道高深不可测，抬头向上看，越看越高，学习孔子的思想学说，一旦入进门来，才感到里面的东西学无止境。

Вираз «仰之弥高，钻之弥坚» (Янчжи мігао, цзуаньчжи міцзянь) значить, що сенс вчення Конфуція високий і глибокий, його не можна виміряти, — піднімаєш голову вгору і, чим більше дивишся, тим вище воно здається.

汉语中的这两个四字短语对中国人而言并不陌生，但如何向乌克兰语国家的游客解释清楚，翻译明白，使其通过我们的翻译体会到其中的文化内涵，却不容易做到。所以我们在领会原意的基础上，根据导游词翻译的即时性特点，在翻译时尽量使用简单易懂的话语，将其文化意喻表达出来。

(7) 大家请看右上角，那上面写道：«联惟孔子之道，有天下者一日不可无焉»，又说：«孔子之道在天下，如布帛粟菽，民生日用不可暂缺»。

Давайте звернемо увагу на правий верхній кут пам'ятника, там написано «Тільки конфуціанство необхідно для існування суспільства» і ще «Конфуціанство необхідно для народу, також як одяг і їжа».

乌克兰语以及俄语国家的游客虽然能够看到这块石碑上的文字，但不知其义。这时译员需要迅速转换思维，先从古文归纳出句子大意，然后再译为俄语。这能够体现出译员的古汉语功底和跨文化交际意识。

(8) 封建皇帝封他为«至圣先师»、«万世师表»，应当说，他是全人类的老师。

Імператори присвоїли йому титул «Наймудріший вчитель» і «Учитель і зразок для всіх поколінь». Безумовно, він — учитель людства.

这种汉语特有的四字词语在古文中极为常见，翻译时译员可以不拘泥于原文，在完全理解的基础上充分表达出它的文化信息，并传递给外国游客。

(9) 正中太师椅上，披铺斑斓虎皮，长桌上置文房四宝、印章令箭，两旁摆满各种兵器、更鼓、云牌、龙旗、官衔木牌，象征着孔府的种种特权，甚是威严。

У центрі стоїть крісло з тигрової шкіри, на довгому столі лежать чотири коштовності робочого кабінету (пензель, туш, папір і тушечниця), печатка та вірча стріла. А по обидва боки розташовані різні військова зброя, фраги і дерев'яні таблички з посадою і рангом чиновника, які символізують різні спеціальні права Садиби Конфуція. Все виглядає дуже строго.

在游览孔府«大堂»这种具有古代特色的景点时，里面的摆设都具有丰富的文化含义。我们针对乌克兰语以及俄语国家游客的特点，对陈设物品的口译采用多种方法，传递出主要信息即可，避免过多的解释。语言需尽量简洁，避免语义冗余。但如果游客具体问到某件物品时，可以再作讲解。

4. 具体景点的翻译

导游词翻译的特点之一是讲解过程在走动游览中同时进行，所以译员要根据每个具体景点的特征，因势利导，结合游客的亲身感受，让他们充分接受到每个景点的主要信息。尤其在涉及到数字的翻译时，译员要尽量熟记并准确说出，以达到最佳的效果。

(10) 孔庙面积有327亩，仿照皇宫建制，分为九进院落，左右对称排列，整个建筑群共有五殿、一阁、一坛、两庑、两堂、17座碑亭、54座门坊共466间，南北长大约1公里。

Територія храму становить 327 му (1 му = 60 кв. м). Його структура схожа на Гугун, він поділяється на 9 дворів, які з обох сторін симетричні відносно центру. Всього в храмі 5 залів, один великий палац і вівтар, а також дві галереї і дві малі зали, 17 альтанок, 54 воріт, всього 466 кімнат. Протяжність храму з півночі на південь становить 1 км.

(11) 进来圣时门，我们眼前豁然洞开，面前是一个很大的方形庭院，东西对称各有一个腰，对面三架拱桥掩跨壁水上面，半掩着弘道大门，加之石制盆景的点缀，不禁使人感到心旷神怡，仿佛进入了「神」的境界。

Увійшовши у Ворота *Шеншімень*, ми побачимо великий квадратний двір, на заході і сході якого є симетричні хвіртки, напроти — три аркових моста, які накривають зелене озеро, яке наполовину закриває ворота Просвітництва. На додаток до всього ще й сад каменів, прикрашений деревами «бонсай», змушує відчувати себе щасливим, спокійним і просвітленим.

(12) 殿高24.8米，阔45.78米，深24.8米，雕梁画栋，金碧辉煌，特别是周围28根石柱，为世界文化瑰宝，均以整石雕刻而成，前面10根为深浮雕，每柱二龙戏珠，盘绕升腾，栩栩如生，刀法刚劲有力，各具变化。

Ця зала заввишки в 24,8 метра, шириною в 45,87 метра, довжиною в 24,8 метра. Його різьблені балки і дах позолочені. Але особливо привертають увагу 28 унікальних колон, вирубаних із камня-моноліта. 10 колон, на яких майстерно вирізані по 2 дракона з перлами в пащі, — шедеври.

以上这三个例子，都是对具体景点的翻译讲解。既有对景点的直观感受，也有每个景点的具体数字信息。这是对译者翻译能力和应变能力的极大考验。准确而迅速的译出其中的各种信息，会加深游客的旅游体验，达到良好的跨文化交际效果。

5. 汉乌翻译的转换手段

在汉乌翻译时，要使译文明晰流畅，还需要在深入分析句意的基础上使用一些转换手段。包括具体化、概括化、变换角度和结构等方法。

5.1 具体化

具体化翻译方法是把一些抽象、笼统的概念具体化之后，再进行翻译。

(13) 这个石刻动物叫«角端», 传说日行一万八千里, 并通晓四方语言。

«Цзяодуань» — ім'я цієї кам'яної тварини. Кажуть, що вона вміє швидко їздити і тим більше знає різні мови.

汉语原句中的数量词组«一万八千里»、«四方语言»并不是确指的概念, 而是一种笼统的抽象化表达, 表示速度之快和数量之多。中国人熟悉这种用法, 不会产生疑义。但如果直译处理, 必定使乌克兰语以及俄语国家的游客摸不着头脑。所以译者使用具体化翻译策略, 将其具体表达为游客能够明白的译文«він вміє швидко їздити» 和 «він знає різні іноземні мови»。

5.2 概括化

概括化是对具体含义的词, 用含义概括、笼统或抽象的词译出, 使译文读者深刻理解原文的意义。

(14) 在过去, 内宅绝对不许擅入, 有皇帝赐给的虎尾棍、燕翅镗、金头玉棍, 由十几人轮流把守, 有不遵令入内者, «打死勿论»。

Раніше у внутрішній двір вільний вхід був заборонений. По обидва боки біля воріт була покладена зброя, яку подарували імператори, і вхід у двір охороняли спеціальні люди. Якщо хтось наважувався входити без дозволу, то його вбивали без суду.

根据导游翻译的即时性和交际性特点, 在不影响游客游览景点的情况下, 可以对某些不太重要的信息进行简化(即概括化)处理。该句中, «虎尾棍、燕翅镗、金头玉棍»等表示具体用途和含义的词语, 导游口译时无需字字译出, 可以概括化处理, 一并翻译为包含概括义的«зброї»。

(15) 孔子51岁的时候, 才做中都县令, 后来曾在鲁摄相事, 然而时间不长, 他便辞了官。

Коли йому виповнився 51 рік, він почав працювати головою повіту Чжонду, після цього він ще працював чиновником у царстві Лу, але на цьому місці він пропрацював трохи і, врешті-решт, відмовився від посади.

颇具古代色彩的«县令»、«相事»这些词语, 现在已经不常用了。所以翻译时, 我们将其概括定义为«чиновник»。同时, 从受话者角度出发, «辞了官»这种表达我们译为«відмовився від посади»。这种

简化处理可以有效地传达出主要信息，达到导游口译即时准确的目的。

5.3 肯定/否定的转换

由于汉乌语的表达习惯特点不同，有时同一句话，汉语习惯用肯定句，乌克兰语习惯用否定句。反之亦然。例如：

(16) 当地的老百姓常来这里抚摸这鼯鼠，他们说：«摸摸鼯鼠的头，一辈子不犯愁，摸摸鼯鼠的腕，一辈子不生病»。

Жителі цього міста часто приходять сюди і гладять Бісі. Вони кажуть: «Гладиш по голові Бісі — будеш все життя веселим. Гладиш по сідниці Бісі — будеш все життя здоровим»。

汉语原句中使用了否定表达形式«一辈子不犯愁»、«一辈子不生病»，考虑到乌克兰语的表达习惯，译者将其处理为肯定形式«будеш все життя веселим»和«будеш все життя здоровим»。

5.4 句式结构的转换

A. 断句法

断句法是指翻译时将原文的长句拆开，分段处理，使之适应目的语的表达习惯，使译文简洁明晰，避免出现句子冗长的现象。

(17) 由此看来，孔子的一生是颠沛流离、饱经忧患的一生，也是艰苦卓绝、激励奋发的一生，更是春风化雨，培育英才的一生，是著书立说，济时救世的一生。

Видно, що все життя Конфуція було мандрівним, бідним, важким і захоплюючим. Він займався вихованням і підготовкою кадрів. Він написав багато книг і створив своє Конфуціанство. Він був корисним своєму часу і намагався врятувати світ.

可以看出，汉语原句是由递进式关联词«是…，也是…，更是…»介引的一个长句。翻译时不能完全按照汉语的句式，要根据俄语的结构特点进行转换。译者将这一长句断为三个小句，分别翻译。符合乌克兰语口语的习惯，句意清晰，结构突出，便于俄语国家的游客理解。

B. 合并法

在翻译过程中也有把几个短句合并为一个句子的情况。比如：

(18) 孔庙恢宏壮丽，面积之大，历史之久，保存之完整，是世界建筑史上的唯一孤例。

Храм Конфуція — єдиний храм у світовій архітектурі, який добре зберігся і відрізняється своїм величним виглядом, великою територією і довгою історією.

从例句可看出，汉语中习惯用四字词语以及排比的修辞手段来烘托感情，但乌克兰语很少使用这种表达方式。考虑到俄语国家的游客的感受，我们在翻译时可以将几个短句合并翻译为俄语的一个长句，达到交际的目的。

四、三孔景区导游词翻译失误的原因及解决方法

«导游词属于应用文本，因此译文需以受众为本，符合乌克兰语的表达习惯和思维方式，让游客理解，真正达到应有的效果。应用文本翻译具有实用性、目的性、专业性等特点，实用性要求译者翻译上要充分考虑译入语文化因素，目的性则要求译者把握好所译文本的功能特点，摈弃翻译只能全译的观念»（伍峰、何庆机，2008:12）。

«当在一种语言环境中产生的文字作品被移植到另一种语言环境中去时，为了使接受者能获得与原作同样的艺术效果，译者就必须在译语环境里找到能调动和激发接受者产生相同或相似联想的语言手段»（谢天振，2014:17）。

翻译时，我们要考虑不同民族之间的文化差异。汉语中的一些俚语或习语在俄语中可能找不到与之意义完全相对应的表达，对于那些在乌克兰语里找不到对应表达的导游词，尤其是具有中国本土特点的导游词，需把握灵活处理的原则，采用多种翻译技巧。

(19) 有句话讲«龙生九子不成龙»。

У Китаї існує така приказка «У дракона народжується дев'ять синів, і всі вони різні по виду і характеру». Як російська приказка «Брат брату ворог».

初译时，我们直译为«У дракона народжується дев'ять синів, і всі вони різні по виду і характеру».，译文可能会使乌克兰语以及俄语国家的游客产生语焉不详、似懂非懂的感觉。后来了解到乌克兰语中也有类似的谚语，«брат брату ворог»和汉语的«龙生九子不成龙»意义等值，但形象不同。因此，在直译的基础上再加上俄语的对应表达，会使乌克兰语以及俄语国家的游客很快明白要表达的意思。

此外在翻译中，译者由于语言能力的欠缺，或是不熟悉目的语的表达方式，一味按照源语去思维，也会造成译文不符合目的语的习惯。例如：

(20) 请允许我向各位选择我作为您的导游表示感谢，并衷心地希望您对我的工作多提出批评意见。

Дозвольте мені подякувати Вам за те, що Ви вибрали мене як екскурсовода. Широ сподіваюся, що Ви гідно оціните мою роботу.

汉语习惯于说«多提批评意见», 但乌克兰以及俄罗斯人的思维定式是«作出正确的评价(包括正面和负面意见)», 因此笔者改译为«гідно оцінити», 译文变得地道易懂。

(21) 少年的孔子便成了孤儿, 由此他在封建社会中不平凡的一生便开始了。

З юних років він осиротів, і на самоті продовжив свій нелегкий шлях у феодальному суспільстві.

«成了孤儿»初译时, 笔者译作«став сиротою», 后发现改为动词«осиротів»更为贴切。

(22) 如今, 他的躯体虽已灰飞烟灭, 但他的思想, 却潜入每个东方人的心灵, 他熔铸了中华民族的个性和品格, 随着历史的发展和社会的进步, 相信孔子的思想还将造福于现代人。

Його думки пустили коріння в душу східних людей та вплинули на характер та сутність китайського народу. Ми впевнені, що з розвитком історії та прогресом суспільства вчення Конфуція принесе щастя сучасним людям.

原文中的动词«潜入»和«熔铸», 在初译时让我们颇费脑筋, 不知该选哪个词, 后来决定都用«пустили коріння в душу»来翻译。

(23) 无论任何一个时期, 任何一个朝代, 孔子思想都应成为正统思想。

Незалежно від періоду і династії ідеологія Конфуція була ортодоксальною.

汉语中的«无论……»初译时产生了错译, 后来笔者意识到, 在这个具体语境中它对应着俄语短语«незалежно від чого». 因此, 对这类俄语固定搭配的生疏会造成翻译失误。

(24) 孔庙是一个巨大的文化博物馆, 我们匆匆看一次, 只可窥见一斑。不能观其全貌, 尤其是不能会其神韵, 那就留待各位以后再来时细细品味吧。

Храм Конфуція є великим культурним музеєм. Ми відвідали його один раз і досить швидко, тому побачити все, звичайно, не вдалося. Варто прийти сюди наступного разу, щоб добре всім насолодитися.

原文中的«细细品味»我们先是译为«відвідати»或«розглянути»一词，后来觉得用«насолоджуватися»一词更为贴切。

五、结语

导游词翻译不仅涉及译者翻译水平高低的问题，还关系到外国游客对景点的旅游体验和满意。因此，翻译更需准确到位，形象生动。翻译导游词时应重视语用功能的对等，时刻将游客置于首位。在翻译具有中国文化特点的词汇时，译者应视具体情况灵活处理，并在实践中不断完善。此外，译者应不断学习，提高语言水平，克服母语负迁移带来的影响，并加强跨文化交际意识。

参考文献：

- [1] 傅燕. 2006. 跨文化交际与汉俄旅游翻译[D]. 上海外国语大学, 12 - 17.
- [2] 伍峰、何庆机. 2008. 应用文体翻译：理论与实践[M]. 杭州：浙江大学出版社, 8 - 12.
- [3] 谢天振. 2014. 超越文本 超越翻译[M]. 上海：复旦大学出版社, 16 - 17.

ПІСЛЯМОВА

Представлені в монографії матеріали достатньо повно розкривають соціально-економічне становище, у якому перебуває сьогодні китайське суспільство, суть політики глобального управління, яку сьогодні проводить китайське керівництво, а також результати співробітництва між Україною та Китаєм. Безумовним надбанням монографії є те, що в ній представлено бачення як українських, так і китайських вчених стосовно перспективних напрямків розвитку співробітництва між двома країнами.

Завдяки Китаю центр світового прогресу і економічного розвитку став переміщатися із Заходу на Схід, із Західної Європи та Північної Америки в Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР). У цих умовах цілком закономірно Китай почав претендувати на посилення своєї участі у розвитку глобальної економіки.

Аналіз особливостей перебігу глобалізаційних процесів свідчить, що Китай став одним із провідних факторів глобального розвитку, потужним локомотивом глобалізації.

Посилаючись на історичний процес реформ і відкритості, економічні зв'язки Китаю зі світовою економікою стають все більш інтенсивними. Активно проникаючи у світову економічну глобалізацію, Китай став прапором вільної і відкритої економіки.

Із часу політики реформ і відкритості, з поліпшенням загальної національної сили, головне завдання дипломатії Китаю поступово перейшло від оборони до створення активних зовнішньоекономічних зв'язків для економічного розвитку Китаю.

Сьогодні китайське керівництво відкрито заявляє про свої наміри щодо участі у глобальному управлінні. Китайські лідери вважають, що існуюча система глобального управління є неефективною і нездатна забезпечити гармонійний розвиток всім країнам світу. Світ і надалі

страждає від несправедливого розподілу результатів праці, надалі збільшується розрив між бідними та багатими. Водночас китайські лідери утримуються від кардинальної перебудови світового порядку і заявляють лише про її реформування. Голос Китаю посилюється в міжнародних справах разом зі стійким економічним зростанням і соціальним прогресом.

Успіх Китаю сформувався не на пустому місці. Він має фундаментальні підґрунтя. Одним із них є конфуціанство, яке сьогодні стає все більш впливовим і популярним. Ключовим моментом сучасного все-світньо-історичного успіху Китаю є вмiле поєднання старого і нового у процесі модернізації. Конфуціанство знаходить відгук у душі сучасної людини, тому що відповідає конституції його особистості, і лише на цій основі виникає науковий інтерес до конфуціанства.

За короткий історичний проміжок часу відбулося стрімке зростання регіональної і глобальної ролі Китаю, що значною мірою вплинуло на динаміку американсько-китайських відносин. Порівняно з першим постбіполярним десятиліттям, у XXI ст. тематика американсько-китайського діалогу значно розширилася, він вийшов поза межі двосторонніх відносин, на регіональний і глобальний рівень. Суттєво посилилася взаємозалежність між США і Китаєм у фінансово-економічній сфері. Вони стали рівноправними партнерами у міжнародних справах. Водночас посилилася конкуренція між двома державами. Відносини між США і КНР стали найбільш важливими не лише для них, а також для усього світу. Вони значною мірою визначають стан і структуру сучасної міжнародної системи.

До здобутків зовнішньополітичної діяльності Китаю слід віднести розбудову стосунків між Китаєм та ЄС, в першу чергу в економічній сфері. Сьогодні ЄС є найбільшим зовнішнім партнером для Китаю, тоді, як Китай є другим найбільшим партнером для ЄС після США. Стосунки між Китаєм та ЄС набули статусу всебічного стратегічного партнерства. Враховуючи економічну потужність Китаю та його зростаючу роль у світі, ЄС продовжує поглиблювати відносини з Китаєм. Керівництво ЄС позитивно оцінює зміни, що відбуваються в китайському суспільстві, та докладає зусилля щодо трансформування Китаю в сучасне, цивілізоване суспільство, що визнає верховенство пра-

ва, поважає права громадян та дотримується міжнародних стандартів та цінностей, що закріплені в документах провідних міжнародних організацій, зокрема ООН.

Китай також прагне поглиблювати відносини з ЄС в першу чергу через те, що ЄС є джерелом сучасних технологій та стабільним ринком. Сьогодні актуальність ЄС як джерела капіталу є меншою через те, що Китай за роки реформ накопичив одні з найбільших у світі валютні резерви, створив дієву фінансову систему і перетворився в одного з найбільших інвесторів у світі.

Китай здавна підтримує активні двосторонні та багатосторонні відносини з країнами Близького Сходу. Утім в історії КНР нинішній етап бачиться особливим, адже він характеризується прагненням Пекіна мати оновлені всебічні і взаємовигідні політичні, економічні, культурні та інші відносини з країнами зазначеного регіону. Згідно з положеннями «Білої книги» політики КНР на Близькому Сході, перед обличчям спільних викликів і шансів Китай відстоює нову концепцію безпеки на основі взаємної довіри, взаємної вигоди, рівних прав і співробітництва. Варто підкреслити, що китайська теорія стратегічного партнерства КНР і Арабського світу, успішно поєднуючись із принципом «взаємовигідного розвитку» та іншими постулатами сучасної системи міжнародних відносин, дозволяє Китаю позиціонувати себе в новій старій якості «відповідальної держави», можливо, на думку ряду політиків КНР на даному етапі розвитку — єдиною у своєму роді.

Китайсько-індійські відносини є важливою складовою життя азійського регіону як такого. Їх значення обумовлене зростаючим впливом Китаю та Індії на сучасні міжнародні відносини. Взаємини між КНР та Індією як країнами зі зростаючою динамікою взаємодії впливають на ситуацію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та на глобальному рівні в цілому. Глибинні зміни у світі, трансформаційні процеси у внутрішньополітичному та внутрішньоєкономічному житті обох країн спонукали Китай та Індію до пошуку шляхів розвитку відносин, до вирішення накопичених двосторонніх проблем. Сучасні взаємини двох країн будуються на досягненнях попереднього співробітництва. Зокрема торговельно-економічне співробітництво стало одним із головних чинників нормалізації двосторонніх відносин між

Китаєм та Індією. Воно відображає тенденцію до зближення провідних азійських держав. Розглядаючи процес формування тенденцій китайсько-індійських взаємин на початку ХХІ ст., варто відзначити, що двосторонні відносини країн перейшли у стадію зрілого та стабільного розвитку. Свідченням цього є численні двосторонні та багатосторонні проекти за участю Китаю та Індії, проте й вони у своїй реалізації не позбавлені протиріч, характерних для взаємин двох країн. Китай та Індія активізують двосторонні взаємини, спрямовані як на вирішення національних проблем, так і міжнародних питань. Вони підтримують співробітництво в межах численних багатосторонніх форматів.

Зв'язки Центральної Азії з Китаєм мають глибоке історичне коріння. Розпочали формуватися вони 60 р. до н.е. за династії Хань, коли регіон сучасної Центральної Азії був відомим у Китаї під назвою Західних земель. Ці зв'язки знову відродилися після занепаду СРСР та здобуття центрально-азійськими пострадянськими республіками незалежності. Одним із ключових інтересів Китаю в Центральній Азії, безперечно, виступала енергетика. Китай тісно співпрацює з Казахстаном, Узбекистаном та Туркменією в галузі розробки та експлуатації нафтових та газових родовищ у цих країнах. Співробітництво також триває і в рамках ініціативи відродження Великого Шовкового шляху. Ще одним елементом інтересів Китаю в Центральній Азії виступала геополітика. У цьому плані Центральну Азію можна розглядати як «тил» КНР на геополітичній арені. Нарешті, останнім блоком інтересів Китаю в Центральній Азії була діяльність у регіоні через призму організації ШОС, що стала основою китайської дипломатії в Центральній Азії. У двосторонніх відносинах із країнами Центральної Азії Китай також узяв курс на витіснення Росії. Зокрема інвестиції Китаю до Центральної Азії вже витіснили російські вливання з регіону, відтак переорієнтація країн Центральної Азії з Москви до Пекіну вже інтенсивно відбувається та майже напевно поглибиться й у майбутньому. Ключовими складниками інтересів КНР в Центральній Азії протягом кінця ХХ — початку ХХІ ст. виступали питання безпеки, економічної співпраці, безпеки кордонів, боротьби з тероризмом і сепаратизмом та геополітики.

Ідея «Один пояс, один шлях» була активно підтримана ключовими державами регіону Близького та Середнього Сходу: Пакистаном, Іра-

ном та Саудівською Аравією. Для країн регіону Близького та Середнього Сходу найбільше значення має центральний трансєвразійський транспортний коридор (Китай — Центральна та Західна Азія — Перська затока — Середземне море). Цей коридор найдовший, але й найважливіший у геополітичному значенні. Він зміцнює зв'язки Китаю із традиційно дружнім Іраном, розширює вплив на Центральну Азію, зміцнює відносини з Туреччиною та державами Європейського Союзу. На поточний момент ключовим у розбудові проекту «Один пояс, один шлях» є саме Китайсько-пакистанський економічний коридор (КПЕК). Особливо важливим пунктом економічного коридору Китай — Пакистан виступає порт Гвадар на узбережжі Індійського океану, що забезпечує Китаю найкоротший шлях (скорочення в 4 рази: з 12 до 3 тис. км дистанції морських перевезень) до нафтових ресурсів Близького Сходу, які сьогодні забезпечують 60% китайського імпорту нафти, а китайських товарів — до Близького Сходу, Африки та Європи. Порт Гвадар було побудовано у 2007 р. за участю китайського капіталу й з 2015 р. діє угода про оренду Китаєм цього порту на 40 років.

Фундаментом китайсько-іранських відносин стратегічного партнерства є ряд важливих факторів. Серед них тривала історія двосторонніх відносин цих давніх цивілізацій, високий ступінь суверенітету зовнішньої політики Ірану, а також спільні уявлення про вади нинішньої системи міжнародних відносин та напрями її трансформації. Збігаються іранські та китайські позиції з багатьох регіональних питань: необхідність швидкого врегулювання еменської кризи, збереження цілісності Іраку, Сирії, непримирима боротьба з терористичним угрупованням «Ісламська держава». Перспективним партнером Китаю Іран робить також його інвестиційний і демографічний потенціал, внутрішня стабільність та виключно важливе геополітичне розташування як перехрестя шляхів на Кавказ, до Центральної та Західної Азії.

Головним зовнішньоекономічним партнером КНР у близькосхідному регіоні є Саудівська Аравія. Для Китаю Іран і Саудівська Аравія — рівноцінні і однаковою мірою важливі партнери. За оцінками Міжнародної енергетичної агенції, у найближчі 20 років потреби в імпорті нафти у Китаю зростуть вдвічі й основними постачальниками представляються Іран та Саудівська Аравія. Отже, КНР зацікав-

лений в усуненні напруженості у саудівсько-іранських відносинах та у зміцненні стабільності в регіоні Близького та Середнього Сходу задля забезпечення безперешкодного постачання нафти для китайської економіки. Зростання присутності КНР в регіоні неминуче вимагатиме від китайського керівництва долучитися до участі у процесах політичного врегулювання та зміцнення безпеки. До останнього часу китайській стороні вдавалося дистанціюватися від внутрішньо регіональних питань, обмежуючись виключно економічними та гуманітарними контактами. Проте останнім часом проблема міжнародного тероризму (уособлена в тому числі й у діяльності терористичного руху «Ісламська держава») викликає занепокоєння й у китайського керівництва. Так, під час близькосхідного турне у січні 2016 р. голова КНР Сі Цзіньпін заявив про необхідність послідовної боротьби з «Ісламською державою».

Проект «Один пояс, один шлях» має великий потенціал для створення умов і моделей багатовекторного регіонального співробітництва, передусім у галузях транспортних перевезень, розвитку енергетики, науково-технічної співпраці, інформаційного обміну, аграрного освоєння, туризму, зміцнення безпеки та політичної взаємодії.

У монографії вперше ретельно розглянуто історію становлення та розвитку відносин між Україною та Китаєм.

Поява першого китайського представництва в Україні була зумовлена потребою захисту інтересів китайських громадян, які потрапили на українські терени під час Першої світової війни передусім як робітники, задіяні в будівництві оборонних споруд та шляхів сполучення в Російській імперії. Чжу Шаоян створив і очолив виконавчий комітет «Союз китайських громадян у Росії» у Києві, який став столицею незалежної Української Народної Республіки. Загалом діяльність СКГ в Україні (Українській Державі, Українській Народній Республіці та Українській РСР) загалом тривала впродовж 1918 — початку 1925 рр. Створене як відділення СКГ в Росії, китайське представництво в Києві за доби Гетьманату виконувало функції консульської установи з обмеженими повноваженнями, а його керівник брав участь у зібраннях консульського корпусу і контактував із місцевою владою з питань, що належали до його компетенції. Упродовж всього періоду функціону-

вання представництва в українських містах, де концентрація китайських громадян була найбільшою, створювалися його місцеві підрозділи (Полтава, Луганськ, Харків та ін.).

Ключове завдання представництва полягало в організації евакуації китайських громадян на батьківщину та полегшення їхнього побуту на українських землях. Однак через відсутність дипломатичних та консульських зносин Української Держави та Китайської Республіки офіційне представництво інтересів китайських громадян у Києві в цей період здійснював генеральний консул Данії Карл Нільсен. Із приходом до влади більшовиків китайське представництво деякий час продовжувало функціонувати в Києві й перебувало під наглядом Уповноваженого НКЗС УСРР у Київському районі, а керівник виконкому здійснював функції Уповноваженого китайської місії в УСРР. Таким чином, спершу через посередництво датського консула в Українській Державі та виконкому Союзу китайських громадян (робітників) у Росії, а також завдяки розширенню повноважень СКГ в Українській РСР Центральне представництво (виконком) СКГ в Україні фактично виконувало функції консульського представництва в Україні, що контактувало безпосередньо з українським зовнішньополітичним відомством і захищало права та інтереси китайських громадян, тим самим закладаючи підґрунтя українсько-китайських консульських зносин.

Про подробиці життя українців у Китаї у період 1937–1947 рр. на сьогодні відомо доволі небагато. Між тим, у XXI столітті, на сучасному етапі взаємин між Україною та Китаєм активізуються політичні, торгівельно-економічні та культурні зв'язки. Саме тому на сьогодні є актуальним вивчення історії контактів, які існували між українцями і китайцями в XX столітті, в т.ч. подробиці життя і діяльності українців на території Китаю. Немаловажно також прослідкувати, як українці, які жили в Китаї, ставилися до місцевих традицій, звичаїв, культури, їжі, архітектури тощо. У спогадах члена Організації українських націоналістів (ОУН) Григорія Купецького «Там, де сонце сходить» (були опубліковані у Торонто (Канада) у 1988 р.) міститься цікава інформація про умови життя, культурне та політичне становище, побут українців-емігрантів на території Китаю у 1937–1947 рр. Ця книжка є цінним та важливим джерелом про життя українців, які

опинилися в Китаї в період 1937–1947 рр. За ним можна простежити, яким був побут українців на території Китаю у зазначений період. Спогади містять чимало подробиць про політичне, економічне, культурне життя українців у Китаї. Більше того, автор цікавився життям китайців, його книжка містить спостереження про традиції, побут, культуру, їжу китайців, їх звичаї, архітектуру тощо. У XXI столітті контакти між Україною та Китаєм активізуються. Це поживає інтерес громадськості до історії контактів між українцями та китайцями. Саме тому публікація інформації зі спогадів Г. Купецького про життя українців у Китаї в 1937–1947 рр. є важливою та актуальною.

Питання розширення українсько-китайського співробітництва перебувають у центрі уваги української та китайської сторін. КНР і Україна встановили дипломатичні відносини 25 років тому. Історичним для відносин двох країн можна вважати візит голови КНР Ху Цзінтао в Україну 20 червня 2012 р., рік 20-ї річниці встановлення дипломатичних відносин України з Китаєм. Важливим результатом візиту стало підписання Спільної декларації про встановлення і розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР.

За 25 років співробітництва Україна та Китай досягли значних успіхів. За обсягом торгівлі між двома країнами Китай сьогодні є другим найбільшим партнером для України. Зі свого боку Китай поступово стає одним із найбільших стабільних ринків збуту українського зерна та олії, що є вкрай важливим з огляду на те, що Україна є одним із найбільших виробників сільгосппродукції у світі, тому потребує надійних ринків збуту своєї продукції.

Перспективним для України є участь у глобальних ініціативах Китаю, зокрема в ініціативі «Один пояс, один шлях», що спрямована на відродження Великого Шовкового шляху, який свого часу з'єднав Китай із країнами Європи. Ця ініціатива вже набула широкої підтримки серед багатьох країн світу, в першу чергу тих, що знаходяться вздовж цього шляху. Географічне розташування України вигідно вписується в конфігурацію як економічного, так і морського напрямків шовкового шляху. Участь у цьому проекті дозволяє Україні розраховувати на потужну, в першу чергу фінансову, підтримку з боку Китаю. Крім того,

Україна може також розраховувати на отримання китайських технологій, які сьогодні відповідають найвищим сучасним стандартам.

Розвиток українсько-китайського співробітництва стає більш багатовекторним. Обидві сторони до налагодження більш продуктивної взаємодії підходять передусім із позиції забезпечення національних інтересів. КНР враховує реальні можливості та перспективи України в агропромисловій сфері й напрацювання в технічних галузях, таких, як літакобудування. Для України на сьогодні Китай виступає як ринок просування своєї продукції, а також джерело залучення інвестицій в економіку. Привабливість цього напрямку зовнішньої політики Української держави визначається багатьма чинниками, серед яких не останнє місце посідає постійно зростаюча політична та економічна вага КНР у світі.

Важливими напрямами розвитку двостороннього співробітництва є кооперація в різних її формах. Кооперація має бути основою ділової співпраці українських компаній із китайськими партнерами. Україна має відходити від постачання сировинної та мінеральної продукції до Китаю і переорієнтовуватись на постачання готової продукції.

Участь України в розбудові Шовкового шляху та ініціативі «Один пояс, один шлях», крім економічного ефекту, має також і геополітичне значення. У випадку активної участі України в цьому проєкті наша держава має шанс перетворитись на впливову регіональну країну і отримати впливового партнера в особі Китаю, що матиме важливе значення для безпеки країни.

Україна має гарні перспективи зміцнити свою енергетичну безпеку через поширення співпраці з Китаєм в енергетичній галузі. Будівництво заводів із газифікації вугілля в Україні дозволить зменшити потребу в імпорті, в першу чергу, російського газу. Україна має надалі розширювати співпрацю з Китаєм із розвитку альтернативної енергетики.

Участь у проєкті Морський Шовковий шлях дозволить Україні побудувати сучасну портову інфраструктуру і перетворитись на транзитний центр руху китайських товарів у Європу. Враховуючи стратегічний напрямок України щодо інтеграції в ЄС та прагнення Китаю зберегти свої позиції на європейському ринку (ЄС є найбільшим торговим партнером Китаю), уряд країни має докладати зусиль щодо

спільного виходу українських та китайських підприємств на європейський ринок. Одним із напрямків програми може бути створення логістичного центру для транзиту китайських товарів в Європу.

Сьогодні Китай активно інвестує в енерго- та ресурсозберігаючі технології задля покращення довкілля, зменшення споживання енергоресурсів та мінеральної сировини. За темпами росту інвестицій у зелені технології сьогодні Китай посідає одне з перших місць у світі. Враховуючи незадовільний екологічний стан і в Україні, варто досліджувати досвід Китаю щодо розвитку «зелених технологій» та розробляти спільні з китайською стороною проекти. Враховуючи багатий досвід Китаю щодо створення наукових та технологічних парків, перспективним виглядає створення спільного українсько-китайського наукового чи технологічного парку з розробки та запровадження «зелених технологій».

Україна і Китай мають гарні перспективи щодо розвитку співробітництва в аграрній сфері. Україна зацікавлена у відкритті ринку КНР найближчим часом для українських черешні, продуктів з яєць, м'яса птиці, меду та продукції бджільництва, ріпаку, пшениці, лохини, сорго, яблук. Українська сторона також висловила сподівання на швидке підписання протоколів щодо соняшникового шроту та бурякового жому до кінця 2017 р. із метою початку українського експорту даних продуктів на китайський ринок вже в 2018 році.

Сторони визначили перспективні напрями для спільних проєктів в аграрному секторі, зокрема: кооперація у розвитку інфраструктури та логістики, більш активна і тісна співпраця в галузі ветеринарії та фітосанітарії, обмін досвідом у науково-технічних розробках та сфері зеленої енергетики. Також цікавою для України є співпраця в галузі геокадастру та формування геопросторових даних.

Китайська сторона виявила зацікавленість до спільної роботи в галузі генетики та селекції, розвитку тваринництва, джерел відновлюваної енергетики, що дасть можливість відчутно розширити торговельно-інвестиційне співробітництво.

Перспективною для двох країн також виглядає і співпраця у фінансовій сфері. Створення спільного з Китаєм банку розвитку надасть можливість залучати необхідні ресурси безпосередньо як від китай-

ських банківських установ, так і виходити на зовнішні ринки капіталу. За останні роки Китай перетворився на одного з найбільших інвесторів у світі, включаючи вкладення портфельних інвестицій. З огляду на виснаження фінансово-інвестиційної сфери України та дефіцитність платіжного балансу, уряд країни має розробити Програму залучення китайського капіталу на фондовий ринок України. Національний банк і уряд України повинні сприяти більш широкому застосуванню національних валют у розрахункових, платіжних та кредитних операціях між Україною та Китаєм.

Україна і Китай мають потужний потенціал щодо співпраці в енергетичній галузі. Обидві країни мають значні поклади вугілля, проте обмежений обсяг розвіданих газових та нафтових родовищ. Хоча обидві країни видобувають газ та нафту, проте цих обсягів не достатньо, щоб забезпечити потреби країн. За роки реформ Китай спромігся створити сучасну енергетичну галузь, яка стабільно працює та забезпечує країну необхідними енергоресурсами. Крім того, Китай став лідером у запровадженні сучасних альтернативних технологій щодо виробництва енергоносіїв. Сьогодні Китай активно інвестує в закордонні енергетичні проекти, що створює гарні перспективи для України щодо участі в енергетичних проектах.

Зокрема перспективною виглядає спільна робота в галузі гідратних технологій. Спільна робота українських та китайських фахівців дозволить досягти значних результатів у розробці гідратних технологій. У даний час Україна вкрай зацікавлена в розвитку газогідратних технологій, оскільки видобуток метану з природних газових гідратів дозволить замінити значну частину імпортованих поставок природного газу, а в подальшому зовсім від них відмовитися. Транспортування природного газу у вигляді гідратів також актуальне як конкурентоспроможна альтернатива його перевезення в рідкому стані.

Під час Третього засідання Комісії зі співробітництва між урядом України та урядом Китаю підписано План дій Україна — КНР з реалізації ініціативи спільної побудови «Економічного поясу Великого Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI ст.». Цей документ є дорожньою картою та наступними кроками щодо участі України у цьому глобальному проекті. В аналітичній доповіді до Що-

річного Послання Президента України до Верховної Ради України зазначається, що українсько-китайське співробітництво доцільно сфокусувати на декількох напрямках: співпраця в галузях складного машинобудування (ОПК, авіа- та суднобудування, космічна галузь), залучення китайських інвестицій в український АПК, започаткування нових підприємств із виробництва та переробки аграрної продукції, поставки на китайський ринок широкої номенклатури сільськогосподарської та харчової продукції. Китайський проект не суперечить прагненням України до подальшої економічної співпраці та економічної інтеграції з Європейським Союзом, а, навпаки, може посилити переваги України в цьому процесі.

Сьогодні Китай займає провідні позиції у науково-технологічній сфері. На початку 2016 р. Гарвардський інститут світової економіки констатував, що Китай перейшов від країни копіювання до інноваційної держави. Країна переорієнтувала внутрішні технопарки із зовнішнього інвестування на розвиток, підвищення кваліфікації і стимулювання винахідництва. У 2015 р. в Китаї налічувалось 1600 науково-технічних підприємств-інкубаторів, понад 1000 інвестиційних державних установ із фондом понад 350 млрд юанів, які спеціалізуються на вкладанні коштів у винаходи. У 2016 році Держрада КНР оприлюднила програму зі сприяння перетворенню досягнень науки і техніки у виробничі сили, в якій відображено вирішальну роль науки для ринку.

Китай та Україна мають давні стосунки щодо співпраці в науково-технологічній сфері. Китай використовує досвід і напрацювання України у суднобудівній та авіаційній галузях. Протягом багатьох років за часів незалежності інститути Національної академії наук України брали активну участь у розбудові технопарків у Китаї, проведенні НДДКР, опануванні китайськими фахівцями українських методик досліджень і прогресивних технологій. Розробки організацій ДКАУ (зокрема, КБ «Південне» та заводу «Південномаш») сприяли розвитку сучасної ракетно-космічної галузі Китаю. Китай підтримує та фінансує створення технопарків за певними видами наукової діяльності українськими НДІ на своїй території. Наприклад, це українсько-китайський Центр зварювання і споріднених технологій у м. Харбін, угоду про

створення якого було підписано між Інститутом електрозварювання ім. Є. Патона НАН України й Харбінським інститутом зварювання. Завдяки тісній співпраці Інституту металофізики імені Г. В. Курдюмова й Радіоастрономічного інституту НАН України із Цзілінським університетом передбачається створення на базі згаданого вищого навчального закладу Міжнародного наукового центру з розвитку фундаментальних і прикладних досліджень та сучасних технологій, фінансування якого здійснюватиме китайська сторона. Перспективними є напрямки спільної роботи у галузі IT-технологій.

Важливе місце в міжнародному науково-технічному співробітництві Національної академії наук України (НАН України) займають наукові організації, промислові підприємства і комерційні структури провінції Шаньдун КНР. Співпраця з провінцією Шаньдун є одним із пріоритетних напрямків міжнародного співробітництва НАН України. І це не дивно з огляду на той факт, яку важливу роль відіграє провінція Шаньдун в економіці Китаю. Двостороннє співробітництво вчених НАН України і провінції Шаньдун сприяє не тільки взаємному ознайомленню з напрямками і рівнем наукових досліджень, а й подальшій розбудові плідних прямих контактів між науковими та промисловими організаціями.

Аналіз науково-технічного співробітництва між НАН України та провінцією Шаньдун за останні роки свідчить про те, що двостороннє співробітництво вчених і фахівців уже зараз дає взаємовигідні результати: збільшується кількість спільних дослідницьких проєктів, їх учасників та масштабів реалізації, з'являються нові і розвиваються вже існуючі форми науково-технічного співробітництва. У перспективі потенціал науково-технічного співробітництва може бути істотно розширений, а співпраця українських та китайських наукових установ може стати дієвим чинником прискорення інтеграційних процесів в інших сферах українсько-китайських взаємин.

Двосторонні відносини у сфері освіти між Україною та Китайською Народною Республікою почали набирати серйозних обертів на початку XXI століття. Важливими складовими двосторонньої співпраці між нашими державами та пріоритетними напрямками залишаються сфери науки, освіти, культури, передових технологій. Китай

сьогодні — це потужна світова економіка, величезний ринок праці та масштабні можливості у сфері торгівлі. Україна повинна використати всі можливості, щоб заручитися підтримкою Китаю на міжнародній арені та знайти в ньому вигідного партнера. Саме сфери освіти, науки і культури є пріоритетними та важливими для встановлення дружніх і партнерських зв'язків. Центрами та орбітами таких зв'язків щодо налагодження партнерських стосунків та взаємовигідної співпраці є українські та китайські вищі навчальні заклади. Важливим є обмін досвідом, розробка спільних наукових та освітніх проєктів, активне застосування практики академічних обмінів та академічної співпраці.

У 1998 р. між урядом України та урядом Китайської Народної Республіки підписано Міжурядову угоду про взаємне визнання документів про освіту і вчені звання. Згідно з Угодою, Українська і Китайська сторони визнають атестати про закінчення повної середньої загально-освітньої школи, видані іншою стороною як документ, який дає право на вступ до вищих навчальних закладів, а також всі дипломи, видані установами професійної освіти (вищими навчальними закладами, професійно-технічними училищами тощо). Також Українська і Китайська сторони визнають дипломи про присудження вчених ступенів, виданих іншою стороною.

У 2012 р. підписано оновлену міжвідомчу Угоду про співробітництво в галузі освіти, відповідно до положень якої, починаючи з 2013 р., кількість державних стипендій, що надає одна сторона студентам іншої сторони, була збільшена в чотири рази: з 25 до 100.

При вищих навчальних закладах України створено 5 Інститутів Конфуція, в яких викладається китайська мова: в Луганському національному педагогічному університеті ім. Т. Шевченка (2007), в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка та Харківському національному університеті ім. Каразіна (2008), у Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К. Ушинського (2012), а також у Київському національному лінгвістичному університеті (2013).

Інститути Конфуція, створені в Україні, проводять різні культурно-освітні заходи: організація лекцій провідних професорів із Китаю, проведення фотовиставок, експозицій каліграфії та образотворчого

мистецтва, показ фільмів китайського виробництва, проведення майстер-класів із тайцзицюань, концерти китайських артистів тощо.

Між Україною та Китаєм триває співпраця і в галузі культури, триває взаємовплив української та китайської культур у кінематографічній діяльності, прикладом якої є кінематографічна діяльність ушавленого китайського режисера художнього фільму, легендарного директора Сіанської кіностудії, наставника творчої молоді, «хрещеного батька» п'ятого покоління китайських режисерів У Тяньміна (кит. — 吴天明, англ. — Wu Tianming), який в Україні зняв двадцятисерійний художній телевізійний фільм «Овід» (кит. — 牛虻, Ню менг, англ. — The Gadfly).

Останнім часом Китай надає велику увагу розвитку сфері анімації та комп'ютерних ігор як напрямку культурної політики і як одній із галузей виробництва — культурної індустрії. У структурі економіки Китаю ця галузь, за виключенням кількох десятків корпорацій, визначається малими й мікропідприємствами (97 відсотків) або навіть людьми вільних професій. Тому кількість суб'єктів підприємницької діяльності вже перевищила 9 тис. За даними Китайського університету комунікацій, з 2011 по 2015 рр. загальний обсяг виробництва цієї галузі зріс більш, ніж удвічі: з 47,087 млрд юанів до 100 млрд юанів, тобто щорічний приріст виробництва становив близько 25%.

Із початку 2000-х рр. виробництво електронних та інтернет-ігор набуло у Китаї масштабів культурної індустрії, щорічні темпи зростання істотно перевершували приріст китайського ВВП. За даними китайської статистики, протягом 2004–2011 рр. обсяг виробництва усіх видів ігор зріс з 2,6 до 44,6 млрд юанів, при цьому щорічні темпи зростання сягали 30–40%. Так, у 2011 р. порівняно з попереднім роком ринок тільки он-лайн ігор зріс на 32,4%, а їхні продажі — на 86,8% (!). У той же період темпи зростання економіки становили близько 10%. Як і інші культурні індустрії, індустрія ігор була включена до важливих цілей 12-ї п'ятирічки (2011–2015 рр.), тому місцеві органи влади визнали сферу електронних та інтернет-ігор як індустріальну галузь регіональної економіки та звернули увагу на її розвиток і, зокрема, почали вивчати питання розвитку цієї галузі.

Представлені в монографії результати наукових розвідок свідчать про багатогранність відносин між Україною та Китаєм. Сторони ак-

тивно співпрацюють в економічній галузі, галузі науки, освіти та культури. Триває взаємопізнання культур двох великих цивілізацій — китайської та східнослов'янської, стержнем якої є українська культура. Сторони виявляють глибокий інтерес щодо навчання одна в одній. Розвивається плідна багатогранна співпраця між сторонами.

Дана монографія стала першою науковою спільною роботою науковців двох країн. У ній представлені результати розвідок науковців та освітян провідних наукових та освітніх шкіл двох країн. Автори статей провели глибоке дослідження окремих питань, що стосуються, власне, розвитку та місця Китаю у світі, а також ретельно проаналізували стан та перспективи співробітництва між Україною та Китаєм як в економічній, так і гуманітарній сферах.

Монографія містить унікальні матеріали щодо становлення українсько-китайських відносин, які свідчать про те, що відносини між країнами мають давні традиції, що є показником взаємоповаги двох країн та культур. Країни прагнуть пізнати якомога краще одна одну, свідченням цього є збільшення кількості стажування як українських студентів, освітян та науковців у Китаї, так і кількість китайських студентів та науковців, що приїждять на навчання та стажування в Україну.

Українські студенти виявляють значний інтерес до вивчення китайської мови та культури, з іншого боку, збільшується кількість китайських студентів, які вивчають українську мову. Сьогодні українську мову вивчають у трьох китайських університетах — Дальянському, Тяньцзінському та Шанхайському університетах іноземних мов.

Представлена монографія відкриває нову сторінку в науковій розвідці двох країн. Вона містить перспективні напрями та відкриває нові можливості щодо співпраці між двома країнами. Сподіваємось, що незабаром виникне необхідність підготовки нової книги про співпрацю між двома великими країнами, чого ми з нетерпінням чекатимемо.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Олександр Вікторович Безручко — доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри кіно-, телемистецтва (секція режисури кіно і телебачення) Київського національного університету культури і мистецтв, проректор з наукових питань Київського університету культури (глава 7.1).

Васильєв Олександр Аркадійович — доктор технічних наук, головний науковий співробітник відділу нових незалежних держав Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (глава 6.4).

Величко Валентин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент, радник Ректора з міжнародних питань Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, науковий радник Міжнародної асоціації дослідження культурної індустрії (глава 7.2).

Городня Наталія Данилівна — доктор історичних наук, професор кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (глава 2.1).

Гриценко Андрій Андрійович — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений працівник освіти України, заступник директора Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (глава 1.1).

Гуцало Сергій Євгенович — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (глава 2.3).

Жук Геннадій Віліорович — доктор технічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора Інституту газу НАН Укра-

їни, завідувач відділу газових технологій, професор кафедри водо- та газопостачання Київського національного університету будівництва та архітектури (*глава 5.4*).

Клименко Олена Анатоліївна — кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, доцент, старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (*глава 2.4*).

Крушневич Віктор Тадеушевич — науковий співробітник Інституту газу НАН України (*глава 5.4*).

Кудряченко Андрій Іванович — доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (*передмова*).

Лисенко Вячеслав Вікторович — президент компанії «Укр-Китай» Коммуникейшн (*глава 5.2*).

Матяш Ірина Борисівна — доктор історичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, голова Наукового товариства історії дипломатії і міжнародних відносин (*глава 4.1*).

Машевський Олег Петрович — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (*глава 6.1*).

Мирончук Анатолій Святославович — кандидат історичних наук, начальник відділу міжнародних зв'язків НАН України, почесний громадянин м. Гуанчжоу КНР (*глава 6.2*).

Мирончук Олена Аркадіївна — молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії національної академії наук України» (*глава 6.2*).

Мінгазутдінова Галина Ігорівна — кандидат історичних наук, історик науково-дослідної частини історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (*глава 3.1*).

Ніколаєва Наталія Борисівна — кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (*глава 4.2*).

Олійник Олег Миколайович — кандидат економічних наук, старший науковий співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України», старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», професор Тяньцзінського університету іноземних мов (*вступ, глави 2.2, 5.1, 5.3, післямова*).

Оуян Сянъин — доктор філософських наук, професор, завідуючий кафедрою Марксистської світової політико-економічної теорії Інституту світової економіки та політики Китайської академії суспільних наук (*глава 1.3*).

Пророченко Наталія Олександрівна — кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (*глава 3.3*).

П'ятничко Олександр Іванович — кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник Інституту газу НАН України, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки (*глава 5.4*).

Радзівєвська Світлана Олександрівна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Державного економіко-технологічного університету транспорту (*глава 1.2*).

Федоренко Денис Станіславович — молодший науковий співробітник Інституту газу НАН України (*глава 5.4*).

Хан Євген Вікторович — кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник науково-дослідної частини історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (*глава 6.1*).

Цапко Олег Михайлович — провідний науковий співробітник відділу історії нових незалежних держав Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», кандидат історичних наук, доцент (*глава 4.3*).

Чекаленко Людмила Дмитрівна — доктор політичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, дипломат, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (*глава 3.2*).

Чжан Цінюнь — магістрант Тяньцзінського університету іноземних мов (*глава 7.3*).

Чжу Цзінтао — кандидат філологічних наук, доцент Тяньцзінського університету іноземних мов, заступник директора Інституту Конфуція Київського національного лінгвістичного університету (*глава 6.3*).

Чжун Сяовень — кандидат філологічних наук, професор Інституту європейських мов та культур Тяньцзінського університету іноземних мов (*глава 7.3*).

Шановал Юлія Ігорівна — аспірант, молодший науковий співробітник відділу грошово-кредитних відносин Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (*глава 1.4*).

Ши Яцзюнь — доктор політичних наук, доцент Інституту європейських мов і культур Тяньцзінського університету іноземних мов КНР, директор Інституту Конфуція Київського національного лінгвістичного університету (*глава 6.3*).

THE LIST OF AUTHORS

Bezruchko Oleksandr Viktorovych — Doctor of Study of Art, Professor, Professor of Department of Cinema and Television Art (Section of direction of cinema and television) of Kyiv National University of Culture and Arts, Vice-rector for scientific work of Kyiv University of Culture (*chapter 7.1*).

Vasiliev Alexander Arkadyevich — Doctor of Technical Sciences, Chief Scientist of the Department of Newly Independent States of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine» (*chapter 6.4*).

Velychko Valentyn Viktorovich — Ph.D. in Economics, associate professor, adviser of the Rector on International Affairs of the National Academy of Fine Arts and Architecture, scientific advisor of the International Association for the Study of Cultural Industry (*chapter 7.2*).

Gorodnya Nataliya Danilivna — Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of New and Contemporary History of Foreign Countries of the Faculty of History of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (*chapter 2.1*).

Gritsenko Andriy Andriyovych — Doctor of Economics, Professor, Corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Worker of Education of Ukraine, Deputy Director of the State Institution «Institute of Economics and Forecasting of National Academy of Sciences of Ukraine» (*chapter 1.1*).

Gutsalo Serhiy Yevgenovych — Ph.D. in History, Senior Researcher, Leading Researcher, Department of History of Asian and African Countries of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine» (*chapter 2.3*).

Zhuk Gennady Vilirovych — Doctor of Technical Sciences, Senior Researcher, Deputy Director of the Institute of Gas of the National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Department of Gas Technologies, Professor of Department of Water and Gas Supply, Kyiv National University of Construction and Architecture (*chapter 5.4*).

Klymenko Elena Anatolievna — Ph.D. in Political Sciences, Senior Researcher, Associate Professor, Senior Researcher of Department of History of Asia and Africa of the State Institution «Institute of World History of National Academy of Sciences of Ukraine» (*chapter 2.4*).

Krushnevich Victor Tadeushevich — researcher at the Institute of Gas of the National Academy of Sciences of Ukraine (*chapter 5.4*).

Kudryachenko Andriy Ivanovych — Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Director of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine» (*preface*).

Lysenko Vyacheslav Viktorovich — President of «Ukr-China Communications Company» (*chapter 5.2*).

Matiash Irina Borysivna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Leading Researcher of Department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine of the State Institution «Institute of World History of National Academy of Sciences of Ukraine», Chairman of the Scientific Society for the History of Diplomacy and International Relations (*chapter 4.1*).

Mashevsky Oleg Petrovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of New and Contemporary History of Foreign Countries of the Faculty of History of the Kyiv National Taras Shevchenko University (*chapter 6.1*).

Myronchuk Anatoliy Svyatoslavovich - Ph.D. in History, Head of International Relations Department of the National Academy of Sciences of Ukraine, honorary citizen of Guangzhou, People's Republic of China (*Chapter 6.2*).

Myronchuk Elena Arkadievna - Junior Researcher at the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine» (*chapter 6.2*).

Mingazutdinova Galina Igorivna — Ph.D. in History, Historian of the Scientific Research part of the Faculty of History of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (*chapter 3.1*).

Nikolayeva Natalia Borisovna — Ph.D. in History, Junior Researcher at the Faculty of History of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (*chapter 4.2*).

Oliynyk Oleh Mykolayovych — Ph.D. in Economics, Senior Researcher of Sector of International Financial Researches of the State Institution «Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine», Senior Researcher of Department of History of Asia and Africa of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», Professor of the Tianjin University of Foreign Languages (*introduction, chapters 2.2, 5.1, 5.3, afterword*).

Ouyang Xiangying — Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of Marxist World Political and Economic Theory of the Institute of World Economy and Policy of the Chinese Academy of Social Sciences (*chapter 1.3*).

Prorochenko Nataliya Olexandrivna — Ph.D. in History, Associate Professor, Senior Researcher of Department of History of Asia and Africa of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine» (*chapter 3.3*).

Pyatnychko Oleksandr Ivanovich — Ph.D. in Technical Sciences, Leading Researcher at the Institute of Gas of the National Academy of Sciences of Ukraine, laureate of the State Prize in the field of science and technology (*chapter 5.4*).

Radziyevskaya Svetlana Aleksandrovna — Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory of the State Economics and Technology University Transport (*chapter 1.2*).

Fedorenko Denis Stanislavovych — Junior Researcher at the Institute of Gas of the National Academy of Sciences of Ukraine (*chapter 5.4*).

Khan Yevgeny Viktorovich — Ph.D. in History, Junior Researcher of Scientific Research part of the Faculty of History of Taras Shevchenko National University of Kyiv (*chapter 6.1*).

Tsapko Oleh Mykhailovych - Ph.D. in History, Associate Professor, Leading Researcher of the Department of Newly Independent States of the

State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine» (*chapter 4.3*).

Chekalenko Lyudmila Dmitriivna — Doctor of Political Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Diplomat, Leading Researcher of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», Professor of the Hennadiy Udoenko Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (*chapter 3.2*).

Zhang Qingyun – Master of Tianjin Foreign Studies University (*chapter 7.3*).

Zhu Jingtao – Ph.D. in Philology, Associate Professor of Tianjin Foreign Studies University, Deputy Director of the Confucius Institute at Kyiv National Linguistic University (*chapter 6.3*).

Zhong Xiaowen – Ph.D. in Philology, Professor of the Institute of European Languages and Cultures of Tianjin Foreign Studies University (*chapter 7.3*).

Shapoval Julia Igorivna — postgraduate student, Junior Researcher at the Department of Monetary Relations of the Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine (*chapter 1.4*).

Shi Yajun – Doctor in Political Science, Associate Professor of the Institute of European Languages and Cultures of Tianjin Foreign Studies University, Director of the Confucius Institute at Kyiv National Linguistic University (*chapter 6.3*).

Наукове видання

**УКРАЇНА — КИТАЙ —
25 РОКІВ СПІВРОБІТНИЦТВА:
РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.
«ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»**

Монографія

Науковий редактор Олійник О. М.
Літературний редактор Окорокова С. М.
Коректор Мельник Н. Ю.
Верстка Бойко В. В.

Підписано до друку 22.11.2018 р. Формат 60x84^{1/16}
Ум. друк. арк. 22,8. Обл. вид. арк. 22,4
Наклад 300 прим. Зам. 53-2018

Надруковано ПФ «ПП «Фоліант»
00121 Київ, вул. Семенівська, 13

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №13744 -2718 ПР від 28.02.2008 р.